

JAN AMOS
KOMENSKÝ

Cesta světla

MILOŠ PALATKA – ALMI

Vznik a vydání této knihy financovali
Radim Galvánek, Miloš Palatka a Alena Palatková.

OBSAH

Cesta světla 7

Anděl míru 165

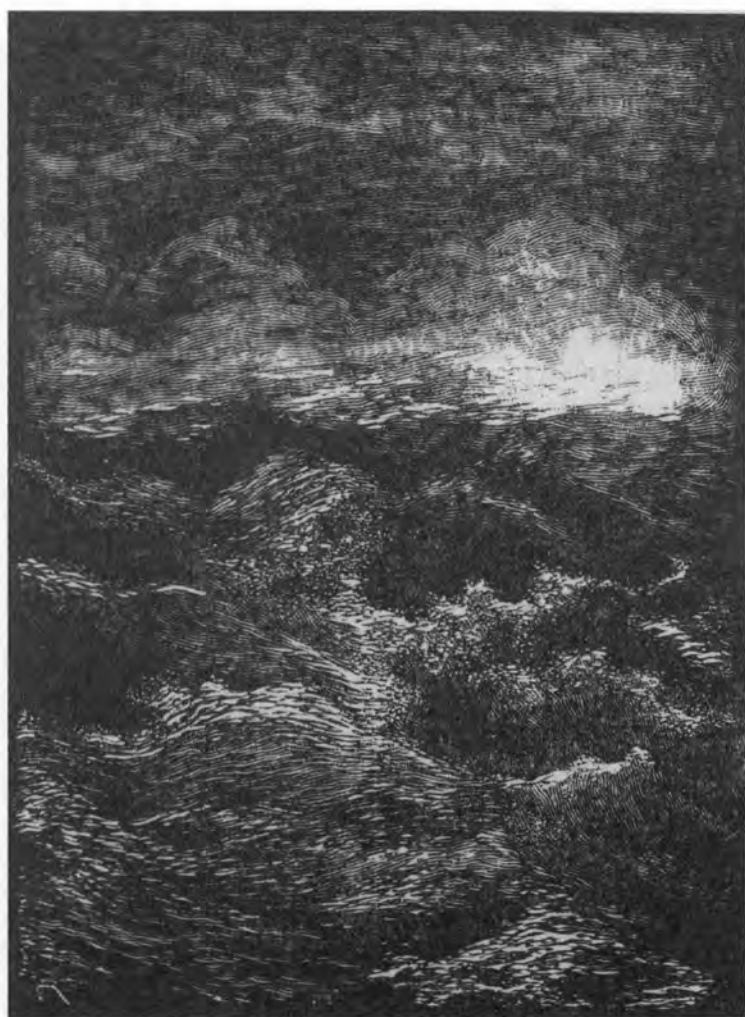
Štěstí národa 211

Věječka moudrosti 257

Ediční poznámka 293

Poděkování 295

CESTA SVĚTLA

OBSAH

Věnování Cesty světla	13
I. Svět je školou Boží moudrosti	33
II. Škola světa je vinou lidí uvedena ve velký zmatek	37
III. Jak byly různými způsoby hledány léky na lidské zmatky, ale žádný dosti účinný nebyl dosud nalezen ..	40
IV. Zda existuje lék na odstranění lidských zmatků a jaký má být	45
V. Na tmy lidských zmatků nemůže být podán účinnější lék než nějaké obecné světlo	50
VI. Naděje na obecné světlo před koncem světa je nepochybná	53
VII. Věříme-li, že se blíží doba univerzálního světla, jsme povinni také vyhledávat jeho cesty	60
VIII. Co je světlo a kolik je druhů světla, též co jsou tmy protikladné světlu a kolik jich je	64
IX. Boj světla a tmy je ustavičný, jednou přibývá nebo ubývá toho, podruhé onoho až do úplného vítězství světla	68
X. O cestách světla, jimiž se přirozeně rozlévá a šíří	72
XI. Jakými cestami se staví tma proti světlu	84
XII. Jak se mohou a mají cesty světla spojovat a používat k účinnějšímu a mocnějšímu vyhánění tmy odevšad ...	87
XIII. Až dosud bylo pozorováno šest cest, ukázaných Bohem, jak vštěpovat rozumové světlo do lidských myslí; zbývá tedy sedmá, zcela univerzální	93
XIV. Plněji se objasňuje trojí účel univerzálního světla (aby v něm všichni mohli vidět všechno se vší důkladností)	100

XV.	Čtyři potřeby cesty univerzálního světla: univerzální knihy, univerzální školy, univerzální sbor, univerzální jazyk	111
XVI.	Smysl a metoda univerzálních knih	115
XVII.	Pojetí univerzálních škol	124
XVIII.	Ustavení univerzálního sboru	127
XIX.	Smysl univerzálního jazyka	133
XX.	Jaký stav světa můžeme očekávat po takové úpravě? ...	141
XXI.	Sedm potřeb pro uskutečnění věcí tak žádoucích	148
XXII.	Prosby k Otci světél o poslední osvícení lidského rodu	159

Naší starostí tedy budiž zařídit věc lépe,
než tomu bylo u řeckých filozofů,
kterým Origenes (6. kniha proti Celsovi) vytýká,
že pro pýchu byli podobni oněm lékařům,
kteří nedbali o lid a léčili jen zámožné.

Ale co jiného dělají také dnes ti,
kteří se snaží svou prací prospět toliko
některé části lidí (buď té skupině, která je
přijala do svého středu, nebo té, která si
je najala za mzdu, nebo se chápou jiných
příležitostí, aby se snad někomu líbili).

Cesta světla, kap. XIV, 16

PŘEDMLUVA

Cesta světla (v originále Via lucis)

Napsáno 1641–1642, vydáno 1668 v Amsterdamu. Nově vydáno až v Praze roku 1920 i s českým překladem. Nový český překlad Jaromíra Kopeckého vydán roku 1961 s doslovem Jana Patočky v česko-latinské edici *Via lucis – Cesta světla*. Pouze český překlad Jaromíra Kopeckého vydán znovu roku 1992. Latinský originál s poznámkami a komentářem vydán v edici *Dílo J. A. Komenského – Johannis Amos Comenii Opera omnia* 14, Praha 1974, s. 281–370.

Jeden z nejvýznamnějších a nejkrásnějších Komenského spisů, podle komenioložky Jiřiny Popelové „*dítě právě tak českých pokrokových tradic, jako anglické revoluce*“, byl napsán za Komenského londýnského pobytu. Mimořádný význam tohoto spisu spočívá v tom, že zde Komenský poprvé v ucelené a promyšlené formě předložil své návrhy na všenápravu lidstva, později rozpracované a rozšířené v jeho monumentálním a hlavním, byť nedokončeném šestidílném projektu *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (*Obecná porada o nápravě věcí lidských*), zkráceně nazývaném Konzultace či Porada. Proto bývá *Cesta světla* označována slovy filozofa Jana Patočky i jako „*Konzultace v kostce*“.

Vznik *Cesty světla* je úzce spjat s Komenského anglickým pobytem v letech 1641–1642, který – ač pouze devítiměsíční – měl pro Komenského myšlenkové zrání zásadní důležitost. Jan Amos byl díky svým učebnicím, ale také reformnímu spisu *Prodromus pansophiae* (*Předchůdce vševědy*) v anglickém předrevolučním prostředí konce 30. let 17. století velmi známý a ceněný. Proto byl pozván na podzim 1641 do Londýna, nikoliv přímo na pozvání parlamentu (jak se mylně domníval), ale skupinou svých příznivců, tzv. anglických kome-

niánů, intelektuálů, vědců i reformně naladěných vlivných poslanců a politiků. Zájem o Komenského, spojený možná až s nekritickým přeceněním jeho osoby, byl o to větší, že jak Jan Amos, tak jeho angličtí známí a příznivci považovali společně anglického filozofa Francis Bacona (1561–1626) za klíčovou, inspirující osobnost vědeckého pokroku v duchu Baconovy zásady „*ve věděni je síla*“. Hlavní zásluhu na Komenského příjezdu měl nepochybně Samuel Hartlib, se kterým udržoval Komenský čilý korespondenční styk od 30. let až do Hartlibovy smrti v roce 1662. Hartlibův dům na Dukes' Place poblíž Toweru se stal na přelomu 30. a 40. let významným centrem vědeckého a myšlenkového kvasu. Hartlib sám nebyl vědec, zato však schopný organizátor, jehož projekt *Office of Addresses* (Úřad adres), zárodek zamýšlené mezinárodní agentury propagující a uskutečňující výměnu užitečných vědeckých a technologických novinek, jistě Komenského velmi inspiroval. Již počátkem svého pobytu vypracoval Komenský svůj první „anglický“ reformní spisek, nazvaný *Consultationis brevissima delineatio* (Kratičký náčrt porady), v němž rozpoznává bezpochyby jasné obrysy *Cesty světla*. Autor zde navrhuje cestu ke světovému míru prostřednictvím výchovy a na základě reforem škol v Anglii, smíření církví a skutečného poznání věcí. Komenského rukopis zůstal však nevydán tiskem a dlouho byl považován za ztracený, objeven byl teprve roku 1958 v zapomenutém archivu Samuela Hartliba, dnes uloženém v Univerzitní knihovně v Sheffieldu. Tyto tzv. *Hartlib Papers* obsahují mimochodem největší sbírku komenian mimo území České republiky, a to včetně mnoha Komenského autografů.

Optimismus komeniánů posílil i příslib reformně až revolučně naladěného parlamentu, že se jejich plánům a konkrétně i Komenskému dostane štědré státní podpory a že jim bude dána k dispozici kolej v Chelsea i s důchody (dnes jihozápadní okraj Londýna). Realizace myšlenky na založení vědeckého kolegia, pracujícího v duchu Komenského na řízení reformy školství a vzdělanosti, se tak zdála být na dosah ruky. O to větší bylo zklamání, způsobené vyostřením politické situace a nadcházející občanskou válkou mezi králem Karlem I. Stuartem a parlamentem. Jak napsal sám Komenský: „*Všechny naše plány byly rozmetány. Ztracena byla celá zima až na to, že jsem (chtěje se zavděčiti různým horlivcům, dychtivým poznati naše plány) napsal rozpravu pod názvem Cesta světla.*“

Poslání vlastního spisu o 22 kapitolách naznačuje již jeho dlouhý

podtitul – v překladu „*Cesta světla dosud vyhledaná a vyhledávaná, tj. promyšlené pátrání, jak v blížícím se soumraku světa úspěšně šířit světlo rozumu, moudrost, po všech myslích lidí a po všech národech*“. Komenský tu velice přehledně a přesvědčivě shrnul své dosavadní názory a program nápravy spojený s reformou vzdělání. Mravní bídu světa, nevědomost, zmatky i války může překonat podle autora pouze světlo moudrosti. Lidé jako spolupracovníci Boží jsou povinni je hledat a rozvíjet k nápravě vzdělání, církevního i politického uspořádání, a připravit tak příchod spravedlivého a dokonalého věku, „*Kristova království*“. Komenský nebyl žádný fatalista, naopak – jeho křesťanství bylo sice hluboké, ale aktivní: pevně věřil, že člověk jako „*imago Dei*“ (obraz Boží) je nadán svobodnou tvůrčí vůlí a zodpovědný za osud svůj i celého světa. K nadcházejícímu osvětlení světa nabízí cestu Komenského *pansofie* (vševěda čili moudrost), která využije všech vynálezů a objevů, včetně mořeplavby a knihtisku. K mezinárodní výměně informací bude nutné sestavit nově i světový jazyk, dokonalejší a všestrannější než latina. Na reformě týkající se celého světa by se měli podílet učenci všech národů, jejich činnost by mělo řídit a koordinovat *Kolegium světla* (*Collegium lucis*) se sídlem v Londýně. Komenský tak podstatně rozvinul Baconovy úvahy o lidském pokroku prostřednictvím vědeckého rozvoje. Velkolepá je zejména Komenského vize mírového světa: „*Spasení lidstva přijde s veřejným pokojem a mírem, až každý bude pokojně žít na svém místě. Moc pravdy vyzbrojená světlem poznání jest nepřekonatelná, a přijde s ním čas, že národové rozkují meče své v radlice a oštěpy své v srpy a dřevce v motyky a nepozdvihne se již národ proti národu a nebudou se více učití boji...*“

Na jaře 1642 bylo již jasné, že se komeniánské plány v Anglii uskuteční jen stěží. Ač zdržován přáteli, rozhodl se Komenský posléze přijmout velkorysé pozvání nizozemsko-švédského obchodníka Ludvíka de Geera do Švédska, kam odcestoval z Anglie v den letního slunovratu, 21. června 1621, přes Nizozemí. Na palubě lodi vezl sebou i rukopis *Cesty světla*.

Otázkou je, proč Komenský své dílko, dosud pečlivě utajované, vůbec vydal a navíc až po šestadvaceti letech. Podnětem k pozdnímu vydání *Cesty světla* byl totiž vznik Královské učené společnosti v Londýně (Royal Society, založené roku 1660), za jejíhož předchůdce jsou dnes považováni i Komenský a jeho angličtí přátelé, tzv. komeniáni. Lze ale namítnout, že Royal Society v době vytištění *Cesty světla*, tedy v roce 1668, již úspěšně existovala šest let, což muselo

být Komenskému v blízkém Amsterdamu dobře známé. A tak bezprostředním podnětem k vydání díla byla zřejmě Komenského reakce na knihu o dějinách Královské společnosti (The History of Royal Society), vydanou roku 1667 Thomasem Spratem, který se zřejmě z politických důvodů vůbec nezmiňoval nejen o Komenském, ale ani o Hartlibovi, jehož nesporné zásluhy o organizování vědeckého života byly v očích nového monarchistického režimu zneváženy revoluční minulostí v době anglické republiky a za Cromwellova protektorátu. Dalším důvodem ke zveřejnění mohla být patrně i právě probíhající spojenecká jednání mezi Anglií a Francií, při nichž Komenský doufal svojí knihou znovu obrátit pozornost k nutnosti mezinárodního řešení otázek vzdělanosti a tím i obecné nápravy lidstva.

Proto byl tento programový spis o kultivaci lidstva prostřednictvím vzdělání nyní doplněn o aktuální předmluvu adresovanou Královské společnosti, první moderní vědecké akademii v Evropě. Ta vznikla sice až roku 1660 po obnovení Stuartovské monarchie, ale její ustavení pouze korunovalo již delší dobu probíhající sjednocovací úsilí několika učených spolků a seskupení, na němž se podíleli též angličtí komeniáni a hartlibiáni. V předmluvě, datované 1. dubna 1668, připomíná autor proto právem své předchozí pansofické a všennápravné úsilí a zejména zdůrazňuje svoji průkopnickou snahu o zřízení „kolegia světla“ v Londýně. Vznik a činnost učené společnosti vítá, současně jí však jemně, nicméně zřetelně vytkl jednostrannou orientaci na exaktní a přírodovědné obory a malý zájem o reformu věcí lidských. Tato jeho kritika „čistého scientismu“ bez morálních a etických dimenzí došla rehabilitace a ocenění až v naší současnosti, poznamenané důsledky překotné industrializace a jednostranné technizace lidstva. Český reformátor neopomněl upozornit ani na zajímavou místní souvislost, neboť Karel II. (syn revolucí popraveného Karla I.) dál Královské společnosti nedávno k užívání kolej v londýnské čtvrti Chelsea, která měl být již roku 1641 parlamentem věnována komeniánskému středisku pansofických studií. Ostatně k zakladatelům a předním členům této Royal Society patřili i někteří Komenského dávní stoupenci, jako chemik Robert Boyle, matematik John Pell či všestranně nadaný německý emigrant Teodor Haak. Sekretářem Královské společnosti se stal dokonce Henry Oldenburgh, zeť Komenského věrného přítele Johna Duryho. Právě Oldenburghovi poslal Jan Amos na jaře 1668 osobní list se zásilkou čtyř exemplářů *Cesty světla*. Jeden z těchto „anglických“ exem-

pláňů s věnovacím přípisem byl získán počátkem 20. století Vlastivědným ústavem v Přerově, dnešním Komenského muzeem (sign. 8253-K 475).

Z původního rukopisu *Cesty světla* je znám jen opis XVIII. kapitoly (*Collegii universalis forma*) o organizaci mezinárodní vědecké společnosti, uložený dnes ve zmíněné Hartlibově pozůstalosti (*Hartlib Papers*) v severoanglickém Sheffieldu. Do češtiny byl celý spis prvně přeložen a vydán roku až roku 1920 Josefem Šmahou (2. vydání 1961), anglická verze byla vydána roku 1938 v Londýně.

Jan Amos Komenský

CESTA SVĚTLA
DOSUD VYHLEDANÁ
A I NADÁLE
VYHLEDÁVANÁ,

to jest
promyšlené pátrání,
jak v blížícím se soumraku světa
úspěšně šířit světlo rozumu,
moudrost,
po všech myslích všech lidí
a po všech národech

*Tato knížka byla napsána před šestadvaceti lety¹ v Anglii,
avšak teprve nyní, v r. 1668,
byla vytištěna a poslána zpět do Anglie*

VĚNOVÁNÍ CESTY SVĚTLA

SVĚTLŮM OSVÍCENÉHO STOLETÍ,
KRÁLOVSKÉ LONDÝNSKÉ SPOLEČNOSTI,²
JEŽ ÚSPĚŠNĚ POMÁHÁ NA SVĚT
RODÍCÍ SE VĚCNÉ FILOZOFII,

pozdrav a přání úspěchu!

1. SLAVNÍ MUŽOVÉ, ne neprávem je posílána knížka o Cestě světla vám, služebníkům světla (jejichž úsilí v čerpání světla přirozené filozofie z hlubokých studnic pravdy počíná mít v Evropě znamenitou pověst). Také proto, že tato knížka vznikla tam, kde nám slibovaný obor činnosti k dosažení světla a pravdy přešel na vás podle onoho Kristova výroku, kterého lze podle smyslu použít zde: „Jiní začali pracovat a vy jste převzali jejich práci.“ Přijměte knížku, jaká je, a k tomu účelu, k němuž se posílá zpět tam, odkud přišla.

2. Je tomu asi čtyřicet let, co chtěl Bůh, aby se v mém srdci zrodila přání podobná přáním Davidovým, že jsem volal: Sešli, Bože, své světlo a svou pravdu, aby mne vedly a dovedly na tvou svatou horu, do tvých stánků (Žalm 43, 3). Bylo to tehdy, když byla zpustošena má vlast, církve a školy. Když pak brzy plameny válek zachvátily také sousední říše a potom Evropu a hrozila zkáza všemu křesťanstvu, nemohlo mě nic více utěšit, než dávné sliby Boží o posledním světle, že konečně přece jen překoná tmu. A tu jsem si myslel, že bude-li požadována nějaká účast lidí, nebude to nic jiného, než aby mládež, která má být vyproštěna z labyrintů světa, byla lépe o všem poučována (hned od prvních základů). K tomu účelu bude třeba složit nějakou univerzální knihu, která by pozvolna vedla mysl lidí ze tmy na světlo, z předešlých nejistých domněnek na jedinou prostou cestu věčné pravdy.

3. Některé napsané úvahy o této věci byly poslány do Anglie a vydány tiskem pod názvem *Praeludia conatuum pansophicorum* (Předehra pansofických snah) nejprve v Oxfordu, pak v Londýně. Já pak jsem byl r. 1641 povolán do Londýna na radu některých zbožných teologů a biskupů (zbožně pečujících o šíření evangelia k národům světa, když tehdy v Anglii vznikla nová příležitost k šťastnému provedení setby). Dostavil jsem se a byly započaty v těchto věcech porady, požívací veřejné podpory. Ale protože právě v těchto dnech vznikly veřejné nepokoje,³ které nedovolily dovést žádnou z porad ke konci, byl

jsem opět propuštěn s podmínkou, abych, obnoví-li Bůh klid, neodmítl se vrátit. Odešel jsem tedy, zanechav v Londýně část myšlenek uvedených ve spise s názvem *Cesta světla dosud vyhledaná a i nadále vyhledávaná atd.* Ale kdo z nás mohl tušit, že trest Boží bude trvat tak dlouho? Běda nám, protože jsme hřešili (Pláč Jer. 5, 16). Žije přece dosud Hospodin, požehnaná skála naše, Bůh našeho spasení (Žalm 18, 47), k němuž se mají obrátit všechny končiny země, aby se před ním skláněly všechny národy. Poněvadž Hospodinovo je království, on sám bude vládnout národům (Žalm 22, 28-29).

4. Tak jsem tehdy odešel z Anglie, ale moje naděje, tkvící pevně v Bohu, mne neopustila; naopak onen sladký sen Jeremiášův (o podivuhodném obnovení církve i k vůli světu samotnému, Jer. 31, 26 a v celých kapitolách 31, 32, 33) mi ustavičně tanul na mysli, s ustavičnou touhou, aby v této věci pomohla dobrotivost Boží. A postoupily během doby tyto svaté touhy natolik, že sotva ještě zbývalo kam dále postupovat po sepsání díla o sedmi částech;⁴ dotknout se zde jeho stěžejních bodů přijde vhod vám, kteří již máte veřejný souhlas k pátrání po pravdách, a shledáte-li, že také naše nové nálezy jsou pravdivé, aby se poklad spojený s pokladem (míním poklady světla a pravdy) stal bohatším.

5. V první části našeho díla je zcela nový univerzální cíl, náprava věcí lidských všech, ve všem, se vši důkladností. Nebudeme-li toho dbát, částečné úsilí ukáže se vždy a všude marné.

6. V druhé části je nové, že k onomu univerzálnímu cíli se ukazují nové cesty. Jestliže se osvědčí, stane se zřejmým, kam je možno dojít, ba kam nedojít je nemožno. Ukazuje se však, že se osvědčí: všem jsou zajisté stejně vrozeny principy trojího druhu, stejně potřebné pro veškerou činnost, *vědět, chtít, moci*. Rodí se totiž s každým člověkem normy všeho co lze vědět, jež nazýváme obecnými pojmy, dále popudy ke všemu, co si lze přát, jež jmenujeme obecnými instinkty, a nástroje všeho, co lze dělat, jež nazveme obecnými schopnostmi. Hle, zde je to nové, třídy obecných instinktů a obecných schopností! Neboť filozofové mluvili dosud jen o obecných pojmech a ani ty nikdo z nich nevypočetl a neuvedl v řád; byly ponechány roztroušeny, tak jak se kterému člověku při té či oné příležitosti namanou. My jsme měli za to, že je třeba tyto základní potůčky moudrosti nejprve

uvést zpět k jejich pramenům a rozdělit je podle tříd. Pokusili jsme se tedy roztrždit podle zcela nové soustavy do tabulek nejen pojmy, ale i instinkty a schopnosti tak, aby odtud bylo zřejmé, že je nemožné, aby se na těchto základech všeobecné lidské moudrosti nemohli shodnout všichni lidé.

7. Poněvadž jsme pak shledali, že ony tři vrozené předpoklady mohou stačit k vyčerpání veškeré rozmanitosti věcí (jakkoli rozsáhlé) a že se jich může použít jako normy na všechno, co svět obsahuje, a že jestliže se něco někdy odchyluje od předem stanovených měřítek Božích (zjevených slovem Božím), může to být napraveno, odvážili jsme se sestavit ze všech těchto předpokladů jedinou osnovu všeobecné lidské moudrosti (tj. všeho, co má člověk na zemi vědět, mluvit, konat) s názvem *pansofie*.⁵ Ta by jednou souvislou metodou (podobnou řetězu) neporušitelným pořádkem nikde nepřerušným vykládala všechny věci tohoto i budoucího věku, zjevné i tajné, tak, aby nikdo, kdo je bude s pozornou myslí přehlížet, nemohl nerozumět všemu a musel se vším souhlasit.

8. A poněvadž jsme shledali, že ony tři věci, totiž vědět, chtít a moci, vypadají podobně v celé lidské přirozenosti, u všech národů, věků a stavů, odvážili jsme se rozšířit úsilí na vyhledávání cest a způsobů, jimiž by se mohla táž obecná moudrost předkládat každému, kdo se zrodil člověkem, aby nezůstalo žádné nadání nezušlechtěné, nebo se ponechalo v nesouladu s obecnou harmonií, nýbrž aby každé nadání bylo osvíceno týmhž pansofickým jasem.

9. Poněvadž jsme konečně shledali, že v pronikání s tímto světlem k národům je jedinou, ale velmi mocnou překážkou množství, rozmanitost a změn jazyků, odvážili jsme se usilovat o odklizení této překážky novými radami o lepším pěstování všech jazyků, o zjednodušení mnohojazyčnosti a konečně o vytvoření jednoho úplně nového jazyka, zcela snadného a zcela promyšleného a filozofického, ba pansofického, jako prostředku obecného světla.

10. Jestliže bude prokázáno, že všechny uvedené věci, všem žádoucí, již byly přivedeny k potřebné možnosti a snadnosti (neboť byly vymezeny tak jistými hranicemi, že se účinek nemůže nedostavit), odvážíme se také jako na veřejném shromáždění světa pronést názor,

jak lze přivést podle daných pevných základů do nejlepšího stavu *vzdělanost, náboženství a státní zřízení*, aby všude s ústupem nevědomosti, pochybností, neshod, křiku a hluku různic, hádek a válek se navrátilo světu světlo, mír a spása a vzešel onen od věků toužebně očekávaný osvětlený, pokojný a zbožný věk.

11. Naposledy, když se vysvětlilo, čím péči tato věc vyžaduje a čím pomoci se dovolává, neopomíjíme v poslední části povzbuzovat, aby všichni, kdo spravují lidské věci nebo se jejich správě účastní, přiložili ruku k dílu od věků toužebně očekávanému, dílu, které již ukazuje odhalenou svou tvář své možnosti a snadnosti.

12. Je tedy podstatou našeho předsevzetí ukázat lidem všechno jejich dobro a neomylné cesty k němu, a radit, aby si je všichni oblíbili a přáli si a snažili se stát se blaženými. Jestliže totiž všichni byli stvořeni podle vzoru téhož obrazu Božího, samou přirozeností lidskou vědí, chtějí a mohou totéž a týmž způsobem. Jakkoli nyní (kdy pádem do hříchů si přivodili závrať, zbláznili se marnostmi a zapletli se do neslušností) nevědí, že vědí, co vědí, že chtějí, co chtějí, že mohou, co mohou, protože toho nedbají. Jakmile pak toho počnou dbát, zamýšlíme jim poradit, aby po ničem nerozvážně netoužili, v nic nerozvážně nevěřili, nic nerozvážně nekonali, nýbrž toliko to, o čem bezpečně vědí, že to bude dobré a pravdivé, aby nikdo nadarmo neplýtvat svými touhami, svými smysly a svými silami, tím méně aby se zatěžoval službou cizím tužbám, podroboval cizím smyslům své a nechal si poutat cizí silou své schopnosti. Ó jak blažení by byli lidé, kdyby chápali, že všechno, co je může učinit blaženými, je v nich, a uměli toho užívat k dosažení daných cílů, totiž aby každý chtěl, mohl a uměl být svůj a radovat se z toho, co má. Bylo by to skutečné obnovení přirozenosti lidské podle obrazu Božího, kdyby se nikomu neporoučelo, aby chtěl něco proti vůli, vnímal bez smyslů, dělal z přinucení, tj. chtěl, vnímal a dělal nadarmo, s porušením obrazu Božího v sobě.

13. To byla naše práce mimo Anglii! Co pak jste vykonali vy v Anglii, když se vrátil klid (myslím, když přestala bouře občanské války)? Slavnostně založená Královská londýnská společnost pro zkoumání tajemství věcí přirozených a zveřejněné již výsledky tolika podivuhodných pozorování svědčí o tom, že se také zde něco vykonalo, a to slavně. Buďte pozdraveni za své hrdinské činy, muži znamenití!

Nezávidíme vám to, spíše vám blahopřejeme a chválíme vás a slibujeme vám pochvalu lidského rodu, kdekoli po národech se bude rozhlášovat, že vy usilujete o to, aby lidská moudrost a panství lidského ducha nad věcmi nezůstávalo provždy neúplné a vratké. A že od vaší vynalézavosti lze již očekávat, že filozofie přivedená k dokonalosti ukáže pravé rozdíly, účely, prostředky a užívání věcí k dosažení a stále většímu rozmnožování dobra duše, těla a štěstí (jak to nazývají). Znamenitě! Ukažte svým příkladem, že je pravda, co napsal slavný váš Verulámský⁶: Všechno je možné, co může někdo vykonat, třebaže ne kdokoli; co mohou vykonat mnozí společně, třebaže ne jeden; co může být vykonáno v průběhu staletí, třebaže ne v jedné generaci; a konečně co může být vykonáno veřejnou péčí a nákladem, třebaže ne prostředky a pílí jednotlivců.

14. Poznají ti, kdo budou prohlížet ony vaše uveřejňované zkušenosti a tuto naši Cestu světla, že vaše slavné úsilí je krásnou částí snah, vyjádřených zde v kap. XVI, § 12 atd. Ale poznáte také vy sami, že to ještě není všechno, co se začalo jménem lidského pokolení žádat a čeho je třeba k dovršení štěstí posledního věku: že je třeba po všech stránkách směřovat ještě dál. Ačkoli o tom tato naše knížka mluví (od kap. XIV do XXI), toto místo, čas a sama věc vyžadují, aby se o tom přece jen otevřeněji učinila zmínka.

15. Uvedl jsem na počátku této knížky (v I. kapitole), že celý svět je školou moudrosti Boží: zajisté je. Ale vidím, že je třeba dodat, že tuto pozemskou školu (podřízenou nebeské akademii) je třeba rozdělit na tři třídy, podle trojích předmětů a nástrojů, knih a učitelů nám zde daných. Když to počínám vysvětlovat, požaduji od čtenářů pozornost a laskavý úsudek.

16. Skýtají se nám trojí předměty: celý tento svět, ze všech stran nás obklopující, plný různých tvorů rozmanitých podob, jenž je jako velická kniha Boží plná různých psaných znaků. K jejich poznávání jsou nám, jak známo, dány nástroje, pět smyslů. Je tedy sám svět, v němž přebýváme, první školou lidí, do které vstupuje každý, kdo se narodí. Proto nechť je nazván školou přirozenou neboli přírodní (fyzika)⁷. V ní jsou nám knihami a učiteli všechny výtvořiny promyšleně pozorované, podle onoho výroku Jobova: Zeptej se dobytčat a po- učí tě; zeptej se ptactva nebeského a dá ti sdělení; oslov zemi a odpo-

ví ti: i mořské ryby budou vyprávět. Kdo z toho všeho nepozná, že to udělala ruka Hospodinova? (Job 12, 7-8.)

17. Po této přírodní škole (fyzice) následuje jiná, vyšší škola (metafyzika), zcela odlišná od oné první. V ní totiž naše předměty, knihy a učitelé nejsou mimo nás jako tam, ale v nás: toť sama naše mysl neboli naší mysli vtištěný *obraz Boží*, vymalovaný nespočetnými psanými znaky vrozených pojmů, instinktů a schopností. A ty každému člověku (učenému i neučenému, moudrému i nemoudrému, bdícímu i spícímu) vždy něco říkají, něčemu ho učí, něco mu připomínají, nějak jím hýbají, podněcují ho a pudí, tu správně, jsou-li správně vymezeny, tu chybně, mají-li možnost se odchylovat. K poznání a posouzení těch věcí nemohou nijak přispět smysly (vnější či vnitřní): to může učinit jediné *rozum*, vnitřní světlo neboli oko duší.

18. Potom následuje třetí škola, nazvěme ji hyperfyzika. V ní ani žádný tvor, ani žádný člověk nemůže nikoho něčemu učit, nýbrž jen ten, který je nade vším, *Bůh*. Neboť předměty, jimž se zde vyučuje a jimž se učíme, jsou takové, jaké oko žádného člověka nevidělo ani ucho o nich neslyšelo, ani nevstupují do srdce lidského, toliko sám Bůh je zjevuje svým duchem (1 Kor. 2, 9-10). Jako tomu bylo dříve, než byl svět, a jak tomu bude, až svět nebude; nebo co také nyní je mimo svět. Rovněž jaké záměry s námi Bůh má, co od nás vyžaduje, co ustanovuje o lidech, konajících nebo nekonajících jeho vůli atd. Neboť kterým smyslem či jakou úvahou by kdo postihl takové věci? Nikdo z lidí. Proto knihami vlastními této školy jsou vnuknutí patriarchů, proroků a apoštolů, a dále knihy podnícené Bohem a napsané na rozkaz Boží pro potřebu církve. Učitelem však či důvěrným tlumočnickem nebeských věsteb je sám duch Boží, podle oněch slov Petrových: Žádné proroctví Písma není záležitostí našeho vlastního výkladu (1 Petr 3, 20-21). A podle Augustina: Stolicí má v nebi, kdo učí srdce (1 Jan 3). Proto zde nejsou vhodnými nástroji smysly nebo rozum, ale pokorná víra, všemu Božímu věřící, v ničem nepochybující. Slávou rozumu a smyslů, pravím, zde je podrobovat se slovům Božím; věřit neuvěřitelnému, když je zjevováno, usilovat o nemožné, když je přikazováno, doufat v to, co se nikde neukazuje, když je to slibováno.

19. Je třeba vyšetřit, jak se tyto tři pozemské školy mezi sebou shodují a jak se liší. Shodují se především v tom, že všechny jsou školami Božími, Bohem samým otevřenými. 2. Že byly otevřeny pro člověka, k jeho postupnému zdokonalování. 3. A to s jedním nejvyšším cílem, aby ve svém obrazu (nejdokonaleji zušlechtěném) se oslavil Bůh. 4. Všechny jsou pro tento život, který žijeme na zemi, ne pro onen budoucí, kde nás přenesené k sobě bude poučovat a sytit věcnými rozkošemi, nikoli stíny a obrazy, ale sebou samým a díváním na svou podobu (kterou nemůže žádný smrtelník zaživa spatřit – 1 Gen. 30, 20). 5. Těmito novými školami mají procházet všichni: neboť každý, kdo vstoupil na svět, má všude kolem sebe svět, sebe celého v sobě, samého Boha v nejhlubším vědomí.

20. Ale je třeba všimnout si i rozdílu. 1. Vzhledem k původu, nalik trojí škola odpovídá trojedinosti Boží, protože stvoření světa se přičítá Bohu Otci, osvícení myslí Bohu Synovi a roznícení srdcí Bohu Duchu svatému (1 Gen. 1, 1; Jan 1, 4, 9; 1 Kor. 2, 10-12 a 2 Petr 21 atd.). 2. Vzhledem k pořadí, jímž je třeba postupovat, počínaje vždy první, nikoli druhou nebo třetí. Neboť dítě se nemůže učit náboženství nebo sylogismu, nýbrž musí obracet smysly k věcem atd. 3. Vzhledem k rozsahu objektů, kde každá pozdější škola má méně objektů, ale jsou vzácnější. Neboť svět poskytuje k spatřování, slyšení, čichání, chutnání a hmatání nescíslné věci; lidí je méně než věcí, Bůh pak je jediný; člověk je výše než svět, Bůh ční vysoko nad člověkem. 4. Vzhledem ke knihám a učitelům, jimiž jsme vzděláváni: v první škole to jsou všechny věci obrácené k nám, v druhé člověk sám sobě, ve třetí Bůh svým duchem. Z toho plyne, že v první škole se stáváme ontodidaktoi, ve druhé autodidaktoi, ve třetí theodidaktoi, to jest vzdělání věcmi, vzdělání sebou, vzdělání Bohem (Jan 6,46). Vzhledem k postupu k dokonalosti: Poněvadž totiž učit se znamená připodobňovat se oné věci, jíž se učíme, je třeba, abychom se dobře vycvičili v první škole (tvorů) a stali se tvorem dobře vnímajícím, ve druhé škole (člověka) tvorem vládnoucím a řídícím tvory, ve třetí škole (Boha) tvorem podobným tvůrci, vyproštěným z moci tvorů a sebe samého, navraceným studnici své, Bohu a šťastnému klidu v něm. A nebude kam jít výše, než abychom smrtí přešli do života a viděli svou slávu na věky (1 Jan 3, 1-3). Tato trojí pozemská škola bude tedy opravdu onou školou Jakobovou, pojící zemi s nebem.

21. To jsem chtěl vyložit o trojí pozemské škole vám, jimž posílám své rozjímání o Cestě světla, s dvojím úmyslem: totiž abyste měli příležitost uvážit především, že dosud konáte menší věci, než jsou vaše sliby, 2. že přece jen vydatně připravujete cestu větším věcem, jestliže to, co konáte, konáte opravdově a vážně.

22. Že činy, které jste se uvolili vykonat, jsou menší než sliby, snadno se pozná jak z přehledu této knížky, tak ze samotné této předmluvy, hlásající toto trojí: 1. Že hmotný svět je zárodkem skutků Božích a prvním příkladem nestvořené moudrosti (pořádající všechno podle počtu, měr a vah). 2. Že však vyšší divadlo moudrosti je vybudováno ve stvořeném člověku, jemuž jako svému obrazu (vtiskuje tytéž počty, míry a váhy, podle nichž je uděláno všechno) vtiskl znaky nekonečnosti (k přemýšlení, žádání a konání věcí nekonečných). 3. Největší pak tajemství moudrosti že lze spatřovat v člověku porušeném a ztraceném a zase se napravujícím. Tu teprve se otvírají, na podiv samých andělů, všechny propasti moudrosti i hlouposti, spravedlnosti i hříchu, života i smrti, věčného spasení i ztracení (Efez. 3, 10; 1 Petr 1, 12).

23. Vy tedy, pilní zkoumatelé přírody, až si ji celou podmaníte (abyste se Šalomounem⁸ rozuměli stavbě a moci živlů, počátku, konci a prostředku věků, proměnám slunečního běhu a rozdílnosti počasí, průběhu roku a poloze hvězd, přirozené podstatě živočichů a duševnímu životu zvířat, moci větrů, myšlenkám lidí, rozdílům mezi rostlinami a vlastnostem kořenů a konečně všemu, co kde je zjevného, nebo tajného, Sap. 7, 17 atd.), pak vězte, že jste si osvojili teprve abecedu Boží moudrosti čili, že jste stanuli teprve na prahu chrámu Boží moudrosti; její síně s vnitřními prostory budou teprve před vámi. Tak se na vás naplní slova bible: Když dokoná člověk, tehdy je začátek (Sir. 6).

24. Vězte (pravím), že vy s celou onou vaší přípravou máte v ruce toliko počátky Boží moudrosti a že kladete toliko základy lidské moudrosti, která má jednou být dovedena na vrchol; a jestliže na nich přestanete a nehodláte nic dál budovat, budete na posměch, jako v evangeliu ten, který začal stavět věž a nedokončil ji (Luk. 14). Říkám na posměch, ne-li lidem (nechtějícím rozumět velikým skutkům Božím), tedy Bohu a andělům. Vaše dílo bude obráceným Baby-

lonem, nemířícím k nebi, ale k zemi. Nebo aspoň dílem nedokonalým, jakým by byl chrám Šalomounův, kdyby byl Šalomoun vystavěl vnější síň pro lid a nepřistavěl svatyni pro kněze a svatyni svatých pro velekněze. Nebo konečně setrváme na neduhu Řeků, který spočíval (podle Senecova⁹ svědectví) v moudrosti, vztahující se k drobnostem. Neboť všechny věci smyslové vzhledem k rozumovým, tělesné vzhledem k duchovním, pomíjející vzhledem k věčným, jsou drobnosti, protože ony pomíjejí, tyto trvají. Zdali by tedy nebylo lépe (podle příkladu Hieronymova¹⁰) učit se na zemi tomu, čeho znalost by vytrvala do nebe? A užívat s apoštolem světa tak, jako bychom ho neužívali? Neboť tvářnost tohoto světa pomíjí (1 Kor. 7, 31). Bylo-li tomu tak již tehdy, když staletí pokročila, jak by tomu tak nebylo nyní, když se staletí končí?

25. Přesto však netupím dílo, které konáte, naopak vynáším je nejvyššími pochvalami a pokorně prosím Boha, aby upevnil naději vloženou do srdcí (pátrat po pravdě přírodních věcí). Činím to proto, že jako chyba v prvním zažívání se nenapravuje (podle úsudku lékařů) ve druhém nebo ve třetím, nýbrž napraví-li se chyba v prvním zažívání, chybám zažívání druhého nebo třetího se buď předchází nebo se snáze napravují, tak také, jestliže se budou lidské chyby, jichž se dopouštíme, napravovat v první škole Boží, nepochybně to velmi pomůže napravovat chyby druhé a třetí školy. Poněvadž nyní má svět ve státní správě a v náboženství všechno jen povrchně stanovené, spokojuje se všude s domněnkami místo pravdy. Všichni chválí ctnost, stačí jim však ukazovat místo ctnosti jména a zevnějšek ctnosti. Všichni mají Boha v ústech, málokterí v srdci: místo Bohu se klanějí nějakému zlatému teleti nebo nějakému podobnému vymyšlenému přeludu. A i při opravách záležitostí světských, o něž byl tolikrát učiněn pokus, se většinou mění jen jména, nikoli věci. Obhajují se pak jako věci opravdu napravené, ačkoli by sotva která snesla přísnou zkoušku; chtějí, aby se všechno přijímalo se slepým souhlasem, ba dokonce chválilo, a pojmají hned zlobu k těm, kdo by chtěli o něčem pochybovat. Proto pravda z věcí lidských odešla do vyhnanství, a ti, kteří ji marně hledají, naříkají jsouce svázáni pouty lidských domněnek a zvyklostí.

26. Protože však věčná pravda, Kristus, slibuje, že poznáte-li pravdu, pravda vás osvobodí (Jan 8, 31-32, 36), je zřejmé, že nejsvětější dílo

konají ti, kdo vynakládají horlivé úsilí na vyhledávání pravdy všeho druhu. Stejně tak je tomu ve škole věcí smyslových, rozumových a duchovních. A protože první škola připravuje cestu škole druhé a druhá třetí, také pravdy přírodní ji budou nepochybně připravovat pravdám morálním a duchovním.

27. Vy tedy, zasvěcení zkoumatelé pravd přírodních, konejte svou práci horlivě! Způsobte, aby lidský rod nebyl stále klamán lichou, kusou, povrchní a nepravou filozofií bez patrného užitku. Nalezli jste krásný obor činnosti, zušlechtěte jeho krásu: přísným zkoumáním věcí a názorů o nich dávejte dobrý příklad politikům a teologům. Neboť jak správně řekl ten, kdo prohlásil, že svárlivá filozofie zrodila svárlivou teologii, tak úplně stejně lze říci o správě státu, že zásady, podle nichž nyní politikové řídí svět, jsou vratké a v nich je nejskutecnější příčina celého nejistého (ba již se hroutícího) stavu. Ukažte, že nelze dále snášet chyby, třebaže mají začátek v dávné době, až u Adama: že všechno má být uvedeno v urim a thumim (tj. ve světlo a pravdu), nejen teology, nýbrž i samotnými politiky (2 Gen. 28, 30).

28. Vaše přísná zkoumání přírodních věcí nechť jsou tak pevná a tak prosta jakéhokoli vědomého klamu, aby každý, kdo by chtěl všechna vaše pozorování nejen jednoduše (a jak dlouho by chtěl) prohlížet, nýbrž i zkoušet nejpřísnějšími vlastními zkouškami pronikajícími k pravdě, nikdy by neshledal věc jinou, než jaká je a jak ji vy ukazujete. Bude to velmi krásný příklad, aby také ti, kdo sedí u kormidel lidské společnosti ve správě zemí a u kormidel svědomí v církvi, se nestrachovali jednat podobně, jako se nestrachovali apoštolové a nebáli se podrobovat všechna svá slova a konání jakémukoli lidskému soudu (1 Kor. 4, 3-4).

29. Mimo to vás zapřísahám: jako jste se úspěšně začali věnovat vyhledávání pravdy ve věcech přírodních, tak pokračujte, světu na důkaz, aby se dosáhlo i toho, je-li to možné, aby se lidé počali bát klamů a podvodů i ve vážnějších věcech a ve věcech týkajících se spasení světa. Diogenes¹¹ volal k soudu hudebníky, že při úpravě strun k libozvučnosti neupravili k ní také mravy. Kristus pak pohnal k soudu Farizeje, kteří čistili povrch nádob, sami jsouce uvnitř plni nečistoty (Mat. 23, 25). A zavolá k soudu politiky, kteří si s Pilátem myjí

ruce od nevinné krve (Mat. 27, 24), nemýjí si však ruce s Davidem v nevinnosti (Žalm 26, 6). Běda naší pošetilosti, když téměř všude přijímáme místo věci klam a snažíme se klamat jedni druhé nebo i samotného Boha, necítíme však, že sami sebe bídně klameme; a zasluhujeme si věčnou záhubu od samotné pravdy (která nakonec musí zvítězit a triumfovat).

30. Nejjasnější králi Velké Británie, národy čtou v knihách vydaných Královskou londýnskou společností jméno Tvého Veličenstva jako zakladatele. Čtou, pravím, a ti, kdo věci rozumějí, velebí a chválí ji s dobrou nadějí na dobrý výsledek, jestliže králové opustí třesk a násilnost zbraní, osnování politických úskoků a marnost nádherných průvodů a počnou všude dbát holé a prosté pravdy. Jistě totiž stále platí výrok nejslavnějšího z králů, Šalomouna, že slávou Boží je skrývat tajemství věcí, slávou králů zkoumat skryté věci (Přísl. 25, 2). Šalomoun předcházel příkladem a Bůh v jeho vládě, korunované mírem a štěstím, ukázal králům a královstvím příklad, jako zase (napříkladu nešťastného Šalomouna) ukázal bouře a neštěstí, jestliže se někdo odchýlí od moudrosti k pošetilosti a od pravdy k marnosti. Dávej tedy také ty, veliký králi, králům svého věku příklad moudrosti a příkaz svým badatelům v přírodních pravdách, aby zdárně konali, co konají.

31. Poněvadž však my k obecným záměrům (jak přibližovat národy k spasení) nepotřebujeme loďku, nýbrž loď, již by se ke všem svētadílům a ostrovům rozváželo plné světlo, mír a pravda, a nebude stačit zkoumání věcí, které jsou mimo nás, nýbrž bude třeba hledat věci v každém ohledu vyšší, totiž pravdu věcí v nás a pravdu království Božího, vztahující se k nám. Jestliže je neznáme, pak i kdyby mimo nás byly tisíce světů a my rozuměli všem a měli všechny i s jejich poklady, nic nám to neprospěje, jak učil nejlepší učitel (Mat. 16, 26). Kéž by byla slyšena jeho rada daná kupcům: Aby hledají-li perly, hledali perly dobré. A najdou-li jednu drahocennou, aby šli, všechno prodali a ji koupili. (Mat. 13, 45-46).

32. O těchto věcech bylo by ovšem třeba říci více, aby se jasněji odhalil lesk Boží moudrosti ve druhé a ve třetí pozemské škole, a aby se vysvětlilo, jak by se dalo zařídit, aby všichni mohli zřetelně vidět, že nadešly církvi časy světla a že sláva Boží je nad ní (Iz. 60,

1 atd.). Protože však tma dosud zahaluje zemi a temnota národy (v. 2), děsí dosud hněv Boží zemi, takže lid je jakoby pokrm ohně, ani bratr bratra nešetří, každý pojídá maso své paže (Iz. 9, 19 atd.) a dosud den Hospodinův je tmou a ne světlem (Am. 5, 18), snad bude lépe věc odložit, až přijde čas, v němž přestane veliký vítr (vyvracející hory a rozrážející skály), zemětřesení a ohně (v nichž není Hospodin) a bude slyšet vát tichý větřík, až vyjdou zbožní Eliášové ke dveřím jeskyně a budou rozmlouvat s Bohem synem o opravení zřícenin (1 Král. 19, 11 atd.).

33. Vy zatím, nositelé světla, vydávejte záři, stezky vaše nechtě jsou jako jasné světlo, vycházející a rostoucí až do dne dokonalého (Přísl. 4, 18).

Jeden z pokorných mužů tužeb,

KOMENSKÝ,
stařec,
jehož život uplynul v bolesti
a léta v žalu
Žalm 32, 11.

V Amsterodamu 13. dubna 1668

SVĚT JE ŠKOLOU BOŽÍ MOUDROSTI

1. Odtud začínáme, protože se chystáme pobídnout svět, aby se snažil být v souhlase se svým jménem a vykonávat vůli svého Stvořitele, a dále chceme ukázat cesty k tomu jasně vedoucí, které zjevuje Bůh.

2. Že pak se svět právem nazývá školou, to ukazuje jednak věc sama, jednak zjevený nám Boží záměr o jeho založení, jednak konečně stálá Boží péče o jeho zušlechťení k moudrosti. Neboť co je škola? Objevuje se jako sbor vyučujících a učících se užitečným věcem. Je-li to správné, je tedy svět školou, protože se celý skládá z množství vyučujících, učících se a z učiva.

3. Cokoli totiž na světě existuje, buď učí nebo se učí nebo koná střídavě obojí, a to různými nálezy, jež slouží jako prostředky, a jsou všude zavedeny jednak k vzájemnému poučování, jednak k předávání a vštěpování svých názorů, veřejných nebo soukromých, jiným.

4. Vejdi do dílen řemeslníků, do selských dvorů, do radních a soudních domů, do královských paláců, do královských sněmů, do obydlí rodičů s dětmi, vejdi kamkoli, kde jsou lidé, spatříš, že všude, dokonce i na poušti, kde je třeba i jediný člověk, se vyučuje a učí. Odtud je patrné, že ani k těmto činnostem (vyučovat a učit se) nepřicházejí lidé náhodou, ale rodí se k nim, protože každému člověku je vrozena touha vědět, pátrat po tom, co je třeba vědět, a osvojené poznatky zase sdělovat jiným, ba dokonce vábit a získávat pro své názory (jestliže druzí nechtějí znát, co on ví nebo věří nebo se domnívá vědět), nebo kdyby to nestačilo, nutit násilím.

5. Z toho důvodu je všechno plné vzdělávání, tj. různých nástrojů k povzbuzování, dávání rad a přinucování, takže svět může být právem nazván domem vzdělávání. Přirozenost lidská si neukládá jiných cílů žití než vyučovat a učit se, protože oko se, nenasytí díváním ani ucho slyšením (Kaz. 1).

6. To, co vypravují o Solonovi¹², že se totiž chlubil, že až do stáří se každý den něčemu učil, přiřkl někdo z neznalosti samotnému Solonovi, ačkoli tu nešlo o úsilí jednoho člověka, ale lidské přirozenosti, i když se nevyskytuje stejně živě a u všech nebo se přenáší jen na lepší věci (jak by mělo). Přirozenost lidská to je, která ukazuje onou nekonečností svých tužeb a božskou povahou vtištěnou své schopnosti k tomu cíli, aby člověk, nenalézaje ve věcech konečných, kde by se zastavil, měl příležitost vystupovat k samotné propasti nekonečnosti, k Bohu, a nalézal nepřetržité podněty k tomu úsilí. Vždyť přece je také poslán na svět proto, aby se učil hledat Boha a poznávat tvůrce podle skutků, dokud nepřijde čas, kdy se mu samému uzná za vhodné ukázat se mu nezastřeně tváří v tvář.

7. Poučují nás zajisté posvátné výroky o tom, že svět nebyl stvořen k jinému účelu než aby byl člověku předejrou k samotné věčnosti. Když se totiž Bůh, bydlící ve své věčnosti a dostatečně blažený svými vnitřními radostmi, přece jen rozhodl vytvořit mimo sebe něco, čemu by zjevoval svou velebnost, vytvořil zároveň jakési bytosti podle svého obrazu (tj. rozumné, schopné účasti v moudrosti a nesmrtelnosti), ale s dvojnásobným rozdílem. Na jedné straně vytvořil bytosti jednoduché, pouze duchovní, anděly. Ty jako již dokonalé, stvořil v plném počtu, umístil je hned kolem trůnu slávy na výsostech a stanovil, aby se dívali do jeho tváře. Na druhé straně vytvořil bytosti velmi složité, lidi, oděné masem. Ty nestvořil všechny najednou (aby se ukázala mnohotvárnost jeho moudrosti), ale rozhodl, aby se rozmnožovali plozením. Poněvadž k tomu bylo třeba času, odměřil několik tisíc let. A protože člověk měl být tvorem tělesným, stvořil mu tělesný příbytek, tento viditelný svět, opatřený vším, co by mohlo sloužit jeho prospěchu, jak tělesné, tak duševní potřebě. Poněvadž totiž měl být zatím vyloučen z blaženého pohledu na svého Tvůrce a jen postupně se k němu povznášet, rozestřel před jeho zrakem jakási zrcadla své nekonečné moci, moudrosti a dobroty, jimiž jsou všechna viditelná stvoření Boží jaksi nekonečná co do své rozmanitosti, na něž by pohlížel a vnímal tak viditelnou velebnost, krásu a líbeznost Boží.

8. Tak podle samotného záměru Stvořitele není svět ničím jiným než předehtou věčnosti, tj. nižší školou, do níž jsme posíláni dříve než postoupíme do nebeské akademie. Proto také Bůh tuto svou školu štědře opatřil svými knihami. Protože totiž měli jsme se zde učit, ale nemohli jsme se učit bez knih nebo bez živého slova, vyhradil živé slovo věčnosti a vzdělává nás zatím knihami.

9. Dal nám tři knihy, všechny ony knihy své věčnosti, tj. sebe samého, jako nákresy praobrazu, ukazující jeho velebnost, moc, moudrost a dobrotu a také vůli, co chce, abychom dělali, a co uložil, aby se s námi stalo, jestliže tak jednáme nebo nejednáme.

10. První a největší knihou Boží je viditelný svět, popsany tolika písmeny, kolik je v něm vidět Božích výtvorů.

11. Druhou knihou je člověk sám, stvořený k obrazu Božímu. Jemu je vdechnut dech Božího života, tj. rozumná duše, která se stala měřítkem všech věcí. Neboť ona svými vrozenými pojmy měří všechno. I samotného Boha, svůj předobraz, poznává lépe ze sebe samé než z nějaké jiné věci, soudíc, že je takový jako ona sama, nebo aspoň jakou se tajnými přáními snaží stát. Protože totiž všechno, co existuje, se přirozeně vrací ke svým počátkům, také člověk se vrací k Bohu a k tomu, co je v Bohu. Je přitom nesen jakýmsi přirozeným puzením tužeb a ze samotných tužeb se učí, co je Bůh a jaký je. Například: protože každý člověk lpí na životě, smrti pak a záhuby se hrozí, neomylně z toho usuzuje, že ten, k jehož obrazu je stvořen, je nesmrtelný a věčný. Touží také, aby se mu v životě co nejlépe vedlo a pečlivě se vyhýbá bolestem a jakémukoli utrpení. Z toho činí závěr, že tedy ten, jemuž se chce podobat, je blažený. Přeje si být moudrý a vědět co nejvíce (jak jsme poznamenali výše a jak lze vidět ve sporech světských mudrců). Z toho tedy usuzuje, že Bůh, jeho předobraz, je nejmoudřejší. Přeje si dále, aby byl mocný, aby jeho rozkazu byly podrobeny jiné věci (jak vysvítá ze srážek říší a z ustavičných svárů smrtelníků o větší moc). Odtud tedy vyvozuje, že jeho Stvořitel je neskonale mocný. Přeje si konečně, aby každý člověk byl (nebo se alespoň zdál být) dobrý, jeden vůči druhému. Z toho se neomylně přesvědčuje, že Bůh je svrchovaně dobrý. A tak se člověk může stále přiučovat ze sebe samého o svém Stvořiteli více, než ze všech ostatních výtvorů. Právem je tedy Boží kniha dána člověku ne před oči, jako ona velká kniha světa, nýbrž do samotného srdce.

12. Přidal pak Bůh do jeho ruky třetí knihu jako komentář knihy vnějšího světa, jako vodítko vnitřního světa, svědomí – Písmo svaté. Jím zde i tam osvětluje některé skryté věci a vysvětluje pravé cíle a užitek všech věcí.

13. V této trojí knize Boží je zahrnuto a jasně předloženo k užitku všech všechno, co my lidé potřebujeme buď vědět, nebo neznat, protože v nich Bůh vypravuje všem se vší neomylností o všem potřebném. Není řeči ani slov, kde by nebylo slyšet jejich hlasy atd. (Žalm 19, 3). Všichni mají první knihu na očích, druhou v srdci. Kéž by také všichni rádi brali do rukou třetí knihu, prohlíželi ji očima a nosili v srdci! Kéž by rádi ze všech těchto knih čerpali pravé světlo pravé moudrosti!

14. Aby nic nechybělo, přidal Bůh kvůli lidem prostým nebo nedávno příšlým na svět učitele, vykladače svých knih, tím, že nařídil, aby rodiče své děti, církevní pastýři své sbory, světské vrchnosti své poddané a konečně kdokoli kohokoli by mohl, poučovali o všem potřebném: všechno s tím cílem, aby všichni konali, co mají všichni konat.

15. Je tedy škola světa bohatě vybavena a jistě může Bůh říci, co řekl kdysi: Co ještě jsem měl učinit a neučinil jsem? (Iz. 5, 4.)

KAPITOLA II.

ŠKOLA SVĚTA JE VINOU LIDÍ UVEDENA VE VELKÝ ZMATEK

1. Žel, že tato škola světa se tak velice odchýlila od úmyslu Stvořitele!

2. Předně totiž jen málokteří dbají na to, kvůli čemu jsou sem posíláni! Většina jako by sem přišla bydlet, nemyslí na nic jiného než aby zde byla jak jen dlouho může: je si věcností tak jista jako pouzí omezení.

3. Dále protože tato většina zapomíná, že je sem poslána do školy, a ani nedbá o své vzdělávání. Odtud plyne, že velká část lidí, ne-li většina, tráví život jako dobytek ve velké nevědomosti jak pokud jde o Boha, tak pokud jde o sebe a všechny věci. Nejen totiž ve Skythii¹³ nebo mezi Kafry¹⁴ a podobnými národy bez vzdělanosti, ale i mezi samotným křesťanstvem lze nalézt lidi, ve kterých kromě podoby nenalezneš nic lidského, protože se nezušlechťují žádným vzděláváním.

4. Ti pak, kteří se zušlechťují, se většinou zušlechťují jen tak, že to nic nenapomáhá hlavnímu cíli, hledání a nalezení své blaženosti v Bohu. Sloužit břichu, shrabovat bohatství, pachtit se po marných počtech a vynikající nadání dávat do služeb zvědavosti je příznačné dokonce i pro samotné učence. Těmito hranicemi, tak úzkými a tak marnými, omezujeme všechno.

5. I ti, kteří usilují o opravdové dobro, často dosahují toho výsledku, o němž mluví apoštol, když praví: Stále se učíme a nikdy nedocházíme k poznání pravdy. Ukazuje to stejně v církvi jako mimo ni jednak tak hrubá nevědomost i ve věcech potřebných, vyskytující se všude, jednak tak časté obavy a pochybnosti i ve věcech nepochybných, jednak tak tvrdošíjně obhajoby domněnek, nejistých ba i zjevně nesprávných. Konečně stejně jsou v těch i oněch různice, sváry, bitvy, války a vraždy. Na celém světě je vidět třenice mezi náboženskými vyznáními, politickými správami, rodinami a sektami, všude i jednotlivé hlavy jsou plny rozporných domněnek. Tak se ze školy moudrosti stal svět cvičištěm hlouposti a zuřivosti a z velké části shromaždištěm Satanovým, jak praví Kristus ve Zjevení (Zjev. 2, 9).

6. Nechybějí konečně ani ti, kdo si zošklivili sváry a všechno zavrhuje jako stejně nejisté, i samotného Boha, světlo v nejhlubších temnotách, klid mysli v samotné tuposti hledající. Tato nešťastná obluda, ateismus, všude již buď zjevně vládnoucí nebo tajně se plazící, je přesvědčivým svědectvím toho, jak špatně prospívá škola světa. Stejně jako všude existující velké zástupy epikurejců¹⁵, které se z lidí staly zvířaty.

7. Hledáme-li příčiny tak velikého zla, vidíme, že hlavní příčinou je sám kníže temnot, Satan. Ten, když odešel ze světla, aby si vybudoval říši v temnotách, svedl také člověka k hříchu odpadnutí a zapletl ho do temnot zmatků tak, že se z nich nemůže vyprostit. Avšak vševědoucí Bůh připisuje i samotným lidem vinu, a to jak těm, které v této škole ustanovil za učitele, tak i ostatnímu zástupu. Neboť na učitele lidu si zřetelně stěžuje u proroka, že neumějí učit (Iz. 56, 11). A jinde říká: Ztraceným stádem se stal můj lid, pastýři jeho jej svedli. Nebo, jak jiní naopak říkají: Pastýři jejich způsobují, že bloudí (Jer. 50, 6). Protože totiž buď neučí, nebo učí jiným věcem než těm, které jsou vhodné pro lidi připravující se k věčnosti, věcem marným, všečecným a svůdným; nebo učí chladně a jalově a nijak neodstraňují nezřízenost. Proto lid, který přivykl takovým učitelům, má v nich zálibu, a ačkoli Bůh posílá jiné, nechťejí tyto, ale ony, jak dosvědčuje onen Boží nárek: Věc hodná úžasu a hrůzy se děje na zemi! Proroci prorokují lež a kněží tomu tleskají svýma rukama a lid můj miluje takové věci! Co se nakonec stane? (Jer. 5, 30-31.)

8. Vskutku tedy tmy zahalují zemi a mrákota lid (Iz. 60, 2). Vskutku lidé hmatají jako slepci po zdi a jako bez očí tápou: narážejí za samého poledne jako v nejhlubší noci (Iz. 59, 60), protože kráčejí v temnotách a nevědí, kam jdou (Jan, 12, 35). A narážejí stále jak na věci, tak na sebe navzájem a na samotného Boha a působí si různé zmatky a záhubu, jak je napsáno: Lid nerozumný bude zkormoucen (Oz. 4, 14). Též: Jako zajatec bude veden můj lid, protože je bez vědění (Iz. 5, 13). Bude vyhlazen můj lid, protože nemá vědění; protože ty jsi pohrdl věděním, pohrdnu i já tebou, pravil Bůh (Oz. 4, 6). Konečně: Člověk uchylující se z cesty vědění bude odpočívat v shromáždění mrtvých (Přísl. 21, 16).

9. Nelze tedy lidskému rodu přát nic prospěšnějšího ani nelze nic vznešenějšího projednávat na radách moudrých, než aby bylo možné nalézt (za pomoci Boha, který nás již lituje) nějakou účinnou cestu, jak odstranit z lidských duší onu odpornou tmou nevědomosti a různic a uvést na svět jas moudrosti. Hodlajíce vyšetřit, jaká se může v této věci skrývat naděje, pohledme nejprve, oč bylo v této věci usilováno a s jakým zdarem.

KAPITOLA III.

JAK BYLY RŮZNÝMI ZPŮSOBY HLEDÁNY LÉKY NA LIDSKÉ ZMATKY, ALE ŽÁDNÝ DOSTI ÚČINNÝ NEBYL DOSUD NALEZEN

1. Ani Bůh, ačkoli byl z rozmanitých důvodů rozhněván, nikdy nezanedbával věci lidské, ale ani lidé sami je nezanedbávali.

2. A Bůh nejprve různými napomenutími, potom podivuhodně volenými prostředky, buď zázraky, nebo lidmi obdařenými neobyčejným nadáním, vytýká lidem hloupost, že nejdou ani za světlem rozumu, které rozněcuje v jejich srdci, ale konají všechny své věci lehkomyslně a nerozumně (Žalm 94, 8; 49, 12 atd.), ani nepozorují svět, aby ze skutků Božích poznávali Boha, buď z výšin nebe nebo ze základů země (Iz. 5, 12; 40, 21, 26 atd.). A naposledy, že velmi četná poučení, která jim dal ve svém zákonu, považují za věc cizí (Oz. 8, 12) a že když učitelé učí nepravostem, lidu se to líbí (Jer. 5, 3) a podobně.

3. Když Bůh vidí, že napomenutí nejsou nic platná, trestá lidi morem, hladem, válkou, zemětřeseními, potopami, požáry a jinými hroznými způsoby, přičemž některé hubí, aby se ostatní báli. Také kdysi použil rozdělení jazyků a národů a tak čelil tomu, aby se již více navzájem nekazili.

4. Konečně pak po každém trestu podává pomoc k novému světu např. tím, že místo zabitých nebo zavržených svých služebníků povolává jiné proroky, apoštoly, učitele, i samotného jednorozeného

syna a také tím, že místo zmatení poslal dar různých jazyků. A ještě více podobných věcí dělá jeho dobrota, vždy čelící naší špatnosti a vítězí nad ní.

5. Pokud jde o lidi, neklesl lidský rod nikdy tak hluboko, aby aspoň někteří nepoznávali obecnou zkázu, neučili ji poznávat jiné a nestarali se také o léky, pokud to bylo možné. Můj názor je tento: kdyby někdo mohl nahlédnout do myšlenek, slyšet řeči, číst spisy a uvažovat o činech všech moudrých lidí, kteří od počátku světa žili, sotva by našel něco jiného než zkoumání neduhů lidského rodu a hledání různých léků proti nemocem, ačkoli se to dosud dalo vždy s menším úspěchem, než bychom si přáli. To dosvědčují nářky mudrců i věc sama. Neboť většině lidí, kvůli nimž se oni rozumnější trápí, vzdychají a potí, jsou jejich snahy lhostejné; ba dokonce ani nechtějí poskytnout pomoc těm, kteří ji hledají.

6. Dosvědčuje to Cicero¹⁶ těmito slovy: Již dávno se hledalo umění, jak pečovat o tělo a chránit je. A toto umění bylo připsáno vynalézatosti nesmrtelných bohů. Avšak lék duše před svým objevením ani nebyl postrádán a když byl poznán, nebyl zušlechťován, a jen málokterým byl milý a příjemný, více lidem byl podezřelý a odporný. Po příčině této hlouposti Cicero hned pátrá a dodává: Je to snad proto, že nemoc a bolest těla posuzujeme duchem, ale nemoc ducha tělem necítíme. Když tedy duch soudí sám o sobě, stává se, že onemocní tím, co posuzuje, a pronásí o sobě méně správný úsudek (Tusc. Quaest. 3).

7. Že se to říká právem a že přemýšlení o lidských neduzích svět nenávidí, a proto že je většinou marné, upozorovali nejen ti, kteří pod vedením přirozeného světla marně se pokoušeli o nápravu, ale rovněž i ti, které svým duchem ovanul a povzbudil Bůh, patriarchové, proroci, apoštolové a jiní svatí; ba dokonce sám svatý svatých to dostatečně dosvědčil svými stížnostmi, že od propasti zkázy, do níž se všichni ženou, odvracejí se jen málokterí, jež zvláštními cestami odvádí milosrdenství Boží. Léčili jsme Babylon, a neuzdravil se, volá Jeremiáš. Kdo uvěřil našemu kázání a komu se zjevilo rámě Boží, táže se Izaiáš. Zvrácenost nelze napravit a nedostatky nelze sečíst, nařiká po všech pokusech Šalomoun.

8. Dále to dosvědčuje sama moudrost Boží: Hle, posílám k vám proroky a mudrce! Vy však je vraždíte a bičujete. Konečně Jan: Celý svět spočívá na zlobě. Neboť trvají ve všech společenských třídách a stavech lidských, ve všech národech a jazycích neskonalé zmatky, zemi dosud zcela zahalují mraky (jak praví Bůh) a mrákota národy: tak nevyléčitelné jsou naše neduhy.

9. Pohledme však na ony lidské pokusy, jichž je sedm druhů, jaké byly a proč zůstaly bez úspěchu. Nejobvyklejší, jak se zdá, byly stesky a nářky, kterými se snažili oni moudřejší vytýkat obecnému lidu jeho pošetilost, zahanbit jej a pohnout k nějakému sebezpoznání. Proto chodil Diogenes za pravého poledne s rozžatou svítilnou uprostřed zástupu lidí a říkal, že hledá lidi. Proto Herakleitos¹⁷ neustálými vzdechy, slzami a nářky oplakával lidskou pošetilost. Naproti tomu Demokritos¹⁸ se smál při pohledu na kteréhokoli člověka a tvrdil, že všichni jsou prázdní a hodní výsměchu. Jiní konali v témž duchu jiné věci. Sama věc však ukázala, že zmatky se neodstraní ani nářky, ani smíchem či pláčem (jestliže se nepřistoupí k lékům), zejména když většina lidí se pro svou pošetilost posmívá stejně pláči jako smíchu oněch moudrých. To dosvědčil i Kristus těmito svými slovy: Zpívali jsme vám a netančili jste, naříkali jsme a nebili jste se v prsa (Mat. 11, 17).

10. Byla potom snaha pomáhat lidem dobrými radami. Z ní se zrodila filozofie (pátrající po cílech věcí a určující prostředky k jejich dosažení). Avšak přesto, že filozofie dosáhla velké chvály, že je lékem ducha, vůdkyní života, vyhledavatelkou ctností, zahaněčkou neřestí, světlem blaženosti, že činí člověka rovným Bohu, prospělo to málokterým a málo. Většina ani tyto hlasy neposlouchala ani jim nerozuměla, zvláště když pohanská filozofie byla příliš kusá, neznala všechny základní věci, týkající se člověka, a to proto, že jí chyběla třetí kniha, kniha výroků Božích.

11. Potom se počaly dávat lidem zákony, aby se učili správněji žít podle toho, co bylo předepsáno. Ačkoli to je vhodný prostředek pro zachovávání vnějšího řádu, nemá to žádnou moc k odstranění vnitřního neladu, poněvadž přirozenost lidská, jsouc pamětlivá vrozené svobody, stěží se dá poutat zákony. To jistě způsobuje, že také samotný zákon Boží, neřku-li zákony lidské, hřích a hněv spíše rozmnožu-

jí, protože dráždí, protože vždycky stojíme o to, co je nám zakázáno a toužíme po tom, co se nám odpírá (Řím. 4, 15; 5, 13; 7, 7-9).

12. Přistoupily tresty pro rušitele zákonů, ale jen s tím výsledkem, že se poněkud tlumí vnější násilí. Nemůže totiž být úplně odstraněno, což dostatečně dosvědčují žaláře, kůly, šibenice, jež sotvakdy zahálejí.

13. Mocní počali léčit lidské neshody jiným způsobem: napadali válkou celé národy, ujařmovali je, podrobili své vůli a snažili se zavést jakýsi jediný řád (buď ve veřejné správě nebo v náboženství), poutající všechny, ale vždy s větším nezdarem (jak ukazuje neustálá zkušenost až po naše dny) než s nějakým užitkem. Protože lidské mysli vrozenou lásku ke svobodě (k níž se cítí být stvořena) nelze natolik vymýtit, aby se jí znemožnilo hledat východisko a osvobodit se důvtipem nebo silou, kdekoli a jakýmikoli prostředky se cítí být obklíčena a spoutaná. Z toho nezbytně plyne odpor, zápolení a odboje, kdekoli se do vlády nad lidmi přiměšuje něco násilí.

14. Přijatelnější cestou je ustanovení sekt, kde jisté množství lidí buď ze stavu politického, náboženského nebo filozofického se shoduje na nějakém společném dobru, když mezi sebou sjednali určité úmluvy a k němu společně (buď aby je hledali nebo chránili) spojují rady a svědomí. Zde totiž, protože se věci konají dobrovolně, je všechno pevnější, jen jestliže to, k čemu se sjednocují, není opravdu nic jiného než společné blaho a je-li způsob jeho hledání náležitý. Ale protože v tom obojím namnoze bývá lidská moudrost slepá, stává se, že také tato cesta k odstranění zmatků bývá neúčinná: častěji zlo zvětšuje. Zakládají se totiž sekty proti sektám a zatvrzují se jedni proti druhým tím více. Dejme tomu, že nějaká sekta usiluje o skutečnou pravdu a dobro, přesto tím nepečuje o společné blaho, protože z účastenství na pravdě a dobru jsou jiní vylučováni. Vylučují se totiž, když se někteří uzavírají ohradou, protože podle jejich příkladu se hned jiní od oněch odlučují a oddělují. A tak dobro přestává být k obecnému užtku, protože se stalo majetkem jen některých.

15. Z toho vysvítá, že nepořádek se mnohem méně odstraňuje, jestliže ti, kterým se nepořádek hnusí, opouštějí lidskou společnost a ukrývají se na pouštích nebo jiných samotách. Tímto způsobem se

totiž starají o sebe, ne o společnost. Svět zůstává zahalen temnotou: ale na to právě nařikáme a na toto tak veliké zlo (veřejnou temnotu) hledáme léky.

ZDA EXISTUJE LÉK NA ODSTRANĚNÍ LIDSKÝCH ZMATKŮ A JAKÝ MÁ BÝT

1. Naše neduhy se tak rozmohly, že sotva lze nalézt lék a že ztroskotávají téměř všechny pokusy o obecné blaho. Proto jsme všichni zarmoucení. Složíme však proto také všichni ruce v klín? Nikoli. Není správné upouštět od podávání léků, dokud nemoc neslábne, nýbrž je třeba vytrvávat a měnit léky podle slov básníka:

*Když se tak nemoci mění, budeme i léčení měnit;
tisíc-li druhů je zla, tisíc i léků se dá.*

2. Někdy má lékař štěstí a přijde na ustupující nemoc, která dříve vzdorovala účinným lékům, ale pak ustoupí i lékům méně účinným. Kdo tedy ví, zda proti našim neduhům, tak dlouho trvajícím, nepřinese čas nějakou pomoc? Jistě na některé nemoci mládí je lékem samo stáří. Zejména, kdyby se objevila nějaká rada, jak věc vyzkoušet dosud nevyzkoušenými cestami, je třeba se o to pokusit, aby se nezdálo, že jsme v tak velikých věcech něco opomenuli.

3. Stává se totiž, že lékaři získávají ze svých i cizích omylů. Když vidí, že se léčení nedaří tou či onou cestou, pokoušejí se o totéž jinými, i protichůdnými cestami. A tu často objeví velmi prospěšné léky, jimiž vyhánějí i beznadějné neduhy.

4. Abychom v to mohli s pomocí Boží doufat i my v našem předsevzetí, promysleme, co podle všeho chybělo oněm cestám, které dosud lidé zkoušeli, aby byla příležitost doplnit to nebo i nahradit opakem.

5. Zdá se, že chyba je ve třech věcech:

I. Že na obecný neduh byly obyčejně hledány částečné léky (jak totiž lze odpomoci tomuto, onomu, tomuhle nepořádku, v tomto, onom, tomhle národě, jazyku, náboženství, sektě), nedbalo se toho, že Boží rady směřují vždy k obecné nápravě.

II. Že se užívá prostředků násilných, odporujících lidské přirozenosti, jak je uvedeno v 3., 4. a 5. kapitole této Cesty.

III. Nebo aspoň slabých, nevedoucích k odstranění choroby, jako je Cesta 1, 2, 6, 7.

6. Kdyby se tedy na lidské zmatky, které je nutno uvést v řád, našly a použily obecné prostředky, které by musely proniknout ke každému člověku a v každém národě, jazyku a rodině; a kdyby byly mírné, takže by žádný člověk neměl chuť odporovat; a kdyby byly mocné, takže by nikdo nemohl odporovat, i kdyby chtěl, proč bychom neměli mít naději, že pak bude všechno snadné, nebo alespoň snazší než dosud.

7. Sám rozum totiž jistě ukazuje, že má být všeobecné, co se týká všech. Neboť když celé tělo je plné vředů, souchotin, nebo vodnatelnosti nebo trpí zimnicí, nepřikládáme náplasti na nos nebo na nohy, nýbrž vpravujeme lék do těla, odkud se jeho síla rozlévá do všech částí těla a odevšad zahání škodlivé vlhkosti. A tak působí, že životní schopnosti zbavené tímto způsobem pout se všude vzpamatují a síly se obnoví. Podobně tedy když strádá celé tělo lidské společnosti, nadarmo bys doufal v zlepšení, bude-li napravena jen některá část, protože ani léčení nepostupuje, jestliže okolní údy stále přilévají nový jed nákazy. A i kdyby se zdálo, že nastává uzdravení, nemůže to být nadlouho, jestliže se živá těla mísí s mrtvými (živé údy s údy mrtvými).

8. Proto jako Bůh na počátku vytvořil všechno v úplnosti, tak poskytuje vždy plně prostředky k tomu, aby se porušené věci mohly plně napravit. Neboť jednak přikazuje, aby se všichni lidé, kteří se mají narodit, narodili, a posílá je do této nižší školy, jednak ony obecné knihy, kdysi dané, zachovává všechny v úplnosti, jednak napomí-

ná různými mimořádnými prostředky všechny lidi, trestá všechny a zase všechny získává často novými dobrodiními, protože nechce, aby někdo zahynul, nýbrž aby se všichni navrátili k pokání (2 Petr 2, 9).

9. Neboť své knihy (abych o této pomoci řekl něco zvláště) nejen ponechává předloženy tak, jak byly od počátku, nýbrž vykládá je den po dni přístupněji. Vždyť kniha světa je tímž způsobem přístupná po všech krajích světa a po všechna staletí všem: tutěž zemi, totěž nebe, tytéž hvězdy viděli ti, kteří byli před námi, i ti, kteří budou po nás, dobří i zlí. Ale přesto mnohé věci pozorujeme zřetelněji my než naši předkové; a zřetelněji zase potomci než my.

10. Podobně ony obecné pojmy (první a vrozené, ještě neporušené nepřirozenými formulacemi, základy to našich úsudků, dané Bohem) zůstávají tytéž pro muže i ženu, chlapce i starce, Řeka i Araba, křesťana i mohamedána, zbožného i bezbožného. Z nich se také dobývají den po dni bohatší poklady.

11. Konečně slovo psané proti všem záměrům světa a pekel zachovává se neporušené, odkrývá vždy hojnější tajemství těm, kteří je zbožně zkoumají ke společnému užitku všech a volá všechny národy a lid (jako v Žalmu 49 i jinde). Neboť ačkoli se Bůh kdysi rozhněval na lidskou zvrácenost a dal psaný zákon toliko jedinému sobě milému národu (Žalm 147, 20), přece znovu připravuje polnici svého hlasu a poručil jí znít až k hranicím země (Řím. 10, 12). Prikazuje hlásat evangelium všem tvorům (Mat. 28), protože týž Bůh je pánem všech (Řím. 10, 12). Jestliže se tedy dosud ještě mnozí na tomto prospěšném pravidle nepodílejí, neděje se tak z vůle, Boží, nýbrž proto, že lidé proti vůli Boží pohrdají sami sebou (Luk. 7, 30).

12. Jako je Bůh svou povahou Bohem všech, tak to, co koná a mluví ke spáse svého tvorstva, je věcí společného práva a užitku. Avšak opuštění společného dobra stejně jako присvojení majetku (bez ohledu na to, co se děje jiným) pochází od ďábla a Adama: odtud je všechno rozerváno. Neboť ďábel, protože vidí, že je odtržen od Boha, odtrhuje a rozlučuje rovněž všechno, co může. Naproti tomu Bůh, protože je Bůh a nemění se (je totiž studnicí, počátkem, koncem a prostředkem všeho dobra), všechno spojuje a váže, nebe a zemi, anděly a lidi,

všechny národy, všechny věci, všechna požehnání a všechny časy se samotnou věčností. Neboť nekonečná bytost obsahuje v sobě všechny konečné věci: protože jestliže jsou v ní a s ní, budou jedno; jestliže ne, zaniknou. Jako se totiž zachránili všichni pozemští živočichové, kteří vstoupili do archy Noemovy, a všichni, kteří do ní nevstoupili, zahynuli, tak všechno, co se má zachránit v potopě lidských zmatků, musí se vrátit k řádu ustanovenému Bohem, anebo zahyne.

13. Proto Bůh chce, aby všechno bylo jedno na nebi i na zemi, a proto poslal svého syna, aby jím a v něm znovu shromáždil všechno (Kol. 1, 20). Ten provedl usmíření svou krví, poslal poselství ke všem národům a přikázal tuto milost všemu stvořenému (Mat. 28). Apoštolé měli přikázáno vykonávat tuto vůli svého pána a rozešli se po celé zemi (Řím. 10). Vynaložili svrchovanou péči na to, aby napomínali všechny lidi, vzdělávali je veškerou moudrostí a učinili všechny dokonalými v Kristu Ježíši (Kol. 1, 27-29).

14. Na tento příkaz a příklad křesťané později zapomněli, nešířili ono společné světlo k jiným, ale každý si ho více pro sebe přivlastňoval, jedni proti druhým se začali nadouvat pýchou a vzájemně se potírat. Proto také mezi nimi pohasl nejprve plamen lásky a brzy také víry, nebo se zatemnil a přešel v jakási oblaka dýmu. Ale Bůh má moc, aby i naše oblaka dýmu znovu roznítil ve světlo a plameny, jestliže se vrátíme k následování vůdce našeho spasení, který je dán za světlo národům až k hranicím země (Iz. 49, 6). Osvěcuje každého člověka přicházejícího na tento svět, a svítí i v temnotách, třebaže temnoty ono světlo neobsahují (Jan 1). Zkrátka tedy je třeba především usilovat o to, aby kterýkoli z léků vyhledávaných na lidské věci byl obecný.

15. Ať však bude tímto lékem cokoli, bude třeba, aby to nebylo násilné, nýbrž pokud možno mírné. Že se násilím nic nepořídí, toho svědectvím jsou všechny dosud marně používané donucovací cesty, války, hádky, násilná vyšetřování, žaláře, provazy, meče a hranice. Všechno, co je panovačné a útočné, je vhodné k dráždění myslí, ne k jejich uklidnění; k vytváření sekt, ne k jejich odstraňování; k zhasínání světla, ne k jeho rozmnožování. Bůh Stvořitel stvořil naprosto svobodného člověka k svému obrazu s tak pevným úmyslem, že ani sám mu nečiní násilí. Neboť všechno, co od něho žádá, nežádá násilí.

lím, ale poučuje, radí, povzbuzuje, zapřísahá, slibuje odměny a oznamuje tresty, a to ne, aby nutil nechtějícího, nýbrž aby dosáhl toho, že sám bude chtít. To je jádro celého Písma a všeho Božího zřízení vůči člověku. Jestliže se člověk všemožně zdráhá být toho poslušen, opouští ho, avšak truchlí nad jeho zkázou. To dosvědčují slzy Krista a jeho svatých, tolikrát prolévané, a bolest Božího srdce, tolikrát vyjádřená v Písmu. Když tedy Bůh sám nezachází s člověkem jako s kamenem nebo špalkem, tj. nedělá z člověka nečlověka, proč my se pokoušíme o věc tak nevhodnou, tak zcela neprospěšnou? Hledejme raději na zlepšení lidí takové prostředky, které by se nebál nikdo přijmout, a každý se radoval, že je přijal.

16. Ale za třetí bude také třeba, aby ony prostředky byly působivé, aby mocně podmaňovaly smysly, a proto ostře pronikaly do duše; aby silně působily na rozum a podmaňovaly vůli. Důvodem toho je, že špatné, dlouhým užíváním zakořeněné zvyky se příliš houževnatě drží, a nemohou být vyrvány jinak než nějakou mocnou ctností. Proto Kristus, jak praví apoštol (2 Kor. 10), vysílaje apoštoly, aby si podmanil svět, vyzbrojil je mocnými zbraněmi k rozrušení všech protichůdných záměrů a k potlačení veškeré povýšenosti zdvihající se proti Kristu. Je tedy třeba, aby podobnými vlastnostmi byla nadána ona univerzálnost, aby byla sama o sobě mírná a milá. Takový bude muset být lék, aby obměkčil a k lepšímu napravit svět, tak porušený a zatvrzelý ve zlu.

NA TMY LIDSKÝCH ZMATKŮ NEMŮŽE BÝT PODÁN ÚČINNĚJŠÍ LÉK NEŽ NĚJAKÉ OBECNÉ SVĚTLO

1. Již jsme viděli, že na obecné přetvoření lidských duší se hledá nějaký obecný, utišující a účinný lék. Nyní je třeba se podívat, lze-li něco takového nalézt. Budeme-li tuto věc zkoumat jistým způsobem, ukáže se, že to má být něco podobného světlu. Ve světě totiž nelze nalézt nic stejně společného všem, všechny a všechno obveselujícího, utvářejícího a přetvářejícího, kromě samotného nebeského světla, slunce, před jehož září a teplem se nemůže nic ukrýt, jak se praví v Žalmu 19. A nic se nechce skrýt, protože jeho světlo je očím příjemné a milé (Kaz. 11, 7). Jeho oživujícím a všechno pronikajícím vlivem se živí a zachovává všechno, takže se věří, že samo slunce je vůdcem a králem jako nositel života a všeho rození a obrozování v celém světě.

2. Podobný nějaký účinek v celém světě lidských srdcí bude možno očekávat, jestliže se bude moci světlo moudrosti dovést k nějaké podobné jasnosti, která by totiž stačila osvěcovat všechny lidi, zahánět s očí všechny tmy omylů a odhalovat všechnu základní pravdu a dobrotu věcí. Tak tomu bude, jestliže se všechny věci, které Bůh ve svých knihách vyložil a zjevil lidem, shrnou vjedno a uvedou v takový řád, aby se mohly předložit všem lidem, aby je každý jasně vnímal a chápal a každý také přijímal a miloval.

3. Bude-li možné rozsvítit takové světlo obecné moudrosti, bude se moci jednak šířit po celém světě lidského rozumu (jako záře slunce vždycky, když vyjde, sahá od východu až k západu), jednak vzbuzovat v lidech radost a konečně přetvářet vůli. Jestliže lidé budou v tomto znamenitém světle vidět před sebou jasně své cíle i cíle věcí, a budou-li umět neomylně užívat prostředků k dosažení dobrých cílů, proč by jich také neužívali?

4. My lidé totiž milujeme své dobro natolik, nakolik je poznáváme, protože vůle, královna činů, zvyklá následovat všude svého domácího rádce, rozum, přikazuje, aby síly vykonávaly všechno to, co vidí nebo o čem se domnívá, že je podle jeho úsudku dobré nebo užitečné. A ani tomu jinak nemůže být, protože je-li utvořena k obrazu dobrého Boha, nemůže lásku k dobru (buď pravému nebo předstíranému, jestliže se klame) odložit.

5. Jestliže se tedy poskytne myslím obecný jas, v němž všichni správně uvidí pravá dobra a poznají, že všechno, co je pod nebem, je, nebo má být, podřízeno nebi (nemá-li to zmizet a zaniknout), vzbudí se v nich opravdu snaha o ona pravá dobra také usilovat a vyhýbat se protichůdným zlům.

6. Ó jak je proto třeba si přát, jak vzhledem k Bohu, tak i vzhledem k lidem, aby vzešel takový jas! Vzhledem k Bohu, aby tolik a tak velkých děl a dobrodiní, jichž je plný svět, v tolika případech nehynulo nebo aspoň nebylo bez užitku. Aby se ve všech posvěcovalo jeho jméno, ke všem přicházelo jeho království; aby všichni na zemi jako na nebi plnili jeho vůli; a aby všichni všude byli svědky, že jeho je království, moc a sláva, na věky věků, amen!

7. Pokud jde o lidi, proč by nebylo žádoucí, aby každý, kdo má oči k vidění, mohl vidět, kdo má uši k slyšení, mohl slyšet, kdo má srdce k vnímání, mohl vnímat, kdo má jazyk k chválení Boha, mohl Boha vyznávat? Aby již nikdo v jasném světle nemohl nevidět, aby nikdo nemohl na rovné cestě bloudit, aby nikdo nemohl minout cíl blaženosti před ním postavený, aby nemohl zcela pozbyť své naděje? Kéž by všechen lid Hospodinův prorokoval, praví Mojžíš! (4 Gen. 11, 29). Kéž by rozuměli a chápali poslední své věci, praví sám Bůh (5 Gen. 32, 29).

8. Nemůže tedy být přítelem lidského rodu ten, kdo si nepřeje takovou obecnou cestu obecného světla. Proto snad nikdo nebude hanět vyslovená přání. Odsuzovat totiž smělé podniky jako nerozvážné je příliš nasnadě, jestliže není žádná naděje v možnost uskutečnění tak veliké věci. Přístupme proto již k jejímu vyhledávání.

NADĚJE NA OBEČNÉ SVĚTLO PŘED KONCEM SVĚTA JE NEPOCHYBNÁ

1. Ať pozorujeme Boží nebo lidskou přirozenost a skutky, jak jsou dosud spatřovány ve svém postupu, ať sledujeme i předpovědi Boží o posledním stavu světa před vstupem do věčnosti, všechno nám přikazuje doufat ve věci větší a lepší věcí minulých.

2. Předně totiž stavba a správa samotného světa je velmi podobná divadelní hře, ba dokonce je hrou, kterou na zemi hraje moudrost Boží se syny lidskými (Přísl. 8). Hře však nic není více vlastního než že diváky, kteří na počátku málo rozumějí, kam děj směřuje, po podivných zmatcích a zápletkách posléze usměrní tak, že když se hra chýlí ke konci, všechno dřívější i přítomné, i to, co bylo ponecháno na závěr, víc a více se odhaluje jejich pochopení. Herec si teprve tehdy získá potlesk, jestliže všem se stane jasným, že všechny zápletky došly k šťastnému konci. Zdalipak se sluší očekávat od nebeského umělce něco menšího?

3. Za druhé všecken věk světa, zobrazující věk jednoho člověka, musí konečně přece stanout na nějakém nejvyšším stupni. Jako totiž první utváření člověka začíná údy, jako svým počátkem, potom smysly nalézají předměty, na něž by se upíraly, dále rozum zkoumá příčiny věcí, a z toho nakonec pochází čistší porozumívání věcem, nejčistší pak v samotném stáří, tak také jistě bude údělem světa, jenž prošel nejprve vývojem mechanickým, pak smyslovým, a potom rozumovým, a dosti se až dosud v těchto stránkách zdokonalil, aby se někdy povzněl k čistší a abstraktní moudrosti. Aby to jasně vysvitlo, ukažme si to plněji.

4. V prvním věku světa kvetla zaměstnání potřebná k životu, rolnictví, pastýřství, krejčovství, stavitelství atd., protože člověk vyhnaný z ráje musel hledat ochranu proti nahotě, hladu a nepohodě. Když se zvětšil počet lidí bydlících porůznu v rodinách, dolehla na ně péče o hospodářské záležitosti. Po potopě za Nimroda začala politika a brzy nato, za časů Abrahamových, umění válečné. Pak za Mojžíše vyvstal věk písma, jež se rozšířilo od Egyptanů k Foiničanům, Chaldeům a Peršanům a znamenitě rozkvetlo. Avšak mágové svá tajemství pečlivě skrývali v tajnosti, nezjevovali je obecnému lidu. U Řeků se konečně všechno začalo stávat veřejným, protože ve veřejných školách se vyučovalo písemnictví a filozofii. Když pak za válek Alexandra Velikého¹⁹ vzaly vědecké snahy skoro úplně za své, počala se u Římanů pěstovat nejprve výmluvnost a po ní filozofie.

5. Potom kázání evangelia přivedlo na svět náboženskou horlivost a vyvolalo nesmírné spory (neboť byl dán Kristus na znamení, čemu se má odporovat, Luk. 2), ze kterých vzešly v církvi i mimo ni roztržky, sekty, kacířství a nová náboženství. Následoval věk barbarský, trvající několik století. Ale po vyvrácení Konstantinopole zažehlo několik jisker z knihoven v Itálii, Francii, Německu a v jiných zemích evropských světlo nejprve čistších jazyků, pak filozofie a konečně i náboženství, ne však bez odporu tmy a ostré srážky a zase s rozmanitým rozštěpením na sekty.

6. Při tomto boji se každý snaží svědectvím minulosti dokázat, že pravda je na jeho straně. K tomuto účelu se hledalo všechno, co bylo kde možno nalézt (vydatnou pomocí k tomu byl v té době vynalezený knihtisk). Tak bylo úspěšně objeveno ze všech starožitných památek, ze samotných pokladů slova Božího i z dílny lidského přemýšlení mnoho věcí, které znamenitě proklestily cestu určitému obecnému světlu, ba někteří se dokonce domnívají, že je to již ono nejvyšší světlo. Protože se však zároveň mnohé, když ho různí lidé různě používali, porušilo a pokrývalo a různice se nezmírnily, ale rozmnožily, musí nutně být ještě jiný vyšší stupeň, na němž by konečně sama čistá, jasně objevená pravda, ukazující všem tutéž svou podobu, skoncovala s nejistotou a spory.

7. Zdá se, že toto po stupních jdoucím rozmnožování světla předem ukázal Bůh již při samém stvoření světla. Stvořil je sice hned první-

ho dne, ale v jakési nespořádané hmotě. Čtvrtý den, uprostřed svého díla, je rozvedl v několik koulí, větších i menších, a rozmístil je v určité vzájemné vzdálenosti po obloze. Teprve poslední den vytvořil světlo rozumové, lidského ducha, který je nazýván svítilnou Boží (Přísl. 20, 27). A stvoření ostatních věcí je líčeno tak, že se postupovalo od nejmenších přes větší k největším, od nižších přes vyšší k nejvyšším, od dobrých přes lepší k nejlepším. Odtud onen Boží dovětek, šestkrát opakovaný: A uviděl Bůh, co učinil, a hle, bylo to dobré! Nakonec jako vyvrcholení bylo řečeno, že bylo velmi dobré, co učinil (1 Gen. 1, 31). Vždyť svrchovaně dobrý Bůh si může odpočinout jen při svrchovaně dobrém dokončení věcí. Máme se tedy bát, že při správě toho, co stvořil, nebude si Bůh podoben? Rozhodně nerozumějí postupu Božích skutků ti, kdo pod koncem světa si nic jiného nepředstavují, neočekávají a nepředpovídají než nejhorší kal, zmatek, tmu a všelijaké smutné věci, jakoby Bůh byl vskutku podoben lidem, kteří nejprve podávají dobré víno, potom horší, a jakoby raději neuchoval dokonalé věci na konec, aby jeho moudrost měla vždy odkud brát nové rozmnožení obdivu a dobrota rozmnožení chvály.

8. Ale může se mi namítnout, že je tu Danielovo proroctví o čtyřech monarchiích, první zlaté, druhé stříbrné, třetí měděné a konečně čtvrté železné a hliněné. Odpovídám: Proč se však nechtou také následující slova o obecné říši, která bude Kristovou, až onen kámen z hory rozdrť tyranů, kteří naplnili svět násilnostmi? (Dan. 2, 44-45.) A království i moc a důstojnost královská pod veškerým nebem budou dány lidu vznešených svatých (Dan. 7, 17), až Kristus bude kralovat ne jako dosud uprostřed svých nepřátel nýbrž tak, že nepřátelé mu budou sloužit za podnož jeho nohou (Žalm 110; 2 Žid. 10, 23; Kor. 15, 25-26). Avšak předpovědi brzy uvidíme.

9. Povaha syntetické metody (jíž Bůh užívá ve všech svých skutcích) slibuje poslední stupeň světla všestranně dokonalý. Jeho metoda má však takovou povahu, že všechno částečné se spojuje v nějaký souhrn a menší souhrny v souhrn větší a konečně všechny souhrny v souhrn souhrnů. Když tedy dobrodiní Boží a vynálezy lidské, ačkoli se porůznu náhodně vyskytují a vznikají, vzrostly přece v hromadu, proč bychom nedoufali ve vrchol celé hromady? Zvláště když sebraná pozorování o této věci tvoří poučku. A souhrn podobných pouček tvoří umění nebo vědu nebo zkušenost. A konečně tvoří-li

soubor umění a věd soustavu (filozofie, teologie atd.), proč by na-
koniec nebylo možné doufat v soustavu soustav, tj. v nějaké umění
všech umění, vědu věd, zkušenost zkušeností, světlo světél?

10. Doufat v to nám vskutku prikazuje ona touha učit se a vědět,
zaměstnávající i myslí lidské, mířící přirozeným pudem vždy výše,
dožadující se vášnivě něčeho většího, než je všechno to, co již má. To
se ukazuje jak v každém člověku, živém obraze vševědoucího Boha,
tak zejména zjevně to vystupuje jak u spisovatelů tak u čtenářů no-
vých knih. Což oni, když píší pro veřejnost (mluvíme o těch, kteří
píší, ne kteří opisují, jsouce neschopni užitečné práce) veřejně podle
svého svědomí nepřiznávají, že to, co již existuje, nestačí, a že je nut-
no všemožně hledat něco výhodnějšího? Proto totiž i sami po jiných
(někdy i sami po sobě často s velkým svým nepohodlím a velkou
únavou ducha) píší, poněvadž ta nebo ona věc ještě nebyla zpraco-
vána nebo ještě ne dosti vhodně; avšak buď tuší nebo aspoň mají
naději, že se může zpracovat lépe nebo správněji, nebo snáze, tak
či onak, a proto se o to pokoušejí a podávají to k posouzení jiným.
Rovněž ti, kteří dychtí po nových knihách, odhalují vnitřní poznání
nějaké mezery, kterou by rádi vyplnili. Neboť kdyby se domnívali, že
je již všechno v pořádku, jistě by se s tím spokojili a nepůsobili by si
novou námahu a prací nové obtíže.

11. Hledá tedy svět a hledáním vyznává, že touží po plnější cestě
plného světla. Jestliže tato touha je našemu srdci vštípena bez naděje
na splnění, bude třeba zahladit tento výrok: Bůh a příroda neděla-
jí nic nadarmo. A jestliže je nezahladitelný, pak touha nebyla nám
dána nadarmo a je splnitelná.

12. Vím, co by se zde mohlo odpovědět: že nejlepší náš Stvořitel ony
touhy po stále větších a lepších věcech proto vštípil lidským mys-
lím, aby smrtelníci viděli, že se zde nedostává dokonalého vidění
oku ani dokonalého slyšení uchu, ani nedochází k úplnému splnění
našich tužeb, a jaksi se sami od sebe pobízeli obracet touhy k samot-
né věčnosti (kde všechno je pospolu a kde je proto naplnění a konec
všeho). Je však pravděpodobné, že i v tomto životě po celou dobu, co
prodléváme na zemi, skýtají se nám stále možnosti, abychom hoj-
něji splňovali své tužby, až dospějeme k nejvyšší hranici, již možno
zde dosáhnout, po níž už nezbyvá nic než vrchol věčnosti. Neboť

takové naplnění stupňů po všech stránkách vyžaduje nejdokonalější moudrosti našeho Boha. Jako tedy v přírodě nemožnost prázdna dala možnost vynalézt velmi krásná umění, tak nadarmo spoléháme, že onen útěk lidského ducha před prázdňem a ustavičná touha nějak je vyplnit bude příležitostí, aby nám Bůh dával vždy větší věci a my abychom je hledali a nalézali. Jestliže však je tomu tak, proč nemáme postupovat až k jakési vševědoucnosti? Míním tím vědění svrchovaně plné všeho, co se zde pod nebem předkládá k učení, vyložené v oné troji knize nám zde dané.

13. A poněvadž ďábel hned zpočátku zneužil oné lidské touhy všechno vědět, vrhl člověka za jeho zvědavost do tmy a dosud ji ustavičně a zuřivě rozmnožuje (k pohaně Boha a prostředků, které poskytuje k obnovení světla), mohli bychom věřit, že i Bůh nerozmnoží své světlo tak, aby všechen sbor tvorů viděl, že vítězství a sláva nenáleží knížeti tmy, ale Stvořiteli světla? Nejen na věčnosti, ale zde na samotném jevišti, kde se bojuje proti Bohu, bude třeba udolat tohoto nepřítel, má-li být triumf našeho Boha a jeho Krista úplný. Dojde-li k tomu, nastane jistě opačný stav světa než onen, který je nyní, protože to, co ďábel uvedl ve zmatek, bude třeba opět uvést v soulad. Neboť dobrota a moudrost našeho Boha mohou napravit to, co ďábel porušuje; co falešně slibuje, může Bůh dát opravdu svým tvorům (vysvobozeným z ďáblovy moci) a ve své všemohoucnosti to již od počátku začal. Když totiž ďábel člověku sliboval život a uvrhl jej do smrti, Bůh právě při této příležitosti přivedenou smrt změnil ve věčný život. Sliboval ďábel spojení s Bohem a odtrhl nás od Boha, Bůh však nás odtržené tím pevněji s sebou opět spojil a na věky se co do podstaty stal s námi jedno. Sliboval, že budeme podobni Bohu tím, že budeme znát dobro a zlo, ale učinil nás podobnými sobě, takže považujeme dobro za zlo a zlo za dobro. Bůh naproti tomu nás opravdu činí sobě podobnými, takže známe dobro jako dobro a zlo jako zlo, že zlo proklínáme a z dobra se radujeme, dobro vyhledáváme a dobrého na věky užíváme. A poněvadž nakonec ďábel zarputile nepřestává lidi svádět, nepřestane ani Bůh stále lidi osvobozovat, dokud ti se nebudou cítit osvobození, a on ve své nestoudnosti se nebude cítit zcela zahanben.

14. Že tomu tak určitě bude, dávají nám konečně již plnou důvěru

přesladké sliby Boha, slitovníka našeho. Předpovídají totiž Boží věšty, že se rozsvítí v podvečer světa nějaké světlo, jež vzhledem k dřívějšímu světlu dosud nejistému (které pro přimíšení tmy nezasluhovalo být nazváno ani dnem ani nocí) bude třeba nazývat skutečným světlem. Jako jeho výsledek se slibuje obrácení všech národů k církvi, aby Hospodin byl králem celé země, jediným Hospodinem, a aby jeho jméno bylo jedno (Zach. 14, 7-9). Totéž se předpovídá u jiného proroka ještě výraznějšími slovy: Bude v posledních dnech přichystána hora domu Hospodinova na vrcholku jiných hor a bude vyvýšena nad pahorky, aby se k ní hrnuly všechny národy a šly zástupy lidu se slovy: Pojdte a vstupme na horu Hospodinovu, do domu Boha Jako bova a bude nás učit cestám svým. Pojdte a procházejme se ve světle Boha našeho (Iz. 2, 2; 3, 5). Též jinde popisuje nejobecnější obrácení národů těmito slovy: Povstaň a zastkvěj se, Jeruzaléme, poněvadž přichází světlo tvé a sláva Hospodinova vzešla nad tebou. Neboť hle, tmy zahalují zemi a mrákota národy! Nad tebou však vzejde Hospodin a jeho sláva bude viděna v tobě! A budou chodit národy v tvém světle a králové v záři, jež vzejde nad tebou atd. Nebude ti více svítit slunce za dne a nebude tě ozařovat zář luny, ale Hospodin bude tvým světlem věčným a tvůj Bůh slávou tvou (Iz. 60, 1-3, 19, 20). Též: Bude světlo měsíce jako světlo slunce, avšak světlo slunce bude sedmeronásobné, až Hospodin obváže ránu lidu svého a utrpenou jeho ránu uzdraví (Iz. 30, 26). Až rozptýlený Izrael sdruží se všemi národy a jazyky, aby přišly a viděly jeho slávu a přivedly všechny naše bratry atd. (Iz. 66, 18-20). Až bude kázáno evangelium království po celém světě na důkaz všem národům, dříve než přijde konec (Mat. 24, 24). Neboť evangelium je věčné a bude hlásáno obyvatelům země a všem národům, kmenům, jazykům a lidu, aby se všichni báli Boha, vzdávali mu poctu a klaněli se tomu, kdo stvořil nebe, zemi, moře a prameny vod (Zjev. 14, 6-7). Až naplní se země poznáním Hospodina jako moře je zalito vodami (Iz. 11, 9). Až Bůh dá všem jedno srdce a jednu cestu (Jer. 32, 39) a změni rty národů, aby byly čisté, aby všichni vzývali jméno Hospodinovo a svorně mu sloužili (Sofon. 3, 9). Až se stanou všechna království světa říší Pána našeho a jeho Krista (Zjev. 11, 15), aby byl jeden ovčinec a jeden pastýř (Jan 10). Až kníže tmy, ďábel, bude svázán řetězem a zavřen v propasti, aby již nemohl svádět národy (Zjev. 20). A Písmo předpovídá porůznu více dalších věcí o slavném stavu církve na zemi.

15. Dosud však nevidíme takový stav světa a církve, takovou záři

světla obracející všechny k sobě, a spoutanou moc knížete tmy. Zbývá tedy, *aby nastal, protože je třeba, aby se vrchovatě naplnilo všechno*, co je předurčeno úmyslem Božím a předpověděno ústy Božími.

VĚŘÍME-LI, ŽE SE BLÍŽÍ DOBA UNIVERZÁLNÍHO SVĚTLA, JSME POVINNI TAKÉ VYHLEDÁVAT JEHO CESTY

1. Takové mocné světlo po tak velkých temnotách může roznítit jedině ten, kdo jako na počátku světa poručil vnějšímu světlu, aby zářilo z temnot, tak ke konci světa způsobí, aby zářilo světlo vědění a slávy Boží v podobě Ježíše Krista (2 Kor. 4, 6). Nyní je třeba ukázat, že nicméně není nehodné synů světla, aby i oni sami ve svých touhách a snahách přemítali o východu onoho světla a vyhledávali jeho cesty a podoby vším možným způsobem. Účelem tu bude, abychom se do věci pustili s tím větší důvěrou, ukáže-li se, že nám naše svědomí nedovolí odvrátit se od takových podniků. Zavděčíme se v té věci pomocnou službou Bohu, bude-li snad jí chtít užít, aby tím rychleji nám vyšlo ono poslední světlo cestami, které ukáže jeho moudrost a učiní schůdnými jeho všemohoucnost.

2. To nás utvrzuje v tom, že smíme pátrat po cestách příštího světla nejen s dobrým svědomím, nýbrž že svědomí nás dokonce k tomu nutí.

3. Každé dobro, které si křesťané smějí přát a od Boha žádat, to také smějí hledat, poněvadž právě ten, kdo řekl žádejte, řekl také klepejte a hledejte (Mat. 7, 7). Není tedy vůlí Boží, když od něho žádáme vytoužená dobra nebo již slíbená očekáváme, abychom je žádali nebo očekávali v nečinnosti, nýbrž abychom zároveň činili to, co je tře-

ba dělat a tak dokázali, že si to opravdu přejeme, opravdu klepeme, opravdu očekáváme, tj. že jdeme Bohu vstříc a že vztahujeme ruku, abychom přijali dary, které přináší. Jinak, kdybychom odtrhovali od sebe, co je třeba spojovat, tj. kdybychom sice žádali, ale zároveň nehledali a neklepali, řeklo by se, že pokoušíme Boha. Osvětleme to příklady. Náš Hospodin nás učil modlit se: Otče náš, posvěť se jméno tvé. Kdyby se však někdo jen modlil a nechtěl současně i opravdu dbát, aby také sám posvěcoval Boží jméno a aby jiní všemožným způsobem je posvěcovali, řeklo by se, že se posmívá Bohu. Tak tedy, když se nám ukládá, abychom se modlili Přijď království tvé, ukládá se nám zároveň, abychom sami hledali království Boží (Mat. 6, 33). Když se modlíme Buď vůle tvá, nemíníme tím, aby ji Bůh bez našeho vědomí v nás konal, ale aby nám dal vůli konat všechny jeho záměry. O to jsme povinni tak opravdově usilovat, jak opravdově se modlíme. Když říkáme Chléb náš vezdejší dej nám dnes, nemá to ten smysl, abychom v nečinnosti očekávali, až nám bude z nebe seslán chléb, ale aby Bůh připojil své požehnání, když každý svou prací si hledí dobýt chléb a pak jej v potu tváře pojídá. Tak když se modlíme Odpusť nám naše viny, zavazujeme se zároveň nedopouštět se hříchů, nebo, kdyby se nám to vinou naší křehkosti přihodilo, hned opustit cestu hříchu a navrátit se k předsevzetí nehřešit. Když říkáme Neuveď nás v pokušení, zavazujeme se tím, že se nebudeme sami do pokušení vrhat a pokoušet Boha. Když konečně říkáme Zbav nás ode zlého zároveň se učíme a zavazujeme, že se budeme zlu vyhýbat a dáme si pozor, abychom do něho neupadli. Jak bychom tedy stejně nepochopili, že když s příchodem onoho vytouženého osvětleného století máme naději na nápravu pokazených věcí a žádáme si ji od Boha, že se zároveň také zavazujeme jí napomáhat?

4. Mimoto, má-li se něco dělat, je třeba zároveň pochopit způsoby, jak se to dělá, a zkoumat, jsou-li pochopeny, protože Bůh, jako nám nepřikazuje konat nic nerozumného, tak nežádá, ba nechce, abychom něco dělali nerozumně. Naopak je jisté, že se nám nezabráňuje zkoumat a chápat způsoby všeho toho, co zvláště nyní má každý konat. Je tedy také jisté, že se nám nezabráňuje chápat smysl sem patřících věcí. Např. již nyní jsme povinni každý učit každého pravdivému a dobrému, odnaučovat nepravému a zlému a znát jistě příležitosti té věci. Co tedy brání hledat způsob, kterým bychom mohli všichni všem při každé příležitosti ukazovat pravdivé a dobré

a odvracet vši silou od nepravého a zlého? Jako křesťané jsme již nyní povinni, aby každý podle svých sil rozšiřoval království Kristovo, ničil ďáblovu. Proč tedy nemáme také hledat cestu, jak bychom přesvědčili všechny, aby totéž dělali spolu s námi? Jsme povinni usilovat o mír se všemi. Proč tedy, jestliže můžeme, nemáme ukazovat cesty míru i jiným, a to všichni všem? A jestliže se dosud mohli šlechetní duchové věnovat dobývání pravdy z temnot nebo její obhajobě před námitkami, proč by se nemohli věnovat tomu, aby pravda již vydobytá a obhájená se také rozšiřovala na všechny strany? Jestliže je to dovoleno se souhlasem Boha (který je pravda a chce, aby každý znal pravdu), proč nehledat cesty, jimiž by se pravda stala zřejmou všem? Obojí závisí na sobě navzájem a nelze je od sebe odtrhnout.

5. Konečně vždy bylo dovoleno v bázi Boží hledat dobré příležitosti k dobrým věcem, jež Bůh poskytuje, a přísluší to moudrému, podle těchto slov: Dej moudrému příležitost a bude mu přidána moudrost (Přísl. 9, 9). Budeme tedy nemoudří, nebudeme-li dbát, abychom si příležitosti, které Boží dobrota k rozmnožení moudrosti poskytuje, všímali, chápali je a sledovali. Dává nám totiž možnost, abychom viděli, co bude, a počíná tím, že zjevuje zjevné cesty světla, abychom chápali, jak to bude. Musíme tedy jít po stopách Božích bezpečně tudy, kudy jde Bůh před námi, a přemýšlet, jak odevšad vyzařující paprsky světla by se mohly shromáždit v světlo jediné. Díky vlídné blahovůli Otce světla, který vždy, když zažehuje pochodně, nezažehuje je proto, aby byly schovány pod kbelec, nýbrž se postavily na svícen a sloužily všem, kteří jsou v domě. Dělá tedy dílo milé Bohu ten, kdo si v Božím domě bere za povinnost rozsvěcovat a očišťovat světla: čím jsou početnější a větší, tím více má zásluh.

6. Je tedy třeba přistoupit s důvěrou k dílu, Bohu milému, a světu prospěšnému, a nedbat štekotu těch, kdo jsou zvyklí odsuzovat nezvyklé věci hned na první pohled, a i zde nepochybně řeknou: Na vás tedy čekala moudrost? Musíme jim totiž odpovědět: Moudrost vždy čeká od počátku do konce (Přísl. 1, 20 a jinde). Ale my jsme liknaví: kéž bychom si již konečně, až se vysvětlí spleť omylů všude, kde se jen rozšířily, poučili se ze všech způsobů našich poblouzení a stanovili si pevné zásady, abychom se už nadále nemýlili.

7. Namítne-li někdo, zda bude v lidských silách zaměřit paprsky pravdy k osvětlení a obrácení srdcí, odpovíme: Jedině Otcí světél náleží osvěcovat srdce. Máme však proto čekat, až se to stane zázrakem? Což nemáme zároveň chápat se prostředků, které poskytuje Bůh, a horlivě je vyhledávat? Víme, že lidská píle je bez Boha naprosto marná, nikoli však v tom případě, když slouží Bohu. Neustálým konáním Božích děl jsme se totiž poučili, že Bůh má ve zvyku své vnitřní práci předesílat vnější prostředky, a že si připravuje svými posly cestu tam, kam se chystá sám jít.

8. Nezbyvá tedy, než aby nikdo neodpíral Bohu své přispění tam, kde se domnívá, že může vykonat něco veřejně prospěšného. Proto také hned přistupujeme k hledání podstaty světla, hodlající pomáhat Otcí světél proti temnotám, které jsou mu odporné, abychom měli příležitost nepoznávat cesty světla odjinud než ze samotných cest světla.

CO JE SVĚTLO A KOLIK JE DRUHŮ SVĚTLA, TÉŽ CO JSOU TMY PROTIKLADNÉ SVĚTLU A KOLIK JICH JE

1. Obecně vzato je světlo zář, která se rozlévá po věcech, ukazuje a odkrývá je, aby těm, kdo se dívají, byly patrný tvary, poloha a pohyb věcí, vzdálenost mezi nimi a rovněž i jejich vzájemné poměry.
2. Naproti tomu tmy jsou mrak, obklopující a zakrývající věci, aby nebylo možné vidět jakost a množství toho, co je kolem nás, a ještě méně to, jak se věci mají k sobě navzájem.
3. Z toho vyplývá, že tyto dvě věci jsou protikladné a mají protikladné vlastnosti a účinky. Světlo totiž sebe a s sebou zároveň věci objasňuje, obrací navenek, dělá je přístupnými a staví je na oči. Tmy naproti tomu sebe a s sebou zároveň věci obracejí dovnitř, činí je nejasnými, zavírají je a skrývají ve skrýších. Proto od světla přichází poznání věcí, od tmy jejich neznalost. Světlo dává věcem a duším pocit libosti a radost, tma zármutek a nelibost. Konečně světlo má podobu života, tma podobu smrti. Odtud je v Písmu: Příjemné je světlo a milé je očím vidět Slunce (Kaz. 11, 7).
4. Světlo a tma však nejsou jednoho druhu. Boží výroky hovoří nejvíce o trojím světle, jež je také stejným počtem druhů tmy poskvrněno, není-li osvětlení, totiž světlo věčné, vnější a vnitřní.

5. Věčné světlo je ona lidským smyslům nepřístupná záře, v níž přebývá Bůh (1 Tim. 6, 16) a v níž pozoruje jednak sebe sama jako pramen veškeré blaženosti, jednak všechny způsoby všeho, co je a může být mimo něho a užívá života a blaženosti od věků do věků. Na tomto světle se podílejí tvorové obdaření tvůrcovou společností, kteří zírají blaženým pohledem na Boha a bohatě v něm prožívají radosti bez konce. Opakem tohoto věčného světla jsou věčné tmy, které v Bohu, prameni světla, nemají žádné místo (Bůh je totiž světlo a tma v něm žádná není, 1 Jan 1. 5). Ale jsou ve stvořeních ustanovených ke společenství se Stvořitelem, jsou-li ze zírání ve svého Stvořitele vyloučena, takže na věky nevidí žádného paprsku jeho blaženého světla, ba ani jiskérku; a to je propast hrůz a věčných úzkostí (Žalm 49, 20; Mat. 25, 30).

6. Vnější světlo je ona záře vnímatelná tělesnými očima, kterou Bůh osvětlil toto své viditelné jeviště tělesného světa. Jeho nositelem jsou nebeské hvězdy, především slunce. Dříve než Stvořitel tyto pochodně zažehl, nebylo nic kromě nekonečné prázdnoty, nesmírné a pusté propasti bez života, pohybu a jakýchkoli tvarů, Ale i nyní, jestliže někam ono světlo neproniká, zahalují všechno černé tmy, jako je tomu v hlubokých útrobách země a v noci i na jejím vnějším povrchu. Tu se odnímá půvab všem věcem.

7. Konečně vnitřní světlo je záře zažehnutá v mysli rozumného tvora, osvěčující a řídící ji na jejích cestách. A toto světlo je zase trojí, osvěcuje troje vnitřní nástroje člověka: rozum, vůli a cit.

8. Světlo v rozumu je rozumová znalost věcí, již člověk postihuje pravdu věcí, uvažuje o jejich nejvnitřnějších vztazích a příjemně zaměstnává ducha. Když je toto světlo zářící, nazývá se moudrost, totiž pravá znalost toho, co je, a rozvážné a prospěšné užívání všeho. Tma, jež je tomuto světlu protikladná, je neznalost věcí: skutečná a opravdová tma, z níž pochází malátnost a tupost mysli. Nebo jestliže se mysl vrozeným nutkáním zmítá sem a tam a přesto chce někam dospět, naráží nejen na ustavičné překážky domněnek, nýbrž upadá i do jam omylů, stojí jako na jakýchsi svazích, kde je ohrožena sklouznutím a zřícením, až konečně upadá v záhubu.

9. Druhý stupeň vnitřního světla je ve vůli. Jí člověk usiluje o dosažení dobrých věcí, okouší jejich sladkost a těší se jen z věcí svatých a čistých. Tma protikladná tomuto světlu je nečistota mysli. Lidé poskvrnění touto nečistotou se nazývají v Písmu syny tmy, protože se těší z děl tmy.

10. Třetí stupeň vnitřního světla je ve svědomí neboli citu. Neboť jasnost a radost srdce vznikly z pravdy poznané smysly a z účasti na svatosti. O tom praví Písmo: Světlo vychází spravedlivému a radost lidem upřímného srdce (Žalm 97, 11). Tomuto světlu protikladnou tmou je sklíčenost mysli, která je si vědoma nepravosti a špatnosti. Tato sklíčenost je předehtou věčné tmy pekel.

11. Abychom naučili lidi znát všechny tyto temnoty a vystříhat se jich, budeme zkoumat především cesty rozumového světla, protože je-li ono čisté a zářící a ukazuje-li svou září správnou cestu vůli, činí tak vůli ochotnou následovat světlo a působí, že city jsou plny světla, podle známého výroku Kristova: Svítlnou těla tvého je oko tvé; bude-li oko tvé prosté, bude celé tvé tělo světlé (Luk. 11, 34).

12. Budeme tedy zkoumat cesty rozumového světla, dopadajícího pod vedením vnějšího světla (k němuž ono vnitřní je úměrné) na smysly. Věčné světlo ponecháme stranou této úvahy, protože je nám zatím nepřístupné.

13. Zatím zaznamenejme zásady z této kapitoly:

I. Jako velký svět vybavil Otec světél svým viditelným světlem, tak i malý svět, člověk, je vybaven svým.

II. Jako světlo světa má svůj protiklad, tmy, tak i světlo mysli má své.

III. Jako světlo světa vyniká mezi vším, co se předkládá smyslům, tak světlo mysli vyniká mezi všemi ostatními dary ducha. Neboť jakoby bez vnějšího světla světa nebylo žádné krásy světa, tak bez světla mysli by žádnou krásu nebylo možno chápat, a tak znamenitá díla Boží by byla bez svědka. Odstraň ze světa světlo, odstranil jsi teplo a s teplem pohyb a s pohybem všechno, co vzniká

z pohybu, například vznik věcí a rozmanitost podob a život, který z toho pochází. Tak kdybys z myslí odstranil rozum, odstranil jsi samu mysl, protože jsi ji zbavil obrazů a podob věcí. Jestliže konečně odejmeš vědomí dobra a radosti srdce, uvidíš, že nezbývá nic kromě nejhroznější změti zmatků.

SOUBOJ SVĚTLA A TMY JE USTAVIČNÝ, JEDNOU PŘIBÝVÁ NEBO UBÝVÁ TOHO, PODRUHÉ ONOHO AŽ DO ÚPLNÉHO VÍTĚZSTVÍ SVĚTLA

1. Protože světlo a tma jsou protiklady a protichůdně na sebe působí, nemůže se stát, aby se vzájemně nepotíraly, ačkoli silnější nabývá vrchu nad slabším, totiž světlo nad tmou. Neboť světlo je cosi kladného, odkrývá pravé a skutečné činnosti a mocně rozšiřuje svou sílu. Tma sama o sobě není nic než stav bez světla. Poněvadž pak tento stav má podobu bytosti, napodobuje také přirozenou povahu bytosti pokud může, tj. miluje sama sebe, chrání se, brání, zachovává se a hájí, svého protivníka nenávidí a vyhýbá se mu, nebo nemůže-li se mu docela vyhnout, zápasí s ním a přimíšením sebe zatemňuje záři světla nakolik může.

2. Odtud ustavičné boje světla a tmy, protože oboje se snaží vytvořit si pro sebe vlastní království. Pohledme, jak se to děje u vnějšího světla a tmy, abychom podle toho snáze a správněji mohli soudit o vnitřním světle a tmě.

3. Dříve než Bůh zažehl na světě prvotní světlo, tma zaujímala všechno, ačkoli duch života (a brzy s ním jakožto tvůrcem zárodky všech věcí) byl již vstípen světové hmotě (1 Gen. 1-2). Ale světlo rozžehnuté v oněch temnotách a točící se po obvodu propasti, mocně začalo v oněch tmavých parách a dýmech propasti působit a čistit je, takže brzy po prvním oběhu světelné spousty vzešla druhého

dne jemná a průsvitná prostorná podoba (kterou nazýváme nebem a vzduchem), ono rozsáhlé sídlo světla. Tmy ustupující před ním začaly se na svém útěku shlukovat a zřizovat si také sídlo na straně protilehlé světlu, totiž v hustějších částech světové hmoty a za nimi. Neboť voda a pak země, vzniklé z prvotní hmoty nakupené do oblouku, nakolik nabyly hustoty, natolik také poskytly temnotám skrýše v sobě a za sebou, což sama skutečnost posud ukazuje.

4. Zevnitř totiž z útrob veškeré husté hmoty světlo se zcela vylučuje a nemůže pronikat temnotu. To je vlastně, co nazýváme tmou: úplná nepřítomnost světla. Jestliže však kolem takového tmavého tělesa neseš světlo, osvíti sice povrch tělesa, ale jen na té straně, na niž zasvítl světlo, na protilehlou stranu si činí nárok tma, jež se nedá zcela vypudit z přirozenosti věcí. V tomto stavu se nazývá tma zvláštním názvem stín. Jestliže také odtud jej hodláš vypudit a přiblížíš světlo, také on se zase vzdaluje na protilehlou stranu, mění však toliko místo, ale nemizí.

5. Tak je nemožné odstranit ze světa stín a tmu: střídají se toliko vzájemně se světlem. Všude, kde vzniká světlo, tam ustupuje tma; a kde světlo zaniká, tam hned místo něho tma nastupuje. Ani nic jiného nepřichází a nemůže přijít kromě sousedství obojího, kterému říkáme ranní a večerní soumrak. Tak světlo ve svém středu jako centru je nejzářivější; podobně tma je ve svém středu nejhustší, na rozmezí je směs obojího a jakoby souboj; buď nabývá převahy tma, jestliže světlo ustupuje, nebo nabývá převahy světlo, jestliže prudčeji útočí na tmu. Tma totiž nemůže odolat světlu, útočí-li na ni; na místo světla může tma nastoupit tehdy, jestliže světlo ustoupí z místa. Z pravidelného střídání dní a nocí je patrné, že se tak děje jakoby věčným zákonem.

6. Podobně je tomu se světlem a tmou lidské mysli. Bůh, když byla stvořena, osel ji semeny všemožného poznání. Tato semena nazýváme vrozenými pojmy a ohníčky přírody nebo také troudem přirozeného světla. Avšak dříve než se tento troud může vznítit v oheň, nevyhnutelně ovládá propast mysli tma (jak je zřejmé u dětí, neznalých všech věcí); která se rozhání teprve potom vznikem účinného světla. Když totiž pomocí smyslů dochází k pozorování, jež se týká různých věcí (podobně jako když se křesá ocelí o křemen), kde jiskra po jis-

kře vykřesaná a ponenáhlu zvětšená v plameny odstraňuje onu tmou myslí, ne ovšem zcela najednou, ale po částech a postupně, protože je mnoho věcí, které se nedají hned proniknout.

7. Odtud plyne, že také v naší mysli tma nevědomosti klade odpor poznání světla, když na jedné straně řídne a čistí se, na druhé naproti tomu se shromažďuje, houstne a zatemňuje světlo. Z toho plyne, že vždycky lze v naší mysli stejně jako ve světě nalézt něco osvětleného a něco temného, dokud nepřijde čas, kdy Bůh vyžene ze světa i z myslí všechny temnoty a učiní zemi stejně jasnou jako nebe a odstraní každou záclonu před zrakem mysli svých vyvolených. Přesváté věštby našeho Boha předvídají, že k obojímu v budoucím životě dojde.

8. Zatím budiž z této kapitoly zřejmé:

I. Že stav lidské mysli je podobný oné podmínce, které podléhá sám svět, totiž že začíná tmou a končí světlem. (Protože Bůh věci, které chce obdařit věčností, vede z propasti nicoty v stálost podstaty.)

II. Že však všechno, co se rozkládá mezi těmito mezemi (totiž mezi prvotní tmou a posledním světlem) je smíšeno z obojího a že světlo s tmou vždy se potýká a bude potýkat, dokud světlo tmou nepřekoná.

III. Že světlo má moc zahnat tmou, ne naopak. Kdekoli totiž vzchází světlo, tam tma brzy buď řídne nebo mizí. A naopak tma nemá sil, aby odstranila světlo.

IV. Následkem toho, jestliže se kdy tma ve světě nebo v mysli vzmáhá, neděje se to jinou silou, než ustupováním světla a jakoby s jeho dovolením nebo aspoň pro jeho ochabování.

V. Odtud plyne, že půtka světla s tmou je vždy vítězná a že každý omyl přináší příležitost k odhalení nějaké pravdy, jak o tom svědčí zkušenost.

VI. Je tedy jisté, že jestliže světlo nepřestane působit a stále se rozšiřovat, nenajde tma nikde skrýše, z nichž by nebyla vypuzena.

VII. Že proto nic nezbývá, než abychom nepřestali zkoumat, a pokud jsme s to, upravovat cesty světla, jimiž by se mohlo mocněji šířit, vcházet a vnikat také do kterýchkoli skrytých jeskyní a zároveň jednou celé království tmy napadnout, oblehnout a s Boží pomocí dobýt.

O CESTÁCH SVĚTLA, JIMIŽ SE PŘIROZENĚ ROZLÉVÁ A ŠÍŘÍ

1. „Víš, jakou cestou se šíří světlo?“ ptá se Joba Bůh, ne proto, aby vzbudil beznaději, že se toho nedopátrá, ale aby vyvolal touhu dopátrat se toho. Jistě totiž tím, co tam říká Bůh o nemožnosti lovu velryb, jinde pak o hlubinách země, do nichž lidský rozum nemůže proniknout, jinde zase o nespočitatelnosti hvězd a o podobných věcech, míní nesnadnost a nikoli nemožnost, čehož je důkazem, že do všeho toho již do jisté míry proniklo lidské úsilí. Neboť naši severané se již naučili vrhat harpuny na velryby, kosmografové se naučili podle obvodu země měřit její hloubku a hvězdáři uvést v počet hvězdy rozeznatelné lidským zrakem (neviditelné ani Bůh neukazoval Abrahamovi). Není bezvýznamné ani to, co dosud optikové zjistili o cestách světla. Ukazují totiž s matematickou jistotou vše, co se děje kolem světla, světlem a ve světle (bezmála i to, co je samo světlo svou podstatou), takže nezbyvá místa pro pochybnosti o pravdivosti vědy.

2. Zkoumejme tedy, zda z poznaných cest tohoto vnějšího světla a z porovnání jich s cestami vnitřního světla lze vypátrat základy toho, oč usilujeme, aby vpravdě sama příroda nám označila stezky k dovednosti, dovednost pak nás vedla k provádění toho, co hledáme. Nebudeme však vykládat všechno, co náleží k podstatě světla (to totiž sem nepatří), ale co nejstručněji vyložíme poučky a ukážeme po příkladu matematiků to, co se zdá, že patří k našemu úkolu. Řekneme-li však přece o něco více, stojí jistě tato úvaha o světle za to, aby se jasné mysli ani nemrzely, ani neznechucovaly, vynaloží-li na to nějaký čas a práci.

POUČKA I.

3. Světlo má svůj subjekt, z něhož vyzařuje, objekt, který ozařuje, a prostředí, jímž prochází. (Jako denní světlo vyzařuje ze slunce na zemi vzduchem. A kterékoli jiné světlo vyzařuje z nějakého světelného tělesa na nějaké tmavé těleso nějakým tělesem průzračným nebo průhledným.) Podobně rozumové světlo, tj. poznání, přichází z věcí přes smyslové orgány do mysli.

4. Dodatek I. Proto v hmotném světě jsou a pozorují se tři hmotné složky, světlá, průhledná a tmavá. (Odejmi světlou, nebude žádné vyzařování; odejmi průhlednou, nebude žádné pronikání; odejmi tmavou, nebude ozařování, tj. nebude zcela žádný tok, žádné světlo.) Podobně nemůže být žádné světlo poznání tam, kde chybí buď věc nebo smyslový orgán nebo mysl.

Dodatek II. Celá přirozenost světla záleží v toku, tj. v pohybu. (Prochází totiž něco z něčeho něčím do něčeho.) Tak také poznávání věcí je jakýmsi přechodem, kterým mysl přechází od něčeho známého k něčemu neznámému prostřednictvím něčeho částečně známého, částečně neznámého.

Dodatek III. Celá podstata světla je v jeho úloze, slouží ke spojování vzájemně od sebe oddělených věcí a smyslů (aby se mohlo posoudit, zda o ně máme stát či se jim vyhýbat). Podobně poznávání věcí není samoučelné, nýbrž slouží k tomu, abychom si je vybírali a užívali jich.

POUČKA II.

5. Ve světě tedy, protože jde o tok, je něco, co plyne, a dále meze odkud, kudy a kam plyne, a jsou jisté způsoby onoho plynutí. Vysvětlení: To, co plyne, je světelný paprsek. Místo, odkud plyne, je samo světelné těleso; kudy plyne, to je průhledné prostředí; kam plyne, to je objekt buď průhledný nebo hladký nebo tmavý. Způsob plynutí je přímý nebo šikmý. Stejně při poznávání věcí to, co přechází, jsou podoby nebo vzhled věcí, odkud přicházejí, jsou samotné věci, kudy procházejí, jsou vnější smysly, kam přecházejí, je mysl. Její jistá část je propustná, propouštějící světlo, tj. nerozvážnost, jistá hladká, odrážející světlo, totiž pozornost a soudnost, jistá tmavá, rozptylující

cí světlo, tj. rozum, jenž světlo, které načerpal, hned si rozmnožuje uvažováním.

6. DEFINICE

1. Paprsek je jakýsi tvar nebo podoba světla. (Spatříš jej, postavíš-li zrcadlo proti čemukoli světlému, jako proti Slunci, Měsíci, svíci; ihned totiž uvidíš jeho podobu vyobrazenou v zrcadle. Odkud však je než od dopadlého paprsku?) Tak cokoli se vnáší do mysli, aby za účelem poznání obrazy se v mysli, jsou podoby nebo obrazy věcí.

2. Světelné je to, co ze sebe vyzařuje paprsky, jako Slunce, Měsíc, hvězdy, svíce atd. Nevysílá však ze sebe paprsky jen to, co je světelné, ale i co je světlé nebo osvětlené, a to mocí světla, jímž je osvětleno. Vidíme totiž, že se v zrcadle zobrazují všechna tělesa proti němu postavená, je-li světlo; nic se však neodráží, není-li světlo. Proč je tomu tak? Proto, že tělesa osvětlená světlem vysílají paprsky, neosvětlená nikoli.

3. Průhledné je to, co propouští paprsky neporušené. (Jako vzduch, voda, sklo, rohovina, některé drahokamy atd. Jinak se jim říká transparentní.)

4. Hladké je to, co paprsky neporušené odrazí a posílá jinam. (Tak to dělají všechny zrcadlově hladké věci, jako voda, olej, vyleštěný kov, sklo, jemuž je odňata průhlednost atd.)

5. Neprůhledné je to, co paprsky neporušené odrazí zpět (či spíše rozráží) a rozptyluje po sousedních tělesech (jako to činí věci, které mají drsný a hrubý povrch, např. země, kámen, dřevo atd.). Účinek tohoto trojího světla na předmětu (průhledném, hladkém a tmavém) může vidět každý, kdo chce, jestliže pustí do tmavé místnosti, úplně uzavřené, otvorem sluneční paprsek. Jestliže totiž dopadne onen paprsek na nějaký otvor v protější stěně, vzduch obsažený v onom otvoru nechá svou průhledností paprsek proniknout a pustí jej ven, aniž po něm zůstane v místnosti stopa, tj. aniž byla rozptýlena její tma. Jestliže paprsek dopadne na zrcadlo, spatříš odražený obraz Slunce na protější stěně, a konečně jestliže týž paprsek dopadne na samotnou stěnu nebo na něco jiného, co je drsné, odrazí se a osvětlí celou místnost. A tak se také nesterpně chovají lidské duše k paprskům pravdy. Některé

jsou lenivé a malátné, téměř nic nezachycují, všechno propouštějí bez užitku, jiné s dobrou pamětí dávají dál jediné to, co přijímají. Konečně jiné všechno přijímají, rozebírají, tj. vyvozují závěry a uvažováním směle rozmnožují vědu; jsou to lidé usuzující.

6. Příímý paprsek je ten, který dopadá kolmo na povrch nastaveného tělesa. Šikmý je ten, který dopadá z boku. Na ty, kteří mají polední slunce nad hlavou, dopadají paprsky přímo; kteří pak je vidí nad obzorem, těch se dotýká jen šikmými paprsky.

7. ZÁSADY O SVĚTELNÉM ZDROJI A O PAPRSKU

1. Světelné zdroje, z nichž vyzařuje světlo, jsou buď Bohem umístěny na obloze, jako Slunce, Měsíc a hvězdy; nebo jsou zhotoveny uměle, jako svíce, pochodně atd. Podobně předměty, jež poskytují světlo myslím, jsou buď dány Bohem, nebo je pořizují lidé. Předměty, jež dává Bůh a poskytuje našemu rozumu jako světla jsou: I. sám svět, plný věcí; II. lidský duch, zářící vrozenými pojmy. Šalomoun jej proto nazývá svítlnou Boží (Přísl. 20, 17). III. K tomu je přidán psaný zákon, o němž týž Šalomoun řekl, že zákon je světlem (Přísl. 6, 23). Světelnými zdroji, které vynalezli lidé, jsou umělecká díla a knihy napsané lidským nadáním. Avšak nakolik se naše svítlny nevyrovnají nebeskému světlu, natolik se lidské spisy nevyrovnají Božím.

2. Vše, co je ve světelném zdroji jako jeho část, stává se světelným, i když někdy více, jindy méně. Zářící celé slunce, celý plamen svíčky, a to všemi i nejmenšími svými částčkami, ačkoli i na samotném Slunci lze zjistit některé skvrny. Ne že by některé jeho části byly temné, ale proto, že méně září než jiné. Tak všechno, co Bůh na světě, v myslí, v Písmu učinil, řekl a podnítil, je pravda, ačkoli někde je jasnější než jinde. Vezmou-li se však všechny částky dohromady, osvětlují všechno a vytvářejí jedno celé opravdu zářící světlo.

3. Každý světelný zdroj vydává zář. (Vyplývá to z výměru světelného zdroje.) Tak každá pravda má svůj pratvar nebo podobu, kterou ze sebe vydává nebo podle níž je poznatelná.

4. Každý světelný zdroj září stále (nebo jinak řečeno paprsky ze světelného zdroje se linou neustále, bez jakéhokoli přerušení, ať to někdo pozoruje nebo ne. Tak Slunce, pokud je Sluncem a každý

plamen, pokud hoří, nemůže nevydávat záři). Tak pravda věcí se neustále projevuje svými vlastnostmi, činnostmi a stavy.

5. Každý světelný zdroj září na všechny strany. (Protože totiž každý bod světelného zdroje je světelný, podle zás. 2. Nevychází tedy ze světelného zdroje, např. ze Slunce, jeden paprsek, ale jako-by nekonečný počet.) Tak každá pravda není pravdou jen vcelku, ale i ve všech nejmenších částkách a jako pravda se projevuje.

6. Silnější světelný zdroj září více (jako Slunce září více než Měsíc, protože má větší zářivost; Měsíc září více než hvězdy, protože je blíže a má více paprsků. Září totiž více to, co vysílá buď četnější nebo silnější paprsky). Tak pravda se vštěpuje v mysl buď proto, že sama je větší pravdou, jako jsou obecné pojmy, nebo proto, že se častěji naskytuje smyslům jako jejich zkušenost.

7. Každý paprsek proniká přímým směrem. (A proto postaví-li se mu do cesty jakékoli temné těleso, zcela se přeruší. Je to zřejmé na každém stínu, který je zachycením paprsku nebo paprsků. Světelné těleso, které vysílá paprsek, tmavé těleso, které paprsek přejímá, a těleso zastíněné, k němuž paprsky nedošly, nalézají se totiž vždy v téže přímce.) Tak paprsek pravdy dopadá přímo na mysl, do které se vtiskuje. Vstoupí-li mu však do cesty něco nepravého, předem pojatého, je přerušen.

8. Žádný paprsek nejde do nekonečna, nýbrž jen tam, kam může. (Ukazuje se to na oněch hvězdách, které pro nepatrnost vysílají paprsky příliš slabé, takže je lze spatřit jen optickými přístroji. A svíce rozžatá v noci v širším poli září dost těm, kteří stojí blízko, vzdáleným méně, velmi vzdáleným zaniká, tj. až k nim svými paprsky nedosahuje.) Tak také příliš vzdálené paprsky pravdy zanikají jak by totiž na mne mohlo mít vliv to, co je od mých smyslů tak vzdáleno, že to ke mně nijak neproniká?

9. Čím je paprsek světelnému zdroji blíže, tím je silnější; čím je vzdálenější, tím je slabší, a to úměrně ke vzdálenosti. (Vyplývá to z nejbližší předešlé zásady; neboť světlo je nejjasnější ve svém zdroji; odtud se jeho paprsky rozptylují a slábnou. Z toho plyne, že ti, kdo při svíci čtou knihu v různé vzdálenosti od světla, různě se také podílejí na světle. Neboť ten, kdo staví knihu na světlo ve vzdálenosti jednoho lokte, má dvakrát tolik světla než ten, kdo je od něho vzdálen dva lokte; a třikrát tolik než ten, kdo je vzdálen tři lokte; a čtyřikrát tolik než ten, kdo je od něho vzdálen čtyři lokte atd.) Tak z čím větší blízkosti se díváme na pravdu věcí, tím jasněji se ukazuje.

10. Každý světelný zdroj září kulovitě. (To znamená, že světelný zdroj vysílá paprsky na všechny strany. To je patrné na svíci, zanesené v noci do místnosti, neboť osvětluje celou místnost, nahore, dole i po stranách.) Tak také pravda věcí šíří své působení na všechny strany a dává se všem, kteří ji chtějí poznat.

11. Každé světlo má tedy okruh své působnosti, za nějž se nešíří. Větší světlo má okruh větší, u menšího je okruh menší. (Z toho plyne, že na osvětlení malého místa stačí malé světlo, větší místo vyžaduje světlo větší. Na osvětlení místnosti jistě stačí svíce. Na osvětlení rozlehlého paláce je třeba buď více svící nebo veliké pochodně. Na osvětlení světa sotva stačí tak ohromné slunce.) Tak věci jasné pravdou mají okruh své působnosti větší, méně jasné mají okruh menší. A chápavý duch potřebuje více věcí, méně chápavý se nasytí menším množstvím.

12. Paprsek nikdy nezaniká ve svém okruhu. (Neboť je-li propouštěn průhledným prostředím, proniká volně, kam může, až na okraj svého okruhu; je-li lámán, přechází neporušen jinam; je-li rozptylován, dělí se na četné menší paprsky a vydává svou sílu na věci tím četnější.) Tak pravda věcí je věčná. Nedbá-li jí někdo, ona trvá. Sděluje-li se o ni s jiným, přechází v něj. Rozebírá-li ji kdo nějakým zkoumáním, tím více září a rozmnožuje se.

ZÁSADY O PRŮHLEDNÉM NEBOLI PROPUSTNÉM TĚLESE

13. Všechno průhledné propouští paprsky, neprůhledné je zastavuje. (To vyplývá z výměru průhledného a neprůhledného.) Tak pravda věcí prochází smysly, upevňuje se v rozumu a paměti. (Neboť odvedeš-li mi slona z očí, jeho obrázek mi zmizí z oka, ne však z paměti a rozumu.)

14. Světlo bez průhledného neproniká k neprůhlednému. Tak pravda věcí bez smyslů neprochází k rozumu.

15. Pronikání světla brání pevné věci, ne proto, že jsou pevné, ale že jsou neprůhledné. (Sklo je zajisté dosti pevné, husté a tvrdé a přece paprsky propouští, protože je čiré a průhledné.) Tak pronikání pravdy do rozumu brání smysly, ne proto, že jsou tělesné, ale proto, že jsou zaneseny a zatíženy nečistotou a nejsou jí zbavovány.

16. Průhledná tělesa se nemohou sama osvětlovat (tím méně jiná tělesa), předávané světlo však hned přijímají a přenášejí k neprůhledným. (To je zřejmé samo sebou.) Tak naše smysly nejsou samy o sobě od přírody způsobilé poznávat pravdu, ale pravdu pocházející z věcí hned přijímají a předávají ji rozumu.

17. Průhledné těleso musí být čisté, bez jakékoli barvy, aby přijímalo a propouštělo světlo s čistým leskem. Tak smysly, chtějí-li propouštět do rozumu čistou pravdu věcí, musí být čisté, beze vší cizí vlhkosti a jakosti.

18. Dvojitě průhledné těleso láme paprsek a vytváří zkreslené podoby věcí. (Např. kůl ponořený do řeky se zdá být nalomený, ačkoli není, protože jednu jeho část vidíme ve vzduchu druhou ve vodě. Část, kterou vidíme ve vodě, se zdá mít také jinou barvu a větší hustotu než ve vzduchu.) Tak také vnímání věcí, nepřichází-li bezprostředně z věcí, ale z cizího podání, často plodí pokřivené a mylné pojmy.

19. Proto všechno, co je v lomu paprsků, má zkreslenou polohu, tvar a barvu. (Neboť se zdá, že je položeno buď výše nebo níže, že je větší nebo menší, nebo jinak zbarvené než vskutku je.) Tak také všechno, co poznáváme prostřednictvím předsudků, poznáváme křivě.

ZÁSADY O HLADKÉM PŘEDMĚTU ODRÁŽEJÍCÍM SVĚTLO, TJ. O ZRCADLECH VĚCÍ

20. Každé zrcadlo odráží zachycené paprsky. Tak každá pozornost vtiskuje přijatou pravdu rozumu.

21. Zrcadlo nastavené silnějšímu paprsku odráží jej silněji, je-li nastaveno slabšímu, odráží jej slaběji. (Co je paprsek silnější nebo slabší, vyplývá ze zásady 8. Přiblíž zrcadlo ke svíci na vzdálenost jedné dlaně a odrazíš její světlo velmi silně kam chceš. Ale vzdal totéž zrcadlo na několik loktů a uvidíš, že je bude odrážet stále slaběji.) Tak pozornost, čím víc se přibližuje samotným věcem, tím víc poznatků přijímá a vtiskuje rozumu; čím je vzdálenější, tím přijímá jich méně.

22. Každé zrcadlo vrací tolik světlosti, kolik jí přijímá, tj. buď celý obraz světlé věci nebo jeho část. (Např. svítí-li celé slunce, vrací je celé, jestliže polovina, vrací polovinu.) Tak také pozornost přijme a propustí do rozumu tolik věcí, kolik jí jich ukážeš.

23. Rovné zrcadlo vrací obraz stejný s věcí. (Ani větší ani menší. Rovná jsou ta zrcadla, která nemají povrch ani vydutý ani vyhloubený.) Tak pozornost, je-li jí tolik, kolik je třeba, stačí odhadovat věc podle její hodnoty.

24. Vypouklé zrcadlo vrací obraz menší než je věc. Tak pozornost málo soustředěná přijímá věci jen příležitostně a neposuzuje jejich velikost.

25. Lomené nebo jinak zkřivené zrcadlo ukazuje obrazy věcí zlomené a zakřivené. Tak pozornost rozptylovaná na mnoho věcí nebo nestejně na věci soustředěná působí, že představy věcí jsou nejasné, nestejně, pokřivené a nepřírozené.

ZÁSADY O NEPRŮHLEDNÉM TĚLESE, ROZPTYLUJÍCÍM SVĚTLO

26. Každé neprůhledné těleso zadržuje světelné paprsky (tj. zabraňuje jim pronikat dále). Tak rozum v sobě zadržuje pravdu věcí, protože pravda nemá kam by hlouběji pronikala než do rozumu.

27. Každé neprůhledné těleso tím, že zadržuje paprsky, je rozptyluje, tj. působí světlo. Poněvadž totiž přirozenou podstatou paprsku stejně jako světla samého je pohyb, nemůže se zastavit tak, aby pevně utkvěl, nýbrž buď přelétá celý jinam, jako je tomu při zpětném lomu, nebo se celý rozptyluje po okolních věcech jako při odrazu, kdy se rozptýlený paprsek nazývá světlem. Rovněž rozum nepřijímá do sebe pravdu věcí proto, aby na ní přestával, nýbrž buď ji jako zrcadlo odráží na jiné tím, že je učí, nebo sbírá i jiné poznatky od jiných lidí a tak v krátké době zmnohonásobí světlo poznání i sobě i jiným.

28. Světlo také vysílá paprsky a kde dopadne na neprůhledné těleso, odráží je. (Proto optikové dělí světlo na dopadající a odražené. Dopadajícím nazývají to, které přímo ze samého odraženého paprsku září na tělese, jež odráží paprsky. Odraženým nazývají to, které vzniká ze světla, jež jinde opět naráží na neprůhledné těleso a znovu se odráží zpět a rozptyluje.) Tak i chápání, nejen to, které pochází bezprostředně z věcí, ale i to, jež je vyvozeno uvažováním, plodí zase jiné úvahy.

29. Odražené světlo je menší než světlo dopadající. Spojí-li se

však oboje, je větší. (Neboť obrátíš-li knihu, kterou chceš číst, k paprskům slunce, budeš jistě mít víc světla, než obrátíš-li ji ke stěně, od níž by ti osvětlovalo knihu světlo odražené. Nejvíce však budeš mít světla, soustředíš-li dohromady i světlo dopadající ze slunce i světlo odražené od zdi.) Tak pochopení věcí bezprostředně vnímaných je jistě větší než jakékoli dohady pocházející z úvah. Nicméně však úvahy a zkoušení pravdy různými způsoby činí porozumění věcem po každé stránce pevnější a jasnější.

30. Světlo několikrát odražené mizí nakonec ve stínu a ve tmě. Tak světlo uvažování, čím více se vzdaluje od věcí a smyslů, tím se stává nejasnějším, jak se např. stalo světlu náboženství. Neboť původně od Boha zákonem a vrozenými pojmy přijaté světlo znalosti Boha a různě rozšiřované různou tradicí v lidském rodu, přece skončilo ve stínech, nejen u pohanů, ale i v samotné církvi, protože lidé nedbali zákona, pramene to světla, a předávali si navzájem jen světlo odražené tradicí. A tak se víc a více vzdalovali od jasného dopadajícího světla.

ZÁSADY OSVĚTLOVÁNÍ VĚCÍ

31. Vcházejícího světla přibývá pomalu. (Když se např. z jisker zažehuje pochodeň, nejprve se vykřesává jiskra z neprůsvitného křemene; když dopadne do troudu, doutná, a když se přisune síra, plane a konečně září jako rozžatá pochodeň nebo louč. Tak když se noc mění v den, předchází zora, pak úsvit, potom svit vycházejícího slunce, konečně sama záře vyslého slunce atd.) Tak zcela přirozeně před přesně utříděným poznáním věcí předchází poznání zmatené, před jasným předchází matné a zazáří teprve, když se postupně rozvinulo.

32. Světlo činí viditelným všechno, na co na své cestě dopadne. (Protože tmu hned rozhání a nutí ji ustoupit.) Tak podstata nebo dobrá idea kterékoli věci, ať se jí zmocňuje kterýkoli rozum, dává mu světlo a zapuzuje nevědomost.

33. Světlo nedopadá jinak než dotykem (čili světlo neosvětluje nic než to, čeho se dotýká paprsky). Ani ideje věcí nemohou vnikat do rozumu jinak, než jsou-li s ním spojeny prostřednictvím smyslů.

34. Světelný paprsek směřuje přímo k věci, jež je přímo pro-

ti němu položena, k šikmé šikmo, k odvrácené nesměruje. (Tak slunce na vrcholu své dráhy nejvíce svítí a žhne, na obzoru méně, pod obzorem vůbec ne.) Tak podoby nebo ideje věcí, obrátíš-li pozornost přímo k nim, dobře se vštěpují, slaběji, obrátíš-li ji slaběji, vůbec ne, jestliže ji vůbec neobráťš.

35. Více světél, pojících paprsky dohromady, zvětšuje světlo. (To je vidět na místnosti, již osvětlí více svící mnohem jasněji než jedna.) Tak také mysl čím více poznatelných věcí pozná, tím je v ní světlo vědění větší.

36. Větší světlo však zastiňuje menší. (Když totiž svítí Slunce, nevnímáme ani světlo Měsíce, ani hvězd, ani rozžaté svíce pro jeho nepatrnost proti oné větší záři.) Tak také, jestliže něco vznešeného, velebného, božského rozněcuje ducha v mysli lidské, zaujme jej celého tak, že slábne touha, přemítání a úvahy o věcech nižších.

37. Veliké světlo má sílu vzbudit velké teplo. Tak z velkého světla v rozumu nabývá vůle velký sklon k tomu, co je dobré, a velkou nechuť k tomu, o čem se jasně ví, že je to špatné.

38. Světelné paprsky mohou být soustředěny, sjednoceny a zhuštěny, takže se sbíhají v jednom bodě. (To se děje s paprsky soustředěnými a sebranými v jedno vydutým průhledným nástrojem.) Podobným uměním lze soustředit sílu mysli, když se spojí smysl a představivost a zaměří na jednu věc.

39. Tak soustředěné světlo svítí a pálí velmi mocně. (Tím způsobem byla totiž vytvořena žhnoucí zrcadla i z nejstudenějšího ledu, jak se vypravuje.) Tak soustředí-li se paprsky porozumění věcem v jedno, mohou velmi mocně působit v duších, takže nejen silně ozařují rozum, ale zapalují a zaněcují i vůli, i když se soustřeďují na věci zanícení nehodné (přízemní, nečisté, škodlivé).

40. Světlo je nejprve v tělese světelném, v druhé řadě osvětleném. Tak pravda je nejprve ve věcech, teprve na druhém místě v mysli, jež správně věc chápe.

ZÁSADY O VIDĚNÍ VĚCÍ

41. Všechna světelná tělesa působí na zrak. Tak všechny věci, kterým lze rozumět, směřují k rozumu, jen když se obracejí k mysli.

42. Samotné světlo nezpůsobuje vidění, nýbrž vyžaduje příslušný úkon oka. To samo má také svou stavbu, činnost a cesty, kterými vychází vstříc světlu. Tak pravda věcí, ačkoli se rozumu ukazuje prostřednictvím smyslů, přece nezpůsobuje porozumění, nespolupracuje-li rozum.

43. Aby oko vidělo, je třeba obracet je k tomu, co má vidět. Podobně rozum je třeba zaměřovat na to, čemu má porozumět.

44. Oko není třeba osvětlovat, ale věc, kterou má vidět. Stejně tak kterékoli zrcadlo, stojící ve stínu, zachycuje obrazy věcí umístěných na světle lépe, než kdyby také samo bylo umístěno na světle. Příčinou toho je, že světelné paprsky jsou silnější než paprsky z osvětlené věci. (Podle výměru 2. a zásady 29.) Zasahuje-li tedy světlo svou září oko, brání, aby byly viděny jiné věci, protože oslepuje podle zásady 36. Proto ti, kdo mají vpadlé oči, vidí lépe, a chtějí-li něco zdaleka spatřit při zářícím světle, dávají si dlaň nad oči, aby pokud mohou, odvrátili od očí sluneční záři. Tak chceme-li jasně porozumět nějaké věci, není třeba týrat a nutit nadání, nýbrž jasně vyložit pravou podstatu věci, již se má rozumět, a hned se jasně pochopí.

45. Oko nevidí kolem dokola, ale jen před sebe. (Řekli jsme předtím, že světlo se šíří na všechny strany – zás. 10; ale tomu není přizpůsobeno oko, které stačí zachycovat jen paprsky věcí umístěných před ním. A proto se má obracet přímo jen k té věci nebo její části, kterou chce vidět.) Podobně pozornost myslí svou povahou směřuje k jednomu; nutí-li ji k více věcem zároveň, nic nepochopí správně, protože smysl upřený na několik věcí je matnější než upírá-li se ke každé zvlášť.

46. Jako světlo tak i zrak má okruh své působnosti, za nějž nesahá. (Oko vidí kuželovitě; základnou kužele je průměr viděného tělesa, vrcholem pak střed oka. Tak tedy na obvodu oka nebo panenky se vytváří obraz věci; je-li věc blízko, větší, je-li daleko, menší atd.) Stejně rozum nevniká dobře do podrobností věcí, nepřiblíží-li se na přiměřenou vzdálenost.

47. Aby oko jasně vidělo, nechť nemá žádnou jinou vlastnost. (Neboť lidem se žloutenkou se všechny věci zdají žluté, protože mají oko naplněno barvou žluči. Lidem s černou žlučí se zdá všechno tmavé atd.) Tak rozum, aby viděl věci čistě, musí být prost jakékoli předpojaté domněnky.

48. Čisté oko nevidí nic jiného ani jinak, než jak se mu věc uka-

zuje. (To jest nevidí jinou věc než tu, kterou mu ukazuješ, a to tu její část, kterou mu ukazuješ, v té poloze, tvaru a barvě, v kterých ji ukazuješ. Ukazuješ-li člověka, vidí člověka; ukazuješ-li jej celého, vidí celého; ukazuješ-li část, vidí část; ukazuješ-li jej stojícího, vidí stojícího; ukazuješ-li ležícího, vstávajícího, padajícího, bílého či černého, vidí jej právě takového.) Podobně rozum zdravé mysli pochopí právě to a právě v takové velikosti a jakosti, co v jaké velikosti a jakosti se mu v jasném světle sdělí vjemem, protože jako každé zrcadlo i každé oko a každý rozum přijímá a zobrazuje snadno světlé jako tmavé, krásné jako hanebné, mrtvé jako živé, nebe jako zemi atd.

JAKÝMI CESTAMI SE STAVÍ TMA PROTI SVĚTLU

Viděli jsme otevřené cesty světla, pohledme na skryté cesty tmy. Vlastně to nejsou ani cesty, nýbrž spíše scestí a skryše. Přesto nemají být neznámy, chceme-li je zdolat. Vyložme tedy stručně několika slovy kde, jak a jakou svou silou může mít tma převahu nad světlem

1. Kam nedosahuje žádné světlo (totiž ani přímé ani šikmé), tam zaujímá pevné místo tma jako v hlubokých podzemních slujích. Podobně v mysli, do které neproniklo žádné poznání věcí, nevyhnutelně vládne nevědomost.

2. Kam nepronikne dopadající světlo, nýbrž jen světlo odražené, tam sídlí stín. (Jako v nějakém odlehlém místě hory nebo pod stromem nebo v některém koutě domu atd.) Tak jestliže je někdo o věcech jen nepřímou poučován, nevyhnutelně má jen nejasné a matné poznatky.

3. Všechno neprůhledné, uvnitř uzavřené, je útočištěm tmy. (Jako kámen ve svých útrobách.) Tak člověk zbavený smyslů nebo ten, který nechce nebo neumí nebo nedbá jich užívat k pozorování věcí, bývá zajisté uvnitř tmavý. Proto kníže tmy předkládá lidem pozemská dobra a naplňuje jimi jejich smysly, aby nemohli vidět lepší a pravdivější dobra.

4. Neprůhledné těleso položené na světle je na jedné straně osvětlováno, na druhé je ve stínu. (Tak je tomu i s měsícem, zemí a každým

tělesem, umístěným na světle.) Stejně člověk postavený ve světle, obklopený tělem a věcmi tělesnými, pokud se věnuje shromažďování světla moudrosti, potud se osvětluje. Pokud však je obklopen, ovlivňován a podněcován pozemskými záležitostmi, potud tone ve stínech.

5. Jestliže se něco odvrací od světla, zahaluje se tím samo do stínu. (Tak jako býk odvrácený od Slunce má hned svůj stín před sebou.) Tak i rozum odvrácený od věcí k sobě samému plodí si stíny přízraků místo pravého poznání věcí. Vůle však odvrácená od Boha, svého pravého světla, ať se příjemně zaměstnává čímkoli, je sama sobě příčinou, že považuje stíny za věci.

6. Stín a tma předstírají věcnou a kladnou podstatu, kterou však nemají. (Chtějí se totiž zdát něčím věcnějším, hutnějším, hmatatelnějším než samo světlo, ačkoli nejsou ničím než věcmi zbavenými věcné podstaty světla. S příchodem světla totiž ihned mizí a jsou nuceny přiznat, že nejsou ničím.) Tak také nevědomost, ba i samotné bludy se sobě líbí a vyhlašují se za nejvlastnější vědění a pravdu, pokud jsou samy o sobě. Avšak příchodem vědění a pravdy rozptylují se jako mlha před Sluncem.

7. Stín představuje podobu neprůhledného tělesa, od něhož pochází, a tak se mu zavděčuje (jako by udržoval jeho obrazy). Tak často nevědomost se líbí nevědoucím a blud bloudícím jako jejich pravý obraz: co přichází mimo ně, zdá se jim cizí.

8. Světlo ani se nebojí stínu a tmy, ani před nimi neutíká. Tma se však světla bojí a utíká před ním. Tak jasná a bezpečná znalost věcí nic nedbá cizí nevědomosti ani omylů týkajících se kterékoli věci. Nevědoucí však a bloudící často utíkají nebo uhýbají před světlem pravdy, protože si nejsou dosti jisti sami sebou.

9. Ustupuje-li světlo, nastupuje tma, vrací-li se světlo, tma ustupuje. Tak zanedbává-li někdo shromažďování světla poznání, razí sobě cestu ke tmě nevědomosti. Nedbá-li o to, aby byl jist pravdou, otvírá sobě přístup k omylům. Naproti tomu věnuje-li se někdo světlu vědění a pravdy, zapuzuje tím od sebe tmu nevědomosti a omylů.

10. Stín prchá před světlem a hledá si sídlo vždy na jeho opačné straně. Tak nevědomost a omyl nalézají sídlo především tam, kde nacházejí co nejméně hledání a zkoumání.

11. Čím je světlo větší a těleso proti němu umístěné neprůhlednější, tím je stín hustší. Tak čím jasnější světlo pravdy někomu vysvitlo a čím urputněji se proti němu postavil, tím spíše uvaluje sám sebe do velké slepoty.

12. Čím je světelné těleso menší než neprůhledné, tím méně osvětluje a tím více působí, že stín se rozmáhá a rozšiřuje. Naopak čím větší je světelné těleso než těleso neprůhledné, tím je více osvětluje a nutí stín, aby se zmenšoval a konečně zmizel. Tak v bloudícím duchu málo světla nezapuzuje omyl, spíše dopouští, aby se rozmáhal. Avšak mnoho světla mnoho osvětluje a nutí omyl, aby slábl nebo se zmenšoval a konečně aby vymizel. Taková je teorie o cestách světla a tmy; praxe následuje.

KAPITOLA XII.

JAK SE MOHOU A MAJÍ CESTY SVĚTLA SPOJOVAT A POUŽÍVAT K ÚČINNĚJŠÍMU A MOCNĚJŠÍMU VYHÁNĚNÍ TMY ODEVŠAD

Již může být zřejmé, že optického umění lze použít na činnost rozumového světla. Přece však to bude ještě zřejmější na několika problémech uvedených jako příklady.

PROBLÉM

I. Způsobit, aby světelné těleso jasně svítilo

To vyžaduje trojí péči. 1. Způsobit, aby všechny části světla svítily; tj. odstranit ty části, které mohou stínit buď v samotném plameni (nadbytečným knotem) nebo kolem něho (podle zásady 2, kap. X). 2. Průhledné těleso nechť je jasné a jemné, nikoli mlhavé, ani husté, a pokud lze jednoduché (zás. 13, 14, 15, 16, 17). 3. Předmět sám nechť je řádně obrácen ke světlu, aby zachycoval světlo dopadající a zároveň odražené (podle zás. 29). Také v rozumu se rozsvěcuje velké světlo, jestliže 1. všechno, co se objevuje v dílech, slovech a výrociích Božích, použije se na osvětlení lidské mysli, 2. bude-li se jí to vštěpovat prostřednictvím jasných smyslů a 3. obrátí-li se k tomu svou myslí pozorně.

II. Učinit něco silně osvětleným

To se provádí rovněž trojím způsobem. 1. Vezme se větší světelné těleso, které dá buď četná světla nebo silnější (podle zás. 5, 6, 11). 2. Těleso, které má být osvětleno, se postaví do světelného okruhu, a to co nejbližší k světelnému zdroji (podle zás. 9, 10, 11). 3. Obrátí se ke světlu tak, aby na ně dopadaly paprsky přímé a kolmé (zás. 29 a 34). Všechno, co takto přisuneš ke světlu, bude silně osvětleno. Podobně chceš-li silně osvětlit lidskou mysl, přisuň k ní buď velmi zářící světlo, slovo Boží, nebo více světel, tolik, kolik lze, totiž samu přirozenost věcí a všechny vnitřní pojmy ducha. Potom udržuj mysl v jejich středu, aby na ni odevšad dopadaly paprsky, a obrať k nim odevšad pozornost: nebude možné, aby nevzešlo velké světlo.

III. Způsobit, aby bylo něco vidět

1. Buď to předkládáno očím, ne týlu (podle zás. 43, 45). 2. Oči nechť jsou otevřeny (zás. 41, 42). 3. Nechť je vpuštěno světlo, které by věc ozářilo (výměr 2. s jeho dodatkem). Podobně nechť se děje s rozumem.

IV. Aby věc jakkoli velikou bylo vidět celou

Poskytni ji zraku celou a uvidí ji celou (podle zás. 22). Tak také ukážeš-li rozumu všechno, co mu ukazuješ, celé (od jednoho konce až po druhý, odkud to začíná až tam, kde to končí, od zdola až po vrchol, od pravé strany až po levou), nemůže to nepochopit celé.

V. Aby věc byla viděna taková, jaká je

Dokážeš to, předložíš-li zraku věc v přirozené poloze všech částí, nikoli v převrácené (zás. 23, 24, 25), a skrze prostředí čisté, prosté par a jimi neznečištěné (podle zás. 17, 18, 19). Rovněž, postavíš-li před oči mysli kteroukoli věc tak, jak je, a bezprostředně ji samu, nikoli prostřednictvím cizích svědectví a předsudků, uvidí ji, jaká je.

VI. Aby věc byla viděna jasně,

je třeba ji postavit: 1. před jasné oko, 2. v jasném světle a průzračném prostředí bez lomu, 3. v náležité vzdálenosti. Podobně aby se jasněji rozumělo věcem, předkládej je (1) bystrému duchu (2) jas-

ně, náležitým světlem metody (3), když byla vzbuzena pozornost a dáno dostatečně času. Pak ji nemůže nepochopit.

VII. Aby věc byla viděna zřetelně, je třeba ji ukázat nejen celou zběžně, ale po jednotlivých částech, částkách a částečkách. K tomu je třeba náležitého času, protože mají-li se prohlédnout všechny části, je třeba přecházet od jedné ke druhé. Poněvadž pak se pohyb děje postupně, nikoli v okamžiku, je třeba času. A také je třeba u každé jednotlivé části prodlít, má-li se všechno zřetelně pochopit. Jinak nemůže rozum do věci vniknout.

VIII. Aby se věc vzdálená mohla prohlížet jako blízka, buď ji přisuň k očím, nebo, je-li to nemožné, dojde k ní sám, nebo nelze-li ani to nebo nechce-li se ti, použij k tomu dalekohledu a s jeho pomocí posoudíš věc poněkud lépe. Podobně vyskytne-li se věc vzdálená od rozumu, buď je třeba se snažit, aby bylo možno ji mít na dosah a zkoušet ji smysly, nebo je třeba vzít dalekohled panharmonie, kterým by věci, jež samy o sobě poznat nelze, přece jen se poznaly, nakolik je to možné, z věcí stejnorodých a obdobných.

IX. Co nemá být vidět, aby nebylo vidět

To budiž buď neustále vylučováno, aby to nikdy nepřišlo na oči, nebo aby to nepřicházelo ze světla, nebo konečně aby to nepřicházelo odhalené, ale nějakým způsobem přioděné, nelze-li to odstranit. Podobně co nechceme, aby se vědělo a poznalo, ať se nikdy nepouští k smyslům, nebo aspoň ať se dbá, aby pozornost dívajících se byla obrácena jinam, nebo konečně ať se dbá, aby škodlivé se nikdo nedozvídal bez náležitého protileku.

X. Věc nad míru osvítit a vznítit

Pevné průzračné těleso (jako je sklo, drahokam, led, rohovina atd.), uzpůsobené jistým uměním do vydutosti, soustřeďuje paprsky slunečního světla, ať jich dopadá kolikkoli, do kužele (tyto slouží za příklad nejzřejmější, protože jsou nejsilnější) a soustřeďuje jejich světelnou a tepelnou sílu do bodu jejich společného dopadu tak, že oslňují zrak, nebo mají-li dost času, zapalují samotnou věc, na niž dopadají (je-li zápalná). Podobnou moc mají pa-

prsky věcí rozumových (především nebeských), jestliže se sejdou ve středu srdce, byly-li zachyceny s nejvyšším úsilím pozornosti a představivosti. Neboť jednak naplňují neuvěřitelným světlem duše, jednak je zachvacují jakýmsi žářem. Dosáhnout téhož jako v předchozím případě mohlo by se i jistým uměním, kdybychom měli tak vyspělé umění přesvědčovat a měnit duše a kdyby se lidé dali utvářet stejně jako sklo a podobné hmoty.

XI. Tmu vyhánět odevšad

Není to žádné umění: přines jen světlo, a tma hned prchne (podle zás. 1, 6 a 9, kap. VIII). Tak tma mysli sama mizí všude, kde se předkládají věci, jež mají být poznány, protože jako oko, tak i všechny ostatní smysly touží po světle a prostřednictvím smyslů touží duch sám od sebe po tom, co ho sytí.

XII. Přivádět světlo na místa sama sebou paprskům nepřístupná To se může stát zrcadly odrážejícími paprsky (podle zás. 20 atd.). Neboť kam nemůže dosáhnout přímý paprsek (jako do záhybů země, do podzemních sklepů, jeskyní atd.), tam bude moci proniknout paprsek odražený, byť by tam i byly mnohé krivolaké zákruty. Lze totiž rozmnožovat rozestavená zrcadla, ačkoli se to nemůže stát bez ztráty a zeslabení světla, neboť sotva je nějaké zrcadlo tak vyhlazené a tak čistě odrážející paprsky, aby se paprsek zčásti nerozštěpil, ba aby něco z něho nepřišlo při samotném odrazu nazmar atd. Tak je-li někdo pohřben v tak hluboké sluji své nevědomosti nebo svého omylu, že nepřijímá zvenčí žádnou záři pravdy, která se kolem něho šíří, je třeba jej k ní dovést dobře spjatými důvody, aby přece jen počal vnímat nějaký paprsek pravdy atd.

XIII. Navykat oči zvyklé tmě, aby snášely světlo

Je známo z vyprávění, že když lidé dlouho držení v podzemních vězeních a odvyklí světlu náhle vyvedeni na světlo, oslepli. Cośi podobného se stává lidem zvyklým na tmu bludů, takže když se jim nenadále naskytne světlo pravdy, zhrozí se a mají světlo v nenávisti, proto buď počnou před ním prchat, nebo také s ním počnou vztekle zápasit. Jaká je tedy zde rada? Tu lze vyvodit ze zás. 31. Aby totiž světlo, zvláště nebeské, nebylo poskytnuto znenadání a plnou svou září (abychom neoslepli a více se nezatvrdili), nýbrž

postupně. Pozvolna je třeba vyvádět lidi ze tmy do stínu, ze stínu do svitu, ze svitu do světla a konečně do samotné záře světla. Jinak tomu nemůže být. Mají-li se tedy světští lidé utvářet k věcem nebeským, tělesní k duchovním, nevěřící k víře, je nezbytně třeba uskutečňovat to postupně: počínat známým a ponenáhlu uvádět k neznámému. Příklad takové prozíravosti máme také u Krista a apoštolů. Avšak počněme tato zkoumání cest světla přizpůsobovat našemu univerzálnímu záměru.

XIV. Zažehnout světu největší rozumové světlo, nad něj by větší nebylo

Vezmeme-li zároveň všechna světelná tělesa, která lze mít, vznikne největší světlo, které možno mít. Avšak již dříve jsme viděli (zás. 1), že taková světelná tělesa odkud může vzejít světlo, jsou jen tři věci dané Bohem: příroda, Písmo a společné pojmy vrozené všem. Vezmeme-li tedy všechny tyto tři zdroje najednou a svedeme-li je v jedno světlo (aby všechna slunce a hvězdy, které se tam vyskytují, zářily zároveň na nebi našeho rozumu), budeme mít největší plamen světla, jaký lze mít. Nad něj nebudeme mít co hledat, leda samo věčné světlo, jež není však přiměřené naší vezdejší smrtelnosti.

XV. Dát největšímu světlu největší objekt, nad nějž by větší nebyl
Objektem rozumového světla je lidská mysl, která má být naplněna rozumem věcí. Největším objektem největšího rozumového světla bude tedy rozum všech lidí, který je třeba osvětit oním univerzálním světlem.

XVI. Způsobit, aby se k tomuto světlu obracely oči všech lidí
Není zde třeba žádného tajného umění. Stačí jen, aby rozžaté univerzální světlo nebylo postaveno pod kbelec, ale na svícen, aby v domě světa volně rozšiřovalo paprsky a svou silou obracelo k sobě oči všech lidí. Ukazuje se totiž na dětech sotva narozených, že světlo má takovou přirozenou podstatu; světlo si je podmaňuje totiž dříve než dráždidla ostatních smyslů, otáčí k sobě jejich oči i bez jejich vědomí. Krása samotných věcí, které vzešlé světlo umožní vidět, bude mít takovou sílu, aby probouzela lidi z navyklé malátnosti.

XVII. Dokázat, aby toto světlo pronikalo také ke vzdáleným národům

Kdyby svět měl více sluncí (např. dvě pohybující se proti sobě), měly by stále všechny národy den. Avšak den bez noci nepřísluší tomuto věku a vyhrazuje se věčnosti (Zjev. 21, 25). Přesto stačí jedno slunce osvětlovat všechny země svým postupným pohybem denním a ročním, a svými náměstky, měsícem a hvězdami atd. Tak univerzální světlo duší jednou řádně zažehnuté může se postupně sdělovat všem národům pomocí odražených paprsků, tj. překlady potřebných knih do národních jazyků.

XVIII. Učinit, aby všechno, co lidé dělají, bylo na světle

Je-li slunce nad zemí, bude každý, kamkoli kdo se obrátí na širé rovině, vždy na světle. Tak vzejde-li nad lidským srdcem a všemi lidskými myšlenkami a skutky slunce moudrosti, odhalující a objasňující smysl všech věcí, které jsou a které se dějí, nemůže ono srdce nepochopit, ať je kdekoli, co, k čemu, čím a jak se děje. A protože nejvyšším světlem duší je Bůh, může se jeho záře šířit na všechno tak, aby duše, ať se obrátí kamkoli, měla zář tohoto světla na očích, pokud by se snad sama od něho neodvrátila (podle zás. 5) a vzbouřila se proti světlu (Job 24, 14). Tato zvrácenost je hříchem, který je třeba odpykávat věčnou tmou (zás. 5, kap. VIII).

XIX. Učinit, aby nic nezastiňovalo rozum, který je již uveden na slunce

Protože stín pochází od nějakého neprůhledného tělesa, vloženého mezi světlo a nás (podle zás. 4, kap. VIII) a protože je rozum podobně zastiňován mlhou domněnek a nejistých zpráv, odvrhneš-li tyto mlhy od sebe, aby rozumu svítily bezprostředně vždy věci, uvidíš vždy bez stínu to, co je.

XX. Bránit, aby se tma nevracela

Je třeba se vystříhat toho, abychom se někdy nespokojovali světlem odraženým a nezanedbávali světlo prvotní neboli přímo dopadající. Chováme-li se k němu totiž příliš nedbale, můžeme ho pozbyť (podle zás. 30).

**AŽ DOSUD BYLO POZOROVÁNO ŠEST CEST,
UKÁZANÝCH BOHEM,
JAK VŠTĚPOVAT ROZUMOVÉ SVĚTLO
DO LIDSKÝCH MYSLÍ; ZBÝVÁ TEDY SEDMÁ,
ZCELA UNIVERZÁLNÍ**

1. Viděli jsme, že světlo se rozsvěcuje, doutná a plane zpravidla po stupních (zás. 31, kap. VII). Samo slunce, které má zemi přinést den, začíná svítit tím, že vypouští paprsky z hlubin temnot, pak předesílá záři jitřenky, potom se vznese svým zlatým tělem nad obzor a ukazuje svou vlastní záři. Potom čím výše se vznáší, tím více světla a tepla vyvolává, jak jeho paprsky se stávají kolmějšími. Ale stává se, že nastane-li ráno déšť nebo mlha, nesnadněji a pomaleji může rozrážet clonu oblak a někdy teprve v podvečer může vyslat vítězné paprsky a těšit obyvatele země plným pohledem na sebe. Nejinak je tomu s rozumovým světlem duší, s moudrostí, jež také za tohoto dlouhého dne světa (totiž celý běh staletí je pro celý lidský rod jako jeden den) nemohla ukazovat svou moc na osvěcování lidských myslí jinak než postupně. Poněvadž totiž brzy po samém vzniku věcí došlo k pádu a po pádu k závratí, která zakryla celé nebe lidské mysli mlhou, lze tyto mlhy velmi obtížně prorážet a lidské mysli vrátit k jasům.

2. Tak dosud pozorujeme šest jakýchsi stupňů, jimiž se rozumové světlo rozvíjelo lidem v stále větší. Z určitých důvodů však soudíme, že zbývá ještě sedmý, onen plný, nejvyšší a univerzální, který hledáme. Mluvíme však (což je třeba poznamenat) o řádných ces-

tách a stupních světla, daných k vnějššímu rozmnožování světla všem lidem, nikoli o oněch mimořádných, jimiž Bůh zázračně již kdysi vpouštěl vnitřní světlo do myslí některých lidí, jako se stalo Šalomounovi, prorokům, apoštolům atd.

3. Prvou cestou, jak uvést rozumové světlo do lidské mysli, byla autopsie, totiž bezprostřední a přesný pohled na jednotlivé věci, který Bůh dával prvnímu člověku, dosud samotnému, tak, že mu přivedl za tím účelem před oči všechny živočichy, aby zkoumal jejich povahu a uvážene jim dával jména (1 Gen. 2, 19). Tou cestou tolik získal, že když viděl, jak všude se vyskytuje sdružování věcí do páru, zavedené Boží moudrostí, poznal, že mu chybí družka života.

4. Obvyklým způsobem Boží dobroty (která naše nedostatky buď předchází nebo, jestliže je sesílá na vyzkoušení našich tužeb a trpělivosti, brzy doplňuje) byla mu tedy dána družka života. Když již byli dva, počal u nich jiný způsob, jak rozmnožovat poznání věcí, odlišný od prvního, vzájemná řeč, kterou se jeden druhého ptá a odpovídá na otázku a tak může jeden druhého cvičit k hojnějšímu prospěchu v moudrosti. Je totiž více třeba uší než očí k sbírání všestranného poznání věcí, když také o těch, jež není možno vidět, můžeme druh druhu řečí poučovat a vzájemně rozmnožovat vědění.

5. Když se lidé rozmnožili a rozprchli po marných věcech, byl nalezen jiný způsob, jak je znovu povolát k užitečnému, dobrému a svatému, totiž zvyk konat veřejná shromáždění, kde se s vkusnou stručností mohou současně mnozí učit právě tomu nejlepšímu. Začal tento zvyk před potopou světa, kdy lidstvo bylo velmi porušeno a zavedl jej přesvatý patriarcha Seth (1 Gen. 4, 26). Toho potom napodobili jiní a sám Bůh jej potvrdil svým zákonem, takže v církvi trvá dosud jako ustanovení samotného Boha.

6. Když pak po potopě lidem věku ubývalo, hluku zaměstnání a prací však přibývalo, z čehož se vznášel na všech stranách v lidských myslích stále větší rozpor a zmatek, bylo vynalezeno písmo, aby se pomohlo vratké paměti a potřebě potomků, jímž by se mohli navzájem i nepřítomní učit tomu, co je nezbytné (nepřítomní buď místem nebo časem), ba i mrtví aby mohli učit živé až na věky (Iz. 30, 8). Jakmile toto umění vešlo ve známost také mimo Izrael, přáli si lidé,

aby zobecnělo. Usuzujeme tak na základě Joba 19, 23, 24. Je to totiž jediný prostředek jak dochovat potomstvu pamětihodné věci. Kdyby ho nebylo, viděli bychom, že docela vymizela paměť na všechno dávné. To je vidět například u nevzdělaných národů v novém světě, které nemají knihy a nevědí nic o původu věcí nebo o pokroku, ani o ničem, co stojí za poznání. Jsou podobní spíše zvěři než lidem (kromě postavy). A protože umět číst a psát zdálo se být věcí velmi obtížnou (jak vskutku samo o sobě je; ani bychom sami nevěřili, že lze s takovou jistotou číst a psát, kdybychom se nepoučili zkušeností, co zmůže častý cvik), aby se snáze překonaly obtíže, byly otevřeny veřejné školy, v nichž se učí písmenům četní žáci současně (především mládež ještě nezaneprázdněná životními pracemi).

7. Protože ovšem přepisovat knihy bylo pracné, bylo jich málo a stály mnoho peněz, málo kdo jich měl více a tak se opět všechno začalo zaplňovat tmou a nevzdělaností. Když se pak přibližovalo poslední období, období světla, rozhodl se Bůh ukázat lidem jakési podivuhodné umění, jak s překvapující rychlostí rozmnožovat do nekonečna knihy, knihtisk. Sotva lze dosti ocenit, jaký z něho vyplývá pro lidský rod prospěch. Vždyť jeho zásluhou se rozšířil zákon Boží a všechna moudrost uchovaná v památkách všech věků; a byl nám otevřen styk se všemi minulými stoletími, byly nám dány k použití všechny vynikající schopnosti předchozích věků. Tím se stalo, že lidé probuzení světlem dávné moudrosti se nespokojili s tím, že jí odtud načerpali, ale horlivě se vzdělávají k vyhledávání nových objevů. Od té doby totiž rozkvetlo dokonalejší písemnictví a studium jazyků, umění a náboženství tak jako nikdy dříve od stvoření světa, takže plným právem kdosi nazval umění knihtiskařské zachovatelem a šířitelem všech umění. A vůbec se říká o tom, co se tiskne, že se to vydává na světlo. Právě tím přiznáváme, že pokládáme tento božský vynález za cestu světla.

8. Za šestou cestu k rozšiřování světla v lidském rodu považujeme plavectví, jež se rovněž rozvinulo v těchto posledních dobách. Jím se umožnily styky lidí, rozptýlených v různých světadílech, na ostrovech v moři a dosud navzájem od sebe odloučených a navzájem se neznajících. Tím se stalo také naše vědění po mnoha stránkách úspěšnějším a byla dána možnost (na kterou právem zaměřujeme pozornost) sdělovat naše světlo oněm nevzdělaným národům. Nelze

totiž věřit, že toto úžasné umění obeplouvat svět bylo objeveno pro pouhé obchodování (abychom se pyšnili zlatem z Peru nebo abychom se opájeli brazilským tabákem a pro podobné účely podřadného významu). Musíme věřit, že Boží záměr směřuje výše. To ovšem nezamtlčely svaté výroky. Připomínají to, když Šalomounovi přivezlo jeho loďstvo z dalekých ostrovů zlato a stříbro, slonovinu, opice a pávy (1 Král. 10, 22). Předpovídají, že nebeskému Šalomounovi přivezou jeho lodi se zlatem a stříbrem k jménu Hospodina sionské syny na ozdobu církve (Iz. 60, 9 na tomto místě popisuje ono poslední obecné obrácení národů. Pohledme však také na kap. 42, 10-12; 15-16 a kap. 43, 14, 16; 49, 11-12; 51, 5 atd.). A jistě nadarmo by byl Kristus přikázal hlásat evangelium až do nejzazších končin země a nadarmo by byl předpověděl, že to bude před koncem světa (Mat. 24, 14), kdyby byl neodhalil způsob a cestu, jak až tam možno proniknout. Proto nevidím, proč by se mělo pochybovat, že tyto poslední dva vynálezy (knihtisk a plavectví) jako jsou samy o sobě rozmnožiteli světla, jsou také předchůdci jakéhosi většího světla (totiž onoho univerzálního).

9. Neboť tam se zdá určitě směřovat nynější stav světa, všemožně se chystajícího k nějakému obrození, když Bůh vylévá potopu svého spravedlivého hněvu na lidskou špatnost, jež dosáhla vrcholu, když hubí jedny po druhých jakousi obecnou zkázou věcí a připravuje cestu jakési obecné přeměně věcí, když srovnává plochy zbořeníšť, aby bylo kde zakládat nové stavby, a když pobízí nadané lidi všech národů, jazyků a náboženství, kteří jsou zhnuseni ustavičnými zmatky, aby hledali nějaké východisko. Jistě s větším úsilím než kdy předtím, a i se šťastnějším výsledkem prohledávají mnozí jak útroby přírody, tak tajemství Písem, tak nitro lidského ducha a vynášejí na světlo den po dni z oněch pokladnic četnější a větší věci, jež zřejmě rozmnožují lidskou moudrost a jsou i jistým důkazem, že Boží prozřetelnost přivádí již na svět to, co kdysi předpověděla. Proto Bůh dovoluje tak mnohým přejít (ba způsobuje, aby přešli), aby se množilo vědění (Dan. 12, 4).

10. Když jsme se tedy dostali do těchto století a prošli oněch šest cest světla, očekáváme sedmou. Poněvadž se dosud šlo po stupních, musí být to, co zbývá, stupeň vyšší. Co to však může být jiného než to, že když byl otevřen styk staletí knihtiskem a styk národů pla-

vectvím, že se ze všech dosud odhalených světél stane jedno velké světlo k obecným potřebám lidského rodu, totiž aby všechno, cokoli se kde a kdy částečně pravého a dobrého a jakoby soukromě myslelo, hledalo, nalezlo, Bohem ukázalo a používalo v tom, onom, tomto století, v tom, onom, tomto národě, jazyku, rodině, domu, aby to celé se již předložilo celému světu. A aby to, čeho dosáhli jen někteří, obdaření bystřejším nadáním, mohli potom chápat všichni po odhalení a jasném umístění tajemství ve světle, které by nebylo již tak těžké chápat jako dříve, ale bylo snadné, dobrovolné a příjemné pro obecný soulad ve všem, ukázaný všem. Slovem vstupujeme na nejbohatší cestu světla. Nechť všichni smrtelníci, kteří po ní jdou, vidí všechno, co potřebují k blaženosti důkladně bez jakéhokoli klamání.

11. Dále je třeba o této poslední *cestě světla* mít na paměti a užitečně připomínat toto. Za prvé, že tato sedmá cesta světla jako nejbohatší, kterou si lze pod nebem myslet, bude na světě poslední. Po ní nezbude nic než ona blažená osmá na nebesích, opět autopsie. Pak už nebude následovat žádný nový stupeň, protože ono zření blažených nebude znamenat potůčky znalosti věcí, ale samotnou studnici, Boha, v němž blažení budou vidět a mít všechno bez konce.

12. Za druhé mezi těmito sedmi cestami rozumového světla je krásná vzestupnost, protože následující stupeň neruší, ale uzavírá a upevňuje předchozí. Jako totiž když začalo užívání jazyka, nezanikla autopsie, nýbrž dala podnět, aby k ní byli přibíráni početnější lidé. A veřejná shromáždění nevyhladila soukromé rozmluvy ani úvahy, nýbrž je spíše rozmnožila. Také objev písma nezrušil ony tři předchozí věci, ale povznesl je. A umění knihtiskařské nepřerušilo užívání brku, ale učinilo je slavnějším, stejně jako plavby uvedly všechny ony věci v širší známost. Tak poslední cesta světla spojí všechno předchozí a teprve je učiní opravdu znamenitým, protože i věci, o nichž se má uvažovat, postaví na světlo lépe, než kdy tomu jindy bylo, podnětí o nich řeči všech ke všem, a nerozmnoží-li knihy (rozmnožily se totiž víc než dost), očistí je aspoň, aby se staly pravými nástroji univerzální vzdělanosti a poskytovaly nadto způsob, jak by se ony knihy rozmnožené po všech národech a jazycích četly a rozumělo se jim, a aby se tím rozmnožovalo světlo moudrosti (jak nejvíce v tomto pozemském stavu lze).

13. Tutěž vzestupnost lze pozorovat v rozsahu užití. Autopsie totiž rozmnožuje světlo poznání, pokud jde o jednotlivce. Řeč slouží především dvěma jednotlivcům, kteří vzájemnou rozmluvou v sobě buď vzbuzují, nebo rozvíjejí, nebo také uspokojují touhu po vědění. Řeč na veřejném shromáždění slouží mnohým, ovšem jenom jednou shromážděným na témže místě v témže čase. Písmo již proniká také k nepřítomným, i když jsou vzdáleni co do místa a času, ba působí, že i mrtví mohou poučovat živé. Knihtisk spojuje světla staletí; všechny dávné věci uvádí na světlo a všechny nové věci se starými zachovává potomstvu. A aby nezůstaly v mezích jednoho národa, ostrova či světadílu, ale mohly se rozšiřovat po celém světě, zjevil Bůh způsob, jak užívat magnetu, aby s jeho pomocí byl celý svět přístupný vzájemným stykům, jako by byl společným pohostinným domem. Co zbývá, je panharmonie, ukazující společný užitek všech společných darů Božích. Tak vidíme, že tato dobrodiní (ačkoli všechna jsou velká, užitek jedna větší než druhá) dávají se v tom pořadí, aby Bůh mohl dát vždy ještě něco většího a člověk vždy se mohl něčemu novému divit, nad něčím jásat a měl zač chválit Boha. Je to krásný protijed proti lidské pyšce.

14. I to je třeba připomenout, že tyto cesty rozumového světla vhodně odpovídají cestám světla vnějšího. Autopsie totiž odpovídá světlu prvotnímu nebo paprsku; řeč světlu lomenému; veřejná shromáždění světlu odraženému nebo rozptýlenému, tj. svitu. Písmo a knihy odpovídají světlu rozžatému v zemské hmotě, aby mohlo jistou dobu trvat a přenášet se sem a tam, jak vidíme, že se děje na svících a pochodních. Knihtisk představuje různé důmyslné tvary knotů a svící. Plavectví je podobno svítilnám přenášejícím chráněné světlo po různých nebezpečných místech. Teprve panharmonie slibuje ukázat nějaký trvalý oheň nebo plamen nezhasitelný (jakým je Slunce).

15. Je třeba si také všimnout, že všechny ony cesty světla byly nejprve odhaleny v církvi (ačkoli se jich také zmocnili lidé světské a užili jich k šíření bludů a bezbožnosti) podle Baruchových slov: Zde je Bůh náš a nemá být jiný přirovnáván k němu. Sám našel každou cestu vědění a dal ji Jakobovi synu svému a milému svému Izraeli (Bar. 3, 36). Neboť i užívání jazyka s autopsií se začalo v ráji. Také svatá shromáždění se nejprve začala v církvi. A první písmo, které známe, bylo Desatero přikázání vyryté Božím prstem a dané Izraeli

rukou Mojžíšovou. I knihtisk spolu s plavectvím byl zjeven nejprve křesťanským národům. Bylo také předpověděno, že poslední světlo vyjde nad Sionem (Iz. 60, 12) a vidíme už, že naše na Sioně z Božího milosrdenství vychází. To proto, aby bylo zjevno, že všechny tyto věci nejsou nic jiného než Boží dary a že se nemají vykládat jinak než k jeho chvále.

16. To také může se poznamenat, že kterákoli pozdější cesta vznikla na základě cesty předchozí. Stalo se tak proto, že se shledala její nedostatečnost, nebo že se zneužívala.

17. Konečně nevznikla bez nějakého přispění lidské touhy nebo spolupráce. Druhá cesta byla uvedena do lidské společnosti tím, že byla člověku přidána družka, po níž zatoužil. Třetí žalem nad rozmáhající se porušeností. O čtvrté cestě (písmu) není známo, zda byla objevena lidským duchem nebo nejprve přímo ukázána Bohem. Pátá a šestá je dílem lidské píle, jako vzor, abychom se nedomnívali, že máme čekat na zázraky z nebe a že to není naší záležitostí, je-li jakási naděje, že můžeme něčím přispět i k úpravě sedmé cesty. Napodobme raději onu čilou pohotovost Izaiášovu, který když zaslechl Boží rozvažování: Koho pošlu? Kdo nám půjde? ihned nabídl svou pomoc: Zde jsem já, mne pošli! (Iz. 6, 7-8). Důvěřující tedy v Boží dobrotu a nepohrdající přepokornou poslušností hledejme plněji koleje oné sedmé cesty světla.

**PLNĚJI SE OBJASŇUJE TROJÍ ÚČEL
UNIVERZÁLNÍHO SVĚTLA
(ABY V NĚM VŠICHNI MOHLI VIDĚT
VŠECHNO SE VŠÍ DŮKLADNOSTÍ)**

1. Vymezme ještě lépe, co máme správně rozumět slovy všechno, všichni, se vší důkladností, aby se nezdálo, že se pokoušíme o něco nemožného nebo méně potřebného nebo dokonce nesprávného.
2. Slovem všechno rozumíme, co Bůh v této škole světa lidem buď již odhalil, nebo dále ještě odhalí, ať jsou to věci věčné nebo pomíjející, ať duchovní nebo tělesné, ať nebeské či pozemské, ať přirozené nebo umělé, ať bohoslovné či filozofické, ať dobré nebo zlé, ať obecné nebo zvláštní.
3. Věčným věcem se totiž lidé mají učit, protože jsouce určeni k věčnosti nemohou neznat bez nebezpečí věčného zatracení svůj cíl. Současně se však mají učit pomíjejícím, protože přes ně se jde k oněm věčným.
4. Lidé se mají učit věcem duchovním (protože sami svou lepší částí jsou bytostí duchovní), aby dobře znali sami sebe (stvoření Boží). Protože však přebýváme v těle a dokud jsme naživu, udržujeme se tělesnými věcmi, musíme znát i ony věci určené k našim zdejšími potřebám, aby něco nepoznaného nás nepřipravilo o užitek, který skýtá, nebo aby něco špatně poznané a nenáležitě osvojené nám neškodilo.

5. Nebeským věcem se mají učit, protože nebe je naší vlastí a dům našeho Otce je místem, v němž se nám připravují příbytky. Máme je tedy znát, ba lidé mají být co nejhorlivěji naplňováni touhou po požívání věčných rozkoší. Protože však Bůh k nám nyní nemluví o oněch nebeských dobrech nebeskými slovy, nýbrž pozemskými a líčí nám jen obrazy věcí pozemských (skláněje se k slabosti naší nynější nechápavosti, Job 3, 12), je třeba také, a dokonce dříve, porozumět těmto pozemským věcem, abychom jejich přispěním snáze pochopili ony nebeské, protože se nemůže stát, aby pochopil sílu metafor nebo alegorií ten, kdo dříve nepochopí, odkud se metafory nebo alegorie čerpají.

6. Nevyhnutelně je třeba se učit přirozeným věcem, protože jsou viditelným zrcadlem neviditelné Boží vznešenosti a klíčem k mnoha tajemstvím Písma svatého a konečně idejemi, formami a normami našich prací (aby byly rozumné). A tyto tři užitečné věci pro tvorstvo především nyní máme mít na zřeteli, aby nebylo pochyb, že ono úplné světlo posledního věku se zaskvěje především z těchto pochodní Božích. Pozdržme se tedy na tomto místě a vysvětleme ony věci důkladněji.

7. Jak mnoho má být pro poznání Boha čerpáno skvělým způsobem ze stvoření, nechceme již dokládat jinak než svědectvím velkého teologa, který napsal: Jako z neznalosti pravých základů světa a z neznalosti věcí se řítíme do různých omylů o Bohu a do mnoha mylných pověr, tak zase pravou znalostí těch věcí se nemálo přibližujeme pravé zbožnosti. Hanebně se mylí ti, kdo (jak Augustin²⁰ vypravuje v knize o původu duše) praví, že vzhledem k pravdivosti víry nic nezáleží na tom, co si kdo myslí o tvorech, jen když správně smýšlí o pravém Bohu. Omyl při poznávání tvorů odvádí totiž mysl od Boha (Zanch. Hexaem. str. 4 a 5). A je pozoruhodné, že anděl s nepomíjejícím evangeliem, zvoucím všechny rody, kmeny, jazyky a národy, aby vzdávaly Bohu slávu (věříme, že to bude v tomto posledním osvíceném věku), čerpá důkazy z přirozených věcí, protože Bůh stvořil nebe a zemi, moře a prameny vod (Zjev. 24, 6-7). Budiž tedy považováno za jisté, že čím lépe se ukáže příroda, tím více se zaskvěje vznešenost Tvůrce a jeho velebnost mezi všemi.

8. Řekli jsme také, opírajíce se o dobré důvody, že klíčem k tajemství Písem bude správné pochopení věcí přirozených. Vždyť každý je jistě nejlepším vykladačem svých slov. Protože tedy nejmodřejší Bůh je stejně tvůrcem Písma jako přírody, je nemožné, aby někde nesouhlasila pravda vtištěná s pravdou vyjádřenou jeho slovy a aby sama sebe nevysvětlovala, jestliže by se někde zdála těm nebo oněm málo srozumitelná. Slouží tedy sobě navzájem jako komentátor a tlumočník, Písmo spíše z hlediska obecnosti, příroda spíše z hlediska jednotlivostí. Písmo totiž obecně učí odkud jsou tvorové a jakou silou trvají a jaký konečně mají cíl. Ale jednotliví tvorové ukáží pravý smysl jednotlivých míst Písma (kde pod obalem jsou vykládána tajemství), např. že si Bůh ve Starém zákoně přál, aby to, co se mu podává jako oběť, se spálilo ohněm. Proč to? Zkoumej přirozenost ohně a pochopíš, kam směřuje Boží příkaz. Víme totiž, že je trojí působnost ohně: svítit, zahřívát a pohybovat se. Kdo tedy tento obraz vysvětlí tak, že řekne, že Bůh požaduje od těch, kteří se mu nabízejí za oběť (1) světlo poznání, to jest (jak vysvětluje apoštol, Řím. 12, 1) rozumovou poctu, (2) teplo vroucnosti (3) a pohnutí dobrého úmyslu, čili nové poslušnosti, zda nepoznáme, že objevil za literou smysl? Nechtěl rovněž Bůh, aby se mu obětovalo bez soli. Proč to? Jestliže znáš přirozené vlastnosti soli, nemůže ti uniknout tajný smysl. Sůl je totiž svou podstatou stálejší než všechna tělesná stvoření a pro tuto stálost je jakoby neporušitelná (ani totiž sama nehnije a ani nedovoluje posoleným věcem hnit). A jestliže někdy musí měnit vnější tvar (jak se stává octne-li se v látce, která jí škodí – vodou se totiž rozpouští a rozpívá, ohněm praská), nemění přece svou přirozenost, ani jí neztrácí. Neboť i ta voda, která rozpouští sůl, musí přijmout přirozenou vlastnost soli, a sůl rozpadlá působením ohně na malé částčky, je touž solí. Nemáme tedy věřit, že Bůh tímto symbolem doporučuje svým vyznavačům stálost v úskalích a ohni? Podobných věcí je Písmo plno. A jejich smysl se může správně pochopit jen z pravé znalosti věcí přirozených, nemluvě ani o podobenstvích. Ó jak významné bude toto světlo, budeme-li celé Písmo vyvozovat z harmonie přírody, přírodu pak pravdivě symbolizovat v Písmě!

9. Také jsem řekl, že ve věcech přirozených jsou nám předepsány vzory našich činů a že proto je třeba poznávat cestu přírody bez omylů, abychom mohli naše cesty vykonávat bez spleťitého bloudění. Viděli to už dávno ti, kdo řekli, že umění je napodobitelkou a dcerou

přírody; rovněž ti, kdo řekli, že příroda je nejlepším vůdcem a že kdo ji následuje, nemůže se mýlit. A v tom smyslu bylo řečeno ještě více. Ale nikdy se to neukázalo tak jasně, jako se to již za pomoci Boží (po zažehnutí pochodní všeobecné harmonie) ukazuje, že všechny nedostatky a omyly dřívějších věků (ve věcech uměleckých, mravních, politických a církevních) vyplývaly z neznalosti věcí přirozených a že náprava věcí, kterou čekáme, vzejde z lepšího pozorování cest moudrosti Boží ve tvorech. Tak velice záleží na tom, zda se ví nebo neví, jaké nám Bůh dal předpisy. Nechť tedy platí to, co jsme vyslovili, že je nutno učit se všem přirozeným věcem.

10. Ale nemají se opomíjet ani věci uměle vytvořené, jednak proto, že umění přírodu zobrazuje nebo také udržuje v mezích, zmocňuje se jí a tak ji nutí vyrazovat nám svá tajemství, jež uvádí v širší známost, jednak proto, že slouží k rozmnožování životních příjemností (jimiž osvícený věk bude spíše oplývat než jich mít nedostatek).

11. Řekl jsem také, že se má učit věcem teologickým a filozofickým, tj. právě tak těm, které se týkají víry, jako těm, které se týkají rozumu a smyslů. Věcem víry se má učit se vší důkladností, protože spravedlivý je živ svou vírou, a tato je jedinou cestou k věčnému životu. Věci rozumu nemají být pomíjeny, protože jimi se lišíme od zvířat a jimi se opevňujeme, abychom si lehkovážně nedali podvodníky namluvit nějaké nerozumné věci. Ale ani smyslové věci nemají být pomíjeny, protože připravují cestu rozumu a chrání jej od omylů. Protože tedy smysly slouží rozumu a rozum víře, nic z toho nesmí chybět dokonalému světlu, nebo se určitě zbavíme nástrojů k osvícení duší. Ani nevěřícím nemohu totiž mluvit o víře jinak než slovy rozumu, rozumně jim ukazovat, jak v tajemstvích naší víry není nikde obsaženo nic než pravda a spása, protože nikdo nemůže věřit tomu, co pokládá za neuvěřitelné, a nelze jinak způsobit, aby se ukázalo, že taková věc je uvěřitelná, než určitou silou důkazů. Abych tedy mohl mluvit s nevěřícím o tajemstvích víry, musí být připraven poznáním věcí nižších, aby si zvykl na tytéž názvy jako já, naučil se přebývat v mezích harmonie a poslouchal pak ostatní trpělivěji a toužil (jsa již získán příjemností harmonie) poznávat hbitěji a konečně rád podlehl pravdě správně poznané.

12. A není důvodu, proč by někdo namítal, že apoštolové nezačínali filozofií, ale šli přímo k tajemstvím víry. Oni totiž, protože byli mimořádnými nástroji Božími, byli také opatřeni i mimořádnou vlastností, aby zázračnými slovy a činy uváděli v úžas smysly všech a podrobovali všechen rozum poslušnosti víře. My pak nyní uvažujeme o normální cestě jak vzdělávat lidi (ačkoli ji nemůžeme nalézt, neukáže-li ji Bůh). Ale nelze ani popřít, že ony mimořádné nástroje přinesly lepší výsledky kdykoli připadly na lépe připravené osoby. Rovněž tak nelze popřít ani to, že Bůh sám více vyznamenává svými nadpřirozenými dary ty, kdo před tím byli dobře vzdělaní věcmi nižšími, smyslovými a rozumovými. Je to zřejmé u Mojžíše (vzdělaného dříve než byl povolán Bohem ve veškeré moudrosti Egyptanů a vynikajícího slovy i skutky, Skut. 7, 22) a rovněž u Daniela, Šalomouna, Pavla a oněch tří králů, kteří se nejdříve dověděli o příchodu Kristově a teprve jejich prostřednictvím jiní. Tak se Boží moudrost nezdráhá jít po stupních, budovat svá díla na vlastních základech a dobře osvojené nižší dary korunovat přidáním vyšších (Mar. 4, 21, 25). Dokonce i knihu svých zjevení, Písmo svaté, uznal Bůh za vhodné začít fyzikou (tj. popisem stvořeného světa), pak teprve vkládat věci přirozené, umělé a matematické (o číslech, mírách a vahách). Proč by tak činil, nemají-li tyto věci žádný význam pro přípravu duší k lepšímu pochopení duchovních tajemství? Proto nežádá bez příčiny Augustin, aby se nikdo neznalý počtů a věd neodvažoval zkoumat tajemství Boží. Kyrillos²¹ pak praví, že filozofie byla dána národům jako katechismus k víře (kn. 1. proti Julianovi). Clemens Alexandrijský²² dodává: Jako Židům byl učitelem víry v Krista zákon, tak byla filozofie učitelem pohanům (Stromat. kn. 1, kap. 3). A Huartus²³ (ve Zkoumání nadání, str. 10) říká: Velmi se mýlí všichni, kdo se domnívají, že nadpřirozené vědy dříve než začnou být vštěpovány nevyžadují předchozí průpravy (člověka).

13. Konečně bude pro tento účel nutno v novém světle vybudovat novou filozofii, aby nebylo třeba uchovávat onu starobylou filozofii řeckou, která byla tolika způsoby usvědčena jako nedokonalá a kusá, zmatená a převrácená, ale hlučná a hašteřivá a která způsobila křesťanství tolik škod; a aby nebyli Izraelité stále nuceni chodit brousit své radlice a motyky, své sekery a své lopaty k Filištínským, nýbrž měli doma meče a všechno potřebné nářadí a v den boje nic nepostrádali (1 Sam. 13, 19-22).

14. Řekl jsem také, že se má v plném světle učit o věcech dobrých a zlých. To druhé se může zdát na první pohled divné a pošetilé. Ale jinak tomu nemůže být, protože znalost všeho, i zlého, je dobrá (vždyť Bůh a andělé znají zlo, a přece proto nejsou zlí) a prospěšná, ba dokonce potřebná: znalost dobrých věcí zajisté proto, aby bylo možno je žádat, hledat, milovat a pečlivě střežit (po neznámém se netouží), znalost zlých pak, aby bylo možno je nenávidět a jim se vyhýbat. Proto máme-li dobro sledovat a zlu se vyhýbat, je zajisté třeba pečlivě rozeznávat jedno od druhého. Jak to však učinit bez předchozího pečlivého poznání obojího? Dábel v ráji oklamal člověka tím, že mu ukazoval jen dobré věci a skrýval zlé. Aby tedy déle nemohl klamat, musí být z domněle dobrých věcí snata maska, aby se nám každé zlo ukázalo takové, jaké je samo o sobě. Pak nebude mít moc vábit a klamat, ale bude odstrašovat a varovat před zkázou. Je svatá pravda, že dodnes není pro lidi nic zhoubnějšího než neznalost zde a onde skrytého zla. Nevystříhají-li se ho lidé z neznalosti, upadají do něho. Proto se dábel stále snaží, aby lidé neznali, co je dobro a co zlo, ba docela aby považovali dobro za zlo a zlo za dobro a ochotně se nechali spoutat těmito řetězy nevědomosti. Naproti tomu Bůh vždy činí dobro a zlo zjevným; dobro nařizuje a slibuje za odměnu, zlo však zakazuje a hrozí za ně trestem. To tedy bude pravým a plným napodobením Boží moudrosti: znát dobro a konat je, znát zlo a vyhýbat se mu. Čím dokonalejší bude obojí, tím lépe. Neboť čím lépe poznáváme dobro, tím horlivěji je milujeme; tak také čím lépe budeme znát zlo, tím pilněji se ho budeme stříci. Není totiž v lidské povaze (ani narušené), aby sama na sebe přivolávala záhubu, ale v jakési chvatné touze po dobru, jež opravdu se ukazuje, buď nepozoruje zlo, které se pod ním skrývá, nebo sama sebe klame vyhlídkou na únik, protože hned nenásleduje trest (zmiňuje se o tom Šalomoun; Kaz. 8, 10-11). Aby tedy nemohla naše mysl sama sebe tak hloupě dále klamat, má jí být skutečné zlo stavěno na oči, aby se musela hrozit a odvracet od věci, která jí určitě přinese jistou záhubu. Zkrátka neznalost je sama o sobě zlem, protože je temnotou. Znalost, i zla, je dobrá, protože je světlem. V některých případech však (protože jsme narušeni), je lepší něco nevědět. Tedy i něco skrývat (věci všetečné a oplzlé) bude dobré.

15. Řekl jsem konečně, že se má učit obecnému a zvláštnímu; dodávám, že i pokud je to možné, nejzvláštnějšímu. V něm totiž spočívá

opravdu znalost věcí a užitek ze znalosti, nikoli v obecném. A čím více kdo zná jednotlivých věcí (ovšem dokonale, věcně, ne podle zdání), tím sklízí bohatší plody svého vědění. Protože však jednotlivé věci jsou samy o sobě čímsi rozptýleným, je třeba sbírat je pomocí řádu do jakýchsi svazků.

16. Potud o tom, co jsou ony všechny věci, kterým máme v univerzálním světle učit a učit se. Když pak radíme, aby se *všichni* podíleli na tomto konečném světle, nechceme tím, aby i řemeslníci, sedláci a ženy se cele věnovali knihám, ale aby nikdo z nich se nezanedbával v tom, co je potřebné všem. Např. aby nikdo nebyl hloupě neznalý sebe, tvorstva a Boha; mimo to, aby se každý vzdělal pro své zvláštní povolání, aby ti, kdo někoho řídí, uměli řídit nebo vládnout a ti, kdo jsou podřízeni, uměli být podřízeni nebo ovládáni. Všichni, pravím, mají být učeni lidským věcem, protože jsou lidé, božským věcem, protože jsou obrazem Božím, věčným věcem, protože jsou čekateli věčnosti. Jinak by zajisté bylo lépe narodit se zvířaty, protože věc, která se sama zvrhla, stává se sama horší než věci špatné. Ani škola světa se nebude moci nikdy vrátit do řádu shodného s Božím úmyslem, nezačnou-li všichni, kdo do ní byli posláni, konat to, proč sem byli posláni. Začít však nebudou moci, jestliže budou neustále setrvávat ve své temnotě, a pravé podmínky k opravdovému prohlédnutí jim neposkytnou ti, kdo je neznají tak, jako je začínáme, díky poučení Božím, prohlédat my. Naší starostí tedy budiž zařídit věc lépe než tomu bylo u řeckých filozofů, kterým Origenes²⁴ (6. kniha proti Celsovi) vytýká, že pro pýchu byli podobni oněm lékařům, kteří nedbali o lid a léčili jen zámožné. Ale co jiného dělají ještě dnes ti, kdo se snaží svou prací prospět toliko některé části lidí (buď té, která je přijala do své skupiny, nebo té, která si je najala za mzdu, nebo se chápou jiných příležitostí, aby se snad někomu líbili)? Nás ať pokorná láska nutí, můžeme-li, přát všem stejně dobro podle příkladu Krista našeho i jeho apoštolů a podle napomenutí moudrého Siracha²⁵: Jakýpak je užitek ze zakopaného pokladu a ze skryté moudrosti? (Kaz. 20, 31). A Kristovo pravidlo je: Nikdo nerozsvěcuje lampu, aby ji postavil pod kbelec, ale na svícen, aby svítila všem, kdo jsou v domě.

17. Jsou-li lidé, kteří by řekli (víme však, že jsou), co bude pak, stanou-li se všichni moudrými? Zevšední vzdělanci i vzdělanost, dojde

ke zmatení stavů, kdokoli kdekoli se pustí do učení ostatních nebo do posuzování náboženství a státního zřízení. Odpovídám: Nezbytně špatný musí být stav státu či náboženství, jehož bezpečnost závisí na nevědomosti a otroctví poddaných. Právě náboženství a právě státní zřízení (jaké si přejeme pro celý svět) jsou věci světlé, mají svou bezpečnost od světla, nikoli od tmy. Nežádáme přece, aby se všichni stali vědci (to totiž nepřipouští ani nadání lidí, ani prostředí a stav, ani to nevyžaduje žádná potřeba), ale aby se všichni stali dosti moudrými ke spasení (2 Tim. 3, 15). Tato moudrost jednak nevyžaduje takovou přípravu jako učnost, jednak není, proč by ji někdo někomu záviděl, leda kdo má mysl zlou, závidějící Bohu jeho slávu, rozumnému tvorů pak účast na blaženosti se svým Stvořitelem. Takováto zvrácenost, vlastní zatraceným duším, má být vzdálena každému lidskému srdci.

18. Když si přejeme, aby všechen Boží lid prorokoval (tj. jasně rozuměl zjevené vůli Boží), přejeme si toto: Za prvé, aby se pečovalo o spásu všech, a aby, jestliže někteří zahynou, nezahynuli naší vinou, ale svou. Za druhé, aby se dbalo o mír a veřejný klid, aby se každý věnoval Božímu povolání (kterému rozumí) a choval se na svém místě pokojně. Pochopí totiž všichni, že blaho jednotlivců (i jeho samého) závisí na společném blahu všech. To však nelze zachovat neporušené, nevytrvá-li každý na svém místě a ani je neopustí, ani jiným jejich neodejme. Za třetí, když si přejeme, aby všichni byli moudří, přejeme si to proto, aby toto světlo (jež se stane zcela univerzálním) se mohlo jistěji zachovat v přítomnosti a rozšiřovat k potomkům. Neboť jestliže i prostý lid neporozumí, co je nezbytné k jeho spáse a nebude-li rozumět dobrému řádu věcí, kdo tomu bude učit jeho děti? Kdo na ně bude dohlížet? Konečně to, co se tvrdí, že lid pohrdá učenci, potom se docela změní. Neboť nelze dát žádný vhodnější lék než právě tento jediný, aby lid věděl, co znamená být vzdělaným. Nyní totiž se lid neobdivuje učencům, protože jim nerozumí. V budoucnu si jich však bude vážit, protože v nich bude spatřovat plameny onoho světla, jehož u sebe uvidí jiskry a jichž bude s rozkoší užívat. Zůstane ovšem velký rozdíl mezi lidmi s obecným vzděláním a lidmi s důkladným odborným vzděláním. To ukazuje sám Bůh, když oznamuje, že světlo měsíce bude jako světlo slunce. Dodává však, že světlo slunce bude sedmkrát větší.

19. Třetím cílem univerzálního světla je, aby se věcem učilo se vší důkladností, tj. nikoli ledabyly a pro jméno, nýbrž tak, aby si každý osvojil znalost toho, čemu se učí. A aby kterýkoli poněkud pokročilejší žák této školy byl s to říci svým učitelům to, co řekli Samaritáni své první kazatelce: Již nevěříme proto, že nám to říkáš ty, ale protože jsme sami nabyli poznání a vědění. Proč bychom totiž chtěli, aby žáci školy světa zůstávali stále žáky? Augustin považuje za hlupáky ty, kdo se raději učí, než vědí, a raději se potýkají, než vítězí, a raději chtějí jíst než se nasytit, tj. ty, kdo neužívají prostředků, aby dosáhli cíle, nýbrž jsou činní jen proto, aby byli činní. Abychom tedy byli moudří a s námi i celý svět, učme lidi (v této škole Boží moudrosti, která se jižjiž má napravit) učit se, ne aby se učili, ale aby věděli; vědět však, ne aby věděli, ale aby přikládali ruku k činu, aby konečně přikládali ruku k činu ne proto, aby tak činili, ale aby se dosáhlo cíle všech činů, jímž je klid a blaženost.

20. K tomu dojde, budeme-li je učit dřívějším věcem dříve a přednějším předněji, všemu pak vlastním názorem a vlastní stálou praxí. Dřívějším dříve, tj. zvedat se postupně, od prvního a nejnižšího přes prostřední k poslednímu a nejvyššímu. Neboť tak teprve se stane jasným všechno, když jedno z druhého samo plyne; a pevným, když se jedno druhým podepře. Přednějšimu předněji, tj. nedopouštět, aby věci méně důležité způsobovaly zdržení a ubíraly místo důležitějším, nýbrž aby se konaly lehčí lehčeji, vážnější vážněji s ustavičným zřetelem k důležitějším cílům. Vlastní názor vyžaduje, abychom věci potřebné k vědění lidem nepřikazovali mocí (věda totiž je věcí svobodnou, ráda se vlévá do myslí svobodných), ani je nepodávali prostým vypravováním, byť i sebepřesnějším, ale abychom, pokud je to možné, předkládali smyslům bezprostředně samotné věci, aby všichni viděním viděli, hmatáním hmatali a věděním věděli, že všechno je, jaké je. Neboť to teprve znamená vědět, jestliže víme, co každá věc sama o sobě je, ne jaká se říká, že je. Vědět něco podle cizího rozumu neznamena vědět, ale věřit; jako jíst cizími ústy neznamena jíst, ale vidět jiné jíst. Jako koláč, který jíš ty, a víno, které ty piješ, nechutná mně, jako slepý nevidí obraz, o kterém mu vidoucí vypravuje, že jej vidí, tak také když mi druhý vypravuje, co ví, viděl, četl a zakusil, to já proto nevím, ale věřím, že on to viděl, četl a zakusil. A s takovým přibližným věděním (které spočívá na víře přikládané autoritě učitelů a tak spíše na cizím než na vlastním rozumu) se dosud spokojoval

svět (jakkoli poněkud nerad a občas se bouřil a dožadoval prolomení závor zajetí), protože četné takové věci, temné a zmatené, se nám dochovaly z oněch dřívějších věků. Avšak je čas, abychom postoupili od prvních krůčků k dokonalosti a nebyli již na vlnách zmítanými dětmi a nenechávali se trpně unášet náporom učenosti, ale byli skutečně moudří, aby nikdo nemohl naši moudrost usvědčit buď z povrchnosti, nebo klamání, nebo z nějaké škodlivé neodbornosti.

21. Tak tomu ovšem bude teprve tehdy, až se odvrátíme od všech lidských autorit a budeme následovat samotného Boha jako jediného, svrchovaného učitele pravdy, jenž stačí sám sobě. Odnikud odjinud nebudeme čerpat své vědění a víru než přímo z pravých jeho zdrojů (z knih přírody, Písma a svědomí), a to vlastními svými nádobami (vlastními smysly, vlastním rozumem, vlastní vírou). Nechť se tedy nestane, abychom nadále bloudili světem bludišť lidských svědectví a názorů různých autorit o věcech. Nechť se nestane, abychom se dávali k dispozici jako vůdci slepých (slepými se tím způsobem stane brzy sami) a jiným vnucovali ty či ony výpisky z Božích knih místo samotných spisů a jejich četby. Zasluhují si však být klamáni ti, kdo následují spíše lidi než Boha a se stíny místo věcí se spokojují. Avšak je čas, aby s tváří odkrytou v Kristu (jehož prostřednictvím učinil, řekl, oduševnil a oduševňuje Otec všechno, co bylo učiněno, řečeno, napsáno a oduševněno) před sebou všichni viděli vlastníma očima cesty a konce cest a vidouce ve světle Božím světlo, chodili po stezkách světla.

22. K rozmnožení a jistotě tohoto světla přispěje však i to, že se nebudeme bát pouštět na oči i lidské nálezy nebo výtvoř. Jestliže se totiž podílejí na pravdě, upevní obecnou pravdu; jestliže jsou mylné, zaniknou při porovnání s tímto nejjasnějším světlem, jako mizí stín při přiblížení se světla, a tak také doznáním lži a nicotnosti vydají svědectví pravdy. Chci, aby se na všestranné posílení tohoto univerzálního světla (které jistě vystupuje především a dostatečně z Božích svíten, skutků, výroků a vnučení Božích) mohly připouštět i svítlny lidské moudrosti, buď planoucí, nebo čadící, které již nebudou na obtíž, ale spíše budou svým způsobem na prospěch oněm, kdo chodí v Božím světle.

23. Nakonec jsme připojili k vlastnímu názoru praxi, protože nestačí něčeho se zmocnit vlastními smysly, ale je třeba častého opakování (pozorováním toho, co lze pozorovat, a konáním toho, co lze konat), aby se došlo až k neomylné jistotě. To směřuje k tomu, abychom školu světa chápali v budoucnu jinak než jako zřízení, jež celé kypí praxí, teprve potom očekávejme všeobecné ozáření (univerzální jas).

ČTYŘI POTŘEBY CESTY UNIVERZÁLNÍHO SVĚTLA: UNIVERZÁLNÍ KNIHY, UNIVERZÁLNÍ ŠKOLY, UNIVERZÁLNÍ SBOR, UNIVERZÁLNÍ JAZYK

1. K dosažení stanovených cílů všeobecného ozáření (Panaugie) stanovíme nyní vhodné prostředky. Jsou celkem čtyři: univerzální knihy, univerzální školy, univerzální sbor učených mužů a univerzální jazyk. Všechno to je nové a musí to být novou péčí od základů vybudováno.

2. Nechybějí nám jistě univerzální knihy, v nichž je všechno obsaženo, svět, Písmo a svědomí, ani univerzální škola, již nikdo nemůže uniknout, tj. přítomný život, ani univerzální sbor andělů a světců, zástupy zbožně smýšlejících k slávě svého Stvořitele. Chybí jen společný jazyk, jímž bychom se všichni dorozuměli, ale nechyběl kdysi, ve stavu nevinnosti. Kdybychom u něho byli setrvali, nebylo by nám třeba naprosto žádných jiných knih, žádné jiné školy, žádného jiného společného sboru, žádného jiného jazyka. Protože však jsme zbloudili a tékáme rozptýleni v neohrazených prostorách, musíme se vrátit. Je třeba i nějakého univerzálního shromáždění a nástrojů, které by nás tak spojily.

3. Takovými nástroji budou moci být na rozkaz Boží ony čtyři nástroje, nové knihy, nové školy, nový sbor a nový jazyk, všechny opravdu univerzální a obecné, přizpůsobené všem lidem, kteří mají být vedeni k vzpomenutým již univerzálním cílům. Neboť knihy, jež

žádáme, nebudou ničím jiným než jakýmisi úvody do knih Božích, abychom jim už konečně lépe a opravdověji porozuměli. A školy, jež si přejeme, nebudou ničím jiným než přípravkami důležitější školy, školy samotného života; budou usilovat jen o to, aby ve světě byl každý stejně jako ve škole, aby každý co nejlépe prospíval. Také sbor, který doporučujeme, bude mít na zřeteli jen to, aby se všude všem lidem dostávalo příležitosti připojovat se k svatým zástupům. Konečně onen obecný jazyk bude mít za úkol jedině to, abychom sobě lépe rozuměli již v této přítomné pozemské společnosti a všichni se vzájemně vzdělávali v dobru.

4. Jsme plně přesvědčeni, že toho dosáhneme všemi těmi prostředky, které jsme uvedli. Neboť jestliže se pořídí univerzální knihy (obsahující pravdivě, stručně a jasně všechno potřebné vědění), dosáhne se toho, že kdo je bude číst a rozumět jim, bude nutně znát všechno potřebné. Ale aby mohly být všemi čteny a chápány, zaručí školy jen tehdy, jestliže budou veskrze univerzální, jestliže se v nich bude svobodně učit všechna mládež, jestliže drobnějšími předebrami (knížkami vhodnými pro útlý věk) se bude mládež jednak získávat ke čtení, jednak připravovat k pochopení oněch všech větších. Aby však takové školy mohly být zřízeny pro všechny národy, to bude moci zařídit onen sbor vážených a učených mužů, kteří o to budou svorně usilovat a jichž bude neustále od národa k národu přibývat. Aby tito moudří mužové mohli být mezi sebou ve stálém styku, ať jsou kterékoli národnosti a jazyka, umožní jim společný jazyk.

5. Dosud jsme měli různé knihy různě rozptýlené na dílčí důkazy, různě kusé a vadné, sobě navzájem různě protichůdné. Téměř žádná nesloužila lidstvu, ale stranám a sektám. Proto již musíme pomýšlet na knihy opravdu obecné, objasňující vše potřebné se vší možnou snadností, avšak úplně a pravdivě, a tak nepodporující, ale odstraňující sekty.

6. Měli jsme školy zřízené ovšem jen někde a jen něčemu učící (a právě nejmenší části z těch věcí, pro něž jsme posíláni na učení do života). Zbývající velká část lidí byla ponechána jako dobytek k tahání břemen a k pastvě. Až se však upevní umění vyučovat (aby kdokoli mohl učit kohokoli čemukoli), pak všude tam, kde budou lidé, budou moci být školy, aby nikdo nezůstal nevzdělaným.

7. Dosud byly ve filozofii a v bohosloví vymyšleny tajně i veřejně různé sbory, společnosti a bratrstva, s jakýmsi prospěchem pro náboženství a filozofii, ale jen částečným. Ale protože to, oč nyní jde, je univerzální (již předtím jsme viděli, že je čas shrnout rozptýlené věci a všechny souhrny snášet v souhrny souhrnů) bude třeba vytvořit obecný sbor z učenců celého světa, s jejichž pomocí a péčí by se mohlo stát všem společným všechno, co kde a kdy Bůh k rozmnožení světla a pravdy buď již odhalil, nebo později ještě odhalí, aby nebyl zanedbán žádný kout země, národ, jazyk, stav nebo vrstva lidí.

8. Měli jsme také různé jazyky, nejvhodnější to prostředek k prodloužení a stálému rozmnožování našich zmatků. Tímto trestem uvaleným za lidskou zpupnost jsme se všichni stali opravdu Babylonem, byli jsme mezi sebou navzájem rozděleni více než nemá zvířata. Neboť ona, pokud je třeba, se dorozumívají posunky, člověk s člověkem neznámého jazyka si zhola neví, co počít. Proto jak říká Augustin, každý z nás by chtěl raději rozmlouvat se svým psem než s člověkem neznámého jazyka. Když tedy je na světě tolik různých jazyků kolik národů (jejichž počet neznáme) a je zjevné, že proto k mnoha národům není žádný přístup, dokud není odklizená tato překážka, bude opět a opět třeba pomýšlet na vytvoření (nějakého) jediného jazyka, společného všem. A bude-li možné jej vymyslet a uvést v užívání (stejně jako ony předchozí věci) budeme mít, co hledáme, tj. zcela otevřenou cestu jak učit všechny všemu potřebnému.

9. Tyto čtyři věci (obecné knihy, obecné školy, obecný sbor a obecný jazyk), protože jsou určeny za prostředky rozšiřování rozumového světla po celé oblasti lidského rozumu, mohou také přijmout název od světla, aby velmi přiléhavě měly název knihy světla, školy světla, sbor světla a jazyk světla. Neboť čím budou univerzální knihy než svícny nesoucími ono univerzální světlo? A čím budou univerzální školy než svícny zavěšenými v domě světa a nesoucími ony svítlny dané k použití všem, kdo jsou v domě? A čím budou učenci tak univerzálně shodní mezi sebou než služebníky světla, kteří ony svícny rozvěšují, přilévají oleje, očišťují plamen? A konečně čím bude univerzální jazyk než právě potravou onoho světla (tj. nejčistším olejem), jakousi oční mastí zraku ducha, účinně zbystrující hled mysli k lepšímu pronikání do povahy věcí?

10. A je-li libo dotknout se věcí svatých, mohlo by zde být použito onoho Šalomounova příběhu, jak si moudrost staví dům, zabíjí svou drůbež, mísí své víno, prostírá své stoly a posílá své služebné dívky, aby zvaly ve shromážděních a na nejvyšších místech ve městě (ve světě), aby přišli i duševně zaostalí, jedli a pili (Přísl. 9, 1). Samotné věci, jež máme znát prostřené k požití ve svazcích knih, zavlažované vínem různých chutí, budou představovat onu hostinu, tak jako školy ony připravené stoly. Služebnými dívkami, jež zvou k této svaté hostině moudrosti, budou členové sboru vybízející s čistou a bezúhonnou myslí všechny lidi na posvátnou svatbu nevěsty moudrosti. Konečně nové a účinné způsoby pozvání poskytne onen nový jazyk, všem snadno srozumitelný. Ale podívejme se již blíže na způsob, jak ony jednotlivé věci zřídit.

SMYSL A METODA UNIVERZÁLNÍCH KNIH

1. Chceme, aby univerzální knihy byly pravými a vzorně uspořádanými souhrny všeho, co lze vědět. Budou mít proto tři přednosti: úplnost, řád a pravdu. Úplnost, aby obsahovaly všechno, co přispívá k dočasnému a věčnému stavu, bez jakékoli škodlivé mezery. Řád, aby všechno plynulo v úplné souvislosti od prvních věcí přes prostřední k posledním. Pravdu, aby všechno bylo vykládáno tak, jak to je, či jak se to stalo, nebo jak se to děje, bez jakékoli příměsi výmyslu a nepravdy.

2. Pro rozličné předměty, rozličné cíle a užití bude třeba tří takových knih, protože všechny ony věci, jejichž znalost, shrnutá v jedno, má vyvolat ono univerzální světlo rozumu, lze brát v úvahu trojím způsobem. Totiž:

I. Buď v jejich kořenech a zdrojích podle toho, jak obecnost věcí, trvající podle obecných idejí v odtažené souvislosti, váže se jakýmsi pouty věčného řádu a pravdy.

II. Buď rozptýlené ve své větve a potoky, tj. v částečné výsledky podle toho, jak v samotném běhu světa všechno postupuje podle daných idejí nebo se od nich vzdaluje.

III. Nebo naposledy podle toho, jak ten, onen, tento sdělil své myšlenky světu v různých osobitostech, podrobnostech, nástiněch nebo svědectvích o věcech, jež pozoroval, viděl a poznal.

3. Znalost věcí podle onoho prvního způsobu činí lidi moudřími, podle druhého zkušenými, podle třetího učenými. Moudrý má totiž vědět mnoho univerzálně, tj. znát společné formy nebo ideje věcí a podle nich posuzovat jednotlivé věci. Zkušený má vědět o mnoha jednotlivých věcech ze spolehlivých pokusů. Konečně učený má vědět mnoho z toho, co zaznamenávají autoři různých spisů (ať je to obecné nebo zvláštní).

4. Protože do těchto tří skupin možno zahrnout vůbec všechno, co lze vědět, je třeba pořídit tři knihy věcně od sebe odlišné.

Z nich první nechť se nazývá PANSOFIE a nechť obsahuje samo jádro věcné pravdy, tj. všechen základní stav věcí, jak jsou ve svých idejích (jak jdou a přicházejí všechny z jednoho počátku mezemi jednoho řádu k jednomu pevnému stavu věčnosti).

Druhá se nazývá PANHISTORIE. Vysvětluje všechnu rozmanitost jednotlivých věcí, tj. všechny jednotlivé činnosti věcí, případy a výsledky (které dosud byly poznány) od vzniku věcí až podnes.

Třetí bude nazvána PANDOGMATIE. Bude probírat různá buď správná nebo mylná mínění různých lidí o věcech, kdekoli a jakkoli byla pronesena.

5. Pansofie bude tedy obsahovat prostě všechno, co potřebují všichni, kdo chtějí být moudří, aby lidé, vidoucí v jasném světle cíle všech věcí, prostředky k cílům a neklamné užívání prostředků, byli s to všechno zaměřovat k dobrým cílům a postupovat k nim bezpečně dobrými a spolehlivými prostředky (což teprve znamená být moudrým).

6. Panhistorie podá věci, i když ne stejně a přímo potřebné všem, přece ale potřebné svým způsobem, protože znát průběh jednotlivých věcí v jednotlivostech (ve věcech přirozených a umělých, mravních a občanských, a posléze i duchovních) upevní univerzální moudrost, objasní ji a podstatně zvětší.

7. Pandogmatie nebude ani tak nezbytná jako prospěšná pro ty, kdo budou toužit po plné učenosti a budou se jí moci volněji věnovat. Jako totiž tomu, kdo spěchá k nějakému místu stačí znát přímou cestu, aniž by znal okliky rozcestí a ony odchylky, které se kolem oné cesty vyskytují. Přece však znát ony okliky a odchylky poutníkovi

nejen neškodí, ale činí ho jistějším na správné cestě a zabezpečuje před omyly. Tak tomu, kdo spěchá k cíli blaženosti, stačí pravdivě znát cíle našeho života a prostředky k jeho dosažení určené, i když nebude vědět, jak se rozličně jiní lidé mylí nebo chybují. Znat však, jak se jiní různě od pravdy odchyľují, může nás učinit bezpečnějšími. Tak k většímu upevnění společné pravdy poslouží, budeme-li znát všechna učení národů, náboženství, filozofií, sekt a spisů.

Neboť všechno, co pravdivého přináší, nás posiluje, co přináší nepravdivého, ukáže se jako nerozumné. Konečně bude možno tam (v Pandogmatii) spatřit zápas světla a tmy vlastní každému věku a duchu a marnost všech lidských úvah (jsou-li jen záležitostmi spekulace a nedrží se jasně v mezích věcí samých).

8. Zkrátka Pansofie bude představovat trvalá pravidla o všech věcech. Panhistorie bude výčtem příkladů (s dostatečným úvodem). Pandogmatie bude představovat výjimky, nebo aspoň různé výklady různých textů pravdy. O každé z nich je třeba se zmínit podrobněji.

PANSOFIE

9. Tato kniha nebude ničím jiným než náležitě spořádaným přepisem knih Boha, přírody, Písma a duši vrozených pojmů, aby každý, kdo ji bude číst a chápat, četl a chápal současně sebe, povahu věcí a Boha. Bude tedy knihou (1) nejuniverzálnější, rozvírací před očima všech všechno, co je člověku třeba k tomuto i budoucímu životu vědět a věřit, konat a očekávat. (2) Knihou postupující zcela přímo, nepřehlízející k ničemu zvykem převzatému, toliko k věcem samým, aby stejnou harmonií, jakou se pojí věci samy, poutaly se a pojily ony pojmy mysli. (3) Bude knihou nejvíce přihlížející k řádu, tj. ze všech základů již jednou položených a přijatých tak vše vyvozující, že ustavičně poplyne jedno z druhého a o ničem nebude možné pochybovat, nic nepřipustit, nic nepřijmout s libostí a radostí (jako společnou pravdu). Vybuduje se tedy celé dílo ze základů, jež jsou samy sebou jasné, a z důsledků nezbytně plynoucích, protkaných občas slavnými sentencemi, uznanými již souhlasně lidským pokolením. Tak stálým zachováním rozdílů mezi tím, co je nutně a co náhodně pravdivé, unikne se nebezpečí opírat něco o domněnku, a uzná se jen to, co jistě ob stojí ve zkoušce smyslů, rozumu a Božího zjevení, takže nebude možné nic proti tomu tvrdit ani tomu odeprít souhlas.

10. Účelem této knihy nebude ani tak vzdělávat učence jako lidi moudré, tj. rozumějící cílům svým a cílům všech věcí, prostředkům vedoucím k dosažení cílů, a správnému užívání prostředků, aby nikdo nemohl zabloudit od cíle své blaženosti, pomíjející i věčné, leč by se kdo raději chtěl úmyslně řídit na scestí než kráčet rovnou a skvělou cestou světa a pravdy. Dávajíc tedy nepřetržitý, pravý a přirozený rozbor světa, bude všechno, co kde je, předvádět lidským myslím v přirozeném uspořádání, aby se jasně a zřetelně ukázalo, odkud vše pochází, kam vše směřuje a jakými cestami (ať jdou přímo nebo bloudí, a kam nakonec i ty, které bloudí, se navrátí).

11. Zkrátka bude třeba, aby kniha Pansofie byla nanejvýš úplná, aby mimo ni nic nebylo a ani se mimo ni nedalo nic myslet. A nanejvýš snadná, aby všechny její podstatné části byly srozumitelné i všem prostým lidem (stálým postupem od prvních věcí k posledním, od nejnižších k nejvyšším). A nanejvýš celistvá, aby mimo její základy nic nezůstávalo, aby se o ní větším právem mohlo říci, co Cicero řekl spíše uhlazeně než pravdivě o stoické filozofii (5. de finibus): Podivuhodná je u nich souvislost věcí. Poslední odpovídají prvním, prostřední jak prvním, tak posledním, všechno všem. Vidí, co následuje, co nesouhlasí; a jako v geometrii dal-li jsi premisy, můžeš z nich odvodit všechno. Nechť se tedy pansofie střeží usilovat o domnělou harmonii, řád a pravdu (kterou nenachází ve věcech, ale k věcem přimýšlí); nechť rozvíjí jen ty věci, které může jasně dokázat. O těch, které nezná, ať pomlčí, dokud Bůh a čas je také nezjeví. Že se totiž bude pansofické světlo samo vyvíjet vždy k většímu a lepšímu, vysvitne z dalšího.

PANHISTORIE

12. Ta nebude ničím jiným než jasným divadlem běhu věcí (přirozených i umělých, mravních a duchovních), které již ve svých obecných idejích byly popsány v pansofii. Bude ukazovat stálé zápasy přirozených forem s hmotou, přirozených podstat vzájemně mezi sebou, umění s přírodou, zákonů se zvyklostmi, lidského důmyslu s výsledky věcí, moudrosti Boží s lidskou pošetilostí, laskavosti nebeské s nevděkem světa, shovívavosti Boží s naší opovázlivostí a spravedlnosti s tvrdošíjností. Bude ukazovat, s jakou stálostí zachovává své zákony

příroda, s jakou rozmanitostí z nich vybočuje a pohrává si s nimi, jakými pokusy byly vystopovány tajné síly věcí a kde se minuly úspěchem. Pak budou následovat dějiny věcí lidských, zvláště v občanském a církevním stavu, aby se vědělo, co se kdy přihodí pozoruhodného, co by se nám a potomkům mohlo hodit k napodobení nebo k výstraze.

13. Zvláště však se bude toto dílo zabývat co nejpečlivěji a nejpilněji shromažďováním dějů přírodních, protože tu především se tají základy naší moudrosti a základy k založení pravé a dokonalé pansofie. Avšak cesty přírody jsou velmi jemné, je v nich obdivuhodná rozmanitost a často pod podobným vzhledem objevují se věci nepodobné, ba i protichůdné a naopak. Mnohé věci se také dosud vykládají značně opředené bájemi. Přijímat je bez ověření znamená klamat sebe sama.

14. A protože při takovém množství věcí nestačí na všechny ani píle, ani věk žádného člověka, ani se nikde na jednom místě nevyskytuje dostatek všech, dále protože některé pokusy nemohou postupovat jinak než pomalu, po léta a věky (jako v chemii a astronomii), je nezbytně třeba induktivních dějin, v nichž by se spolehlivě shromáždilo a zpřístupnilo všechno, co kdy bylo přesně pozorováno a neklamně poznáno jako pravé, a tak by se dostatečným prozkoumáním jednotlivých případů a jejich vzájemným srovnáním objevily samotné univerzální zákony přírody. Takové induktivní dějiny nemáme nikde kromě astronomie. Proto je studium přírody ztíženo mnoha nesnázemi. Nechtě tedy platí: V přirozených věcech si napříště nesmíme počínat tak, abychom věřili každému papíru nebo snu, ale musíme se snažit, aby dostatečnými pokusy bylo napřed ustáleno všechno, co by mohlo být pravdivým svědectvím o věcech, jestliže nechceme stále klamat sebe i jiné (a tytéž věci, jak jsme je podle vypravování přijali, tak zase předávat jiným).

15. Co se týče celé Panhistorie, bude třeba pečlivě dbát těchto dvou věcí: Předně aby se do ní nepřimísilo něco nepodstatného, nepravdivého a nejistého, neboť se mají psát dějiny, ne bajky nebo výmysly. Pak abychom nepopisovali všechny pravdivé věci, ale jen ty, které je důležité vědět, buď aby se jimi řídil duch při uvažování o věcech, buď aby se jimi získávala rozvážnost při zacházení s věcmi, nebo aby se jimi vštěpovala zbožnost a vážná bázeň duše před Boží vůlí. Jsou

totiž mezi hanebnostmi některé věci, jež je lépe nevědět než vědět, jež ukazovat nebo vypravovat by znamenalo jim učit. Proto věci hanebné, oplzlé a jim podobné nechť jsou zamlčeny a jak připomíná apoštol, raději ať nejsou mezi křesťany ani jmenovány.

16. Proto ti, kdo připravují med pravé moudrosti (jejímž počátkem i koncem je bát se Pána), mají následovat bezúhonnost všech, které všechno, co je v květech špatné a jedovaté, ponechávají pavoukům a nesnášejí to do úlů. A jako potopa vyhladila z paměti (kromě jednoho pokolení) zločiny dřívějšího světa, tak naše knihy ať zahálí tmou zločiny předešlých věků. Budou se ovšem vyskytovat ve starých knihách, v uzavřených knihovnách, tam bude dovolen přístup jen mužům pevným. Nevinná mládež a prostý lid se jich musí vystríhat, aby se jim nenabízely svody.

PANDOGMATIE

17. Stalo se zvykem považovat za učené ty, kdo si četbou co největšího počtu autorů osvojili znalost různých věcí nebo názorů na věci. A doporučuje tuto věc Sirach těm, kdo se chtějí věnovat dílu moudrosti, aby vyhledávali moudrost všech předků (Kaz. 39, 1). My tedy, když pátráme po všech cestách moudrosti, nemůžeme ani tuto pominout. A protože hledáme univerzální moudrost, je naší povinností doporučit všechny spisovatele bez výjimky (ti, kdo kdykoli, kterýmkoli jazykem, o kterékoli věci sdělili světu své myšlenky). Jinde jsme ukázali, že je svým způsobem pravdivý výrok onoho dávného muže, že žádná kniha není tak špatná, aby neobsahovala něco dobrého.

18. Protože však již máme tolik tisíc spisovatelů a někteří z nich (buď pisálkové nebo hlubší autoři) třeba i sami by stačili zaměstnat ducha, bylo by neúměrným úkolem zabývat se jednotlivci, jak jsou a se všemi jejich spisy a myšlenkami (zvláště tomu, kdo je zaměstnán životními pracemi, a nejvíce, pansofickými, a soustřeďuje se spíše na věci než na úsudky o věcech, a raději vidí prosté a přímé cesty pravdy než tolik odchylek od ní, zvláště když vůbec nám mají spíše ležet na srdci ty věci, které se mají vykonat, než které byly vykonány), je jistě třeba pořídit nějaká stručná vydání, v nichž by se podstatné myšlenky jednotlivých spisovatelů tak vybraly a sestavily, aby pro kohokoli bylo

možné a snadné poznat třeba všechny názory všech. Tuto námahu už tedy budou muset někteří jednou podstoupit, aby jí zbavili provždy všechny ostatní. Neradíme, aby byli odstraněni existující spisovatelé, ať jsou jacíkoli, nýbrž doporučujeme, aby z nich byly porýzeny výtahy nebo stručné přehledy, indexy a kartotéční výpisky, z nichž by se snadno poznávaly všechny názory spisovatele (o kterékoli věci). Samotní spisovatelé nechť přesto zůstanou neporušeni na svých jevištích, v knihovnách, pro případ, že by se někdy bylo třeba radit se samotnými prameny nebo že by milovníkům rozličné vzdělanosti bylo milé procházet se po oněch starobylých loukách.

19. Knihu Pandogmatie bude třeba psát podle zákonů dvou předchozích knih, aby obsahovala všechno, uspořádaně a pravdivě. Když říkám všechno, nemyslím všechny podrobnosti a zbytečnosti, které se vyskytují i u slavných spisovatelů (natož u horších), nýbrž všechno to, o čem jsme přesvědčeni, že má význam buď pro potvrzení nějaké pravdy nebo pro odhalení nějakého omylu. Jinak správně napsal Quintilianus: vyhledávat, co kdy kdo třeba zcela bezvýznamným řekl, je znamením buď přílišné ubohosti nebo jalové chlubitosti a odvádí a utápí ducha, který se mohl raději věnovat jiným věcem atd.

20. Když říkám uspořádaně, rozumím řetěz století, jak žili a psali jedni spisovatelé po druhých. Tak se mají prohlížet a vylupovat jádra z každého spisu, a to asi tím způsobem, který můžeme sledovat v Jádrě Otců Abrahama Sculteta²⁶. Uznáme-li jej za vhodný, bude třeba k dílu přidat index trojího druhu: I. index spisovatelů v abecedním pořádku, II. index národů a jazyků, jimiž spisovatelé psali, III. index materiálu buď v abecedním nebo pansofickém pořádku.

21. Když říkám, že Pandogmatie má být psána pravdivě, chci, aby myšlenky a názory byly uváděny čisté bez nějakého lícidla nebo přetvářeny v něco jiného, jak se často stává, když ze stranické nenávisti nebo z náklonnosti se dá výrokům spisovatelů jiný smysl, než který měli na mysli, nebo se jejich myšlenky zatemňují lehkomyšlně zkromolenými slovy a větami. (Podívejme se, co k této věci krásně připomíná Verulámský, kn. 3. O zvelebení věd kap. 11, o učení starých filozofů.) Lékem na to bude, aby se každý spisovatel uváděl přesně vlastními slovy bez jakékoli změny, aby čtenář viděl pravdivý obraz

každého autora, nikoli masku, kterou mu nasadil někdo jiný. Autor Pandogmatie bude informovat, nebude dělat posudek.

22. Sice i posudek by po věrném výkladu úplného spisovatelova mínění byl na místě, kdyby nehrozilo nebezpečí rozvláčnosti. Šlo by o to, že bychom jednak porovnávali myšlenky spisovatelů se základy pansofickými, aby bylo jasné, do jaké míry dosahují pravdy nebo se od ní vzdalují, jednak bychom srovnávali názory spisovatelů mezi sebou a poukazovali na to, co je pravdivého v tom či onom, a ukázavše střední cestu pravdy, navzájem bychom je srovnávali (pokud lze, s pravdou však pokud je třeba). Není pochyby, že je to většinou možné, jestliže správně porozumíme podstatě obojího tvrzení.

23. Předpokládáme totiž, že nikdo se zdravým rozumem, a nadto ještě zušlechtěným studiem moudrosti, nestanoví nic bez důvodu, takže i v každém omylu se tají nějaká pravda. Spisovatel zaměřený příliš na jedinou pravdu nechal si uniknout jiné pravdy sbíhající se s ní a připojil něco mylného. Mají tedy většinou ti, kteří si vzájemně odporují, každý svou vlastní pravdu. Kdyby rozuměli svému pravému vzájemnému vztahu, přestali by se potýkat. Např. Aristoteles²⁷ vyvrací Empedokla²⁸, který řekl, že světlo slunce se v okamžiku rozleje od východu k západu. Aristoteles tvrdil, že to není možné. Kdo z nich má spíše pravdu? Oba mají pravdu, jestliže se správně porozumí samotné věci. Protože by totiž slunce bez ustavičného vysílání paprsků nebylo sluncem, nepočne na nás vysílat světlo až tehdy, kdy se nám vynoří nad obzorem, ale, dříve než se vynoří, jsou již jeho paprsky rozestřeny ve vzduchu nad našimi hlavami. Jakmile se tedy ukáže, v témž okamžiku nás obklopují paprsky, které se snížily. A tak správně říká Empedokles, že v okamžiku jsme obestřeni světlem. Ovšem ne proto, že nás obklopují tytéž části paprsku, které teprve tehdy ze slunce vyzařují, ale paprsky již před tím nad námi rozestřené. Proto Aristoteles správně zdůrazňuje postupný pohyb a popírá, že se může ozáření uskutečnit v okamžiku.

24. Spisovatel Pandogmatie může ovšem někdy upozornit, že žádné z protichůdných tvrzení není správné. Např. peripatetikové tvrdí, že oheň je nejlehčí, Huartus naproti tomu říká, že je nejtěžší (ve spise Soupis nadaných). Zde bude třeba říci, že se zbytečně prou, protože podle skutečné pravdy (kterou získává a odhaluje Pansofie), není

ohně ani lehký ani těžký. Oheň totiž není součástí světové hmoty nebo prvků, nýbrž silou působící na hmotu a zanechává hmotu takovou, jakou ji nachází (těžkou nebo lehkou), neboť rozžhavený kov není ani sám o sobě lehčí ani těžší. Stejně tak voda.

25. To jsou tedy univerzální knihy, jež budou nejpravdivějšími svítilnami univerzálního světla, jestliže budou řádně zpracovány podle svých idejí. Budou totiž plně poskytovat těchto sedm užitečných věcí: I. Že v budoucnu nebudeme mít pojem „vzdělání“ bez obsahu. II. Že nebudeme muset lovit vzdělání po tak ohromných knihovnách a unavovat ducha bezmeznými pracemi bez konce, protože tímto velmi půvabným souhrnem budeme zproštění nekonečných oklik. III. Že bude příjemné zabývat se tímto vzděláním (ačkoli přehledným, přece jen všude plným a důkladným). IV. A že ti, kdo se přesto budou chtít obrátit k spisovatelům samým, budou mít již připraveny klíče a dveře před sebou otevřené, aby mohli do všeho vnikat. V. Takže nikdo nebude mít důvod, aby si ošklivil vědy a umění, když ho tolik věcí bude lákat. VI. Proto bude moci být svět naplněn pravými vzdělanci a pravou vzdělaností – a to je to, co hledáme. VII. A konečně, že toto světlo univerzální moudrosti bude moci samo sebe stále více čistit a rozmnožovat, neboť tyto knihy si budou prokazovat vzájemnou pomoc. Pansofie totiž ukáže Panhistorii, které věci má zvláště pozorovat a sledovat, Panhistorie pak časem opraví novými zkušenostmi Pansofii, jestliže se někde mylila v stanovení idejí věcí. Pandogmatie konečně vybídne tu i onu, aby se různé věci lépe pozorovaly, pilněji zkoušely a konečně přesněji konaly a aby se všude jakékoli mezery v poznání doplňovaly. A tak bude možné s pomocí Boží stále doufat v rozmnožení světla.

POJETÍ UNIVERZÁLNÍCH ŠKOL

1. Kdyby byly univerzální knihy správně vypracovány a pak přeloženy do všech národních jazyků, mohly by se školy zdát méně potřebnými, neboť již z tak dovedně sestavených přehledů lidské moudrosti mohlo by se pohodlně čerpat všechno. Uvážíme-li však věc bedlivěji, shledáme, že onen univerzální lék univerzálních knih bude neúčinný, nenajde-li se nějaký způsob, aby všichni chtěli a uměli daných knih užívat. K čemu je totiž slepcům zrcadlo? Nač jsou knihy, které nikdo nečte? Nebudou však moci číst ti, kdo nebudou umět číst, ani číst pozorně ti, kdo nepřivykli pozornosti, ani číst bez předsudku ti, kdo již podlehlí jakýmkoli předpojatým domněnkám.

2. Opravdu nic není jistějšího než to, že necháme-li mládež růsti jako dříví v lese jako až dosud, bude se její mysl stejně jako dosud zabývat marnostmi věcí, a to proto, že i kdyby třeba z nebe spadly knihy napsané andělskou moudrostí, přece buď nebude mít chuť je číst, nebo aspoň ne opravdově, aneb konečně jim nebude správně rozumět (pro předem pojaté nesprávné domněnky o věcech).

3. Moudře zřízených škol je tedy bezpodmínečně třeba, aby mysl mládeže (dříve než se jí zmocní svět nebo se sama naplní marnostmi a nepravostmi) spoutaly rozumnou kázní, získávaly a účinně připravovaly k přijímání moudrosti, připravovaly jako pole k vhodnému přijímání semene. Vždyť tolik záleží na této věci, že celá naděje na nápravu světa k lepšímu závisí na vzdělávání mládeže ještě neporušené a přístupné utváření a přetváření. Proto Bůh tak často a tak opravdově vštěpuje svým slovem tuto věc rodičům, aby nezapomínali vychovávat své děti v bázni Boží. A je velmi pozoruhodné, co

praví u Izaiáše: V obecné zkáze lidu nezbyvá nikdo, koho by učil vědění a u koho by rozvíjel rozumové schopnosti, kromě odstavených od mléka, odtržených od prsů. Ostatním i kdyby se dávalo poučení za poučením, pokyn za pokynem, trochu odtud, trochu odjinud (tj. kdyby se cokoli odkudkoli vzalo na pomoc) bylo by to právě tak, jako kdyby s nimi někdo mluvil cizí řečí a neznámým jazykem (Iz. 28, 7-12).

4. Následující tedy této Boží rady a nechtějící vyprávět pohádku hluchým, vezměme si za úkol vzdělávat lidi hned od prvního dětství (odstavené od mléka a odtržené od prsů). Aby se to univerzálně dařilo, radíme, aby se u všech národů zřizovaly univerzální školy a aby se budovaly lépe než dosud. A pokud lze, snažme se a usilujme o to při všech příležitostech prosbami a zapřísaháním. Tak totiž buď dosáhneme cíle univerzální nápravy nebo všechna ostatní opatření budou marná.

5. Bude tedy cílem univerzálních škol připravovat možnosti, jak by nejen všechny národy, jazyky a vrstvy lidí, ale i jednotlivé osoby vybědly ze tmy nevědomosti a nevzdělanosti. To se stane za prvé včasným vzděláváním duší, aby nabyly schopnosti přijímat to, co se jim bude potom po celý život vštěpovat, tj. aby se staly povolnými a poslušnými Boha a učitelů, aby si řádně osvojily úctu k Boží vůli a smysl pro příští život. Za druhé učením čtení jako potřebnému nástroji k četbě a chápání obecných knih. Za třetí přátelským předáváním známých základů vědomostí, na nichž, jak potom poznají, jsou vybudovány obecné knihy, zejména Pansofie, tj. soubor smyslových věcí celého světa, všech příběhů Písma svatého a společných pojmů ducha, což tvoří základy lidského uvažování.

6. Jak se to všechno bude moci vykonat beze všech nesnází, ba spíše s příjemným pocitem učitelů a žáků, ve škole mateřské a počáteční (ve věku dětském a chlapeckém) ukáží didaktické úvahy. Nyní připomeňme jen to, že takové školy mohou být všude, kde jsou lidé, neboť prostředky nechybějí nikde. Jsou tu totiž jednak ti, kdo se mohou učit, oni noví hosté světa, od přirozenosti dosti zvědaví, aby se očima rozhlíželi a poznávali co, nač a čím je každá věc a co se s ní děje. Dále jsou tu ti, kdo mohou učit, pokud to dovedou, tj. rodiče. Aby to však také uměli, bude možné zařídit (s pomocí Boží) určitý způsob vyučování a kázně. Budou-li jej zachovávat, neodchýlí se od cíle.

7. Mohlo by se též péčí zbožné křesťanské vrchnosti učinit opatření, aby všechna mládež, tedy i děti chudobných rodičů a sirotci, mohla mít účast na vzdělání a dopřál se jí k tomu čas. Kdyby totiž bohatší občané, kteří mají děti, vydržovali tolik stejně starých chlapců chudých rodičů, kolik mají synů, a tolik dívek, kolik mají dcer, ctili by tím Boha a získávali si zbožné lidi k mnohonásobnému prospěchu a užitku svému a svých dětí. Jestliže bohatí soukromníci prokáží toto dobrodiní státu, nebude snad mnoho těch, jež by bylo třeba vydržovat na veřejný náklad (dokud by se nevzdělali ve vědách, mravech a zbožnosti a nemohli se začlenit do nějakého způsobu života). Jestliže pak někteří takoví zbudou, je naděje, že se jim dostane veřejné pomoci (od církve a úřadů), protože je ve veřejném zájmu, aby nevyrůstali a nedostávali se do lidské společnosti lidé nepracující, ale agilní, kteří by později mohli kazit jiné.

USTAVENÍ UNIVERZÁLNÍHO SBORU

1. Kdo se chystá stavět, sveze nejprve hromady staviva, dobře uváží, jaký dům chce stavět, a urovná plochu, na níž chce stavět. Dále potřebuje stavitele a řemeslníky, kteří by jeho plány uskutečnili. Nezbytně tedy v úsilí o všeobecnou nápravu vědění potřebujeme po univerzálních knihách, v nichž bude uplatněna vhodná metoda, a po plánu, jak všude zřizovat školy, také pracovníky, kteří by s pomocí Boží přivedli dobré úmysly k žádoucímu výsledku.

2. K této práci se budou hodit muži nadaní, důmyslní a zbožní, vroucně milující veřejné blaho, vybraní z celého světa, bez rozdílu, jak ze stavu světského, tak církevního. Ti budou jakousi stráží blaha lidského pokolení, budou promýšlet všechny možné cesty, způsoby a příležitosti, jak hledat všechno všem potřebné, jak rozšiřovat, co bylo nalezeno, a jak chránit před porušením to, co bylo rozšířeno.

3. Když říkám muže, myslím tím, že je třeba jich vyhledat velmi mnoho. Jeden nebo několik v tak veliké věci nic nezmůže. Množství moudrých bude spásou světa (Sap. 6, 26). Není jistě v silách jediného člověka, aby konal věci univerzální, zejména když nejsou připravovány pro jediný národ nebo jedinou církev, nýbrž pro celý svět, a nemá-li se jimi pomoci jen jedinému roku nebo století, nýbrž všemu potomstvu. Je tedy třeba sdružení velmi mnoha mužů, kteří se budou snažit prospívat společnou pílí a neustálou prací lidem, dokud budou existovat.

4. Říkám-li však vybraní, myslím tím, že je třeba k této práci ustanovit určité osoby, a to ty, které v sobě cítí božský popud k této práci.

ci a budou pracovat na tom jediném, aby se všechny Boží dary staly světu společnými. Jinak, jak je známo, co se někomu neuloží osobně, o to buď nikdo nepečuje, nebo jestliže o to pečují všichni, bývá zmatek. Dále je jisté i to, že ti, kdo se věnují stálým úkolům (v církvi, ve škole či v občanském životě), vždy mají více práce a rozptylování (chtějí-li svědomitě konat své povinnosti) ve svém povolání, než aby mohli soustředit své myšlenky k věcem univerzálním a od oněch povinností se vhodně uvolnit.

5. Bylo by tedy neobyčejně užitečné ustanovit u jednotlivých národů placené vědce (alespoň po jednom, když ne celé sbory), jak to začali dělat – krásný to příklad pro ostatní – Holanďané, když vydržovali Lipsie, Scaligery a Salmasy, kteří by neměli žádných dílčích úkolů, nýbrž starali by se a usilovali obecně o všeobecné vzdělání.²⁹ A proč by ti, které Bůh pro obecné blaho obdařuje obecně prospěšnými dary, nebyli živeni z veřejného jmění? Plným právem se diví Verulámský, že mezi tolika bohatě obdařenými evropskými koleji všichni jsou určeny určitým oborům, žádná však není zasvěcena svobodnému a univerzálnímu pěstování umění a vědy. Je přesvědčen, že právě ta okolnost (že nikdo nedbal o univerzálnost) je nejvlastnější příčinou, proč šťastnější pokrok vědění v pokolení lidském byl až dosud opožděn. Bude si tedy rozumně počínat svět, jestliže se po této stránce lépe postará o pěstování moudrosti.

6. Ať už budou tito věstci univerzálního vědění kdekoli (buď ve sdruženích nebo jednotlivě), bude třeba, aby

- I. o sobě navzájem věděli,
- II. seskupili se v nějakém sdružení,
- III. spojili se pouty neporušitelných zákonů.

7. Je třeba, aby o sobě vzájemně věděli, bude-li jejich úkolem konat totéž dílo a směřovat k týmž cílům. Neboť Bůh (ve své dobrotě, pro všechny společné a na všechny se rozlévajících) zvykl si udělovat své dary všem národům a všem myslím. Jestliže se nepříčiníme, abychom tyto dary sebrali v jedno, zůstanou rozptýleny a nedospějí k společnému užívání. Je třeba přiznat, že se tak stalo už v mnoha věcech a že mnoho lidí, ba celé národy postrádaly mnohé dobré věci jen proto, že se nedbalo vzájemného styku. Rozhodneme-li se tedy

sbírat k obecnému užívání všechny Boží dary a všechny lidské vynálezy, žádným způsobem se svět neobejde bez vzájemného styku moudrých mužů.

8. I když dosud nebyli úplně bez vzájemných styků, přece jim chyběla univerzálnost. Jen někteří bližší sousedé pěstovali styky s lidmi svého náboženství nebo své sekty nebo v určitých obchodních záležitostech. Od jiných lidí a v jiných oborech byli odtrženi. Této naší malodušnosti nebo nedbalosti či vypínavosti jedněch vůči druhým zneužil ke svým rejdům prohnáný nepřítel lidského pokolení. Zavedl sektářskou horlivost, nepřátelskou obecnému štěstí, a pečlivě ji zachovává a podporuje. Má se totiž nad čím ten úkladník těšit, vidí-li, jak každá sekta místo obecného dobra (kterému položil základ Bůh a svým příkladem učil Kristus) se shání po soukromých výhodách a loví svůj prospěch z cizí zkázy! Proti tomuto zlu není jiného účinného léku, než abychom se všichni sjednocovali k obecnému dobru, spojujíce se všemi možnými způsoby v tytéž touhy a snahy, pomáhat mu. Proto proti všem sektám a částečným snahám musíme co nejúčinněji postavit tuto snahu o univerzálnost.

9. Doporučuji-li oněm jednatelům společného štěstí nějaký řád, doporučuji tím něco, bez čeho by jejich příčinnivost nesla méně užitku. Přejeme si totiž, a věc sama to žádá, aby jich bylo mnoho. Ale kde je množství, tam je také zmatek, jestliže se množství neuvede v nějakou jednotu mocí nějakého řádu. Jest tedy pro ně nezbytný určitý řád, aby každý věděl jak, pro koho, kde, kdy, s jakou pomocí má pracovat, a proto aby pracoval tak, jak by to bylo prospěšné celku. Za základ toho řádu doporučuji, aby byl mezi všemi jeden muž, na kterého by ostatní pohlíželi jako na předsedu sboru, aby jeho prostřednictvím hbitěji postupoval onen vzájemný styk na všechny strany, a to tak, že by mu jednotliví členové všechno potřebné sdělovali písemně, on pak zase to všechno všem.

10. Přijme-li se toto ustanovení, bude třeba přidělit předsedovi bydlíště na nějakém takovém místě, na něž by byl pomocí plavby volný přístup ze všech konců světa a z něhož zase zpět do všech končin světa. Takovým výhodám se těší některé evropské říše – Španělsko, Francie, Holandsko a Anglie. Ale Anglie se mi zdá příhodnější než ostatní, aby byla učiněna střediskem písemných styků. Za prvé na

památku hrdinného činu Angličana Drakea³⁰, který pětkrát obeplul celý svět a tak byl jaksi předzvěstí této univerzální svaté souhry národů. Za druhé na památku nejjasnějšího kancléře Anglie Bacona Verulámského, který dal první popud k úvahám o všeobecné nápravě věd. Konečně na paměť, že tam vznikl tak blahodárný úmysl a rozhodlo se vybavit sbor potřebnými důchody³¹ (dojde-li k jeho zřízení), k vydržování tolika členů a pomocníků, kolik jich bude tato věc vyžadovat (což není záležitostí poct nebo bohatství, nýbrž účinné lásky). Uzná-li se za dobré, bude také možno, aby v každé říši celého světa byl někdo určen za předního člena, jehož by ostatní uznávali, rovněž v zájmu lepšího pořádku.

11. Má-li se však toto ctihodné, společnému blahu lidského pokolení zasvěcené společenství nazývat sborem, bude ovšem třeba, aby se vázalo pouty nějakých zákonů. První z nich bude, aby členové po zásluze oceňovali vznešenost svého poslání (k němuž se cítí puzeni vnuknutím Božím), a proto aby se radovali, že jsou ustanovováni za vychovatele lidského pokolení (jak dí Seneca) a posílání, aby ošetřovali zahrady nebes a založili zemi (jak dí Bůh u proroka, Iz. 51, 16). Proto se mají opravdu snažit, aby byli služebníky lásky Boží (v souhlase s přáním, aby všichni lidé byli spaseni a došli k poznání pravdy, 1 Tim. 2, 4) a napodobili horlivost apoštolů (kteří se snažili učit všechny lidi vši moudrosti, a učinit všechny lidi dokonalými v Ježíši Kristu, Kol. 1, 28). Proto nechť se bezvýhradně zasvěť slávě Boží a šíření veřejného blaha.

12. A protože k tak velkým podnikům jsou lidské síly přespříliš slabé, nechť nikdy neustávají svými touhami s největší pokorou svolávat si pomoc z nebe. Pak teprve spoléhající na milosrdenství a pravdivost Boha (který nemůže sebe sama popřít a překážet tomu, co slouží jeho slávě a spasení jeho lidu), ať horlivě koná každý svou práci, jak jen může.

13. Jsouce pamětlivi stavitelů druhého chrámu (kteří nekladli pro nový chrám nové základy, nýbrž stavěli na základech dřívějších, Ezdr. 3, 3) nechť se střeží odchýlit se jakkoli od základu věčnosti, který je položen jednou provždy a mimo nějž jiný nemůže nikdo klást (1 Kor. 3, 11), nebo se odchýlit od základů našeho vědění, které položil Bůh, tj. od přírody, Písma a obecných pojmů³². Dále nechť mají co nejúpl-

nější znalost všeobecných knih, a kdykoli se zpozoruje, že se v nich něco dá doplnit nebo opravit, nechť neopomenou upozornit na to jiné a společným usnesením to opravit. Potom, cokoli ze skrytějšího tajemství se podaří někomu vypozorovat, nevyhlásí to o své vůli, nýbrž sdělí to bratřím, aby se pravda nálezů zjistila napřed náležitým vyzkoušením a pak teprve aby se přeneslo do společných pokladnic společné moudrosti k společnému užívání lidskému všechno, co dá Bůh (ale varujte se považovat nebo vydávat za tajemství, co jím opravdu není!). Dále budou mít na starosti, aby se ve všech národech, městech i dědinách zřizovaly školy, a budou to připomínat úřadům i těm, kdo mají v rukou moc. Také budou pečovat, aby ty školy byly v dobrém stavu, a nedovolí, aby se do nich vkrádaly zlovyky a ospalost. Mimoto, až všechno doma bude v pořádku, budou pomýšlet na šíření světla moudrosti také k sousedním národům (pokud budou národy, jež bude třeba vymaňovat z moci temnot). K dosažení tohoto cíle se budou snažit, aby měli jisté a účinné prostředky k vyvracení a obracení židů, mohamedánů, modloslužebníků atd. Jestliže se však setkají s protivníky příliš mocnými nebo zchytralými, které nebudou s to zdolat zbraněmi, jež mají k dispozici, tu si vyžádají rady od sousedních členů nebo i ode všech vůbec (prostřednictvím předsedovým). Do dvou let budou moci mít v rukou hlasy třeba z celého světa! Nadto ať každý člen aspoň jednou ročně poctí dopisem předsedu a podá mu zprávu o stavu veřejných záležitostí ve své oblasti. Je-li všechno v pořádku, bude to útěchou, je-li tomu naopak, může to dát podnět k hledání léku. Předseda rovněž (nejméně jednou v roce) pošle dopis každému členu sboru světla a oznámí jim všechno pozoruhodné, co mu odjinud sdělili nebo co se stalo u nich, aby tak tito univerzální strážci nad lidským blahem nemohli být neznalí stavu celého světa.

14. Tak toto přátelské sdružení moudrých lidí po všech národech může se nazývat a také může vskutku být – oním svatým zástupcem zvěstujících Boha, triumfujícího ve své pravdě (o čemž Žalm 68, 12). Jeho korouhví bude ta korouhev, o níž předpověděl Izaiáš, že bude vztyčena pohanům a národům, aby se k ní sbíhali (11, 10). Ježíš Kristus, světlo světa, brána věčnosti, moudrosti základ, sloup, vrchol, koruna, vůdce i správce všech moudrých (Sap. 7, 15), ten bude hlavou této společnosti. Jeho ustanovil Otec jako hlavu nade vším (Efez. 1, 22). Ten byl dříve sám poslem Božím na zemi, a když měl odejít, poslal jiné posly ke všem národům se slibem, že bude s nimi až do

skonání světa (Mat. 28, verš poslední). Jako tedy sám Hospodin odvolával lidi ze špatných cest k prvotní jednoduchosti (říkaje: Zpočátku nebylo tak! Mat. 19, 8), tak tito jeho sluhové ať nejdříve uznají za vhodné učinit toto: hodlajíce volat lidi zpět na starobylé cesty Páně, od nichž toliko způsoby se všude bloudilo (Jer. 6, 16), nechť si svou povinnost stanoví třeba tímto heslem VRACEJME SE!, to jest od rozptýlení k jednotě, od zmatení k řádu, od domněnek k pravdě, od obvodu věcí k jejich středu, od nás samých a od tvorstva k Bohu!

SMYSL UNIVERZÁLNÍHO JAZYKA

1. Jak velkou překážkou pro udržení svornosti, pro pěstování vzdělanosti, pro šíření učení pravdy a pro rozšiřování hranic církve bylo lidské společnosti zmatení jazyků,³³ to bude zřejmo třeba hned z toho, že Bůh, když se chtěl smilovat nad našimi temnotami a vnést na svět světlo evangelia, užil prostřednictví jazyků, a to dvojím způsobem.

2. Za prvé, že chtěl, aby řecká říše Kristův příchod předcházela, kdežto římská aby jej provázela. Velmi vytríbený jazyk obou těchto států, rozšířený po národech zároveň s vládou, stal se šťastným zprostředkovatelem evangelia, jak je zřejmo z nápisu kříže Kristova, z evangelií i z knih apoštolských, a rovněž z knih řeckých i římských Otců.³⁴

3. Za druhé, že Svatý Duch obdařoval hlasatele evangelia i znalostí jiných řečí, aby hlas evangelia mohl pronikat také k těm národům, které nerozuměly ani řecky, ani latinsky, neboť bez tohoto prostředku byl přístup k osvětlení mysli jinojazyčných národů zahrazen.

4. Nevyhnutelně tedy také nyní, kdy se hledá obnova veškerého světa a v ni se doufá, bude třeba pomoci jazyků, to jest buď daru jakýchkoli jazyků pro ty, kteří budou rozdílet toto světlo moudrosti,³⁵ anebo nějakého jediného jazyka společného pro všechny národy. I kdyby se zdály oba tyto způsoby nemožné, přece tomu tak není, ale druhý způsob je snazší než první. Neboť je snazší, aby se všichni naučili nějaké jediné řeči než jedinec všemu, pokud ovšem má se toho cíle dojit lidskou prací a příčinlivostí. A tak tomu je, protože dary zázraků již ustaly.

5. Určitě tedy budou muset učení lidé přemýšlet o způsobu, jakým by si buď snadno zjednali znalost jakýchkoli jazyků (a to každý z těch národů, s nimiž bude ve styku), anebo aby ustavili nějaký jediný jazyk, jehož by i sami ve vzájemném styku užívali a jemuž by mohli snadno naučit všechny národy (třebas nejvzdělanější). Ať se rozhodnou pro kteroukoli z těchto dvou cest, s pomocí Boží se dostaví některé výhody.

6. Úplně však je třeba dát přednost cestě druhé, aby byl vytvořen nějaký jazyk společný celému světu. Neboť tam si budou všichni lépe rozumět, užívající týchž slov, a bude to i na první pohled patrným znamením, že toto všeobecné světlo proniklo ke všem, snahy po vzdělání pevněji zakotví mezi všemi a bezpečněji se budou šířit k potomkům. A každý, kdo bude chtít, bude moci cestovat po kterýchkoli krajích a pásmech světa, a bude všem lidem rozumět a všichni budou rozumět jemu.

7. Ta věc by byla velmi příjemná a teprve pak bychom mohli spatřit to, co opěvoval Claudianus³⁶, když po způsobu básníků chválil rozsáhlost římské říše, kterou tehdy tak moudře spravoval Stilicho³⁷:

*Jeho zálibě k míru my všichni vděčíme za to,
můžeme-li do různých krajů teď přicházet jakoby do svých;
sídlo že můžeme měnit; že můžeme viděti Thuli³⁸,
hned zase procházet kouty, jež kdysi hroživé byly,
brzy že z Rhodanu³⁹ pijem a jindy že pijeme Oront⁴⁰,
všichni že jeden jsme národ.*

Nicméně toto tak velké dobrodiní není dáno časům vlády Kristovy. To uvidíme v následující kapitole.

8. Ale protože tento společný prostředník národů musí být pro všechny dostatečný, příjemný a láskyplný, pro nikoho nesnadný, tvrdý a nemilý, a protože již musíme takový prostředek hledat, nemohu jinak než uvést zde úvahy Ludvíka Viveše⁴¹, který si rovněž přál pro celý svět jediný jazyk (tyto úvahy vyložil na počátku III. knihy Jak vzdělávat ve vědách). Protože jazyk (jak praví) je i nástrojem lidské společnosti i pokladnicí vzdělanosti, bylo by na prospěch lidského pokolení, aby byl jediný a aby jím mluvily všechny národy. Má být

půvabný, výstižný, bohatý. Půvabný snadnou a příjemnou výslovností. Výstižný vhodným a jednoznačným významem slov. Bohatý rozmanitostí a hojností slov i tvarů. Tím způsobem by lidé mluvili rádi, vystihovali by ve všem co nejvhodněji smysl a stále více by se zdokonalovali v soudnosti. Ale připojil: A z těch jazyků, jichž nyní užíváme, zdá se mi být takovým latina: 1. protože je již rozšířena po mnohých národech, 2. že téměř všechny vědy jsou v ní pěstovány, 3. že je bohatá, 4. zvukem libá, 5. výstižná. Z těchto důvodů by bylo hříchem nezachovat ji a nepěstovat. Kdybychom ji ztratili, následoval by veliký zmatek ve vědách atd. Také k rozšíření zbožnosti je velmi užitečná, aby si lidé navzájem rozuměli. K tomu je dále třeba, aby učení muži měli svůj jazyk, kterým by se spisovaly věci tajné atd. Ale nevím, zda by měl být rozdílný od onoho společného. Potud Vives.

9. Souhlasíme s tím jen potud, že uznáváme za nezbytný jeden jazyk společný světu. A kdyby nebylo jiného, že by náleželo určit k té potřebě spíše latinu než některý z ostatních jazyků. Ale protože naše úvahy spějí nyní výše, nemůžeme jinak než doporučit raději jazyk zcela nový. Důvody pro tuto věc máme tyto:

10. Za prvé, univerzálním jazykem musí být pomoheno všem stejně. Latinským jazykem bychom pomáhali nejspíše jen sobě, kteří jej již známe, nikoli také nevzdělaným národům (na něž tu musíme mít větší zřetel, protože znamenají větší část světa). Pro ně je latina stejně jako jiné jazyky, ba ještě více, jednak neznámá, jednak obtížná. Vyžaduje totiž velmi pracnou mnohaletou péči a soustředěnou píli, jak to zakouší naše mládež a jak ukazuje sama stavba tohoto jazyka. Neboť je pln rozmanitých 1. pádů při jménech, 2. časů a způsobů při slovesech, 3. vazeb ve skladbě a 4. ve všem tom se hemží velmi četnými nepravidelnostmi. To všechno Italové z velké části ve svém jazyku vymýtili. A tak přesto, že zdánlivě latinu zkazili, přece dosáhli toho, že se jejich jazyku (italštině) docela rády učí nejenom skoro všechny národy evropské, ale i Arabové, Turci, Tataři a jiné méně vzdělané národy, přestože i italština dosud vystrkuje své trny, to jest trpí nepravidelnostmi. Čeho všeho se teprve můžeme nadíti, kdybychom měli jazyk ještě snazší a ve všem naskrze pravidelný a plynný!

11. Za druhé, univerzální jazyk musí být ze všech nejbohatší, všestranně dostačující, aby vhodně vystihoval všechny věci a snadno vy-

jadřoval všechny představy mysli. Že latina taková není, to přiznává sama, protože je chudá na složeniny⁴² a nepříliš šťastná na odvozeniny⁴³. Proto si tolik slov vypůjčuje odjinud, zejména z řečtiny, na níž celá závisí a bez níž nikdy nedochází dokonalosti. A tak opouštějíc jednotnost a jednoduchost, a nedosahujíc dokonalosti, jakou hledáme, nestačí ani sobě, ani věcem.

12. Konečně, a to je hlavní věc, univerzální jazyk musí být univerzálním lékem proti zmatenosti pojmů. To se nemůže stát jinak, než bude-li postupovat souběžně s věcmi, nemaje ani více ani méně slov než jest věcí, a bude-li slova spojovat zcela přesně jen tím řádem, jakým se pojí mezi sebou věci. A to tak, aby již sám zvuk vždy vystihoval podstatu věcí a předkládal ji mysli. Toho latina dosahuje stejně málo jako kterýkoli jiný jazyk. Neboť lidé dřívějších věků, původci té řeči, která se nám dochovala, nebyli tak přesnými pozorovateli věcí, aby vypožorovali všechny rozdíly a aby je vyjadřovali slovy výstižnými a vhodnými. Postačilo jim, že mohli vyjadřovat věci známé a běžné. Ba velmi mnohá slova jim vznikla náhodou a beze všeho důvodu jich užili k označení té nebo oné věci (ano i opačnou věc vystihovali týmž nebo podobným slovem a naopak touž věc slovem opačným). Odtud je všude plno homonym⁴⁴, synonym⁴⁵, paronym⁴⁶, tropů⁴⁷, figur⁴⁸, perifrází⁴⁹ čili dvojsmyslností, zbytečností a zmatků. A kdykoli se má mluvit o věcech přesněji, buď musíme vždy podávat definice a opět a opět musíme opakovat, co máme tím či oním rozumět, anebo jsme nuceni uprostřed samé úvahy činit výjimky, rozlišení nebo omezení, častěji neuměle nebo sofisticky než podle pravdy. Tak vždycky se sem vnese buď nejistota, nebo možnost klamu, protože ani samotný pojem nebývá dostatečně oproštěn od zmatenosti.

13. Odtud plyne, že všechny národy až podnes stavějí babylonskou věž, a nikdy si dosti nerozumějí v tom, co konají a mluví, nejenom lidé rozmanitých jazyků, nýbrž i téže řeči. Protože věcem nebyla dána jména podle jejich podstaty a protože základy věcí se neodhalují ani užíváním řeči, ani vzájemným souladem, stává se, kdykoli vznikne spor o věcech, že se lidé hádají sem a tam a neučiní nic, než že slova zaměňují slovy jinými. Neboť pokud nejsou slova přesně přistřižena věcem, potud nemohou vzbuzovat představy přiměřené věcem. Z toho plyne, že i při velkém ryku nauk a disputací prospíváme jen zcela nepatrně ve studiu moudrosti, neboť mluvíme slova, ne věci.

14. Z toho plyne tedy závěr, že proti oněm mnohonásobným překážkám a zmatkům vzájemného styku, které vznikají z mnohosti, z nesnadnosti a nedokonalosti jazyků, nezbyvá účinnějšího prostředku, než aby se sestavil jazyk nový, nade všechny jiné již známé 1. snadnější, abychom se mu mohli učit bez ztráty časové i věcné, 2. lahodnější, aby bylo potěšením jemu se učit a naučit, 3. dokonalejší (tak dokonalý, jak je jen možno podle povahy věci a podle naší nedokonalosti v této přednebeské škole⁵⁰), aby jeho znalost byla velmi užitečná k pochopení věcí samých.

15. Toužíme tedy po jazyku 1. racionálním, který by po stránce věcné i formální neměl v sobě nic, než co slouží vystižení smyslu (až do nejmenších podrobností), 2. analogickém, který by v ničem neobsahoval nepravidelnosti, 3. harmonickém, který by mezi věci a pojmy nevnášel žádné nesrovnalosti, protože by již pouhým zvukem vystihoval podstatu a rozlišující znaky věcí. Již tím by se stal takřka jakousi nálevkou moudrosti⁵¹. Kdyby ten jazyk byl přijat společným souhlasem lidského pokolení, všichni by s radostí poznávali, že bude nejvhodnějším prostředkem pro vyvolání vzájemné náklonnosti lidí a pro sblížení pravdy s pojmy věcí. Neboť teprve tehdy se bude moci doba nazývat osvícenou a mírovou, až světlo a pokoj bude ve věcech, v pojmech věcí a ve slovech, nositelích pojmů.

16. Pěkné je, co se svět dověděl o věcných znacích čínských⁵². Mají prý tu výhodu, že slouží k vzájemnému dorozumění i lidem rozdílných jazyků, takže rukou mohou rozmlouvat ti,⁵³ kterým je jazyk bez užitku pro vzájemný styk. Uznává-li se to za pěkné a vidí-li se v tom nějaký zisk, proč raději nevynakládáme píli na vynalezení nějakého VĚCNÉHO JAZYKA, kterému by rozuměli všichni stejně, ať by se mělo vyjednávat jazykem nebo rukou; a rozuměli by nejenom řeči, nýbrž i pojmům, a co více platí, zároveň i samotným věcem. To by vyžadovalo daleko méně práce nežli oněch více než šest tisíc podivných čínských znaků, ale dávalo by to nekonečně více užitku.

17. Nový jazyk tohoto způsobu by byl nejkrásnějším prostředkem, aby moudrost Boží byla před očima světa objasněna novým způsobem. Již několikrát podal Bůh pomocí lidského jazyka podivuhodnou ukázkou své moudrosti, ale toto, jak se zdá, bude vrchol všeho. Neboť za prvé je obdivuhodné, že vytvořil lidský jazyk,⁵⁴ aby vy-

tvářel tolik hlásek (vždyť dovede utvořit více než dvacet prvotních a prostých, článkované pak všechny). Za druhé, že z oněch prvotních, tak nečetných hlásek mohl se vytvořit pouhým jejich spojováním tak veliký počet slov, že stačí k vyjádření veškeré rozmanitosti věcí. Ještě větším divem byla pak řeč, rozptýlená v tolik podob, že se lidské jazyky nedají spočítat. Potvrvá-li svět dále, může jich ještě více vzniknout uměle nebo náhodou. Ale vrcholem Božích divů v oboru jazyka bude se moci právem nazvat možnost přivést po takovém rozptýlení a zmatení jazyky zase zpět a uvést je v jednotu a soulad (nalezením harmonického vztahu hlásek k samotným věcem). Ta věc si jistě zaslouží, aby o ní uvažovali všichni vzhledem k tomu, že jediné touto cestou lze opět obnovit roztrhanou jednotu národů, dát celému světu jedny rty a rozmnožit Boží slávu tak skvělým způsobem.

18. Snad nebude nikoho, kdo by pojal pochybnost, je-li dovoleno vytvořit nový jazyk. Kdyby však přece v někom ta myšlenka vznikla, odpovím, že je to dovoleno, a to právem postoupeným člověku Bohem (Gen. 2, 19). Neboť jak pozorování věcí, tak dávání jmen věcem je součástí panství propůjčeného člověku nad tvory. A jestliže Adam, filozofové, řemeslníci a kteříkoli lidé směli až dosud dávat jednotlivým věcem jména, proč by nesměli tvořit i slovesa, částice i ostatní složky, které patří k celku řeči? A jestliže tolik jazyků vzniklo náhodou, pouhým zmatením, proč by nemohl vzniknout také jeden podle rozumného plánu a dovedným sjednocením? Neboť proč bychom to všechno ponechávali náhodě a neuváděli nic na cesty rozumu? A je-li dovoleno opravovat pojmy věcí podle předlohy věcí samých, proč by nebylo dovoleno přizpůsobovat jazyk, aby pro opravené pojmy měl i upravené vyjadřování?

19. Jako Bůh nebrání lidské přičinlivosti, nýbrž spíše ukládá, aby si tvořila pravdivé pojmy o věcech, tak jí nemůže bránit, aby si tvořila o věcech pravdivou řeč. Jen je-li již čas, v němž (jak je předpověděno u proroků) mají být SHROMÁŽDĚNY VŠECHNY NÁRODY A JAZYKY, aby přišly a viděly slávu Boží (Iz. 66, 18), a mají být PROMĚNĚNY LIDSKÉ RTY, aby byly čisté, aby jimi všichni vzývali jméno HOSPODINOVO a sloužili mu ramenem jedním (Sofon. 3, 9). Aby byl Hospodin králem nade vši zemí, Hospodin jediný a jméno jeho jedno, a aby celá země byla učiněna jako rovina (Zach. 14, 9). Smysl těch proroctví je ten, že jednou slavnějším způsobem než dříve

zasvítí všem národům sláva Boží. Děje se tu také výslovná zmínka o shromáždění jazyků a obrácení (čili, jak překládá Tremellius⁵⁵, o proměně) rtů, o jediném jménu Božím a o učinění vsí země jako-by rovinou. Proto není nic nemožného rozumět tomu tak, že ten, kdo pomocí rozličnosti jazyků shromáždil v prvním čase evangelia všechny národy v jednotu víry, v čase úplného shromáždění národů shromáždí i jazyky, aby mu všichni sloužili vybranými rty a jedním ramenem. Zda to chce učinit zázračně či za spolupráce lidské, o tom není zmínky a také na tom nezáleží. Ať se to stane jakýmkoli způsobem, bude to jeho dílo.

20. Kdyby se někdo tázal na způsob, kterým by se dal tento jazyk utvořit, nabízí se dvojí způsob, totiž buď pod vedením jazyků již známých nebo pod vedením věcí samých. První způsob by byl podle vzoru Zeuxidova⁵⁶. Ten, hodlaje malovat Helenu, dal si přivést dívky vynikající krásou, kolik jen mohl získat, všechno na nich bedlivě prohlédl a přenesl na svou Helenu vždy tu část těla, o níž shledal, že jí některá z nich daleko nad druhé vyniká, tím způsobem šťastně vyjádřil jakýsi pravzor nejdokonalejšího půvabu. Něco podobného by se mohlo stát také v našem případě, kdyby vše, čím který jazyk vyniká v přesnosti, v kráse a jadrnosti (a sotva který je tak nešťastný, aby v něčem zvláštním nevynikal nad jiné), to všechno kdyby se sebralo a harmonicky spojilo v jeden jazyk, aby z mnoha půvabností vzešla jedna kvintesence⁵⁷ všech půvabů.

21. Druhý způsob je však věcnější, aby totiž skladatelé nového jazyka sledovali vedení věcí samých, zejména když všechno má být přizpůsobeno jejich přesnému vyjadřování. Neboť teprve v tom případě bude soulad pravý a snadný. Věci samé, předkládané smyslům všech lidí tímž způsobem, učiní ten jazyk pro všechny snadno srozumitelným a napodobitelným. Jedni z nejdůmyslnějších Francouzů (Mersenne⁵⁸ a le Maire⁵⁹) se domnívají, že již šťastně položili základy takového jazyka. Doufají, že by se jím domluvili nejen s kterýmikoli obyvateli světa, nýbrž i s obyvateli Měsíce, jsou-li jací. My pak, opíraje se o základy vševědné, odvážili jsme se doufat v jazyk, který by byl desetkrát snazší než latina, protože by byl zcela prost všech nepravidelností. A stokrát dokonalejší, protože by pohotově dovedl vyjadřovat všechny rozdílnosti věcí i pojmů. A tisíckrát vhodnější k souladnému vystižení podstaty věcí, protože jeho jednotlivá slova

by byla jako definice, jsouce vytvořena podle čísel, měr a vah věcí samých.

22. Ale ať bude s oním společným jazykem cokoli, zdá se, že zatím je třeba radit k těmto dvěma věcem:

a) Předně, aby učené jazyky, posvěcené nápisem kříže Kristova, zůstaly učencům v užívání, hebrejščina a řečtina hlavně jako studnice Božího Písma, latina pak, protože jsou v ní uloženy poklady tolika skvělých duchů.

b) Za druhé, aby si národy zachovávaly a pěstovaly také své vlastní jazyky, aby všeliký duch chválil Hospodina a všechny jazyky aby zpívaly Bohu. (Ponecháváme vývoji, zda to bude vhod těm, kteří okusíce plně onoho přelahodného jazyka, nebudou pak moci jinak než děsit se svých nepěstěných a drsných řečí.) Mohl by se také sestavit obecný slovník všech jazyků a podobně i mluvnice, vykládající shodné, různící se i protichůdné zvyklosti tvarů a vazeb, aby se tím lépe spatřovala Boží moudrost pronikající vším (i oním zmatením jazyků).

JAKÝ STAV SVĚTA MŮŽEME OČEKÁVAT PO TAKOVÉ ÚPRAVĚ?

1. Dobře víme, že známá slova Kristova „Není vaše věc znát časy nebo jejich pohyb, jak je Otec ze své moci určí“ (Skut. 1, 7), napomínají nás k umírněnosti ve zkoumání tajemství Božích plánů, ovšem jen pokud je Otec ukryl a neodhaluje je ani předpověďmi, ani uskutečněním nebo pořádáním prostředků vedoucích k uskutečnění. Kdykoli se však již ukazují předzvěsti Božích skutků a plány se začínají provádět, když dokonce z nejbližších příčin lze předvídat nejbližší důsledky, tu není projevem nerozváženosti, nýbrž povinné vděčnosti a úcty, zdviháme-li hlavu, rozhlížíme-li se kolem a vztahujeme-li i ruce k přijetí Božích darů.

2. Proč bychom tedy i my nedůvěřovali, že cestami světla již otevřenými se strojí záhuba království temnot, kdežto světlu a pravdě že se strojí vítězství a triumfy? Uvažme však podle jednotlivých bodů, več můžeme doufat podle základů již položených a shodných s věštbyami proroků, abychom se měli nad čím radovat ve jménu Hospodina. Naše mínění je toto:

3. Až budeme mít pravou vševědu (jakou od Božího milosrdenství očekáváme), vzejde pravé světlo, ve kterém se odhalí podstata všech věcí, takže nic nezůstane nepoznaného ve věcech největších i nejmenších, zřejmých i skrytých, podle slov Kristových: Nic není tajného, co by nemělo být zjeveno, aniž co ukrytého, co by nemělo být poznáno a vyjít na světlo (Luk. 8, 17). Že se vskutku až po dnešní den skrývá v pokladnicích Božích, přírody, Písma a v zákoutích

lidského ducha mnoho neodkrytého, to poznávají ti, kteří pozorují, že se odtud každodenně dobývají nová tajemství, a přitom vidí, že daleko více jich ještě zbývá. Nesluší se však domnívat, že to, co zůstává utajeno, se zachovává nebi, protože tyto knihy jsou dány tomuto životu, ne budoucímu, kde Bůh nebude učit podobenstvími a obrazy, ale dá patřit na sebe sama tváří v tvář. Jestliže opravdu všechny ony obrazy patří tomuto životu, je třeba, aby se všechny v tomto životě staly zjevnými, aby se nemohlo zdát, že byly dány nadarmo a že Bůh učinil sám, co jiným činit zabránil, že totiž (zde, onde, tuhle) rozžatá světla skryl pod kbelec a nevystavil je na veřejný svícen k užitku všech, kdo jsou v domě světa (Luk. 8, 16; Mat. 5, 11).

4. Jako je tedy pravda, že se dosud mnohé skrývá, co nikdo nezná, tak je pravda, že to všechno Bůh hodlá zpřístupnit. A všechno ovšem pravdivě, ne prostřednictvím domněnek a dohadů, ale odhalením samotných příčin věcí, aby všichni, kdo se budou dívat, jasně viděli nejen to, co jsou ony věci, z nichž se skládá celá stavba světa a celé ústrojí církve a všechn souvislý obsah všech věků, ale také proč nemůže něco z toho chybět nebo být jinak, než je. A pak se vyplní, co je předpověděno, že přijde čas, kdy se lidé přestanou učit od lidí (to jest nedají se zavádět lidskými autoritami) (Jer. 31, 34), že začnou být opravdu vyučenými od Boha (Iz. 54, 13), to jest budou sledovat samotná díla Boží, slova a vnuknutí a jimi se budou řídit, protože knihy Boží budou otevřeny, aby každý, kdo je bude číst, jim zároveň rozuměl. Tím se stane, že lidé nejen uvěří tajemstvím Božím (což dřívějším věkům stačilo k blaženosti; podle slov Kristových Blažení, kteří uvěřili, Jan 20, 29), ale také jim budou rozumět. Tímto rozmnožením světla rozhodl Bůh zvelebit poslední věk (Iz. 32, 4; Jer. 30, 24; Dan. 12, 4; Zjev. 22, 10). Tuto milost a slávu dá Bůh svým svatým, aby nepotřebovali slunce ani měsíc, protože on sám bude věčným světlem, až vztyčí svůj společný stánek s lidmi (Žalm 84; Iz. 60, 19; Zjev. 21, 3). Ne že se bude nedostávat vůdců k pravdě nebo jejich učitelů (jinde předpovídá Bůh, že jich bude pak zvlášť hodně Iz. 30, 21-22), ale že nebude těch, kteří by se stali vědci a učiteli lidí, nebo které by si lidé za ně vybrali, protože všichni budou uznávat za samotného a jediného učitele Krista (Mat. 23, 10). Učitelům se pak budou stále říkat slova Samaritánova: Neuvěříme tobě pro to, co mluvíš atd.

5. Až budeme mít univerzální školy (to jest až se zavede univerzální vzdělání lidí, aby se všichni učili dané knihy číst a chápat), nastane rozšíření světla ke všem vůbec, aby všichni od největšího k nejmenšímu poznávali Hospodina (Jer. 31, 34) a aby se země naplnila známostí Hospodina, tak jako je moře naplněno vodami (Iz. 11, 9). Nebude tam více žádného ve věku dětinském (Iz. 65, 29), nýbrž dospějí všichni k jednotě víry a k poznání syna Božího, v muže dokonalé, v úroveň mužného věku Kristova, aniž budou více dětmi (Efez. 4, 13-14).

6. Až budeme mít univerzální sbor moudrých lidí, nebude možno, aby byl nedostatek světla, a tmě bude uzavřen návrat jednak tím, že univerzální světlo ozáří všechny, jednak že bude dosti těch, kteří by neustále šířili světlo stále početnějším lidem. A světlo samo se bude množit v myslích všech, tak jako se každoročně množí plodiny země, neboť dobré semeno, kdekoli vržené do země, vydává brzy mnoho jiných ze sebe. To jest, co se předpovídá u Izaiáše: Otevřeny budou jeho brány bohatě (60, 11). Též: Nezapjde více slunce tvé a nezmenší se tvůj měsíc, protože tobě bude věčným sluncem Hospodin, až se skončí dny tvého smutku. Lid tvůj se bude skládat ze samých spravedlivých atd. Z jednoho bude tisíc, z maličkého silný národ. Já Hospodin to v pravý čas učiním (v. 20-22, viz i Iz. 33, 20-21; Jer. 30, 19-20 a jinde).

7. Až budeme mít univerzální jazyk a až vejde v užívání národů, stane se celý svět jeho obyvatelům přístupným, takže bude podle libosti a beze vší překážky každému možno, třeba po všech pásmech cestovat, vyučovat i učit se. Neboť budou-li si všichni rozumět navzájem, budou všichni jako jeden kmen, jeden národ, jeden dům, jedna škola Boží. Pak teprve bude zřejmo, co to znamená, že celá země je učiněna jako rovina (Zach. 14, 10), a že není více vidět národ hluboké řeči, jíž bys neslýchál, a jazyka cizího, jemuž bys nerozuměl (Iz. 66, 18, 33, 19), že se národům vrací vyvolené rty a tak že jsou shromažďovány po rozptýlení babylonském (Gen. 11, 1, 7-8), když znovu začal Hospodin budovat Sion a zjevovat se ve své slávě (Žalm 102, 16-17, 19, 23).

8. Tehdy zajisté přispěchají národy k tomuto světlu vzešlému na Si-oně, aby se procházely v jeho světle (Iz. 60, 1-3). A obrátí se k Hos-

podinu všechny končiny země (Žalm 22, 28), přijde množství národů, sletí se jako hustá oblaka a jako holubice k oknům svým (Iz. 60, 5). Národy přinesou své syny v náručí a dcery své ponесou na ramenou (Iz. 49, 22). Všichni, kteří zbudou ze všech národů, které bojovaly s Jeruzalémem, přijdou, aby se klaněli králi, Pánu zástupů (Zach. 14, 18, 20-21).

9. Když to uvidí Izraelité, rozptýlení nyní na čtyři strany světa, shromáždí se také, aby poznali svou tmu. A jak začnou prohlédat, budou sami hledat Hospodina Boha svého a Davida krále svého (Oz. 3) a sami se obnoví velkou obnovou. Takovéto slavnostní sliby (v posledním celkovém slavném obnovení židů) vyskytují se všude v Písmech.

10. Potom se stane, že po zrušení monarchie hlinitoželezný kámen utržený z hory zabere celou zemi, tj. že všechna království budou Pána našeho a Krista jeho (Dan. 2, 35, 45; Zjev. 11, 15). To neznamena, že nebudou králové zemí a vladaři národů (že totiž i potom budou jasně vyplývá z Žalmu 72, 11; 102, 16, 23; 138, 4; Iz. 49, 23; 60, 3, 10-11, 16 atd.; 62, 2; Zjev. 10, 11). Ale nebudou šelmami, které trhají a požírají jiné, a netvory, kteří zdvihaají války proti jiným a pro své potěšení potírají a pošlapávají všechno, co se jim namane. Všichni budou jako ochočení lvi, uvedení v řád Kristova stáda (Iz. 11, 7), vládci míru a vykonavatelé spravedlnosti, pěstouni církve (Iz. 60, 11), aby nebylo na zemi více slyšet o násilí, pustošení nebo útrapách (Iz. 60, 17-18). Neboť budou zahubeni, kdo teď ničí zemi (Zjev. 11, 18).

11. Tak bude Kristus, který dosud vládl uprostřed nepřátel, vládnout bez nepřátel. Ona dvě období jeho vlády jasně ukazuje Žalm (110, 2-3) a apoštol (1 Kor. 15, 24-49). Neboť ačkoli se obecně toto poslední období (o království nad nepřáteli danými mu za podnožku) vztahuje k věčnému životu, který začne posledním soudem, apoštol zakazuje tak tomu rozumět, když předpovídá, že v onen čas bude zcela zrušeno každé vladařství a vrchnost a tvrdí, že také sám Syn odevzdá království Bohu a Otci, aby byl Bůh vším ve všech (v. 24, 28). Rovněž když praví (v. 26), že poslední nepřítel bude zahuben smrtí. Tedy ostatní nepřátele je třeba zahubit dříve, než je zahubí smrt, totiž v samotném tomto smrtelném životě, aby se říše světa staly říšemi Pána našeho a Krista jeho (Zjev. 11). To se stane tehdy, až se obnoví

Izrael (Skut. 1). To pak bude časem obnovení všech (Skut. 3, 21), jak bylo ukázáno v době před Zákonem a v době Zákona. Je totiž vžitě mínění, že světu je vykázán trojí čas, bez Zákona, čas Zákona a čas Mesiáše. Avšak každý z předchozích časů měl dvě období. Proč by je neměl mít i třetí? Před Zákonem byla církev nejprve utlačována bezbožnými Kainovci, ba téměř potlačena. Když pak oni byli zahubení potopou, stala se opět svobodnou. Zákon zase od Abrahama po Mojžíše nebyl napsán, církev se stále stěhovala, ba v Egyptě byla potlačena. Teprve když byl utopen faraon, přijala Zákon, přešla Jordán, překonala nepřátele a vládla (ačkoli byla několikrát kárána pro přimíšení hříchů). Tedy za Mesiáše má církev prožít dvojí stav: jeden mezi nepřáteli, kdy bude sužována jako dosud, druhý, kdy bude s Kristem vládnout nad nepřáteli, jak již očekává.

12. Z toho plyne, že také sám vůdce a hlava nepřátel, Satan, bude zajat a veden v triumfálním průvodu. Že tomu tak bude, předpovídají Boží věštby. Bude svázán velkým řetězem a zavřen do propasti své tmy, aby se již dále nepokoušel svádět národy po všech oněch tisíc let posledního věku (Zjev. 20). Věříme, že tím řetězem bude sama všemohoucnost našeho Boha, která ohlávkou spoutá zuřivost Satanovu. Jestliže bude dáno pochopit také vnější prostředky této Boží moci a jestliže uvěříme, že řetěz světla a pravdy bude po člancích uspořádán do tvaru řetězu tak, že ani sám Satan nebude moci jeho články rozbít, co na tom bude nesmyslného? Vždyť on držel až dosud národy svázané řetězy buď hrubé nevědomosti, nebo falešně vyloženého vědění, a tím omylů. Proč by tedy již nebyl on spoután zářivými svazky světla a pravdy, aby jsa jimi svázán musel se zdržovat v propasti svých temnot a nemohl odtud vystrčit hlavu. Moc pravdy vyzbrojené světlem je opravdu nepřekonatelná.

13. Tehdy bude všeobecný mír v celém světě, až se odevšad odstraní nenávist i příčiny nenávisti, vzájemné rozepře. Neboť lidé nebudou míti, oč by se přeli, když všichni budou před sebou jasně vidět tytéž pravdy. A nikoho nebude uvádět v rozpaky nejednotnost názorů, protože všichni budou vyučeni nikoli od lidí, kteří se v názorech rozcházejí, nýbrž od Boha, který jest pravda; když jediná svatá cesta Siona, od níž ani blázni nemohou se odchýlit, bude před očima všech (Iz. 35, 8) a když bude dáno všem jedno srdce a jedna cesta, aby se všichni báli Hospodina (Jer. 32, 39). Tehdy se naplní, co bylo před-

pověděno, že rozkují národy své meče v radlice a své oštěpy v srpy a nepozdvihne národ proti národu meče a nebudou se učit boji (Iz. 2, 4; Mich. 4, 3). A bude sedět každý pod svou révou a pod svým fíkem a nebude nikoho, kdo by ho odháněl (Mich. 4, 4). Neboť nebude více slyšet o násilí (Jer. 60, 18). Viz též Iz. 65, 21-23, 25; 66, 12-14 a porůznu u proroků, kdekoli se slavnostně popisuje pokojné království vladaře míru, Krista.

14. Tak se naplní slib Hospodinův o jediném ovčinci a jediném pastýři, ježto v jednotu stáda budou svoláni i lvi, vlci, medvědi a pardálové (kap. 11). Bude to věk opravdu zlatý, více než šalomounský. Lidé se vrátí k zdravému rozumu, odnaučí se životu zvířecímu a začnou žít a pěstovat jakožto lidé život rozumný, duchovní, božský. Tak budou šťastně zakončeny všechny předcházející pohromy. A v pravdu se změní báje, že fénix⁶⁰ se z plamenů znovu zrodí krásnější, když po tolika záhubných sporech, kterými málem shořela církev i svět, vrátí se nová tvář, bělejší než sníh. Sama církev se bude divit svým pouštím, svým samotám a svým zříceninám, tak podivuhodně napraveným (Iz. 49, 19).

15. To bude sobota církve, sedmý věk světa, v němž po šesti tisících letech neustálých prací, námah, bojů a pohrom bude dáno odpočívat, než zazní oktáva věčné blaženosti. Pak porozumíme slovům Petra, neoznačujícího konec světa jiným znamením, než že u Pána jeden den budou tisíce let a tisíce let den jediný (2 Petr 3, 8). Jako totiž dílo stvoření tvorů bylo vykonáno za šest dní a sedmý den byl přidán jako den odpočinku, tak dílo tvoření církve potrvá šest tisíc let a bude pak přidáno sedmé tisíciletí odpočinku, uvažování, požehnání a radosti. Tehdy se bude slavit sobota po sobotě, aby každé přicházející tělo se klanělo před Pánem (Iz. 66, 23). Požehnání pak bude přebývat vprostřed země (Iz. 19, 24-25). Tehdy zajisté celá církev bude zpívat: Hle, jak je to dobré a příjemné, když bratři přebývají v jednotě atd. Tu bude Hospodin udílet požehnání a život až na věky (Žalm 133).

16. Tak bude beránek slavit svou svatbu s nevěstou ve své zahradě oplývající vonným kořením a řekne: Vejdi do mé zahrady, sestro, choti má! Smísil jsem svou myrhu se svým vonným kořením. Snědl jsem plást se svým medem a vypil jsem své víno se svým medem. Jezte, přátelé, a pijte, a opojme se atd. (Pís. 4-5).

17. Někdo řekne, že jsme opojeni již nyní nebo že sníme. Ale kéž ten, kdo se chystá takto opojit své přátele a kdo svému milému dává sen (Žalm 127, 4), by již tak opojil všechny lidi proudem svých rozkoší (Žalm 36, 9-10) a necht' pošle všem takovéto sny, které nesní o ničem jiném než o Kristu, nebi, společném spasení, vespolečné lásce a vzdělávání a oné sobotě bez bídného otroctví hříchu! Jistě také když prorok předpovídal církvi tyto přelíbezné věci za jejího nejtruchlivějšího stavu, měl sám stejně jako jiní pocit, že sní, a proto dodal: Jako ze sna jsem procitl a hle, můj sen je mi sladký! (Jer. 31, 23-26.)

SEDM POTŘEB K USKUTEČNĚNÍ VĚCÍ TAK ŽÁDOUCÍCH

1. Protože tedy již dobře víme, co může vzejít z oné toužebně očekávané nápravy, budeme zvažovat, jak bychom pečovali o to, aby se naše záměry uvedly náležitě v skutek a abychom byli považováni za pomocníky dobroty Boží.

2. K tomu bude třeba:

I. Ducha plného nesmírné důvěry II. Velmi vroucího vzývání Boha III. Neúnavné píle a práce dosti početných moudrých mužů IV. Přízně velmožů V. Rozumnosti v pracích a přesného řádu VI. Vše, co bude vypracováno, hned začít někde provádět VII. Konečně však opatrného a ustavičného rozvádění od jedněch k druhým, až po očekávanou univerzálnost.

O těchto věcech povíme něco více.

3. Předně rozum říká a příklady samotného Božího počínání to ukazují, že k velkým pracím je třeba velkého ducha. Neboť nejvíce ve všech pracích pomáhá neohrožená svěžest ducha. Odvážní mohou vybojovat všechno, nic není dosti opevněno proti srdnatým, praví Plutarch⁶¹. Seneca pak říká: Mnoho přispěl k vynalézání, kdo doufal, že lze něco nalézt. Proto Bůh sám, kdykoli povolával určité osoby k nějakému mimořádnému slavnému činu a poroučel jim vykonat svůj záměr, nevyhledával nic tak jako velkou víru, malodušnost však káral. Vyplyvá to z toho, co se událo při povolání Mojžíše, Gedeona, Jeremiáše, apoštolů atd. Proto Kristus ty, kteří žádali od Boha jakékoli opravdu dobré věci a hledali je, povzbuzoval ve víře a pravil

jim: Věřte jen, a přání se vám vyplní. Neboť pro věřícího je možné všechno.

4. Nás tedy v nynějším úsilí (o němž rádi přiznáváme, že je opravdu větší než my, kteří je vynakládáme), může povzbudit ve víře v dobré pořízení toto: Za prvé nepochybná naděje na pomoc Boží. Za druhé veřejná přízeň dobrých lidí, kterou nám slibují. Za třetí snadnost úsilí samotného, spočívajícího již na tak dobrém základu.

5. Pokud jde o první podmínku, všechno to, oč usilujeme, ať je to jakkoli veliké, je věcí týkající se slávy Boha a rozšíření jeho říše. Sluší se tedy věřit, že Bůh tak málo může tomu odepřít svou pomoc, jako nemůže popřít sebe sama, třebas bychom byli v nejistotě, když právě nám neudělil mimořádné zjevení, ani nám nedal přímý příkaz, zda chce s naší pomocí uskutečnit tak toužebně očekávané věci, či zda určil k této práci jiné (povzbuzené také naším příkladem a pobízením). Zcela jinak je tomu, jestliže nám Bůh dá jistá znamení své vůle. Příklady obojího máme v Davidovi, Šalomounovi a jiných svatých. David nabízel Bohu, že vystaví chrám, ale bylo mu přikázáno, aby tuto starost přenechal synu Šalomounovi. Nicméně však mu Bůh nezakázal, aby toto předsevzaté dílo nezamýšlel, spíše důrazně schválil tak zbožný úmysl a poskytl podmínky, aby velmi pečlivě mohl shromažďovat potřeby. Jako je tedy jisté, že věci neobyčejně dobré nemohou přicházet odjinud než z onoho věčného pramene, odkud plynou potůčky všech dobrých úvah a skutků, tak je jisté, že Bůh nemá ve zvyku opouštět svá díla, neopouštějí-li je ti, jejichž rukama chtěl, aby byla vykonána.

6. Kdo tedy má pevný úmysl vykonat podnět Boží a nechybějí mu slova k Bohu, nechť si počíná tak statečně jako Elihu (Job 33, 6; 36, 2). Jinde máme být pokorní a mírní, ve věci Boží se vyžaduje duch pevný a houževnatý. Elizeus v horlivosti rozšiřovat slávu Boží se odvážil žádat dvojnásobek ducha Eliášova, věc to opravdu velikou (i podle svědectví samotného Eliáše) a přece toho dosáhl. Natolik nemůže být žádná víra v milosrdenství Boha tak veliká, aby jeho dobrota a moc nemohla být větší. Boží moc pomáhající lidské nemá žádných hranic. Bude-li se kdo dovolávat pomoci, bude, kdo ho vyslyší. Bude-li kdo žádat, bude, kdo mu dá. Bude-li kdo tlouci, bude, kdo mu otevře. Bude-li kdo hledat, bude, kdo hledané věci ukáže. Těm, kteří touží po

větších věcech (pokud jsou v souhlase s jeho vůlí, jemu k slávě, lidem k prospěchu), nebude moci větší podporu odepřít, protože nemůže popřít sebe sama. Otevři jen ústa svá, a já je naplním, pravil sám (Žalm 81, 11). Nechť se tedy bojí nadutí stavitelé Babylonu, že budou opuštěni, když si staví proti nebi věže bez vůle Boží. Nemusí se však bát pokojní budovatelé Sionu. Což ve věci tak dobré klesneme na duchu? Což již déle nebudou ničím tato slova: Jděte do celého světa kázat všem tvorům: Já jsem s vámi až do skonání věků. Jimi totiž přislíbil svou pomoc nejen apoštolům, kteří se tehdy chystali vyjít do světa, ale všem svým nepřetržitě až do skonání světa. Tedy také nám, na které připadl konec věků.

7. Ale nemáme ani proč ztrácet naději na přízeň lidí, protože to, co děláme, nemá za cíl oklamat nějakého člověka, ale cílem je dobro všech. Ani totiž nevymýšlíme lidskými záměry nějakou lidskou říši, před níž by králové a národy skláněli šíji, ani nezakládáme nějakou sektu ve filozofii nebo v náboženství, jíž by se ostatní obávali, ani se nechlubíme novými názory nebo tajemstvími, od nichž by starobylost musela očekávat škodu a opovržení. Ale aby všichni lidé chtěli znát své dobro a aby ho shromážděného a soustředěného chtěli v společné radosti užívat a požívat. A aby si přestali vzájemně ukládat o svobodu a všichni počali svobodně vládnout pod nejvyšším vládařem Kristem v jeho svobodném království. Aby se rovněž přestali štěpit v sekty a nenávidět se, radíme usilovat o to, aby se rozhodli spíše být jednomyslní v uměních, vědách, tajemstvích a všech pokladech moudrosti, aby se nesnažili zlehčovat píli, objevy a zásluhy dávných předků, nýbrž dovršit je. Oni totiž nemohli jít výše, poněvadž stanuli na svém stupni vývoje, my pak, jsouce podpírání jejich rameny, dosáhneme stupně vyššího. Zkrátka naše předsevzetí nechystají nikomu ze smrtelníků násilí, nikomu léčku, nýbrž všem se ponechává světlo k bedlivějšímu pozorování svých i cizích věcí, ke svobodnému rozhodnutí, zda si hodlají podržet své či zda stojí za to, vyměnit je za lepší. Konečně se nabízí i způsob, jak by užili k společnému prospěchu, co je kde pravdivého a dobrého. Jestliže tedy děláme takovou věc, zasluhujeme něčí nenávisti? Proč bychom si spíše neslibovali společnou přízeň, pomoc a oběti všech? Naději může povzbudit to, že svět nelze ke svým špatnostem natolik, aby odmítal, jestliže se naskytne něco lepšího. Poznáváme to podle toho, že cokoli se naskytá nového, slibujícího nějakou přednost, to si oblíbí, i když

je to zahaleno nějakou rouškou. Proč by tedy odmítal, když vidí, že mu opravdu ukazuje pravé dobro?

8. Konečně lze skládat dobrou naději i v samotnou snadnost tohoto úmyslu, podnikne-li se s Bohem a rozumem. Jednak totiž mnozí již dělají totéž a sám svět se pozvolna chystá na obrození, jednak Bůh poskytne nadmíru jasné a srozumitelné rady. Ty, pravím, nejsou nijak nebezpečné ani nikomu nepřátelské (že by vyžadovaly výkon buď tajný nebo zchytralý či podvodný, nebo nesnadný a nebezpečný), ale ukazují a připravují zcela jasné prostředky k dosažení zcela jasného cíle. Jestliže se ukazuje, že tomu tak je, co může zbývat než chtít a se vzýváním Boha přiložit ruku k dílu?

9. Řekl jsem totiž, že (na druhém místě) je třeba vroucího vzývání Boha, protože dílo je tak závažné, že nepomůže-li sám Bůh a sám nebude jednat a je uskutečňovat, nadarmo bude celý svět vynakládat síly a rozum. Neboť svět patří tomu, kdo jej založil (Žalm 24). Kdo se odváží silovat o jeho nápravu, bez vůle, rady nebo příkazu Boha? Proto je třeba prosit Boha, aby sám poslal svého Ducha svatého z nebeských výšin, aby byly opraveny stezky těch, kdo přebývají na zemi, a aby se lidé moudře naučili tomu, co se mu líbí, a zachovávali to. Protože v této věci máme jisté sliby, nesluší se mlčet o Sionu a netečně se chovat k Jeruzalému, dokud se nezaleskne jeho spravedlnost a jeho spása nebude plát jako pochodeň, dokud národy neuzří spravedlnost Boha a všichni králové jeho slávu (Iz. 62, 1-2, 7).

10. Protože Bůh to, co řádně činí, činí řádnými prostředky, je třeba dovolat se nebeské pomoci a ohlédnout se po všech možnostech lidské pomoci. Tu se požadují především Beseleelové a Aholiabové, totiž muži, které Bůh naplnil duchem moudrosti, aby pečlivě dávali pozor na cesty moudrosti a zjišťovali, co se může dít důmyslněji, a kteří proto z Boží milosti něco mohou a vědí, a kteří by i chtěli cele se oddat pracím tak svatým pro slávu Boží a pro spásu církve a lidského rodu. Takové je třeba považovat, jestliže se kdekoli u národů ukáží, za poslané z nebe a označené vztyčeným prstem Božím (i kdyby nebyli povoláni jmenovitě jako tehdy Beseleel a Aholiab, 2 Gen. 31, 2).

11. A protože dílo je velké, protože vyžaduje četné a rozmanité práce a mnoho času, nesluší se očekávat všechno od sil nějakého samojedinného člověka, ale je třeba sebrat a vybrat mnoho nadaných lidí, kteří jsou vhodní k tomu, aby pátrali, upevňovali a rozšiřovali obecné světlo, pravdu, mír a svornost. Teprve od nich společně lze očekávat, co nedokáže žádný samotný smrtelník, tj. něco dokonalého na tomto poli, jestliže s Boží pomocí neustanou přikládat ruku a usilovně konat svaté práce.

12. A protože tato věc bude vyžadovat vydatnou pomoc knih i knihoven, různých lidí i mnoho času, neméně i podporu a ochranu vyšších činitelů, bude nutno také vyhledávat přízeň a dobrotivou štědlost těch, kdo jsou zástupci Božími na zemi a kdo mají moc a prostředky k uskutečňování věcí. Co totiž zmohou v takových věcech soukromníci soukromými činy a soukromými prostředky? Proto Bůh, kdykoli chtěl ozdobit církev nějakou novou ozdobou, povolával hrdiny, jako na stavbu svatostánku povolal Mojžíše, s vladaři lidu, kteří velmi horlivě pomáhali svatému dílu štědrými dobrovolnými dary. K vybudování chrámu určil jako stavitele Davida a Šalomouna, velmi zbožné a moudré krále, a na jeho obnovení zase Zorobábel, Cyry a Darie. Rovněž na obnovení náboženství povolal Jozafaty, Jozue a Makabejce. Na přeložení svatých knih z hebrejštiny do řečtiny (aby již před příchodem Krista vešel ve známost jeho příchod předpověděný Božími věštbami) pak povolal Ptolemaje. Tak ke každému úkolu někomu povolal. Konečně slíbil, že i k tomuto poslednímu shromáždění národů v církev povzbudí krále a královny, aby byli podporovateli církve (Iz. 49). A také jiné, kteří přinesou své stříbro a zlato své Hospodinu na ozdobu domu jeho (Iz. 60, 9). Zkrátka je třeba, aby od velkých byli k velkým činům povzbuzováni a vyzbrojováni ti, kdo mají vykonat velké činy, i když někdy Bůh dává vykonat svá velká díla nepatrným lidem, nemajícím lidské pomoci (není-li nikdo, kdo by svou práci obětoval Bohu), aby tím jeho sláva byla větší.

13. Co se týká opatrnosti, hlavní její věcí bude, aby toto všechno (co tak kdokoli a pod vedením, správou a ochranou kohokoli chystá k společnému užitku lidského rodu) se pokud možno konalo skrytě, bez hluku a světské okázalosti, jako obyčejně vykonává svá díla Bůh, aby se spíše ukázalo, že už byla vykonána a ne že se počala dělat. Jupiter⁶² sám, (jak říká pohanský člověk) dříve bleskem zasahuje, než

se dá rozzářit plamenem. Také slunce vychází tiše a ani stromy, když rostou, nedělají hluk. A království Boží přichází nepozorovatelně, dí Kristus. Nechtě tedy obnovitelé věd napodobují Krista, který jednal dříve než učil, který se nepřel ani nevolal, ani nebylo slyšet jeho hlas na ulicích, dokud nebyl vynesena soud o vítězství. Jestliže jsme toho málo dbali dříve, bude třeba toho dbát tím bedlivěji potom, aby ani toto nynější rozhodnutí (pod jménem cesty světla) nevešlo ve známost u nikoho kromě těch, kdo jsou přibíráni k účasti na poradách. Zvláště proto, že tato uvažování byla teprve začata, že jsou to jen první počátky tak veliké věci a nehodí se dosud k zveřejnění.

14. Konečně ti, kdo budou toto dílo konat, musí se vynasnažit, aby to, co tak konají pro společné blaho, nebylo takovým jen samo o sobě, nýbrž aby se také takovým komukoli jevilo (jestliže by tyto snahy vešly ve známost, když navždy ani nemohou být utajeny). Je totiž třeba tak jasně vytknout cíl společného blaha a tak k němu vhodnými podmínkami všechno pořádat a rychle vést, aby se všechno, co se koná, ukázalo bez předsudku všem lidem, aby ani sama nepravost neměla co hanět.

15. Třetí součástí opatrnosti bude, aby ti, kdo budou chtít vynaložit úsilí na vypracování nástrojů k rozšiřování moudrosti, napodobovali spíše včely a mravence než mouchy a pavouky, z nichž první pracují společně, druhí rozptýleně a každý se usilovně věnuje svému vlastnímu lovu. Nechtě tedy jednají učení muži, toužící po společném blahu, spíše společně než roztroušeně, nebo aspoň s ustavičným zřetelem k sobě navzájem a ke svým pracím. Protože totiž k odstranění tolika a tak velkých balvanů Sisyfových⁶³, všude stojících v cestě, s nimiž se dosud těžce a marně lopotí lidský rod, je třeba spojených sil více lidí, proto ať se tedy spojí. A protože tím, co je jednou položeno, se nemá hýbat a znovu uvádět v nepořádek, dávejte pozor jedni na druhé, aby se nikdo nezaměstnával tím, co bylo už vykonáno, ale tím, co se má vykonat, dokud se nenajde vhodné místo ke klidu pro ten či onen balvan, dokud se nepřekoná ta či ona výšina, dokud se neupraví ty či ony hrbolaté cesty, dokud se neuvede v řád ten či onen zmatek. A všechno, co takto kdokoli zdárně vykoná, ať se přidá na hromadu již vykonaného, aby nikdo nemusel konat, co se již vykonalo, ale aby píle všech a každého jednotlivce bděla toliko nad tím, co se má vykonat a dokonat.

16. Za čtvrté při stanovení prostředků obecné nápravy bude dobře zachovat řád, který jsme vyložili, aby především byly napraveny dobrou metodou knihy, potom dobrými knihami školy. Poté bude třeba, aby se družně spojili univerzální dozorcí škol a konečně bude nutné vytvořit univerzální jazyk.

17. Co se týče vypracování knih, bude třeba začít s těmi, které jsou buď důležitější, nebo s těmi, kterých je třeba dříve. Bude-li uznáno za nutné první, bude alfou a omegou Pansofie, protože když se má nebo může něco vědět, ona všechno uvádí v pravý, jasný a trvalý řád, a tím stanoví sobě a jiným knihám cíle, ukazuje meze, poskytuje měřítko a zjednává si přízeň (jak často bývá u cíle a prostředků). Jestliže se však má konat dříve to, čeho se má začít dříve užívat, bude třeba začít s knížkami nejnižšími, vzdělávajícími lidské dětství a jinoství. Tak totiž bude možné postupovat od základů stálým přidáváním k vrcholům, od prvního obecného a nejasného poznání přes jednotlivé a jisté zkušenosti k abstraktnímu pochopení, tj. od učení přes zkušenost k moudrosti. Přesto, že se musí všude plně uplatnit hledisko všech ke všemu, přece sotva lze něco z těchto věcí vykonat bez práce jednotlivců. Proto, jak se zdá, bylo by nejlépe doporučovat, aby se nevydávalo nic na veřejnost, dokud by se všechno neuvedlo v zamýšlenou úplnost, rovnováhu a souladnost.

18. O univerzálním jazyku je třeba zvláště připomenout dvě věci. Za první, aby se ho nikdo nepokoušel sestavit dokud nebude hotova Pansofie, v níž budou správně stanoveny rody, ideje a vlastnosti věcí. Neboť nemůže být věcný, jestliže se všude nepřizpůsobí souběžně k věcem. Nemůže se však přizpůsobit, jestliže nebudou předem dokonale zjevné základy všech věcí, jejich vzájemný řád a vzájemná pouta. Za druhé, aby se jej nikdo nepokoušel vymyslet samojediný, ale přenechal tuto péči sboru moudrých. Jinak by se mohlo stát, že by se z touhy po tak ušlechtilé věci pustili do práce četní nadaní muži a pak bude nemožné, aby každý neměl na to či ono jiný názor. A jestliže by kdokoli chtěl trvat na svých objevech, budeme mít místo jednoho celou řadu nových jazyků a zmatek neodstraníme, ale zvětšíme. Nic však není na překážku, aby mnozí přemýšleli, co této věci napomůže. Jen ať ve věci společné celému světu nic nenařizují, nýbrž ať všechno, co je napadne užitečného (buď v celku nebo v části) zaznamenají a nakonec ponechají ke společnému rozhodnutí (k němuž ve vhodné době dojde).

19. Řekl jsem také, že má být učiněn pravý a věčný počátek nápravy jak pokud se týče knih, tak pokud jde o školy a sbory na všech místech. Neboť není nutno se o práci stále radit, je třeba také jednat, třebaže z počátku nemůže být všechno dokonalé. Je lepší v něčem pochybit než promeškat všechno. Neboť za prvé jak příroda, tak umění, které přírodu napodobí, tak milost, jež porušenou přírodu napravuje, ačkoli cílem jejich jsou díla dokonalá, přece vždy začínají od nedokonalých počátků, neboť není tomu jinak ani s věcmi, které vznikají, jež vyrůstají z počátku, a tím, že k nim stále něco přibývá, povznášejí se k dokonalosti. Každý oheň začíná jiskrou, pak zachvacuje troud, dále trámy, pak dům, poté ulici a konečně město. Kristus pak, náš Pán, přirovnal své učení k ohni; začal je šířit nejprve mezi svými, ve sboru apoštolů, potom jim přikázal, aby to, co poslouchali v temnotě, vyložili na světle a co slyšeli potichu, aby hlásali nahlas (Mat. 10, 27). Dále, kdo dává radu, má ji dávat spíše příkladem než slovem, nebo aspoň ne slovem bez příkladu, jinak to bude neužitečné. Když však sám dělá, co radí jiným, nejen snáze a zaslouženě si získává důvěru u jiných, kteří tím ochotněji ho napodobují, nýbrž získává si příležitost jak provést své úmysly. Jediný Bůh totiž činí dokonalá díla podle idejí předvídaných od věčnosti (proto jen o něm lze říci: A viděl vše, co udělal, a hle, bylo to velmi dobré, 1 Gen. 1, 31). Člověk tím, že něco dělá, se učí, protože jak své ideje, tak i věci, které podle idejí tvoří, ani nezačíná, ani nedokončuje jinak než po stupních. Nechť se tedy napravovatelé sami první pokusí o provádění svých úmyslů. A uvidí-li, že neomylně postupují kupředu, mohou je bezpečněji doporučit světu; jestliže ne, mohou je napravit a zdokonalit. Nové léky nikdo ochotně nepřijímá. Přijme je však rád, mají-li obvyklý nápis – Vyzkoušeno.

20. Všech učebnic, kolik se jich zpracovává, nechť se tedy hned užívá, aby se ukázalo, zda opravdu vštěpují vědění snáze než dosud. A zdaří-li se pokus v jednom či dvou případech, nechť se těchto knih začne veřejně užívat v nějaké veřejné škole, potom ve více školách atd. Takový počátek provádění a užívání ať dodržují ti, s jejichž pomocí budou připraveny tyto pomůcky vzdělanosti, protože spořádaná láska počíná jednak sama od sebe, jednak dodává důvěry těm, kdo ji chtějí napodobovat. Konečně je spravedlivé, aby ti, kdo připravili prvotiny setby, sklídili prvotiny sklizně.

21. Podobně sbor světla může začít jedním či dvěma pracovníky zasvěcenými do tajemství světla, ne aby si присvojovali více než ostatní, ale aby ukázali příklad jiným. Lze totiž začít několika, protože každý počet, který se má rozšířit do jakékoli velikosti, začíná jednotkou a stoupá přes dvojku k trojce a tak stále, protože každá jednotka má vzhledem k sobě i celku stejnou dokonalost. Mohou tedy představovat tento univerzální sbor samotní autoři univerzálních knih se svými pomocníky a ochránci, dokud Bůh neposkytne podmínky k jeho pravému ustavení a uzákonění.

22. Až se takto podle přání uspořádají věci v jednom nějakém místě, domě, městě a národě, bude nejbližším úkolem pomýšlet na rozšiřování tohoto světla na všechny strany. Je totiž přirozeností světla, že se šíří, a vůbec přirozeností všeho dobrého je, že se sděluje dále. Proto Kristus, ačkoli prohlásil, že je poslán především do domu izraelského, a zabránil svým poslům, které vyslal nejdříve, aby se odebrali k pohanům a vstupovali do měst samaritánských (Mat. 10, 5), ale později přece kázal a nařídil kázat i Samaritánům a posléze jít do celého světa a kázat evangelium všemu tvorstvu. Apoštolové toho dbali a hlásali vzdělaným i nevzdělaným, moudrým i nemoudrým, že jsou tímto úkolem vázáni, a přecházejíce od národa k národu s radostí kázali Kristovo učení. Ale i sám nekřtěnec Seneca tvrdil, že se učí proto, aby vědění předával druhým, a říkal, že by nechtěl moudrost, kdyby se dávala s tou podmínkou, aby si ji uchoval pro sebe a nesdílel se o ni. Jestliže tuto povahu dobra napodobují i ti, kdo mají domnělá dobra (jako ti, kdo zakládají sekty), proč by ji nenapodobovali ti, kterým Bůh odhaluje pravé paprsky pravého světla a způsoby, jak je šířit na všechny strany?

23. Avšak jak? Jistě nějakým řádem. Jako totiž Kristus, když chtěl nasytit ohromný zástup, nařizoval nejprve, aby se na volných místech usadili po stočlenných skupinách. Pak lámal chleby a dával je učedníkům, ti je dávali sobě nejbližším a oni zase jiným, až nezbyl nikdo tak vzdálený, jemuž by se nedostalo jeho dílu. Tak je to zřejmě třeba dělat i zde. Ať každý napravuje podle světla Božího nejprve sám sebe; potom své, jako sobě nejbližší; ti ať hned zvou jiné, ne příliš vzdálené (např. příslušníky téhož náboženství), pak jiné vzdálenější (jako Šimon a Ondřej zvali k účasti na úspěšném rybolovu druhý, kteří byli na nejbližší lodi), až by všichni křesťané byli uvedeni ve

svornost a jednotu, aby mohli konečně mocně přemáhat ony husté tmy, obklopující církev. A tehdy bude třeba ukázat toto Boží světlo očím Mohamedánů, kteří jsou bližší než židé a pohané, neboť oni Krista uznávají a ctí jako proroka. Pak se půjde k pohanským národům, které, protože Krista neznají, nechovají k němu ani nenávisť ani lásku. Poslední budou židé, jeho zjevný nepřítel. O nich Písmo předpovídá, že budou podníceni k horlivosti samotným množstvím národů obrácených k víře, takže se kruh milosrdenství Božího uzavře u těch, u nichž začal.

24. Otáží-li se někdo: Jak pronikneme k barbarským národům, jejichž jazyky neznáme? Jak jim ukážeme světlo pravdy? Apoštolové s sebou měli dvojí klíč, otvírající lidské uši a srdce, dar jazyků a moc zázraků. Co máme my? Odpovídám: Budeme-li mít snahu sloužit Kristu a rozšiřovat jeho království, bude mít Kristus prostředky a způsoby, kterými vzbudí důvěru ke svým služebníkům. Neboť je psáno: Oni vyšli a kázali všude, Bůh jim pomáhal a jejich řeč potvrdzoval znameními, která následovala. K odmykání lidských smyslů, pravím, bude nám dostatečným klíčem PANHARMONIE, již lze poznat principy přírody, Písma a všeho lidského vědění, sama o sobě dosti mocná, aby zasáhla jako blesk oči mysli a uvedla všechny smysly do poslušnosti pravdy, jestliže se v dosti jasném světle položí před oči všech lidí.

25. Ale jak to bude moci udělat u myslí, jejichž jazyky neznáme? Odpovídám: Doufáme, že Pán navrátí jedny rty všem, abychom si rozuměli všichni. Rozumím ony rty vyvolené, jimž se snadno mohou učit všichni, protože prostředníkem jsou věci samy. A jestliže přece bude třeba, má-li se dát nevzdělaným národům prvně ochutnat souladné moudrosti, užít nějak běžných jazyků, nechť se někteří z našinců zahraničním stykem s nevzdělanými národy naučí jejich jazykům. Nebo jsou-li ony národy pod naší vládou, nechť se v co největším počtu jejich chlapci, kteří již umějí mluvit, berou k nám a učí se našemu jazyku a souladnosti věcí. A až se utvrdí, nechť jsou rozesíláni jako budoucí apoštolové svého národa.

26. Je však ještě jiný prostředek: pominout jazyky menších národů a učit novému jazyku i věcem prostřednictvím jazyků obecnějších, přijatých větším počtem národů, jako je v Evropě latina, v Asii a Af-

rice arabština. Neboť co se píše latinsky, tomu mohou rozumět lidé všech evropských národů, a stojí-li to za námahu, mohou to přeložit do svých jazyků. Podobně co je napsáno arabsky, tomu rozumějí téměř všechny asijské a velmi mnohé africké národy. Sama Brána věcí (nebo-li pansofická metafyzika), vybudovaná podle pravých zákonů univerzální harmonie a vydaná ve všech jazycích tak, aby stránka odpovídala stránce, řádek řádku, slovo slovu, bude se moci stát nálevkou, již by se mohli za pomoci kteréhokoli jazyka naučit kterémukoli jazyku a mohli by si osvojit základ nového jazyka se základy samotných věcí.

27. Někdo řekne, že se to zdá namáhavé. Odpovídám: Spíše se to zdá, než je, pustíme-li se do toho rozumně a opravdově budeme o to usilovat. Ale i když je to věc vyžadující velmi značnou námahu, přece mnohem větší je dobro, jež se takto získá, aby byli k Pánu přivedeni naši bratři ze všech národů (Iz. 66, 20). Pravím naši bratři, a pro ty máme obětovat i své duše, natož něco práce (1 Jan 3, 16).

28. Prostředky mají být přiměřené svému cíli, aby to, co je malé, se neshledávalo jako něco velkého. Velká žeň žádá mnoho dělníků, mnoho srpů, četné sýpky a také náležitý čas. Dejme tomu, že tato poslední žeň světa (znovushromáždění všech národů na sýpce církve) bude velká. Budou-li však pracovníci, členové sboru světla, také početní a horliví a budou-li v jejich rukou (jsou nástroji sloužícími harmonii) četné a ostré srpy a bude-li pilnost každého na jeho místě náležitá, může se za pomoci Boží stát, co vidíme, že se stává v krajinách v době sklizně obilí, že totiž v několika málo dnech lze vidět požatá pole, přeplněné sýpky a uspokojené tužby rolníků. A jako ve velkém městě, jestliže před nějakou slavností každý hospodář dává zamést svůj dům a k němu náležející část ulice, můžeme v ten den vidět celé město vyčištěné a zářící, tak jestliže by každý, kdo okusil světla Božího, konal povinnost mezi svými a mezi nejbližšími, což nyní není nikde vidět a sotva se to všude tak hned uvidí, změnily by se pouště v zahrady Boží, jak to předvídají Boží věštby.

PROSBY K OTCI SVĚTEL O POSLEDNÍ OSVÍCENÍ LIDSKÉHO RODU

1. K tobě, ó Otče světél, konečně všichni jsouce obráceni, velice pokorně tě prosíme, smiluj se nad námi všemi! Rozsviť svíci naši, osvětli naše temnoty! (Žalm 18, 29.)

Neboť tmy dosud zastírají zemi a mrákoty lid. Ale ty vzejdi nad Jeruzalém, ó Hospodine, aby bylo vidět tvou slávu (Iz. 60, 1-2). Země sama o sobě jako od počátku, tak nyní a navždy není nic jiného než pustá a prázdná věc, věčná skryše tmy. Ale ty, který jsi řekl: „Budiž světlo“ a světlo bylo, poruč také nyní, aby po temnotách zazářilo světlo v našich srdcích (2 Kor. 4, 6). Žili jsme dosud v soumraku, který pro přimíšení tmy není ani dnem, ani nocí. Učiň již, co jsi slíbil, aby v podvečer světa bylo světlo (Zach. 14, 7). Ó vyjdi nám den, který nezná západu! Vyjdi světlo, na něž vůbec nemá právo království tmy! Nechtě ze strachu před jeho září uprchne do své propasti sám kníže temnot!

Ó Otče duchů, ó Bože všech těl, jehož oči jsou nad všemi syny Adamovými, který vidíš slepotu naši, slituj se nad námi, abychom také my viděli tebe, od něhož, jímž a v němž je všechno a také my. Ó nechť nalézají tebe, kterého hledají všichni, i ti, kteří hledat neumějí! Ó světlo neviditelné, dej nám zrak, který by tě viděl! Ó světlo věčné, osviť naše mysli, stvořené k účastenství na věčnosti, aby ti rozuměly a tebe milovaly. Cožpak tebe, věčné světlo, budou chválit temnoty? Ó vyjasni, vyjasni své paprsky a mocně rozrážej všechny naše mrákoty, aby přestali slepnout, bloudit, tápat, řídit se do jam ti, které jsi stvořil k účasti na světle a životě. Kdybys nás nebyl stvořil, Pane, nebyli bychom. Proč tedy necháváš padat do záhuby ty, které

jsi stvořil k životu? Tvé oči jsou tisíckrát zářivější než slunce, vidí i do hlubin propasti. Proč tedy nám, které jsi stvořil k obrazu svému, nedáváš rovněž světlé oči, které by také viděly samy v sobě propast své nicotnosti, v tobě pak zdroj svého bytí? Ó vyřkni slovo, které jsi řekl na počátku, „budiž světlo“, a řekni také nyní „budiž světlo“ a bude světlo.

K tobě volá stárnoucí svět, abys ty, který jsi osvětloval jeho mladost, nepohrdal jeho stářím, ale dal okrát jeho kostem a dal oživnout jeho mladosti jako orlu. Ó Bože všech národů, dej všem národům poznat hlas své polnice a chodit v tvém světle (Žalm 89, 15-16). Ó Otče náš, který jsi na nebesích, posvěť se jméno tvé již v celém světě! Přijď již království tvé celému světu! Děj se již vůle tvá jak v celém nebi tak i na celé zemi! Po celé Evropě, ó pane, po celé Asii, po celé Africe, po celé Americe, po celé Magellanii⁶⁴, po všech ostrovech moře, posvěť se jméno tvé, přijď království tvé, buď vůle tvá! Naplň, ó Bože, zemi poznáním sebe, jako moře je naplněno vodami, aby pro tebe jásala celá země. Povzbud' lidi, aby psali to, co si přeješ, do knih, a ty sám je vepiš do lidských srdcí. Učiň, ať všude na světě jsou zřizovány školy, v nichž budou vychováváni tvoji synové! A ty sám vybuduj svou školu v srdcích všech lidí! Vzbud' ducha moudrých na celém světě, aby dychtili po tvé slávě, ale ty sám buď předsedou sboru svých vyvolených! Navrať národům vyvolené rty, aby tě slavili jedněmi ústy a sám nás uč vnitřními domlouvami!

Ó světlo světa, Ježíši Kriste, bez něhož všechno je tmou, osviť svět! Ó živote světa, bez něhož všechno je mrtvé, oživ svět! Ó cestě, bez níž je všechno neschůdné a scestné, zaveď všechno, co se od tebe vzdaluje, svou mocí k sobě do své blažené věčnosti! Ach Pane, ptáš-li se nás, volajících k tobě, jako Bartimea, co chcete, abych pro vás učinil, tisíckrát opakujeme toto jediné: Abychom viděli. Neboť veliké a temné mraky nekonečných nevědomostí, omylů a marností zakalují oči světa, takže nemohou vidět tebe, slunce pravdy a spravedlnosti, jsouce zahaleni svými mráкотami, které milují, a zdráhají se jich zbavit, protože neznají světlo. Zahřmi tedy, ó Pane, a vypušť své blesky, aby tvé světlo mocněji zalilo všechny Šavly, aby se stali Pavly a šli ve jménu tvém k lidu a národům otvírat jim oči, aby se odvrátili od tmy k světlu a z moci ďáblovy k živému Bohu, aby jim byly odpuštěny hříchy a dostalo se údělu být mezi svatými pro víru, kterou mají v tebe (Skut. 26). Ó pane Ježíši, ať se stane tak, jak o tobě oznámil Otec! Bylo by málo, kdybys byl oprávcem jednoho nebo dvou náro-

dů; ustanovil jsem tě světlem národů, abys byl spásou Boží až do nejzazších končin země (Iz. 49, 6). Pošli anděla s věčným Evangeliiem, aby bylo zvěstováno všem národům, kmenům, jazykům a lidem (Zjev. 14, 6). Ó Pane, který jsi řekl nechte přijít maličkých ke mně a nebraňte jim, prosíme tě při celé hloubce tvého slitování, abys ty sám nechal k sobě přijít maličké celého světa (Mar. 10, 9), a abys nebránil přivádět k sobě syny národů z nejzazších končin země, pro svou slávu, ó Bože Hospodine, k ozdobě svatého svého města Jeruzaléma (Iz. 60, 9). Ale kdyby někteří (buď z farizeů nebo z tvých žáků) činili potíže, pokárej je a ty sám, ó Spasiteli světa, způsob, aby nemohli bránit tomu, co se týká tvé slávy a spásy světa! (Mat. 21, 16). Prosívali tě démoni, tvoji nepřátelé, abys jim nepřikazoval odejít do propasti, a tys jim dával dovolení vstoupit do vepřů (Luk. 8, 31). My pak, tvoji služebníci, prosíme, abys už přikázal svrhnout je do propasti, propast nad nimi zavřít a zapečetit, aby již nemohli svádět národy (Zjev. 20). A jestliže přece dosud dovoluješ vstupovat vepřům do tohoto světa, aby se sami hnali svou vzteklostí do záhuby, nechť se skuteční tvá rozhodnutí, která sama jsou propastí, jen ať jsou již vyproštěni z moci ďáblovy všichni lidé, které nyní drží jako zajatce podle své vůle. Aby se již celý dům světa naplňoval kadidlem a světlem tvé slávy a aby po celém světě myriády lidí obklopovaly velebnost tvého trůnu a jeden vedle druhého volal: Svatý, svatý, svatý Hospodin, Bůh zástupů! Plná je celá země jeho slávy (Iz. 6, 3-4). Ó staň se, staň se, svatý Bože, staň se! Amen! Amen! Amen!

Budiž jméno Hospodinovo požehnáno od tohoto času až na věky. Od východu až do západu slunce je chvály hodno jméno Hospodinovo.
(Žalm 113, 2-3)

KONEC

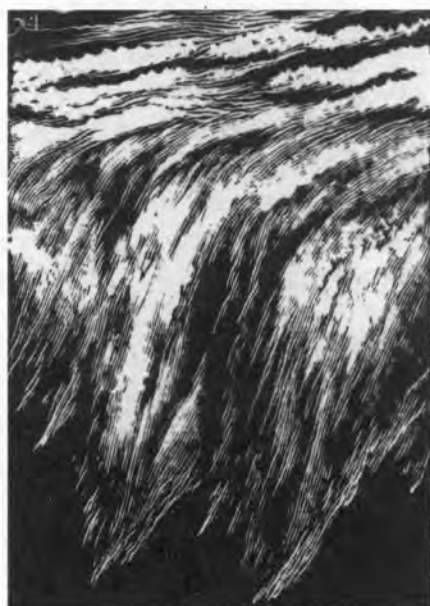
Poznámky

- 1 *před šestadvaceti lety* Cestu světla napsal Komenský v r. 1642 v Londýně, kam přijel na podzim r. 1641 na pozvání parlamentních kruhů, aby přímo v parlamentu vyložil své pansofické plány, na jejichž vypracování měl parlament poskytnout hmotnou pomoc. Tiskem byla Cesta světla vydána až v r. 1668 v Amsterdamu (viz též zde úvod k vydání textu).
- 2 *Královské londýnské společnosti* Vědecká společnost v Londýně (Royal Society) vznikla ze soukromé společnosti v Oxfordu r. 1645 z podnětu J. Wilkinse. R. 1658 byla přeložena do Londýna a r. 1660 povýšena Karlem II. na státní společnost. První schůze společnosti se konala 22. 4. r. 1663. Od r. 1666 začala vydávat tzv. Philosophical Transactions. Nyní vydává řadu časopisů a knih. Věnuje pozornost přírodním vědám. Počátkem 18. stol. byl po čtyřicet let jejím prezidentem Isaac Newton. Přednášel v ní také Faraday.
- 3 *v těchto dnech vznikly veřejné nepokoje* Šlo o nepřítelství mezi parlamentem, podporovaným anglickým lidem a králem Karlem I., které vyvrcholilo v občanskou válku (viz též úvod).
- 4 *po sepsání díla o sedmi částech* Dílem o sedmi částech je míněna Všeobecná porada o nápravě věcí lidských. V době, kdy psal Komenský Cestu světla, neexistoval ještě ani koncept Všeobecné porady. Ovšem v době, kdy psal věnování Cesty světla, tj. r. 1668, už byla Všeobecná porada v hlavních rysech hotova. Cesta světla je prvním náznakem všennápravné koncepce. – Vydání Všeobecné porady o nápravě věcí lidských Komenský nedokončil. Rukopis byl objeven r. 1935 v Halle nad Sálou.
- 5 *s názvem pansofie* Pansofie – vševěda. První vševědný spis (Conatuum Comenianorum praeludia), vydávaný později pod názvem Předchůdce vševědy, vyšel právě v Londýně r. 1637 (viz dále zde v textu Cesta světla zmínky v kapitolech XVI, 9 a XX, 3).
- 6 *Verulámský* Francis Bacon (1561-1626), lord z Verulamu, anglický myslitel a státník. Proti scholastické deduktivní metodě a poznávání přírody z knih, zejména z Aristotela, postavil požadavek přímého poznávání přírody indukativní metodou. Své názory vyložil v nedokončeném díle Instauratio magna (Velké obnovení věd). Komenský ho v Cestě světla několikrát uvádí.
- 7 *(fyzika)* fyzika, metafyzika, hyperfyzika – tři oblasti poznání. Fyzika – příroda, metafyzika – to, co je za přírodou, hyperfyzika – to, co je nad přírodou. Těmto třem oblastem poznání odpovídají podle Komenského tři poznávací schopnosti: smysly, rozum, víra.
- 8 *Šalomounem* Šalomoun (hebr. Šelómó), asi v letech 970-930 král izraelský, se stal symbolem moudrosti (viz též pozn. 5 k textu Štěstí národa). Komenský se ho často dovolává.
- 9 *Senecova* Lucius Annaeus Seneca (4 př. n. l.-65), římský filozof, stoik, vychovatel císaře Nerona. Napsal sbírku dopisů, pojednávajících o praktické morálce. Právě jeho morální názory Komenský s oblibou cituje.
- 10 *Hieronymova* Eusebius Sophronius Hieronymus, též sv. Jeroným (asi 348-420). Patří k hlavním představitelům tzv. patristiky, filozofie „církvních Otců“, na níž spočívají základy křesťanského dogmatiky. Autor kanonizovaného překlad bible do latiny (Vulgata).
- 11 *Diogenes* Mínen Diogenes ze Sinopy (asi † 323 př. n. l.), řecký filozof, stoupenec kynické školy, současník Alexandra Velikého.
- 12 *Solonovi* Solon (asi † 559 př. n. l.), athénský básník, politik, zákonodárce.
- 13 *Skythii* Skythie, historické území severně od Černého moře.
- 14 *Kafry* Kaffi, národ v jižní Africe, nazývaný též Zulu (Zulukaffi).

- 15 *epikurejců* Epikurejci, stoupenci filozofie Epikurovy. Epikuros (341-270) byl pokračovatelem materialistické filozofie v helénistickém období. Za nejvyšší dobro považoval slast.
- 16 *Cicero* Marcus Tullius Cicero (106-43), slavný římský státník, řečník a filozof.
- 17 *Herakleitos* (asi 540-asi 480), řecký filozof; podle jeho názoru počátkem a podstatou všeho dění je oheň, vše ve světě je podrobeno stálé změně.
- 18 *Demokritos* (asi 460-370), řecký filozof, zakladatel atomismu a materialistické filozofie.
- 19 *Alexandra Velikého* Alexandr Veliký (356-323), makedonský král, syn Filipa II.
- 20 *Augustin* Aurelius Augustinus, též sv. Augustin či Augustin z Hippo (354-430), biskup, jeden z nejvýznamnějších křesťanských myslitelů patristického období.
- 21 *Kyryllos* sv. Cyril Alexandrijský (asi 376-444), alexandrijský patriarcha, jeden z církevních Otců, má velký význam pro vývoj církevní dogmatiky.
- 22 *Clemens Alexandrijský* Titus Flavius Clemens (asi 150-215), řecký filozof a teolog, významný představitel rané patristické filozofie.
- 23 *Huartus* (1520-1592), španělský spisovatel.
- 24 *Origenes* (asi 185-254), řecký filozof a teolog, jeden z církevních Otců, nejvýznamnější představitel alexandrijské školy.
- 25 *Siracha* Sirach (přelom 3. a 2. stol. př. n. l.), Ježíš Sírachovec, který napsal knihu Ecclesiasticus.
- 26 *Sculteta* Abraham Scultetus (1566-1624), protestantský autor homiletických děl a patristických spisů.
- 27 *Aristoteles* (384-322), řecký filozof, žák Platonův, představující vrchol starověké filozofie.
- 28 *Empedokla* Empedokles (483-423), řecký filozof a lékař. Pokračoval v linii tzv. milétských materialistů (kam patřil Thales, Anaximandros, Anaximenes).
- 29 *nýbrž starali by se a usilovali obecně o všeobecné vzdělání* Justus Lipsius (1547-1606), Joseph Justus Scaliger, zvaný Mladší (1540-1609), Claudius Salamasius (1588-1653). Komenský nemá na mysli pouze uvedené zástupce nizozemské filologické školy, nýbrž učence vůbec.
- 30 *Drakea* Francis Drake (1545-1596), slavný mořeplavec.
- 31 *důchody* Hospodářské zabezpečení sboru bylo součástí jednání o realizaci Komenského vševědných plánů.
- 32 *obecných pojmů* Obecnými pojmy rozumí Komenský tzv. vrozené pravdy.
- 33 *zmatení jazyků* Komenský má na mysli zmatení jazyků při stavbě věže babylonské (tj. biblické téma).
- 34 *Otců* Řeckými a římskými Otci jsou myšleni staří církevní spisovatelé (představitelé tzv. patristiky).
- 35 *světlo moudrosti* Světlem moudrosti se zde míní moudrost vševědná.
- 36 *Claudianus* Claudius Claudianus (asi 369-po 404), římský básník, který oslavil svého ochránce Stilichona básní De laudibus Stilichonis (O vynikajících činech Stilichonových). Z této básně pocházejí citované verše.
- 37 *Stilicho* Flavius Stilicho (359-408), vynikající vojevůdce za císaře Theodosia (379-395). Odrážel úspěšně útoky Germánů na římskou říši.
- 38 *Thuli* Thule, vybájený ostrov na dalekém severu (snad Island).
- 39 *Rhodanu* Rhodanus, řeka ve Francii (dnešní Rhóne).
- 40 *Oront* Orontes, řeka v Sýrii.
- 41 *Vivese* Ludvík Vives (1492-1540), španělský humanista. Pro pedagogiku má význam jeho spis De tradendis disciplinis (O učení vědám). Komenský se Vivese dosti často dovolává.

- 42 *složeniny* Komenskému se latina zdá chudá na složeniny, např. ve srovnání s němčinou (Kraft, Wagen – Kraftwagen atd.).
- 43 *odvozeniny* Jsou charakterizovány jako slova odvozená od téhož kořene (např. přínos, podnos atd.).
- 44 *homonym* Homonyma – slova souzvučná, tj. mající stejnou podobu (zvukovou nebo grafickou), ale různý význam i původ (např. vinice – pozemek osázený vinnou révou a vinice – provinilá žena).
- 45 *synonym* Synonyma – slova souznačná, tj. stejného významu, ale různého původu (např. skoro – téměř).
- 46 *paronym* Paronyma – slova podobná svou vnější podobou, ale odlišná významem (např. adaptovat a adoptovat).
- 47 *tropů* Tropý – zde ve významu zástupka, tj. užívání slova v přeneseném významu (např. lišák – chytrák).
- 48 *figur* Figury – výrazové prostředky spočívající v odchylkách od norem běžného sdělovacího jazyka s tzv. okrasnou nebo expresivní funkcí (např. nezvyklé přehození slov).
- 49 *perifrází* Perifráze – vyjádření opisem (místo „zemřel“ „roste na něm tráva“) opis pojmu, slova, tvaru.
- 50 *přednebeské škole* Takovou školou Komenský rozumí život na zemi.
- 51 *nálevkou moudrosti* Komenský má na mysli rychlý způsob, jak něčemu naučit. (V této souvislosti se užívá obratu „norimberský trychtýř“, který vznikl na základě Harsdörfferovy knihy Poetischer Trichter, podle níž se měl každý naučit básnickému umění za šest hodin.)
- 52 *o věčných znacích čínských* V původním čínském písmu každý znak opravdu vystihoval zjednodušenou podobu pojmu, takže mu mohli zčásti rozumět i lidé mluvící geneticky velmi různými jazyky.
- 53 *rukou mohou rozmlouvat ti* Zde má Komenský na mysli psaní oněch věčných znaků (nikoli řeč posunkovou).
- 54 *vytvořil lidský jazyk* Zde ve významu orgán řeči (nikoli přeneseně mluva).
- 55 *Tremellius* Immanuel Tremellius (1510-1580), protestantský teolog, který nově přeložil Starý zákon do latiny.
- 56 *Zeuxidova* Zeuxis Slavný řecký malíř, činný v poslední třetině 5. stol. př. n. l.
- 57 *kointesence* V originálu quinta essentia – páté jsoucno. Užito ve významu výtah, trest.
- 58 *Mersenne* Marin Mersenne (1588-1648), francouzský matematik, teoretik hudby, teolog a filozof. Udržoval styky s Komenským. Napsal mu také (22. listopadu 1640), že Le Maire vynalezl abecedu, již by se prý mohl dorozumět s lidmi kteréhokoli národa.
- 59 *Le Maire* Dnes zapomenutý Francouz, vynálezce jakési mezinárodní abecedy (viz předcházející poznámku).
- 60 *fénix* Bájný pták, který se prý po pěti letech života ve svém hnízdě spálí a pak vzlétne znovu omlazen.
- 61 *Plutarch* Plutarchos (asi 46-asi 120), řecký neobyčejně plodný spisovatel, historik. Nebyl však historikem, kterému jde o přesná historická fakta, nýbrž filozofem a vychovatelem, jemuž historie poskytuje příklady pro výchovu.
- 62 *Jupiter* Nejvyšší z bohů římské mytologie, hromovládce; v řecké mytologii byl jeho obdobou bůh Zeus. Viz též pozn. 23 k textu Štěstí národa.
- 63 *balvanů* Sisyfových Sisyfos, postava z řecké mytologie. Byl potrestán bohy tím, že musel neustále valit do kopce balvan, protože ten se vždy z vrcholu zase svalil dolů (odtud rčení „sisyfovská práce“ ve významu „marná práce“).
- 64 *po celé Magellanii* Magellanie, starý název Austrálie.

ANDĚL MÍRU

PŘEDMLUVA

Anděl míru (v originále *Angelus pacis*)

Napsáno a vydáno 1667 (patrně v Amsterdamu). Nově vydáno až roku 1926 v Plzni v pětijazyčné verzi (latinsky, česky, francouzsky, anglicky a německy) věnované Společnosti národů, další latinsko-české vydání v Praze roku 1958 v edici *Gentium salutis reparator* (společně se spisem *Šťěstí národa*) v redakci Jana Patočky a v překladu Josefa Hendricha, upraveném Metodem Klučkou. Tento překlad použit i v české edici *Vybrané spisy Jana Amose Komenského VI. Spisy historické a politické*. Praha 1972, s. 497–543. Latinský originál vydán v kritické edici *Dílo Jana Amose Komenského – Johannis Amos Comenii Opera omnia* 13, Praha 1974, s. 177–203. Vydáno ještě v holandském překladu R. A. B. Oosterhuise 1928 a slovensky 1957. Spis do češtiny překládán a označován též jako *Posel míru*.

Rozsahem nevelké dílo (jen o 60 paragrafech), patřící však k vrcholům Komenského tvorby, je pozoruhodným vyjádřením odvěkého lidského snu o věčném míru. Pojednání bylo napsáno jako memorandum určené mírovému jednání v nizozemské Bredě, kterým byla koncem července 1667 ukončena námořní a obchodní válka mezi Anglií a Nizozemím. V květnu vytištěné exempláře přivezl Komenský na bredské jednání, kterého se zúčastnili kromě Holanďanů a Angličanů i zástupci Francie, Dánska a Švédska.

Spis s příznačným dlouhým podtitulem „Posel míru, vyslaný k anglickým a holandským vyjednávačům o mír v Bredě, odkud bude rozeslán ke všem křesťanům v Evropě a brzy ke všem národům po celém světě. Aby se zastavili, válčit přestali a učinili místo knížení pokoje Kristu, který už národům bude zvěstovat mír“ je i mezníkem

Komenského politického myšlení. „Bratrovražedný boj“ dvou protestantských velmocí otrásl Komenského dosavadní představou válek jako konfliktu mezi Římem a reformací. Jeho výzva k míru má již všeobecnou platnost, a proto výslovně odsuzuje každou válku, i náboženskou. Nadřazeny mají být hodnoty všelidské a mravní. Mírové řešení má vést k sjednocení křesťanů a k postupné christianizaci celého světa. I když se Komenského sympatie přikláněly k Nizozemské republice, kritizuje obě raně novověké námořní velmoci za bezohledné vykořisťování kolonií i honbu za ziskem. Prvky realistické se však v jeho patetickém svolání prolínají s utopickými. Autor doporučuje státníkům hledat inspiraci ovšem i v jeho Obecné poradě o nápravě věcí lidských, jejímž cílem mělo být spravedlivé uspořádání světa.

Spis Anděl míru sice vznikl z politické potřeby usmířit zneprátené blízké národy, Holanďany a Angličany, ale jeho mírové poselství přesahuje konkrétní historický rámec. Komenský vždy těžce nesl rivalitu těchto dvou námořních a jemu sympatických protestantských velmocí, která přerostla v letech 1665–1667 do druhé anglo-nizozemské války. Proto přivítal mírová jednání v nizozemské Bredě, kde měla být mezi soupeřícími stranami uzavřena za zprostředkování Francie a Švédska trvalá mírová dohoda. V tomto mezinárodním rokování viděl Komenský vhodnou příležitost k objasnění a případnému uplatnění svých mírových názorů, které tak při této příležitosti pohotově a výstižně zformuloval a vydal v rozpravě Anděl míru, jejíž čerstvé výtisky rozdával pak v červnu 1667 osobně zástupcům jednajících stran. Přístup do bredského oranžského zámku mu usnadnily jeho rozsáhlé konexe v diplomatických kruzích, navíc velitelem zámecké stráže byl český exulant Jan Albrecht Slavata z Chlumu a jemu podřízený byl jiný Čech, Komenského přítel plukovník Jan Škoda. Výzva k usmíření obou států sice stranila Nizozemské republice, ale obsahoval kritiku nevídanou ostrou ziskuchtivé koloniální politiky i prezírávého postoje Evropanů k zámořským národům. Český reformátor tu zdůraznil nutnost odstranění všech válek a znovu navrhl za tímto cílem svolat celoevropské shromáždění vládařů, jemuž hodlal předložit „trojí světlo nápravy“ – pansofii, revelace a perpetuum mobile. Proto také rozdával vyslancům v Bredě kromě Anděla míru ještě nádherně svázané a bohatě ilustrované Světlo z temnot, jehož luxusním vydáním se Komenský zřejmě značně finančně vyčerpal. Jedná se vlastně o soubor proroctví o nadcházejícím druhém příchodu

du Kristově, přeložený Komenským do latiny a vydaný roku 1665 v holandském Leidenu pod názvem *Lux e tenebris* (česky Světlo z temnot), zahrnující vizionářská zjevení čili revelace Komenského známých Mikuláše Drabíka, Kristíny Poniatowské a Kryštofa Kottera.

Do těchto souvislostí s vizemi o „příchodu Kristova tisíciletého království“ patří i myšlenka samohybného stroje, ke které se Jan Amos vrátil v posledních letech života s neobyčejným zápalem, neboť konstrukcí „machynky“ chtěl váhavým pochybovačům dokázat existenci harmonického božského řádu, jehož odhalením praktické využití prospěje všemu lidstvu. Starý filozof měl mezi účastníky bredského jednání mnoho známých, ale jeho idealistické výzvy a vystupování v roli starozákonního proroka musely působit na střízlivé vypočítavé diplomaty zřejmě dost anachronicky a utopicky. Mír mezi „sbratřenými národy“ byl sice díky holandským ústupkům v obchodní a koloniální sféře v červenci 1667 uzavřen (Nizozemci ztratili tehdy také severoamerický Nový Amsterodam, přejmenovaný vzápětí na New York), ale po pěti letech, čehož se Komenský naštěstí nedožil, vypukl anglo-nizozemský konflikt znovu.

Touha po míru a harmonickém životě však naštěstí rozumnou část lidstva neopustila dodnes, a tak platnost humanistického poselství Anděla míru je však stálá. A proto celé lidské civilizaci je určen Komenského požadavek, „aby tak veliké hrůzy, řeky násilností, podvodů a záhub byly již jednou pokolení lidském zastaveny“, stejně jako varování, „aby přátelství, sousedství, smlouvy, vzájemnost a náboženství nebyly jen pouhými slovy, nýbrž skutečností nikoliv mrtvou neplodnou, nýbrž živou a životodárnou.“

ANDĚL MÍRU,
JENŽ JE POSLÁN ANGLICKÝM
A NIZOZEMSKÝM MÍROVÝM VYSLANCŮM
V BREDE¹
A ODTUD PAK VŠEM KŘESŤANŮM
V EVROPĚ
A NATO VŠEM NÁRODŮM
PO CELÉM SVĚTĚ,

aby se zastavili, přestali válčit a učinili místo Kristovi,
knížeti míru, jenž chce již všem národům vyhlásiti mír.

V KVĚTNU ROKU 1667

Žalm 46, verš 7 a násl.

Když národové byli uvedeni ve zmatek a zakolísala se království, vydal Bůh hlas svůj a pohnula se země. Hospodin zástupů jest s námi, hradem vysokým jest nám Bůh Jakobův. Pojdte a vizte skutky Hospodinovy, jaké divy činí na zemi. Přítrž činí válkám až na konec země, lučiště láme, kopí posekává a štíty pálí ohněm. Upokojte se a vězte, že jsem Bůh, kterýž vyvýšen budu mezi národy, kterýž vyvýšen budu na zemi. Hospodin zástupů jest s námi, hradem vysokým jest nám Bůh Jakobův.

Izaiáš 18, 2-4.

Pošlou po moři posly řkouce: Jděte andělé rychlí, k národu rozptýlenému a zloupenému atd. Všichni obyvatelé uzříte pozdviženou korouhev a uslyšíte zvuk polnice. Neboť takto promluvil ke mně Hospodin. Já odpočinu a v příbytku mém budu přihlížeti, jako jest jasné světlo polední a jako oblak rosný v den žně.

NEJJASNĚJŠÍ VYSLANCI KRÁLŮ A STÁTŮ,

kterí jste nyní shromážděni v Bredě a na
něž se upínají oči celého světa,

BUĎTE POZDRAVENI.

1. Jestliže ti, kteří vás sem poslali, jsou bohy na zemi (a podle soudu nebeského dvora jimi skutečně jsou, Exod. 22, 28; Žalm 82, 6) a jestliže vás, jejich vyslance, je tedy třeba nazývatí jejich anděly (kterýmž názvem vás ráčil poctíti Bůh skrze proroka, když mluví o míru Iz. 33, 7), radujte se, že se vám dostává té pocty a že jste přičítáni k oněm nebeským duchům, jimž je svěřeno ochraňovati svět a kteří se vyrobili při narození Krista, knížete míru, a zpívali: Sláva na výsostech Bohu a na zemi mír lidem dobré vůle. Radujte se, a jestliže jste také vyslanci samotného knížete míru, který, když posílal k národům své vyslance, uložil jim: Do kteréhokoliv domu vstoupíte, řcete: Mír tomuto domu (Luk. 10, 5), řekněte i vy, když jste nyní vstoupili do Nizozemí: Mír této zemi. A dodejte: Mír i jiným křesťanským národům, mír celému světu, aby všude, kdekoli žijí lidé dobré vůle, bylo možno odpovědět: Jak krásné jsou nohy těch, kteří zvěstují mír, kteří zvěstují dobré věci. (Řím. 10, 15).

2. Poněvadž božská proroctví nás učí, že andělé si vzájemně poskytují rady a prokazují služby, připusťte i vy, andělé míru, aby vám někdo, ať z vůle Boží přichází odkudkoli, připomněl skromně něco z toho, co se váže k míru, neboť i on je poslem míru. Především vám uvádím na paměť ono Kristovo rčení: Blahoslavení pokojní. A opravdu, jak budete blahoslaveni, jestliže se vašim přičiněním začnou opět milovat a budou svorní Angličané a Nizozemci, tyto dva národy, které z vůle Boží spolu sousedí a jsou odedávna jako bratři.² Radost všech sousedních zemí bude o to větší, čím větší škody a zármutek

vytrpěly po dobu vašeho sváru. A jak naopak budete nešťastni, jestliže odejdete s nepořízenou, jestliže všem lidem, kteří touží po míru, ba celým národům a celému světu (neboť jste do vašich válek zapletli všechno), dáte podnět k nářkům a hořkému pláči, že pustnou silnice, že přestává přechod po stezkách, že vniveč přicházejí úmluvy, že jsou v neváznosti města, že lidé nejsou považováni za nic, že kvílí a zemdlévá země, že stydět se musí Libanon a že Saron učiněn jest jako poušť atd. (Iz. 33). Nebude pak mít sám Bůh příčinu stěžovat si na lidskou nesmiřitelnost (neboť lidé, ačkoli jsou smrtelní, činí své hněvy nesmiřitelnými). Že jejich nohy pouze k zlému běží, že pospíchají k prolévání nevinné krve, že myšlení jejich je myšlení o nepravosti, že na jejich cestách je spoušť a záhuba, že neznají cestu míru a v jejich šlépějích není žádné spravedlnosti, že jejich stezky se zatačejí tak, že kdokoli po nich kráčí, nepozná mír. Proto se od nás vzdálil soud. Čekali jsme světlo a ejhle, jsme ve tmě. Čekali jsme jas a chodíme v mrákotách (Iz. 59, 7). A tak se naše nepravosti před tváří Hospodina rozmnožují a naše hříchy mluví proti nám, když lžeme Hospodinu a obracíme se k následování svého Boha zády (v. 12-13).

A tak Bůh je nucen volat:

Již povstanu, již se vyvýším, již se pozvednu. Počali jste zmať, porodíte slámu; sám dech váš bude vás sžírat jako oheň atd. (kap. 33, 10-11).

3. Avšak doufáme, že se od vás nadějeme věcí lepších a bližších ke spáse, i když takto mluvíme, praví apoštol (Žid. 6, 9). Povzbuzuje nás naděje, že nebudou nadarmo prosby, vzdechy a nářky, které vysílá k Bohu tolik zbožných lidí v Anglii, v Belgii a v jiných křesťanských královstvích. Jen si v Bohu udatně počínejte, a on obrátí vniveč ty, kteří vás utlačují (Žalm 60). A spěchejte rozradostnit ty, kteří vám na obou stranách přejí zdar, aby byli potřeni ti, kdož si přáli potření vás obojích. Ať danajská lest stavěla v skrytu stroj na vaši záhubu sebedelší dobu, rozmetejte jej s pomocí Boží veřejně a za jedinou hodinu!

Ať se Babylon chystá porodit hory, aby z toho vzešla myška, vy ukažte, že židovské ženy nejsou jako ženy egyptské, že samy vědí, jak pomáhat na svět a rodí dříve, než přijde pomocnice (Exod. 1, 19). Bývaly sice časy, kdy obležený Jeruzalém musel volat: Den tísně, úzkosti a rozechvění je den tento, protože plod se přiblížil k vyjití, ale není síly porodit (Iz. 37, 3). A na vás nechť se splní ona předpověď

o Sionu: Dříve než začala pracovat k porodu, porodila; dříve než na ni přišla bolest, porodila pacholátko (Iz. 66, 7). Aby se brzo začalo zpívat, co tamtéž následuje: Veselte se s Jeruzalémem a plesejte v něm všichni, kteří ho milujete atd. Neboť takto praví Hospodin: Ejhle, já obrátím na něho mír jako řeku a slávu národů jako rozvodněný potok. I budete sáti, budete na prsou chováni a na klíně laskáni. Budu vás těšiti tak, jako když někoho laská jeho matka. Uvidíte a radovati se bude vaše srdce a kosti vaše zkvetou jako bylinka; i poznána bude Hospodinova ruka vůči jeho služebníkům a prchlivost proti jeho nepřátelům (v. 10–14).

4. Nejjasnější vyslanci, jednejte tak, aby to bylo ve shodě s vaším vznešeným jménem – vyslanci míru – a se jménem těch, jež zastupujete, nejkřesťanštějšího krále,³ obránce víry, obhájců evangelia a Spojených provincií⁴. A jako vás nyní spojil Bůh tím, že budete nějaký čas pobývati na jednom místě, a jako vám všem dal tutéž povinnost: býti zástupci obecného blaha, stejně tak spojte i vy jména a věc. Jste zde jako vyslanci míru? Projednávejte tedy vše mírumilovně. Jste tu ve jménu nejkřesťanštějšího krále? Pak tedy nechť je všechno děláno s křesťanskou prostotou bez násilí a podvodu. Ne aby jedni druhým hrozili, ne aby jedni druhým činili nástrahy. Jste tu jménem obránce víry? Pak tedy nechť je vše děláno v křesťanské víře, bez dvojakého, lstivého mluvení. Je odporné, když se ústa a srdce sváří. Jste zde ve jménu obhájců evangelia? Jednejte tedy vždy v duchu evangelia, tak abyste radostným poselstvím potěšili křesťanský svět, neboť naše evangelium je evangelium míru (Ef. 6, 15). Jste zde jménem spojených provincií? Spojte tedy své myslí k společným svatým záměrům. A nikdo zde neměj žádné jiné zájmy než společné dobro a snahu, aby přátelství, sousedství, vlast, smlouvy, vzájemný styk a náboženství nebyly jen slova, ale skutečnost, a to skutečnost nikoli mrtvá a neplodná, ale živá, která přináší plody.

5. Já posel míru vybízím vás ve jménu Boha míru, abyste při této schůzce nejednali o ničem jiném než o věcech míru a abyste byli přesvědčeni, že budete v Bredě před nejrozsáhlejším hledištěm celého světa a že se na vás budou obracet oči všech na nebi, na zemi, ba dokonce i v pekle. Buďte tedy blahoslaveni, jestliže si budete počínat tak, aby vaše rady a skutky mohl korunovat šťastným úspěchem Bůh míru, jenž nás také všechny k míru povolal, má v opovržení ty, kteří

nenávidí mír, a který svými svatými proroctvími dal oznámiti, že všechny národy, které chtějí války, mají být rozehnány (Žalm. 68, 31); aby nebeští andělé mohli blahopřát k míru těm, kteří bydlí na zemi, aby vaše království a provincie i s národy, které bydlí kolem a jsou jejich přátelé, mohly jásat v míru a satan, rozsévač zmatků, aby musel i se svými pomocníky skřípati zuby. A všichni aby viděli – jedni očima radostnými a přátelskýma, druhí očima plnými záští a zloby – že vy jste opravdovými holubicemi míru, které po potopách válek mezi sousedy našly ratolest míru a v ústech ji přinášejí svým pánům, každý tomu svému, od něhož byl vyslán.

6. Dej pro milosrdenství své Bůh, aby se u vás, brebských mírotvorců, nevyskytla už ona stížnost Boží: Cestu míru neznali (Iz. 59, 8). Čtete Danielovo proroctví o veliké soše, jež představovala čtyři království světa; poslední království bylo prý naznačeno nohama zčásti železnými a zčásti hliněnými, což znamenalo, že v posledních dobách světa bude v úmyslech taková soudržnost, jako se drží hlína železa (Dan. 2, 43). A čtete příběhy z dávných dob, příběhy, které se udály za paměti naší a našich otců; jak často se zkoušelo nekonečným množstvím rozmanitých prostředků urovnati a uklidniti nesváry mezi národy a kruté války, které z těchto nesvárů pramenily; nikdy se to nepodařilo však tak, aby byl konec válkám a aby nastal trvalý mír, ať už se užívalo jakýchkoli smluv, záruk, čestných slov, pečetí, slibů věrnosti, dohod, i přísah, prokletí a spasení. Tak pravdivé bylo: Neznali cesty míru. Proto válečné umění stejně jako umění budovat mír bylo až do dneška jako labyrint, bloudění bez konce. A jako Sisyfovy balvany, které vždycky někdo namáhavě valil na vrchol nějaké touhy, ale nikdy se mu je nepodařilo postavit; vždycky se svalily dolů. A jako uhýbající Tantalova jablka, nad nimiž se již touhou otvírala ústa, ale nikdy se nikdo do nich nemohl pevně zakousnout.

7. Je však naděje, že se v lidském životě bude někdy dít jinak? Je, až nadejde čas, že se kámen bez doteku ruky utrhne od skály, udeří do nohou sochu a rozdrť její železo a hlinu tak, že je vítr roznese jako plevy a kámen sám se stane velikou horou, jež naplní celou zemi (Dan. 2, 34-35). Co to znamená a kdy to bude? Co se stane tehdy, až Kristus, úhelný kámen církve, sešle svůj hněv z nebeských výšin, rozdrť marnosti světské a marnosti Antikristovy (železo násilnosti a hlinu vratké lidské moudrosti) a až se mocně ukáže celému světu,

jaký je (neboť nám byl dán od Boha jako moudrost, spravedlnost, posvěcení i vykoupení, 1 Kor. 1, 30), aby jeho království, království lásky, naplnilo celou zemi. A aby křesťané počali být tím, čím podle jeho pokynů býti mají, lidmi chudými duchem, lidmi tichými, lkajícími, lačnejícími a žízňícími po spravedlnosti, milosrdnými, čistého srdce atd. (Mat. 5, 3–10); aby zářili před lidmi tak, aby viděli jejich dobré skutky a velebili Otce, jenž je na nebesích (v. 16); aby nezanechávali nevyplněno z Božích přikázání nic, ani to nejmenší (v. 19); aby nikoho nezabýjeli, na nikoho se bez příčiny nehněvali a nikoho ani slovem a skutkem neuráželi; a kdyby již k narážce došlo, aby odprosili a se srdcem čistým se snažili o smír (v. 21–26); aby byli vášněmi všeho druhu neposkvrněni (27–32), aby byli křivých přísah a lží tak daleci, aby jim bylo lze věřit, řeknou-li ano, ano, ne, ne, a aby nebylo třeba přísah (33–37); aby křivdu přísně nemstili, ale spíše od svého práva ustupovali kvůli míru (38–44) a tak byli spravedliví i vůči nespravedlivým a chovali se přátelsky i vůči nepřátelům a blahovonně a dobrotivě vůči zlovolným podle příkladu nebeského Otce (45–48) a činili vše, co ještě Kristus žádá od svých křesťanů v dalších kapitolách. Jestliže, slavní bredští mírotvorci, ukážete Kristu i sobě navzájem, že máte tyto vlastnosti, nebud' nikdo na pochybách, že vaše mírové jednání, vaše záměry a vaše usnesení nebudou železem a hlinou, věcmi bezcennými a navzájem neslučitelnými, ale zlatem a stříbrem, drahokamy a perlami, věcmi drahocennými, trvanlivými a neporušitelnými, které, když krásné umění spojí, přidávají lesku lesk, ceně cenu a půvab půvabu.

8. Byl bych rád, kdyby někdo z vašeho středu připomněl před začátkem vašeho prvního zasedání výrok Casaubonův,⁵ který jistě znáte a který napsal ve věnování do předmluvy svých Cvičení proti Baroniovi⁶: Křesťanští národové, kteří jsou mezi sebou rozštěpeni a roztrženi ve zhoubné strany, konají skoro již celé století práci za tureckého sultána a bohužel vlastníma rukama si na věčnou hanbu křesťanského jména připravují cestu k vlastní zkáze. Přál bych si to proto, abyste se tím snáze dali přimět a doporučovali sobě opravdu mírové návrhy sobě navzájem, svým pánům a podle vašeho příkladu i jiným křesťanům. Je přece jisté, že Turci, nebojovný národ, vyrostli a stali se mocnými nikoli vlastní statečností, ale proto, že se křesťané neustále sváří, a neporážejí nás ničím jiným než našimi nesváry a tím, že se my navzájem opouštíme. Zní mi v uších známé Horatiovo:

Zlí se zhřešiti bojí, protože mají strach z trestu,
dobří se zhřešiti bojí, protože váží si ctností

a byl bych velmi nerad, abyste vy, křesťané, byli počítáni mezi zlé proto, že jste se tomu, co zakázal Kristus, vyhýbali jen z bázně před lidmi a nikoli ze strachu z Krista, našeho zákonodárce a soudce, či z lásky k Spasiteli, což je již větší dokonalost.

9. Uvedu vám také lidské důvody, abych vám všemi možnými způsoby vštípil nenávist k válce a lásku k míru. Přitom se nesnažím stranit ani jedném, ani druhým, ale toužím po všeobecném prospěchu a spáse a velmi vřele si přeji, aby váš nesvár zakončila jednou provždy svornost. Kdo bude pak blaženější než vy? Neboť jestliže budete opravdu sjednoceni (Angličané, Nizozemci i ti, kteří mají s vámi přátelské smlouvy, nejkréštanštější král s králi severu), kdo vás rozdvojí? Budete-li bojovat za společnou věc svobody (kterou nám dala do vínku lidská přirozenost) kdo vás přemůže? Všechny národy vás budou milovat jako společné vysvoboditele z otrockého jha, budou vás podporovat a modlit se za vás. A tak budete vládnout, neboť skrze vás bude vládnout Kristus, onen jediný a pravý osvoboditel z veškerého duševního i tělesného otroctví (Jan 8, 32–36). Ti, kteří nahromadili kolem pozemských králů místo žezla kopí, meče, kola, oprátky, kříže, oheň, katy a učinili z nich bytosti spíše obávané než milované, vůbec neznali cesty míru. Tomu učil onen nejlepší učitel? To je vyvozeno z učení toho, jenž svým nedoporučoval nic jiného než lásku, milování a vzájemnou pomoc?

Abyste se naučili, co máte dělat, aby vás národy milovaly, začnete sami u sebe a usilujte na tomto svém shromáždění jen o to nebo aspoň hlavně o to, jak láskou napravit roztržku mezi těmi, kteří se milovali.

Je ošklivé žít v napětí s tím, s nímž jsi byl v přátelském styku, řekl kdosi. Což jste, Angličané a Nizozemci, nežili ve vzájemném přátelství, neměli stejné cíle a nestáli při sobě ve zbrani, když se ti, kteří strojili úklady svobodě, snažili nasadit vám jho? A dobře vám bylo oběma. Abyste tedy smyli se sebe onu ošklivou skvrnu, buďte opět přáteli a bude opět dobře oběma.

10. Věštby a předpovědi, jichž bylo už tolik, že by se z nich dal sestavit seznam, však ukazují, že tato nešťastná válka vzplanula mezi

vámi a zasadila tolik smutných pohrom na té i oné straně nikoli bez dopuštění Božího; ale vinu není možno přisuzovat Bohu, nýbrž ďáblu a jeho nástrojům, mezi nimiž jsou také nepravé žádostivosti, jak svědčí apoštol (Jak. 4, 1-3: Odkud jsou války a spory mezi vámi? Zda-li ne ze žádostivosti vašich? atd.). Pospíchejte proto nazpět k míru a zahanbte ty, kteří vás zapletli do této zhoubné války, protože vás chtěli vyčerpat a pak jedny i druhé zničit. Začali jste jedni nad druhými slavit triumfy – co na tom záleží, zda oprávněně či neoprávněně – dalo se to s rozkoší, jež není ke cti; slavte tedy již triumf nad těmi, kteří měli za příjemnou podívanou dívat se, jak se navzájem bijete. Anebo jestliže nelze hledat ony podněcovatele jinde než ve vlastních žádostivostech, svažte tyto nejhorší rádce a veďte je v triumfálním průvodu. Což stále ještě nechcete nad hněvem zvítězit rozumem, stále ještě nejste syti bratrské krve? Či snad jste si už zvykli na bitvy, vraždění a krádeže a připadají vám jako hra? Hleďte, aby ze hry nebyl pláč a komedie se nezměnila v tragédii pro obě strany záhubnou.

11. Ti, kdo radili vypovědět tuto válku sousednímu národu, usuzovali nepochybně stejně jako král Pyrrhus,⁷ když se chystal napadnout Římany: aby totiž, až si podrobí Itálii, dostal do své moci Sicílii, Afriku a jiné země, a až získá vládu nad světem, aby mohl žít, odpočívat a hodoval v klidu – jak vypravuje Plutarchos. Ale našel se mezi rádci aspoň jediný Kineas,⁸ který by připomenul, že to vše se může stát ihned bez oklik a nebezpečných sázek? Nebo byli původci oné rady ze starších, kteří stávali před Šalomounem? Či mladíci s námi vychovaní neumějí dávat rady jiné než mladické? Jestliže se o tom neuvažovalo tolik tenkrát, naskýtá se příležitost k úvahám nyní, kdy sám král všech králů (jenž se neohlíží na ničí osobu a nebojí se ničí velikosti) odhaluje své vlastní myšlenky: jeho vůle že totiž je, aby se každý člověk spokojil se svým údělem, jak rozděluje národy nejvyšší a jak stanoví hranice národů (Deut. 32, 8).

12. A co získáme, nechceme-li se spokojit se svým údělem, ukazuje se také v této vaší válce. Vždyť kdybyste nebyli začali, vaše soukromé a státní pokladnice by nebyly tak vyčerpaný; nebyla by velká část vašich poddaných v takové tísní; nebylo by zahynulo tolik tisíc statečných mužů, nebylo by tolik lodí (vystavěných jako pevnosti) potopeno s takovým množstvím zboží do hlubin; nebylo by tolik křesťanské

krve smíšeno s mořskými vlnami; nebylo by spáleno tolik korábů, krajů, měst, nebylo by ztraceno tolik ostrovů, atd. Jestliže se na obou stranách obohatilo loupeží několik jednotlivců (vyzbrojení piráti působící oběma stranám škody), oč více lidí bylo oloupeno o všechno své jmění a obráno do naha? Jestliže se ta či ona strana chvástala, že zahubila několik nepřátel (Jacíže to byli nepřátelé? Bratři a sousedé!), spočítejme si, kolik svých lidí ztratila. Vyplatí se lovit ryby na zlatou udici? Vyplatí se čerpat cizí krev vlastní krví? Vyplatí se navrtat loď, na které se s tebou plaví tvůj nepřítel, abyste zahynuli oba? Ale poněvadž, co se stalo, nemůže se odestát, co budeme dělat? Nebylo by dobře napodobit Izraelské? Ti, když vyvolali mezi sebou občanskou válku (z velmi ohavného důvodu) a když válka skončila velikou pohromou na jedné straně, vrátili se jako vítězi do domu Boha silného, a sedíce až do večera před tvářící Boží, počali plakati pláčem velikým řkouce: Proč, Hospodine, Bože izraelský, stalo se nešťestí v národě tvém, že dnes ubylo jedno pokolení Izraele? (Soud. 21, 3).

13. Kdyby někdo věděl, že má úhlavního nepřítele, jenž baží po jeho zkáze a touží při první příležitosti tuto zkázu přivodit, a kdyby se přesto pokoušel o věci, které jsou mu zhoubné – dalo by se soudit, že má zdravý rozum? A vy, Angličané i Nizozemci, myslíte si, že na světě už není nikdo, kdo by vám nepřál zplna srdce škodu, a že tedy můžete být zvenčí bezpečni a doma se potírat? Při vaší moudrosti není možný takový omyl. Bylo to tedy zdřímnutí (odpusťte, i dobrý Homér někdy podřimuje) a cizí lest způsobila, že jste se dali zavést. Je třeba procitnout!

14. Oba národy jsou silně vyzbrojené a v plné síle – nemohl by tedy být jeden druhému hradbou? Jestliže se stane a jeden bude poražen, nebude ten druhý slabší, když bude zbaven své bašty? A co se stane, jestliže si oba národy, zuřící jeden na druhého, usekají ruce, nohy, ramena a boky? Nedopusť Bůh, abyste upadli do tak zvráceného myšlení! Aby se do vašeho nářku nezdvihl s obou stran jásot těch, kteří po celý věk marně cíhali na vyhubení jedněch i druhých a nemohli dosáhnout splnění své touhy (až nakonec jsme si tuto pohromu způsobili my a přichystali jim vítězství, po němž už dlouho toužili, ale v něž pořád marně doufali, běda, běda!). Bylo by podle vašeho soudu hezké, kdyby se do dějin napsalo, že Anglii a Nizozemí nemohl porazit nikdo než oni sami? Že je nemohl nikdo vyvrátit, jedině oni?

15. Krátce: Jestliže jste chtěli učinit pokus, který národ je ve válce a v námořních bitvách silnější, ukázali jste již dostatečně, že ani jeden národ nelze snadno porazit, ale že jeden i druhý mohou být zničeny, jestliže se o to přičiní oba dva. A protože jste ukázali, co dokáží vaše síly, jestliže se postaví proti sobě, bude čas ukázat, co dokážete, jestliže se spojíte. A to ne proto, aby z vás měl některý soused strach, ale proto, abyste byli všem sousedům útěchou jakožto společný křesťanský val proti každému nepříteli zvenčí, který by byl s to a chtěl napadnouti někoho námořními silami. A teprve tehdy skončí tato válka šťastně, jestliže skončí včas a přinese vám nové, pevnější přátelství, vašim přátelům naději v novou pevnější záštitu a vašim nepřátelům (budou-li chtít být nadále vašimi nepřáteli) novou uzdu.

16. Ale jak začnete být zase přáteli, či lépe jak obnovíte své přátelství? Ne-li tím, že navzájem zapomenete na to, co bylo? Moudří lidé považovali vždy za nejbezpečnější cestu míru tu, když zapomněli na utrpené křivdy. Příliš drsně se dotýkati ran znamená oživovat bolest a ráně dávat příležitost, aby se opět rozjitřila. Je-li tomu tak, bylo by si přát, aby se řeka Aa, jež pokojně protéká Bredou, změnila pro tyto časy v řeku Léthé, o jejíž vodě bájili básníci, že doušek vody z ní přináší zapomenutí na vše minulé. Kdo byl původcem zmatků, toho Bůh najde, i kdyby lidé z lásky k míru zamhouřili obě oči (Gal. 5, 10). Spravedlivý nechť žaluje na sebe prvý (Prísl. 18, 17), to jest: Koho vlastní svědomí viní, že porušil přátelství a že se projevoval jako nepřítel, bude spravedlivé, aby v okamžiku, kdy se přátelství obnovuje, přišel prvý a byl horlivější než ostatní. Jestliže urážející strana zanedbá tuto spravedlnost, bude ctí, jestliže jí tento úkol přebere strana uražená, jak praví filozof: Uražka nechť začíná u jiných. U tebe nechť začíná mír. Bratřím, i kdyby jeden druhému přísahal smrt, jako Ezau Jakobovi, nesluší při setkání nic tak jako objetí, slzy, polibky, projev úcty a dary (Gen. 33). Ať nikdo nehledá chválu v zatvrzelosti; chvála zde patří ochotě. A u potomků bude sloužit za vzor jak umírněnost velemoudrých stavů, kteří dávají přednost míru před válkou, tak i hrdinský čin nejjasnějšího krále Velké Británie, který – když se objevily potíže, kde vybrat místo pro mírové jednání – zvolil s jakousi hrdinskou důvěrou místo u samých nepřátel, aby nedošlo k nějakým táhnoucím se nesnázím.

17. Mají-li se však rány léčit nikoli jen na povrchu, nýbrž u samého kořene, nic nebrání v tom, aby se jednalo otevřeně jen když zůstane daleko zpupnost a zlomyslnost. Lepší je otevřené pokárání než skrytá láska, lepší jsou rány od toho, jenž miluje, nežli lstivé polibky toho, kdo nenávidí (Přísł. 27, 5-6). Proto pravil David, ačkoli to byl veliký král: Nechť pokárá mne spravedlivý, za dobrodiní mítí to budu, nechť vyplísí mne, jako olej bude to hlavě mojí (Žalm 141, 5). Vyskytují se totiž případy, v nichž není místo pro předstírání a zatajování, ale je třeba otevřeně ukazovat na chyby, aby mohly být poznány a napraveny. Proto si starobylost vybájila boha Eleucha, jenž miloval pravdu, říkal ji bezostyšně a nebyl přítelem těch, kteří mají větší strach z ran cizího jazyka než ze svědectví vlastního svědomí. Nechť tedy jeden druhému mužně vytýká nesprávné činy (Bůh, svědomí a přátelé budou svědky). Ale ať to dělá tak, aby konec výtky byl koncem křivd a nikoli novou křivdou, aby byl vyléčením od kořene a nikoli novým jitřením.

18. Nicméně však bude třeba, aby obě strany jednaly umírněně, protože není pochyby, že se ani u jedné ani u druhé strany nebude nedostávat podnětů k výtkám, tak jako ani Bohu nechyběly podněty, aby potrestal obě strany touto válkou, ale přesto prokázal oběma milost. Bůh, aby ukázal, že se mu nepřátelství, které vzniká mezi bratřími, vůbec nelíbí, ráčil obě strany potrestat zhoubnými pohromami a neocenitelnými škodami, ale žádnou nenechal úplně podlehnout, aby obě zanechal lepším věcem. Proto se obě strany radujte, že jste byly zachovány a společně se radte, jak byste se obě zachovaly k větším věcem a jak byste co nejkřesťanštěji a nejrozumněji urovnali spory, které vznikly mezi vámi z poblouznění. Budou-li měřeny všechny neurovnanosti podle týchž pravidel božského i přirozeného práva, není možné, aby nebyly vyrovnány. Nebude vám snad nepřijemné, ukáží-li to na jednom nebo na dvou příkladech (ve věcech, které vás, jak se zdá, nejvíce oddalují).

19. Jestliže vyvolává nesoulad různý druh vlády, monarchie a aristokracie, je třeba užít k obnovení souladu apoštolského výroku: Veškerá vrchnost pochází od Boha (Řím 13, 1); jestliže tedy každá vrchnost pochází od Boha, nepochází od něho jenom vrchnost monarchická, ale i aristokratická a demokratická. Proto ať si navzájem nestojí v cestě a nebo ať se neničí, ale ať si pomáhají. Budou se potom chovat

svorně, jako je svornost mezi údy těla, i když jedny nad druhé vynikají a jsou váženější, a jako je svornost mezi horami a údolími a rovinami, které se navzájem nevytlačují. Jestliže králové zamýšlejí zničit republiky a republiky oslabovat krále, dělají totéž, co u Ezdráše lesy, jež chtějí potříti moře, a naopak mořské vlnobití, jež chce potříti lesy na rovině – obojí z touhy rozšířit své panství (4 Ezdr. 4, 13 atd.). Ale obojí snaha nikam nevede, protože ruka, která udělala hlubinu, je táž jako ta, která sadila lesy; a přeje si, aby bylo obojí zachováno, protože tvorstvu je zapotřebí obého. A že ani jeden způsob vlády není sám o sobě špatný, ukázal Bůh napříkladech v přírodě, když nařídil, aby včely žily v monarchii, mravenci v demokracii, obojí s velkým zdarem, jestliže se nenajde někdo, kdo působí zmatek. Nedělejte tedy totéž ani vy a nebudou zmatky, i když některá strana si bude zakládat na tom, že má nějaké přednosti. Jako třeba že monarchie má síly sjednocenější, rozhoduje se jednotněji a že leskem své vyvýšenosti se blíží velebnosti Boží. Republika však zase že má větší svobodu projevu, který bystří rozum, a že má menší strach, že někdo zneužije moci. A tak je krásné obojí, jestliže králové vládnou mírně poddaným a chovají se přátelsky ke svým sousedům, republikáni zase jestliže jsou svorní a nejsou svým sousedům nebezpeční nebo na obtíž a doporučují-li se spíše úslužností.

20. Jestliže však příčinou této kruté války (jak se všeobecně soudí) je snaha a soupeření v tom, kdo jeden druhého připraví o plavbu k cizím národům a uchvátí trhy a zisk z nich plynoucí, pak je to tím hnusnější provinění, že se křesťanské národy (a zvláště národy, jejichž náboženství a moudrost je na takové výši) perou mezi sebou o věci tohoto světa, ačkoli apoštol nařizuje, aby poslední rozhodnutí sporů o takové věci učinila církev (1 Kor. 6, 4). Zdá se, že spíše lze omluvit ty křesťany, kteří vedou válku pro víru a náboženství, poněvadž se zdá, že duše horlivě touží po slávě Boží a po spáse (jako Saul Skut. 8, 9). Ale když se zde vyznavači stejného náboženství neodvolávají na tuto příčinu, ale vyvolávají takové zmatky jen a jen pro věci tohoto světa, a když uvalují tak veliký neklid, takové pohromy a škody nejen na sebe, ale i na sousední království a dokonce na celý svět, co tu lze říci na omluvu? Ale ani ti křesťané, kteří se snaží, aby to vypadalo, že válčí za Boha a náboženství, nemohou se nijak ospravedlnit, poněvadž dělají věc, kterou jim Bůh neuložil, kterou Kristus zakázal, která nepřináší žádné výsledky. To je pěkné, chtějí-li být křesťané moudřejší

nad Krista a snaží se proti jeho příkazu plíti koukol násilím. Jaký to přináší užitek? Příklady nás o tom učí. Čeho se docílilo pronásledováním valdenských⁹ v Itálii a ve Francii? Sám Řím je jich plný a všude se tu skrývají. A co Anglie a Belgie? Skutečnost o tom mluví sama. A co v Čechách a sousedních krajích? Zde – i když vám vítr nafoukal plevy na váš dvůr – přece jen se vzdechy k Bohu tak tajně rozmnožily. Jestliže je konečně Bůh vyslyší a vrátí svědomí svobodu, uvidíte, co se stane, jako to vídá na jaře svět, když jarní teplo rozpustí sněh, který zasypal osení.

21. Kdyby se křesťané nestyděli být křesťany (a dělali to, co dělal a učil Kristus), dalo by se uvést mnoho věcí, které by, Angličané a Nizozemci, velmi snadno uklidnily vaše spory. Jako ono: Neodporujte zlému. Ale udeří-li tě někdo v tvář pravou, nastav mu i levou. A chce-li se někdo s tebou soudit a brát ti suknici, nech mu i plášť. (Mat. 5, 39-40 atd.). Tomu je podobné ono apoštolské: Sledujme to, co slouží k míru a vzájemnému povznesení (Řím. 14, 18). Jestliže pokrm pohoršuje bratra mého, nebudu jísti masa na věky, abych nepohoršil bratra svého (1 Kor. 8, 13).

Hle, takové jsou příkazy Krista a jeho Ducha. Jeden ze zákonů božského práva je ustupovat ze svého práva kvůli míru. Kdybychom se jím, my křesťané, řídili všude, všude by byl hluboký mír. Ale poněvadž máme za rozumnější výrok znalců lidského práva: Kdo jde za svým právem, nečiní nikomu bezpráví, stává se, že pod rouškou práva otročíme svým vášním, že všechno zaplňujeme bezprávím a že místo klidu máme všude bouře.

22. Jestliže se však zdá, že je příliš nesnadné řídit se příklady a pravidly dokonalosti, které dal Kristus a apoštolové, nezhazujte se, křesťané, aspoň do té míry, že považujete za nesnadné nebo sebe nedůstojné napodobovat menší příklady starobylých světců. Pohledte, co učinil Abraham, aby se vyhnul sporům se svým synovcem Lotem. Oba odešli na rozkaz Boží ze své vlasti a v cizí zemi se jim tak rozmnožila čeleď a stáda, že jim nepostačovala země, aby mohli spolu bydlet. Proto vznikly půtky mezi pastýři stád (Gen. 13, 5, 7). Co udělal Abraham? Použil svého práva (protože byl starší, váženější a mocnější) a vyhnal Lota a jeho lidi? Nikoli; spíše všechno přátelsky urovnával a předcházal ještě horší zlo. Zavolal si Lota a řekl: Nebuď, prosím, sporu mezi mnou a tebou a mezi pastýři mými a tvými:

neboť bratři jsme. Ejhle, všechna země jest před tebou, odděl se ode mne, zapřísahám tě! Jestliže půjdeš nalevo, budu se já držeti napravo; zvolíš-li stranu pravou, já budu spěti nalevo (v. 8, 9). Jak je to krásné! Nebylo by tedy napodobením svatých, kdyby si Angličané a Nizozemci z touhy odvrátit zlo řekli navzájem přátelsky: Hle, obojí Indie¹⁰, všechny přímořské kraje světa, všechny ostrovy se svými přístavy leží před našima očima. Nechť si vybere jedna strana tyto, druhá strana zase ony národy, svobodně s nimi obchoduje a nikdo ať jí to nekazí. Nebylo by křesťanské, kdyby třeba při tomto mírovém jednání po tolika sporech a po tolika škodách na obou stranách došlo k nějakému rozdělení plavby a obchodu?

23. Jestliže se jedna strana bude k jednání obracet zády a bude chtít nadále ovládat moře, aby mohla lakotit, ať se bojí onoho Božího blesku: Běda vám, kteří připojujete dům k domu a spojujete pole s polem, až na jiné nezbude místa, jako byste vy jediní měli bydlet uprostřed země (Iz. 5, 8). Což nebude třeba rozumět o ostrovech a všech zámořských zemích to, co bylo řečeno o domech a polích, a to tím více, oč je ostrov větší než dům a krajina než pole? Ovšem, a zvláště když vláda nad mořem je v Boží moci, jak to dosvědčuje žalmista: Bůh jest veliký král nade všechny bohy; v jeho ruce jsou končiny země a vrcholy hor patří jemu. Jemu patří i moře, on je stvořil (Žalm 95). Je tedy nutné, aby buď nějaký člověk nebo sám Bůh potlačil tu opovážlivost, s níž se smrtelný červíček odvažuje přisvojovat si vládu nad mořem! I člověk ji může potlačit, jestliže si tak přeje Bůh. To učinil kdysi Benátčanům uherský král Ludvík, jak připomíná podle Krantze¹¹ Zwinger¹². (Byli poraženi ve válce a byli donuceni dělat to, co jim bylo přikázáno, museli také změnit nápis pečeti, jímž se chvástali, že jsou pány moře.) Což neukázal Bůh, že on je pánem moře, když utopil faraona? Neukázal to při potopě, když vyvolával mořské vody a rozléval je po zemi? (Amos 5, 8). Neukazuje ještě dnes totéž, když vyvolává z moře vody, aby zalil zemi deštěm, jindy jim zase zabraňuje, aby se rozlily, protože chce potrestati zemi suchem. Jednou prolomí dno moře, nutí je, aby pohltilo i ostrovy, jindy zase sesílá s výšin sílu větrů, strašlivě zmítá mořem a potápí do hlubin lodi nebo někdy ničí i celá loďstva. Což jste neviděli příklady, které byly dány i za časů této vaší strašné války? Jestliže vy to zastíráte, budou o tom mluvit dějepisci.

24. Také toto musíte mít bedlivě na zřeteli: Jestliže je nutno vyhnouti se hroznému Božímu hněvu a jestliže je třeba uklidnit zběsilost vaší války, je třeba, aby se nejdříve umírnila vaše zběsilá chtivost. Odkud se vzaly mezi vámi války a spory (říká Jakob)? Ne-li z vaší chtivosti, která bojuje ve vašich údech? Jste chtiví a nemáte nic, závidíte a usilovně toužíte, ale nemůžete dosíci atd. (4, 1-2). Je jasné, že apoštol zde mluví o touze po majetku, o lakotě, kterou Pavel nazval kořenem a Demokritos¹³ metropolí všech neřestí, někdo jiný nemocí, kterou nelze vyléčit, ať se usadila v číkoli mysli; básník ji zase přirovnal k vodnatelnosti, při níž, čím více piješ, tím víc toužíš po vodě. Jiný jí zase říká posedlost, jejíž každý čin, který udělá, je dílem čiré hlouposti a výsledek zřejmého šílení. To se ukázalo na příhodě onoho bláhovce, který slyšel, že hůl je velmi užitečná k odhánění psů a k tomu, aby se mohl podpírat. Zdvíhal tedy všecko, co se podobalo holi, a nakonec jich měl tolik, že je sotva stačil unést. Tuto pošetilost napodobují lakomci, kteří hromadí víc životních potřeb, než jich potřebují, takže jim nejsou k užítku, ale na obtíž. Kdyby bláznili jen sami pro sebe a netýkalo se to jiných – dalo by se to snést; ale protože chtějí mít, aby nemohli mít jiní, a protože vše, co hrabou v mysli a požírají očima, uchvacují rukama a berou jiným, páchají tím zřejmě nespravedlnost a loupeže a způsobují tím, že jsou Bohu i lidem nesnesitelní. Bohu proto, že kladou překážky pramenům jeho dobroty, které tekou ke všem, lidem proto, že pro ně neplatí žádná práva příbuznosti, přátelství a náboženství a právem či neprávem uchvacují vše. To je zřídlo i mnoha jiných zmatků.

25. Nelze se tedy divit, že syn Boží, když byl vyslán napravovat porušené věci mezi lidstvem, a když dlel na světě v lidském těle, nechtěl mít žádný majetek, aby ukázal, jak léčit tuto nemoc, a říkal: Blaženější je dávat než brát. Dokazoval, že život žádného člověka nespočívá v rozhojnění statků (Luk. 12, 15) a prohlašoval také, že nikdo nemůže sloužit Bohu i mamonu. Nemají se tedy zbožní starat o výživu a oděv (je to pohanský mrav spojený s potupou pro Otce nebeského, který sám ví, čeho je nám třeba), ale spíše o to, abychom hledali království Boží a jeho spravedlnost, to ostatní bude nám přidáno (Mat. 6, 24 atd.). Toto nebeské umění, jak opravdu zbohatnout, jež získali od nebeského učitele, odevzdávali jeho věrní žáci apoštolové zase jiným, jak ukazuje ono Pavlovo: Velikým ziskem zbožnosti jest mysl, spokojená se svým údělem! Neboť nic jsme si nepřinesli na

tento svět a nic si odtud neodneseme. Máme-li tedy pokrm a oděv, spokojujme se s tím. Neboť ti, kdo chtějí zbohatnouti, upadají v pokušení a v osidla ďáblova i v mnohé neužitečné a škodlivé touhy, které pohřžují člověka v zapomenutí a zatracení (1 Tim. 6, 6 atd.).

26. Jestliže, křesťané, neposloucháte těchto božských rad, budou stát na soudě proti vám pohané, kteří byli osvíceni jen přirozeným rozumem a měli za to, že je nutno vyhýbat se tomuto moru. Toho je důkazem mnoho jejich zlatých výroků a příkladů. Jako onen Senecův:¹⁴ Chtivosti nestačí nic, přirozenosti stačí i málo. Dále: Nic bych ti tak rád nepřipomněl jako to, že všechno máš měřit podle svých přirozených potřeb, jež lze ukojit zdarma nebo levně. Jenom nesměšuj s potřebami neřesti. Ptáš se, na jakém stole, na jakém stříbře nebo jak se předkládají pokrmy? Příroda nežádá nic mimo pokrm. Sám Epikuros¹⁵ prohlásil: Komu nestačí málo, ten nemá dost na ničem. Sokrates¹⁶ odpověděl na otázku, kdo je nejbohatší, takto: Ten, kdo se spokojí s málem. Jako důvod toho prohlásil Pythagoras:¹⁷ život nejbližší Bohu je takový, jenž si vystačí sám bez vnějších opor. A Apuleius:¹⁸ Jistým znamením slabosti jsou mnohé potřeby. V životě jako při plavání je schopnější ten, kdo je méně zatížen. Moudře tedy praví Horatius:¹⁹

Nechtěj mít mnoho. Možno i pod chudou střechou
míti z života víc než král či než mají přátelé králů.

A Martialis:²⁰

Takovou zemi mám rád, kde mohu být šťasten i s málem,
kde malé bohatství již přepychem velkým se zdá.

A Dionysius Cato:²¹

V tom, co příroda dává, mít nemůžeš nouzi,
jestli se spokojíš s tím, co potřeba žádá.

A kdybychom hledali příklady skromného života i u nich, snadno by bylo možno najít krále a císaře a celá království a státy, kde byly poměry tím pokojnější, čím větší byla umírněnost a prostota; jako je tomu naopak: všude tam, kde je nádhera a přepych, tam se také setkáváme se zmatky, roztržkami, válkami a zánikem.

27. Nebyl tedy bezdůvodně považován za moudrý čin filozofa Hera-kleita,²² jenž byl při povstání požádán, aby promluvil k lidu a vysvětlil, jak by bylo možno žít v obci svorně. Vystoupil na řečniště, požádal o pohár studené vody, trochu mouky a glochonu²³ (což byl druh luštěniny), smísl to před očima všech, vypil pohár a beze slova odešel. Naznačoval tím způsobem, že obec urovná povstání teprve tehdy, jestliže všichni budou spokojeni s málem a přestanou se shánět po rozkoších. Jestliže tato rada, která byla dána obci, byla zdravá, bude zdravá i tehdy, bude-li dána i královstvím a zemím, jež spolu sousedí. Proto bych vám, míroví poslanci z obojího národa, kteří jste se shromáždili v Bredě, přál také nějakého takového Herakleita, jenž by chtěl, dovedl a mohl nějakou mocnou řečí nebo pohybem, výro-kem či jinotajem nebo jakýmkoli jiným způsobem vám a skrze vás i vašim vštípit lásku a náklonnost k umírněnosti. Ať zemřu, jestliže neuvidíme potom buď všechny, nebo alespoň ty hlavní pochodně války zhašeny.

28. Bylo by nerozvážné nebo nemilé říkat, zda oba národy přestoupily míru zdrženlivosti nebo jen jeden a který víc. Proto to neříkám; spravedlivý ať žaluje na sebe sám. Zato bych byl rád, svářící se Angličané a Nizozemci, abyste nepochybovali aspoň o tom, že o vašich sporech mohou soudit jiní lépe než vy sami, tak jako vidí lépe kouř ten, kdo je opodál, než ten, kdo je jím zahalen. A kdo přihlíží u těch, kteří hrají v kostky, nebo o něčem rokují, anebo se hádají, může lépe pronést soud o hře, rokování a sporu, protože je méně zaujatý, může se nezávisle rozhodnout (je prost naděje na výhru, starosti, neklidu a strachu). Když tedy mezi vámi vznikl spor, nejdříve za hranicemi (v dalekých přístavech a na ostrovech) a potom se v něm pokračovalo i doma, a když spory přešly v otevřené nepřátelství a kruté války, nemůže být jinak, než že přihlížející Evropa pronásí soud jak o příčinách války, tak o způsobu vedení (jak správný byl na té či oné straně) i o následcích války, jichž je třeba se obávat, a věří, že si může učinit správnější úsudek než vy.

29. Co se tedy o vás soudí? Nejdříve budu mluvit všeobecně. Každý, kdo jde věcem na kloub, nemůže pochybovat, zda tyto plavby Evropanů do jiných cizích krajů přinesly Evropě více dobra či zla. Je jasné, že jsme bohatší, pokud jde o jmění, rozličné vzácnosti a lahůdky, a je jasné, že jsme prolezlejší nejhнусnějšími neřestmi. Jaký je z toho

užitek, že je Evropa zaplavena africkým zlatem, americkým stříbrem a asijskými perlami a drahokamy, když s nesmírným rozmnožením kovů stouply zároveň nesmírně ceny, takže dnes mít tunu zlata neznamená skoro víc, než když za našich dědů měli několik zlatáků. Proč tedy zvyšovat množství, jež (podle filozofů) nemá žádný účinek. Co nám přinesly perly, drahokamy, hedvábné látky a podobné asijské libůstky? Přepych, změkčilost a nicotnosti. Slovem: ani o vlas nejsme lepší, nejsme-li po mnoha stránkách horší. Ti, kteří milují vážné věci, nemohou se nepřidružit k těm, kteří chválí staré prosté časy a prohlašují za šťastný věk nikoli tyto časy, zatížené zbytečnostmi, nýbrž ony staré a dávné časy, které se spokojovaly s málem, a to ještě málem domácího původu.

30. Ale protože je třeba přiznat, že umění plavit se je nesmírný Boží dar – nechceme-li se chovat nevděčně vůči Bohu a jestliže se nechceme dívat křivě na životní výhody – nesmíme uvažovat o tom, jak bychom je opustili, ale jak bychom zamezili zlořády, které se objevily, poněvadž je ho zneužíváno. (Považuji za ně lakotu, vzájemnou zášť, nenávist a krvavé války, v nichž jeden druhého vraždíme před očima barbarů.) Tak aby se křesťané přátelsky dohodli, které národy mají podnikat tyto plavby, proč a za jakých podmínek. Všichni sice, kteří bydlí u oceánu, budou říkat, že mají na to právo (Španělé, Portugalci, Francouzi, Angličané, Nizozemci), ale bylo by zde třeba zavést nějaký pořádek, aby jeden druhému nepřekážel; přitom je nutno uvážít, že někteří se k tomu hodí víc než jiní, protože jsme se všichni nenarodili ke všemu, někteří zase si potřebují tímto způsobem vydělat – je přece zřejmé, že se všechny evropské země netěší témuž blahobytu. Například Francie, které se říká květ světa, by mohla vypadat jako ráj na zemi, kdybychom ji srovnávali s Norskem a s některými jinými zeměmi. Co do půvabu se téměř vyrovná Anglii. Co tedy brání obyvatelům užívatí štěstí zaslíbené země a Šalomounových dob, aby každý seděl pod svou révou a pod svým fíkem a nezáviděl jiným práci, pot a nebezpečí, a nezáviděl těm, kteří musí podstupovat nebezpečí, aby uhájili život. Zvláště kdyby někdo uvážil, jaké jsou podmínky Nizozemců, shledal by, že si nezasluhují závisti, ale přízně. Neboť Bůh jim dal mnoho lidu, ale málo země. Ale přidal jim nadání vydělávat chléb, silné paže, které umějí pracovat a neúnavnou činnost. Mimo to jim dal přebývat mezi tolika řekami a u moře, ba u širého oceánu, že mohou vyvážet výsledky své práce a dovážet za to domů chléb.

Proč by se jim měla závidět tato vypjatá námaha? Zvláště když tím, že se plaví do všech stran, slouží nejenom sobě, ale i jiným četným národům (tím, že vyvážejí statky, kterých mají přebytek, a dovážejí to, co nezbytně potřebují).

31. Pravda je – jak se říká – že každý má dbát o své výhody, ale nemá způsobovat, aby jiní byli v nevýhodě. To prvé nám radí sama příroda, ono druhé zapovídá Bůh. Je tedy všude třeba řádu, nějakého pouta, které nás k tomuto řádu váže, a lásky, aby nikdo kvůli tomu, aby byl ve výhodě, nebral výhody jiným a nehřešil proti zákonům věčného řádu. V životě si máme počínat jako na hostině, pravil Epiktetos;²⁴ jestliže se něco roznáší a je to přineseno až k tobě, skromně natáhni ruku a přijmi to. Ještě to zde není? Nerozpínej do široka svou chuť! Minulo tě to? Nezadržuj to. Je to krásná rada, i když se to přenese na hostinu velkého Boha, kterou denně chystá lidstvu.

32. Jestliže se také u nás tedy omylem v něčem zhřešilo proti zákonům sousedského řádu, bude třeba napravit to s rozvahou, a to rychle, aby se zatvrzele nesetrvávalo v omylu a nedošlo se ke krajním důsledkům, kde už nezbyvá místa pro nápravu. Mnoho příkladů ukazuje jak spory, které vznikaly i z těch nepatrných příčin, končí tragicky, jestliže je neurovnal rozum. Dotknu se jen jediného strašného příkladu, o němž vypravuje Zwinger (podle 3. knihy Padovských dějin Bernarda Scardeona). V Padově kvetl rod Limineů. Dva bratři z tohoto rodu si vyšli po večeri ven. Jeden z nich se podíval na nebe a řekl, že by měl rád tolik skotu, kolik vidí zářit hvězd. Druhý udělal žert a řekl: Ale kdybych měl já louku tak rozsáhlou, jako je nebe, kde bys pásal ten svůj skot? Na tvé louce, odpověděl první. Na to druhý: A co bys dělal, kdybych ti to nedovolil? Prvý: Pásal bych proti tvé vůli. Proti mé vůli? namítl druhý. Vůbec bych se na tebe neohlížel, odpověděl první. Když se takto přeli a jeden druhému nechtěl ustoupit, obrátil se žert v hněv, hněv ve rvačku, rvačka v zuřivost, nakonec oba vytasili meče (jimiž byli oba na neštěstí náhodou opatřeni) a oba se pobodali. Sluhové, kteří je předtím slyšeli, jak se ze žertu prou, příběhli pozdě a nemohli jim již zachránit život, když se váleli ve vlastní krvi a zanedlouho vypustili duši. Jak je to smutný příběh. Kéž by se nikdy neopakoval. Ale obávám se, že ten, kdo přesněji zkoumá věci tohoto světa, vidí, že se podobné příběhy velmi často opakují. A bojím se, že se i u nás najde podobný původ bratrských sporů, když jeden chce právo na tučný skot a druhý zase

právo na žírnou louku. Přátelé, přispěchejte dříve, než smích skončí smutkem a nebude již místa pro lék.

33. Počátkem návratu na cestu bratrské lásky bude vzájemné smíření, ale je třeba, aby předtím došlo k smíření s Bohem. Jestliže totiž někdo pochybuje, že nejprve byl našimi hříchy uražen Bůh a že jeho trpělivost byla tak dlouho pokoušena, až nám uložil tato pokárání, ten dokazuje, že je slepý a že není křesťan. Není ukrácena ruka Hospodinova, aby nemohla zachraňovati, ani není obtíženo jeho ucho, aby nemohlo slyšet, volá prorok; ale vaše nepravosti vás rozlučují s vaším Bohem a vaše hříchy činí, že skrývá před vámi svou tvář (Iz. 59, 1). Kdokoli tedy bude hledat, jak se smířit s člověkem, a není smířen s Bohem, ten oklame sám sebe. A jestliže někdo hledá mír u lidí, a nedosáhl předtím vnitřního míru s Bohem, oklame sám sebe a nenajde mír žádný, protože pro bezbožné není mír, jak praví Hospodin (Iz. 48, 22). Jestliže budou lidé usilovat o vzájemný mír proti vůli Boží, najdou zpotvořeninu míru, výsměch, urážku, záhubu. Neboť Bůh je soudce, nechce, aby svět byl řízen jinak než podle jeho vůle, a nestrpí posměch.

34. Jestliže je třeba nějakého zvláštního napomenutí, bylo by snad užitečné, že je nebezpečné vést války s tím, kdo svou věc svěřil Bohu, a ještě nebezpečnější je válčit s tím, koho Bůh kryje štítem svého všemohoucího ramene, protože jej povolal na obranu své věci.

35. Němečtí dějepisci píší o tom, že se kdysi rozhněval na magdeburského arcibiskupa saský kurfiřt a vypověděl mu válku, a když už se chystal k válce, poslal zvědy vyslédit, jaké bude mít arcibiskup ve válce spojence a jak veliké bude mít vojsko. Ti se vrátili a oznámili, že se tam žádné vojsko nesbírá, ani není slyšet, že se sbírá někde jinde. Biskup prý jenom řekl, že se na něho útočí neprávem a že svou nevinu odporučí Bohu. Kníže, když to uslyšel, řekl: Tak, nechť tedy šílí a válčí si s Bohem někdo jiný. Rozpustil armádu a dohodl se s biskupem přátelsky. Proč o tom mluvím? Tato událost mi připomíná jakési vidění ze samého začátku anglicko-holandské války (4. a 5. července 1664), které měl muž (Št. M.), jehož Bůh uznal za hodna odhalovat budoucnost,²⁵ a které bylo také brzy vydáno tiskem (pod č. 118), kde lze čísti tato slova: Vyřídíte anglickému králi, jak moudře zahájili proti němu svou při Holanďané, kteří se vrhli k nohám Všemohoucího

a rozhodli se raději založit svou naději na milosrdenství než na svých vlastních silách. A tak budou sice od Boha potrestáni jako praví synové Davidovi, ale přesto neodejdou bez trestu ti, kteří množí důtky proti trestaným od Boha. Je známo, že se tak stalo (že po celou tuto tříletou válku jsou po všech krajích spojeného Nizozemí každý měsíc vyhlášovány a až dodnes konány slavnostní modlitby s postem), a proto kéž Bůh dá nejjasnějšímu anglickému králi napodobiti zbožnou rozvážnost onoho moudrého saského kurfiřta, aby nechal šílet a válčit s těmi, kteří mají za štít svého Boha, jiné.

36. A to tím spíše, jestliže si Bůh zvolil za nástroje k obraně své věci Holanďany, jak tomu již dobrá část křesťanského světa věří už celé století, poněvadž se o tom přesvědčila! Neboť po celou tu dobu byli Holanďané nepřemožitelní, neboť Bůh byl s nimi, pokud oni byli s Bohem (2 Par. 15, 2). Zkusil to sám velký vladař, který se marně snažil po sedmdesát let je unavit válkou.²⁶ Unavil sám sebe a nic tím nezískal, jen to, že byli ještě jednotnější, ještě statečnější, ještě mocnější a ještě v Bohu nepřemožitelnější a že to musel přiznat před celým světem, když je žádal o mír. Stejně tak se vede anglickým králům Jakubovi a Alžbětě, obráncům týchž svobod a víry, chráněným Božím štítem. Což už se nikdo nedá poučiti cizími škodami a nezmoudří? Moudře by učinil ten, kdo by napodobil Achiora²⁷ a poradil Holofernovi,²⁸ chystajícímu se válčit s národem Božím, aby nejdříve pátral, zda se snad nedopustili nějakého velikého hříchu proti Bohu svému, aby se tak mohlo doufat, že již mohou být přemoženi, protože opouštějí Boha svých otců a jsou opouštěni Bohem (Judit 5, 24). Jestliže se někomu zalíbilo dělat Holoferna, nedbat spásné rady a pokoušet se zdrtit mocí nevelký národ, jen ať to zkusí. Zkusí také, že jako věčná skála trvá dosud známá pravda:

Bůh nedovede opustit své věrné.

Ale nejodpornější by bylo, kdyby se o to pokoušeli bývalí spojenci v téže věci, kteří se seznámili s týmž ochráncem – Bohem – svých věcí. Ale věčná Boží moc zabrání, aby klesli až tak hluboko, a dá, aby se konečně svoji poznali a podali si pravice jako Jehu a Jonadab, nikoli se zvrácenou sobeckou horlivostí proti sobě, nýbrž se svatou horlivostí pro Hospodina (2 Král. 10, 15-16).

37. Spojení Nizozemci budou však dbát toho, aby se nevynášeli svými úspěchy nebo úspěchy svých otců, neboť jejich vítězství nebyla jejich, nýbrž beránka, na jehož straně stáli povolání, vyvolení a věrní (Zjev. 17, 14); pravím beránka, majícího sedm rohů (Zjev. 5, 6), přemáhajícího obludu, mající rohů deset (Zjev. 17, 3, 7).

38. Ale budou také bedlivě zpytovat své svědomí, zda ctí téhož Boha jako jejich otcové, zda hájí tutéž Boží věc, zda tak činí s touž svatou horlivostí. Jsou-li totiž stejní jako jejich otcové a jdou-li touž cestou, nechť bez obav doufají, že bude vůči nim Bůh týž; neboť Bůh je Bůh, který se nemění. Je vůči svým vždy týž, vůči věrným je věrný, vůči svatým svatý. Jestliže tomu tak není, pak je jistě třeba mít obavy, poněvadž změnění změněného poznávají (Žalm 18, 27). Neboť ustoupí-li spravedlivý od spravedlnosti své a spáchá-li nepravosti, zemře (Ez. 33, 18). I nejmilejší syn miláčka Božího Davida (ačkoli je nejmoudřejší a nejstatečnější z lidí, obraz a odlesk samotného věčného krále Mesiáše) zavrhován jest na věky, jestliže neuznává Otce svého, neslouží-li mu se srdcem dokonalým, nehledá-li jej ustavičně, nýbrž opouští-li ho (1 Par. 28, 9). Dodává se tam však: Ale poněvadž tě zvolil Hospodin k stavění domu svatostánku, posilni se a dokonči (v. 10). Totéž budou moci pro svou útěchu slyšet spojení Nizozemci, nepřestanou-li dokončovat dílo, které započali jejich otcové (bořili žaláře svědomí), anebo jestliže napravíte, v čem se omeškali. Společníci téže víry a utrpení Kristových v jiných zemích přispívali k vítězstvím vašich otců, když už ne všichni radou a činem, tedy alespoň prosbami a vzdechy k Bohu podle Mojžíšova příkladu (Exod. 12, 11); půjdete i vy na pomoc těm, kteří trpí v pecích babylonských? Budete bedlivě rozšiřovat poznání Boha svých otců mezi ubohými národy, kteří neznají svého Stvořitele? Jestliže budou dějepisci vyprávět potomkům o chybách, jakých jste se dopustili v této věci v Japonsku,²⁹ bude to spojeno s vaší chválou? Nebo bude Bůh přece jen vázán neopouštět ty, kteří jej opouštějí? Je třeba mít strach a je třeba se vrátit na cestu svaté horlivosti vašich svatých předků. Jestliže k tomu nedojde, bude marné spoléhat na snahy, které byly až dosud spojené na spojené cíle své nebo cizí. Hospodin rozvane svým vanutím vše, co se jeho duchu protiví. A naopak zase, líbí-li se Hospodinu cesty člověka, i nepřátele jeho obrátí k míru (Přísl. 16, 7).

39. Ale hledejte mír i vy sami, dokud nebudou hněv a škody ještě větší. A neotálejte s ním a nedělejte si naděje na vítězství, které je ještě v budoucnu. Mějte na paměti, že válečné kostky jsou příliš vrtkavé a že Bůh vždycky nenávidí a trestá zpupnost. To ať si vezmou k srdci obě strany a žádná ať nezavrhne snesitelné podmínky a nezaplétá se tak do ještě větších obtíží. Neboť jest dostatek příkladů, kdy lidé pozdě toužili po míru, který předtím odmítli. Trojané se teprve desátého roku po tolika porážkách začali radit o vrácení Heleny. Kdyby ji byli vrátili hned na začátku, když ji vymáhal Menelaos, byli by se vyhnuli nesčíslným útrapám. Vraťte tedy, Angličané a Nizozemci, včas své Heleny (na jejichž uchvácení si stěžují obě strany), abyste se vyhnuli hroznějším a větším pohromám. Zvláště když to je stěžej, v níž se otáčí nejenom vaše štěstí, ale i štěstí jiných. Ohlížejte se i na to, aby vaše smíření poskytlo příležitost k míru i jiným, aby tak zhoubné plameny válek nehubily neustále křesťanský svět.

40. Velkodušnost obou národů způsobila, že nechcete snášet nic otrockého a nastavili jste čelo proti čelu k hájení svobody své a svého národa. Ale ještě větší velkodušností bude, jestliže nepřipustíte, aby se velkodušnost zvrhla v otrocké neřesti, v touhu po pomstě a v zoufalou zatvrzelost. Bůh láme všechno zpupné. Budiž konec sporům o panství nad mořem; bylo už dříve řečeno, že toto panství nepatří žádnému tvorů, že náleží jedině Bohu. A přesto někteří z vás poslouchají pochlebníky [jako kdysi neopatrný Herodes (Skut. 12, 22)] a trpí, aby vám říkali Neptunové³⁰ nebo Aiolové.³¹ Co je tedy na tom divného, jestliže Bůh vyslal své Aioly a kázal rozehnati vaše loďstvo a pyšné trupy vašich lodí dal – jako kdysi Herodesovo tělo – hlo dat červům. Je naprosto nutno přestat usilovat o vládu nad mořem. Ano i spor o přednostní právo by byl nespravedlivý. Neboť společný Stvořitel dal všem společné právo na moře, když řekl: Panujte nad mořskými rybami (Gen. 1, 28). Nikdy však neřekl nikomu zvlášť: Panuj nad mořem. Dovolil sice Šalomounovi (který vyčerpал na stavbu svatostánku všechny poklady svého zlata a stříbra), aby poslal loďstvo do indického moře a přivezl veliké množství zlata z Ofir³² (2 Král. 9, 26), ale jeho pravnuku Jozafatovi³³ pro smlouvu s bezbožníky to nedovolil (2 Par. 20, 37).

41. Zde se naskytá příležitost napomenouti a požádati Angličany a Nizozemce (jakož i jiné národy, které se plaví po moři), aby za-

čali uvažovat o naplnění jednoho velmi starého proroctví. Kterého? Toho, jež čteme u Izaiáše v 23. kapitole. Tam Bůh nejdříve vypočítává hříchy a tresty za hříchy Tyru³⁴ [bylo to tehdy nejslavnější tržiště na světě, jehož kupci byli jako knížata a obchodníci nejznamenitější na zemi (v. 8) smilníci se všemi královstvími světa (v. 17)] a pak slibuje cosi velikého: I budou zasvěceny Hospodinu jeho obchody i jeho výdělků. Ale nebudou ukládány ani schovávány na poklad, nýbrž kupectví jeho bude pro ty, kteří přebývají před pánem, aby jedli do sytosti a měli roucho dobré (v. 18). Co to znamená? Odpovídám: Vše co je první svého druhu, dává ostatnímu měřítko i jméno (Kain vrahům, Abel mučedníkům, Babylon pýše, Sodoma nečistotě, Egypt tyranství, Jeruzalém církvi, atd.). Tedy i Tyros, první slavné světové tržiště, stal se typem pro všechna budoucí tržiště. Proto, cokoli se zde říká o Tyru, říká se zároveň o tobě, Amsterodame, o tobě, Lisabone, o vás, Benátky.³⁵ Vám přijde čas, kdy vaše kuplířství se všemi královstvími světa propadne Hospodinu; to jest, kdy kuplířské nástrahy a lakotné lsti budou zbožnosti k užitku a poskytnou příležitost rozšiřovat uctívání Boha na všechny strany. Ne aby z toho nějací soukromníci hromadili pro budoucno a pro soukromý prospěch poklady, nýbrž aby všichni, kteří přebývají před Pánem (na celé zemi, která je již zasvěcena Bohu), jedli, pili, odívali se a radostně chválili Boha veškeré země. Bude to blažený věk, bude-li dáno jej spatřiti. Slibuje to však onen pravdomluvný, jenž je mocný a jeho jméno je svaté (Luk. 1, 49).

42. Je však hodno úvahy, zda se to dá provést a jak. Vcelku vzato, lze to udělat tak, že každý, kdo se dá na obchodnickou dráhu, postaví si závazky vůči Bohu na prvé místo a nejvýše, aby měl s ním společný jak osud, tak svůj zisk, a cokoli svým počestným obchodováním (za jeho požehnání) vydělá, o to aby se zase dělil s Bohem. Jak? Tak jako David, pravící: Ty jsi můj pán, dobrota má nic tobě neprospěje nýbrž svatým, kteří jsou na zemi, v nichž všechna libost má (Žalm 16, 2-3). To lze opět provést dvojím způsobem, z nichž každý je svatý.

43. První způsob tkví v tom, aby každý, čím více při svých obchodech nashromáždí zisku, tím více aby dával na chudé, na sirotky, na počestné, na chudobince, školy, kostely a jiné zbožné účely a aby nechával stranou starosti o shromažďování pokladů či o výdaje na světské marnosti a životní zbytečnosti. Tehdy teprve se naplní to, co

praví Šalomoun: Půjčuje Hospodinu, kdo má smilování s chudými. Sám Hospodin navrátí jemu (Přísl. 19, 17). A co praví David: Blažený, kdo rád dává a půjčuje a všechno spravuje s rozumem (Žalm 112, 5, 9). I to, co říká sám Kristus: Kdo má (to jest, kdo štědrě má), tomu bude dáno; a kdo nemá, tomu bude vzato i to, co se domnívá míti (houževnatě to drže – Luk. 8, 18). Tehdy totiž je dobře živému tělu, jestliže žaludek zpracovává a rozdílí přijaté pokrmy celému tělu; a podobně i církvi je dobře tehdy a tehdy jsou věřící jedním srdcem a jednou duší, když nikdo nic z toho, co je Božím darem, nedrží jako lakomec jen pro vlastní užitek, ale jakoby pro všechny společně (Skut. 4, 32).

44. Druhý způsob zasvěcení obchodů Bohu je duchovnějším a vyšším: abychom hleděli získat Hospodinu ty národy, od nichž získáváme vnější statky a za hmotnou žeň abychom poskytovali duchovní setbu. To jest, abychom usilovali o to přivést všechny ty nevzdělané, barbarské národy, jež neznají Boha, svého Stvořitele a vykupitele (s nimiž obchodujeme v obojí Indii a jiných dalekých zemích a ostrovech) k pravému náboženství, k vzdělaným mravům a vědám, a tak rozmnožili po celém světě počet těch, kteří mají být spaseni. To šťastně začali dělat před několika lety Angličané v Nové Anglii³⁶, ale ostatní tomu věnovali až dodnes velmi nedbalou pozornost. Je tedy třeba nápravy a snahy, aby veškeré obchodování křesťanů po celém světě bylo však zasvěceno Bohu.

45. Máme-li jít za tímto cílem, je třeba, aby byl uzavřen a upevněn mír nejprve mezi námi v Evropě, abychom neustále nerozšiřovali své domácí spory na venek a tam se před očima nevěřících nesvářili buď o jejich statky, nebo i o naše náboženství. Jinak to bude jistě budeme-li se snažit šířit víru mezi pohany a sami nebudeme jednotni v způsobu křesťanské víry – při nejmenším Babylon, jehož léčení doma nedbáme, tím zmatenější, čím víc se rozšiřující. Ale v milosrdenství Božím je naděje, že brzo nastane konec babylonských zmatků, nejdříve mezi námi křesťany a brzy nato po celém světě. Základ této víry, pevný jako skála, máme jak v nejslavnějších starých i nových zaslíbeních Božích, o něž křesťané až dosud nedbali jak bylo třeba, tak v jitřence, která jižjiž vychází a je dvojí místo jediná, v onom velikém posledním světle světa, o němž je řečeno u proroka: V čas večera bude světlo (Zach. 14, 7).

46. Nejdříve se totiž slunce evangelia ukáže nám křesťanům, abychom je již viděli v plnějším světle, než tomu bylo dosud, neboť rozličnými mlhami lidských domněnek bylo zakryto [tak, že bylo třeba volat uprostřed křesťanství: Přišlo jitro a ejhle: noc! (Iz. 21, 12)]. Neboť svět měl zřejmou pravdu a světlo křesťanství zahalené do takových temnot, že skoro ani jeden křesťan nevěděl, co je Kristus, co je křesťan a co je pravé křesťanství. Z toho pramenily ony velké rozpory o všech člancích křesťanské víry, jaké není vidět nikde jinde. Z rozporů se pak rodí sekty, ze sekt odpůrci, z odpůrců nenávisť, z nenávisti boje a divoké a překruté pronásledování, takže Židům a Turkům, kteří nás pozorují, připadáme, jako by nás štvaly litice. K tomu přistupuje ještě nesmiřitelnost, kterou si křesťané navzájem vyhlašují – jako věčné nepřátelství – a přitom urputné odmítání vrátit se k jednotě. Tak Anglie a nesmiřitelný Řím, tak Německo a nesmiřitelné kalvínství a jiní, kteří si před sebe postavili štíty nesmiřitelnosti. A tak na Krista, jehož prostřednictvím se mělo smířiti vše s jeho Otcem a krví jeho kříže měl být vytvořen mír, na něho i na jeho smiřování plijí i sami křesťané.

47. Ale on se nad naší hloupostí přece jen smiloval a chystá lék proti šílení, pravé světlo, jež zaplaší mlhy nekonečných domněnek a ukáže pravý východ z nerozpleitelných zákrutů našich labyrintů – svou cestu Sionu,³⁷ tak přímou, že ani hloupí nebudou moci zabloudit (Iz., 35, 8). Jaký to bude prostředek? Sám ten, který řekl: já jsem cesta, pravda a život (Jan, 14, 6) a já jsem světlo světa, kdož mne následuje, nechodí v temnotách (Jan, 8, 12). Aby všichni ti, kteří se ke Kristu hlásili a hlásí, mohli vidět ono světlo jasněji a za jeho vedení se mohli vrátit se scestí na cestu, od bludů k pravdě a od všech srážů smrti na skálu života, je chystán (na rozkaz Boha, našeho slitovníka) neklamný ukazatel, pod tímto názvem:

Křesťanství smiřitelné
smiřovatelem Kristem,³⁸

to jest jasný důkaz, že lid, vyznávající Kristovo jméno, ať je rozdělen do jakýchkoli národů a jazyků, stran a sekt, přece jen se může sjednotit tak, aby všichni svorně žili v jednom ovčinci pod jedním pastýřem a v jednom království pod jedním králem; čas k tomu že již nastává... atd. Věříme, že ten důkaz bude tak jasný a v Bohu tak

mocný, že žádný křesťan – je-li to pravý křesťan nehledající u Krista nic mimo Krista, to jest pravdu, cestu a život – nebude chtít odepřít souhlas. Spíše každý zajásá celým svým srdcem a řekne s Davidem: Jak dobré a utěšené je, když bratří v jednomyslnosti přebývají, a se Šalomounem: Strhni mne za sebou. Do vůně mastí tvých budeme spěchat. A Kristus bude rovnat všechny naše spory tak mírně, jak jsme to nemohli my dokázat žádnými akademickými disputacemi ani polemickými spisy a jinými lidskými radami nebo poradami. Neboť dosud nebyl čas vylít všeobecné slitování a otevřít brány církve pro všechny národy světa. Nyní se však již (milostí Boží) blíží.

48. Ale protože my, křesťanský svět, Evropa, netvoříme celé lidstvo, protože kromě nás je po tváři celé země rozseto na sta národů a protože nestačí, aby Kristus byl Spasitelem jenom některých, nýbrž aby se stal světlem všech národů a spásou Boží až do končin země (Iz. 49, 6), je zajisté třeba uvažovat, jak bychom my křesťané uzavřeli mezi sebou mír a přinesli tak ostatnímu světu a všem národům pod sluncem světlo, mír a spásu. Pro tento svatý cíl chystá rovněž velebná Boží moudrost novou pomoc pod tímto názvem:

Porada lidstva o veškeré nápravě lidských věcí, čili rozumové zkoumání a s pomocí Boží i vyzkoumání, jak by bylo možno všeobecné záhubné zmatky poznat do základů, do základů zošklivit a do základů vyvrátit a jak by tímto způsobem bylo možno uvést záležitosti tohoto světa v klidný a utěšený stav.³⁹

Dá-li Bůh dokončiti toto dílo tak, jak je rozvrženo, bude možno doufat v to, veť doufati snad nikomu nepřišlo na mysl. (Ale Šalomoun si přál, aby Bůh dal moudrost a aby poslal svého ducha svatého s výsostí, aby byly napraveny stezky těch, kteří přebývají na zemi, a aby byli lidé spaseni moudrostí; Moudr. 9, 17-19). Bude, jak pravím, možno doufat, že v celém lidstvu bude konečně ve věcech jeden hlas, že všichni budou chtít souhlasit a ve snahách o obecné štěstí bude soulad, jestliže budou na základě společné podstaty lidské přirozenosti, totiž světla myslí, všichni lidé naučení chápat pravdu, volit dobro a sledovat, co si zvolili tak, aby toho také dosáhli. A to se bude dít na základě tak zřejmého rozumování, že si nikdo jen tak nedovolí odporovat, ba ani nebude moci (protože věčné pravdy zde budou seřazeny v jeden řetěz).

49. Tato dvě díla (Křesťanství smířitelné smířovatelem Kristem a Porada lidstva o zaplazení temnot pod jediným vedením světla myslí) nazval jsem dvojí jitřenkou nového velikého světla. Ale přistupuje k tomu třetí – hlas Boha,⁴⁰ jenž vstupuje do našich temnot, rozsuzuje mezi námi a vkládá se do našich sporů; hlas, který novými proroctvími, jež byly dány našemu věku, hlásá, co si Bůh na samém konci světa přeje od všech národů. Je to trojjediný svazek proroctví, vydaný roku 1657 pod názvem Světlo v temnotách, roku 1663 pod názvem Výbor božských proroctví, učiněných na prospěch našeho věku, a konečně svazek, který vyšel pod širším názvem

SVĚTLO Z TEMNOT

rozmnožené novými paprsky,
to jest
SLAVNOSTNÍ BOŽSKÁ PROROCTVÍ
učiněná
NA PROSPĚCH NAŠEHO VĚKU,
v nichž

1. se začínají žalostné nářky o krajním porušení křesťanského lidu,

2. ohlašují se hrozné rány Boží těm, kteří nečiní pokání,

3. a kde se vysvětluje, jak konečně Bůh – až zničí Babylon lži křesťanů, Židů, Turků, pohanů a všech národů na světě – založí novou církev, opravdu obecnou, která bude zářit jasně ve světlech Božích darů – a jaký bude její stav až do konce věků.

Prostřednictvím seslaných vidění a andělských i božských oslovení byla učiněna

1. Kryštofu Kotterovi, Slezanu v létech 1616 až 1624

2. Kristině Poniatowské, Češce v létech 1627, 1628 a 1629

3. Mikuláši Drábíkovi, Moravanu v létech 1638 až 1666.

50. Doufáme, že tyto hlasy budou částí volání onoho statečného anděla, kterého viděl Jan ve svém Zjevení sestupovati z nebe, aby ohlásil světu velikou proměnu věcí: byl oděn oblakem a tvářil se jako slunce. Nohy měl jako ohnivé sloupy a v ruce držel otevřenou knihu; volal velkým hlasem, jako když lev řve – a sedm hromů mu přizvukovalo.

Zdvihl ruku k nebi a přísahal při tom, jenž je živ na věky věků, jenž stvořil nebe i to, co na něm je, i zemi a to, co na ní je, i moře s tím, co je v něm, že již více času nebude; ale ve dnech hlasu sedmého anděla, až začne troubiti na polnici (a hlahol ten již zní za našich dní), že se naplní tajemství Boží, jak ohlásil skrze služebníky své proroky (Zjev. 10, 1–7). Ta kniha je podávána rukou téhož anděla k pozření (tenkrát Janovi, nyní církvi), aby přinesla hořkost těm, kteří pěstují své břicho, ale medovou sladkost těm, kteří mají Davidova ústa (v. 9-10; Žalm 19, 11; 119, 103), aby znovu prorokovala kmenům, národům i mnohým králům (v. 11).

51. Tak i v těchto proroctvích dostávají znovu všichni Janové (to jest všichni ti, jimž jsou odhalována tajemství posledního věku) rozkaz prorokovat kmenům, národům, jazykům a králům. Kde? Jak? U posledního proroka na četných místech. Tak čteme v proroctví 55, verš 13: Piš a dohotov k rozšíření mnoho set výtisků do všech končin světa atd. A v proroctví 92, 8: Již je čas, jižjiž přichází moje hodina, aby to, co jsem ti odhalil, nebylo drženo pod kbelcem, nýbrž aby to vyšlo na světlo. Proto pište to a tiskněte v jazycích kterýchkoli kmenů a rozešlete k národům země. Slyšte králové, slyšte vládcové národů atd. A proroctví 204, 39: Vy, moji věrní, statečně hlásejte světu, že přivedím změnu hodnou věčné paměti atd. A 211, v. 21: Chci, aby to, co vyšlo z mých úst, četli a rozuměli kmenové, národové a jazykové celého světa: židé i Řekové, Turci i Tataři, Arabové a Indové, Germáni, Italové, Angličané, Francouzi i Poláci; zkrátka nebudiž žádného jazyka pod sluncem, který by neznal této polnice mého volání atd. Také v proroctví 315, 17: Necht' pošlou toto králové králům, knížata knížatům, vládcové vládcům nejenom po světě křesťanském, nýbrž i Turkům, Tatarům a všem, kdož přebývají na tváři země atd. A proroctví 513, 7: Vraťte se ke mně, vraťte se, národové země, neboť hodina mého soudu, již dávno ohlašovaného, je přede dveřmi, i kdyby ji nechtěl nikdo viděti tak, aby bděl k slyšení mého hlasu. Vy však, moji svědkové, nepřestávejte ji ohlašovati. Jestliže i vy budete mlčet, budou kameny volat k těm, kteří mne, jediného pastýře svých duší, neznají tak, aby byli spaseni, činíce vůli mou i vůli Otce mého. Zapiš tyto řeči, ne své, nýbrž mé, jenž jsem král králů a vládce vládců, zda by snad nechtěli k sobě přijíti a předejiti nejzazší rány mého hněvu atd.

52. Činíme tedy to, co nám bylo poručeno, a tato slova krále králů posíláme jako nebeská usnesení a edikty prostřednictvím vás vyslanců pozemským králům, a to tak slavně, jako bylo nakázáno proroku Jeremiášovi poslati Boží slova (s připojenými symboly pout a okovů) ke králi idumejskému, ke králi moabskému, ke králi synů Amonových, ke králi Tyru a ke králi sidonskému po jejich vlastních vyslancích, shromážděných ku společné poradě v Jeruzalémě (Jer. 27, 1 atd.). A není pochyby, že tito vyslanci uposlechli vůle Boží a oznámili svým pánům, co jim bylo poručeno; to vysvítá z oněch slov proroka: také k Sedechiášovi, králi judskému, mluvil jsem podle všech těchto slov (v. 12).

53. Nikomu z vás ať nepřichází na mysl, že to bude látka málo vítaná, poněvadž teologové tuto věc odsoudili jako fanatismus a politici se jí vysmívají jako šílenství. Podobně se přihodilo i tomu, jenž na rozkaz proroka Elizea přišel pomazat Jehu na krále (2 Král. 9, 11). Neboť je Božím zvykem konati veliké své skutky skrze to, co v očích světa je pošetilé (1 Kor. 1, 19 atd.). Pozastavte se nad tímto příkladem: Co se mohlo zdát politikům pošetilejšího než to, co učinil Jeremiáš? Dal si udělat nebo si udělal sám jakési řemení a dřeva, která vypadala jako jha byků, zapřažených do pluhu. Posadil si to na krk a předstoupil před vyslance. Mluvil k nim o podstoupení jha krále babylonského, dal každému z nich takovéto pouto a kázal jim, aby je poslali svému králi. Který dnešní politik by se nesmál takové hlouposti? A přece nemůže být pochyb, že učinili, co jim bylo poručeno. Jedněte i vy, nejjasnější vyslanci, podobně, a co je vám na rozkaz Boží podáváno, abyste předložili svým králům, buď předložte při svém návratu domů anebo aspoň pošlete, jestliže vám vaše vyslanecké úkoly nedovolují vrátit se, a mějte naději, že budete vládcům vítanějšími posly, než mohli být výše zmínění vládcům svým. Vždyť nemáte oznámit svým králům tak tvrdé a kruté vzkazy, jako měli oni – aby totiž vzali na své šíje jho jakéhosi cizího vládce – nýbrž vzkazy právě opačné: aby byla s šíje národů snata všechna tyranská jha a aby byla zničena nejdříve mezi křesťany a později po celém světě.

54. Neboť tenkrát mluvil Bůh takto: Toto praví Hospodin zástupů, Bůh izraelský, toto řekněte pánům svým: já jsem mocí svou velikou a ramenem svým vztaženým stvořil zemi, člověka i dobytek, který jest na povrchu země. Proto dávám zemi, komukoli se zlíbí

očím mým. A nyní ejhle, odevzdávám všechny tyto země do rukou Nabuchodonozora,⁴¹ krále babylonského, sluhy svého, aby mu sloužily. I budou jemu sloužiti všichni národové, i synu jeho, i synu syna jeho, dokud nepřijde čas jeho země. I budou mu sloužiti národové mnozí a králové velicí. Avšak národ ten a království to, které nebude sloužiti králi babylonskému a nepoddá šíje své pod jeho jho, navštívím mečem a hladem a morem, dokud jich nevyplením rukou jeho (Jer. 27, 4-8). Jak kruté a smutné zprávy to byly tenkrát. A jaké jsou nyní? Naprosto radostné: že přišel čas, ve kterém Bůh, aby naplnil staré sliby, zláme jho babylonské se šíje národa svého a zpřetrhne tyranská pouta, aby nevládli více cizozemci národu Božímu, nýbrž aby sloužil Hospodinu, Bohu svému, a Davidovi, králi svému (Kristovi; Jer. 30, 8). Podobné věci slíbil skrze jiné proroky, když skrze ně kázal oznámiti králům i národům, že nadešel konec novozákonního Babylonu, to jest konec nespravedlivé vlády příslušníků církve nad světskou mocí i nad žezly králů. Neboť takto mluví: Vám, králové a knížata, jsem uložil, abyste stáli v čele vy; neboť i jméno máte ode mne, nikoli od anděla či jiného tvora (pro-roctví Drabíkovo 247, 13; rovněž prorocství 255, 13). Vraťte se, králové země, ke svým žezlům, abyste panovali bez vlády oné zpupné duchovní moci nad vámi, která vám, mocnostem ode mne zákonně zřízeným, vládne nikoli duchovně, nýbrž světsky. Neboť tito duchovní ubírali vaši hlavě čest, které jsem jim já nikdy nedal a které jsem si nikdy neosobil, když jsem žil na zemi, ačkoli jsem všechnu moc na nebi i na zemi dostal od Otce. A tak podobně. Proč byste se, vyslanci, báli oznámit to svým králům? Že je vůle nejvyšší nebeské svrchovanosti, aby práva nejvyšší svrchovanosti pod nebem byla odevzdána králům a aby oni – vyzbrojeni Božím souhlasem – sňali se sebe pouta liché lidské moci a aby na místě Božím (jehož království jsou na zemi služebníky; Moudr. 6, 5) proměnili všechny zmatky v pořádek a přivedli veškeré křesťanstvo k zákonům pravého křesťanství? Tak jim, synům jejich i synům jejich synů, bude dobře atd.

55. Udělejte si jen trochu pokdy, páni vyslanci, a prohlédněte si nejdříve tyto knihy, abyste z nadpisů a úvodu poznali, co se vám to předkládá jménem Boha Bohů. Lépe tak pochopíte, co je potřeba. Jestliže to neuděláte a jestliže se dáte svést vlastním nebo cizím předsudkem a odhodíte tyto věci do plamene opovržení, pak hleďte,

abyste sobě a svým králům neposloužili tak špatně jako judský král Joakim, když Jeremiášovu knihu řezal nožem a házel do ohně (Jer. 23, 23), a tím uvaloval na sebe a na svůj lid větší hněv a rány.

56. Jestliže někdo z vás řekne: Proč nepodáváš k posouzení napřed ony dřívější spisy, které slibují léky proti úpadku (to jest Smíření křesťanů a Všeobecné osvětlení národů), proč uvádíš napřed tyto knihy, které jsou podezřelejší⁴² a jejichž pravdu není tak snadno posoudit jako ony dříve uvedené, pak odpovídám: Chtěli jsme, ale nebylo to možné, jelikož Bůh dokončuje své dílo rychleji než lidé. Stalo se to i proto, že naše úvahy třebaže jsou do základů založeny na Božích knihách, na knihách přírody a na knihách Písma – jsou přece jen dílo lidské, kdežto proroctví obsahují bezprostředně řeči Boží a řeči andělů. Budiž tedy nejprve uvedena řeč Boží, jako norma, a pak teprve řeči lidské, řízené normou. A pak ti, kteří žádají, aby byly mé knihy vydány, jsou jen lidé, kdežto ten, jenž uložil, aby byla vydána proroctví, a stále na to naléhá (což vysvitne na svém místě), je sám Bůh; a Boha je třeba poslouchat především a více než lidi. Mimo to mé knihy budou obsahovat jednání lidského rozumu s lidským rozumem a vyžádají si určitého času; kniha proroctví obsahuje jednání Stvořitele se stvořením a nevyžaduje nic než poslušnost, zasahuje duši náhlou září Božské důstojnosti, děsí ji blesky oznámených ran a dohání ji tak, aby se podrobila Bohu. Konečně také proroctví žádají rychlé obrácení k Bohu, aby se předešel jeho hněv. Mé knihy však vyžadují náležitý čas k uvažování a důkladnému promyšlení, aby se zvážily a napravily staré bludy. Je tedy třeba jim toho dopřát. Ale máme také pozoruhodný příklad Eliáše, pokud jde o změněný postup, a to i při rozkazech Božích, jen když věci samy zůstanou beze změny. Toho se dotknu.

57. Eliáš, když měl být již odvolán se světa, dostal trojí rozkaz: pomazati Hazaele za krále Sýrie, pomazati Jehu za krále nad Izraelem a pomazati Elizea za proroka místo sebe (1 Král. 19, 16), s dodatkem: Kdokoli ujde meči Hazaelovu, toho zabije Jehu; a kdokoli ujde meči Jehu, toho zabije Elizeus (v. 17). Hle, jaký je pořad mezi vykonavateli Boží vůle, dvakrát opakovaný. 1. Hazael, 2. Jehu, 3. Elizeus. A přesto Eliáš brzy nato s pouště do země izraelské se vrátiv poslední rozkaz vykonal první (v. 19); pomazání Hazaela a Jehu bylo odloženo na několik let a nevykonal je Eliáš, nýbrž Elizeus (2 Král. 8, 9). Ať tedy

i v našem případě vystoupí nejprve Elizeus, abyste vy, kteří sledujete lidské plány politickým uměním, mohli podle něho poznat také Boží důvěrný plán o nastávajících proměnách světa.

Neboť lidé obvykle skrývají své úmysly; Bůh však to, co strojí ve svých úmyslech, nikdy neskrývá (Tob. 12, 7; Amos 3, 7). A proto při úmyslech lidských je třeba oka hadího, při božských oka holubičího, ale obojího spolu (Mat. 10, 16).

58. Vy tedy, vyslanci míru, abyste učinili zadost svému jménu, kladte na váhy nejenom lidské plány, ale i plány Božské. Mějte na mysli nejenom to, co od vás žádají vaši králové, ale i to, co od vás žádá král králů. Za cíl si kladte nikoli válku, nýbrž mír, a proto pamatujte, že vyjednávání musí být vedeno umírněně, nikoli vášnivě, upřímně, nikoli lstivě, a duší otevřenou, nikoli s nástrahami. Neboť Bůh, před jehož zraky budete jednat o záchraně či o záhubě jeho křesťanského lidu, je v srdci svém nakloněn upřímným (Žalm 33, 1), a proto svou přízní žehná záměrům dobrým. Zvrácené lidské usilování převrací na hlavy jeho původců. Proto budete vy i vaši králové a národové blaženi tehdy, až se slavné Boží dílo, dílo spravedlnosti, mír, bude pod vaší rukou dařiti tak, aby pro příště lid Boží bydlel v kráse míru, ve stanech důvěry a v odpočívání bohatém (Iz. 17, 18). Aby bylo možno k tomu dospět, musíme vás při spáse vašich králů a vašich království poprosit, abyste své úvahy nezaměřovali jen na věci lidské – práva a zákony – ale i na věci Božské (neboť i on jest moudrý; Iz. 31, 2). Máte nepochybně s sebou teology, strážce svého svědomí. Vezměte ku poradě i je, abyste dali pozor nejenom na to, co praví Machiavelli⁴³ nebo Papinianus,⁴⁴ ale i na to, co praví Kristus a Mojžíš. Tak nejsnáze prohlédnete to, co je lepší a bezpečnější.

59. Dá-li Bůh a vaše mírové jednání zakončí šťastným závěrem (podle myslí Boží), bude třeba vás poprosit také o to, abyste je chtěli korunovat vahou čisté víry před očima Božíma. Nepište dohody a smlouvy na pergamen, nýbrž do srdcí; nepotvrzujte je toliko stříbrnými pečeti, ale velebným Božím jménem; nepřisahejte jen jazykem na klamání lidí, ale z hloubi duše, jejímž zkoumatelem a svědkem je Bůh, při pravdě té, která je v Kristu (Efez. 4, 22). Jestliže si někdo bude počínat jinak, ať okusí Boží pomsty jako rušitel smluv Senacherib (Iz. 33, 8), uvržený do záhuby i se svým vojskem (kap. 37, 36-38), a jako král Sedekiáš, který složil přísahu věrnosti králi babylonské-

mu, ale ve prospěch krále egyptského a pro své osobní zájmy ji opět porušil. Tou lehkovážností urazil Boha tak, že řekl: Zdaž se bude dařiti tomu, kdo to učinil? Zdaliž ujde ten, kdo porušil smlouvu? Živ jsem já, praví panovník Hospodin; přísahu, již pohrdl, i smlouvu, kterou přestoupil, svalím na hlavu jeho. I roztáhnu nad ním síť svou a bude polapen do vrše mé atd. (Ez. 15-21).

60. Svá přání uzavírá Anděl míru přáním, vysloveným již na začátku tohoto spisu: aby svět stanul, přestal válčit a učinil místo knížeti míru, Kristu. Neboť je nutno, aby konečně již jednou byly v lidstvu zastaveny ty veliké hrůzy, řeky násilností, podvodu a záhub. Jinak řekne Bůh: Miloval zlořečení, nechať přijde na něj; nepřál si požehnání, budiž vzdáleno od něho (Žalm 109, 17). Ale není možno zastavit zlo jinak než tím, že ustoupíme od zla; neboť svrab se neléčí škrábáním, jak poznamenal Platon. Tedy ani války se nezastavují válčením, ani hádky hádkami, pronásledování pronásledováním, ale tím, že se toto vše obrátí v opak. Jestliže někdo nechce nic vědět o cestě míru, ať očekává soudy Boží, ohlášené Izaiášovi (59). Tam se také praví, že Bůh, neuvidí-li žádného muže, který by zakročil (za tak zoufalého stavu), sám přijde mstít, silen vlastní pravicí (v. 16), oděn spravedlností jako pancířem a zahalen pláštěm rozhorlení, aby na západu i na východě se báli jména Páně, až přijde vykupitel Sionu jako prudký příval. To znamená: jestliže křesťané nebudou chtít slyšet o mírových plánech ani zapřísahání, přivede Kristus přívaly svého hněvu buď od východu nebo od západu, dokud se všichni obyvatelé nenaucí vážit si jeho soudů a jeho jména.

Velleius Paterculus,⁴⁵ kniha II, hlava 25.

Sulla se pokusil urovnat válku za rovných podmínek a spravedlivě; ale mír se nemohl líbit těm, v nichž byla zlá a nesmírná chtivost.

David, žalm 68, 31.

Rozptyl, Bože, národy, které chtějí válkám.

Bůh u Jeremiáše; 29, 11.

Nebo já nejlépe znám myšlení, kteráž myslím o vás: myšlení o míru a nikoli o pohromě.

Poznámky

- 1 *V Bredě Breda*, město v jižní části Nizozemí (provincie Severní Brabant), dnes průmyslové velkoměsto.
- 2 *Angličané a Nizozemci, tyto dva národy, které z vůle Boží spolu sousedí a jsou odedávna jako bratři* Etnické příbuzenství nezabraňovalo častému soupeření; teprve po vytvoření církve anglikánské vznikaly náběhy ke společnému politickému postupu, hlavně vůči římskokatolické církvi.
- 3 *nejkřesťanštějšího krále* Francouzský král Ludvík XIV. (1638-1715), řečený Král Slunce.
- 4 *Spojených provincií* Spojené provincie, oficiální název pro Nizozemí.
- 5 *Casaubonův* Isaac Casaubonus (1559-1614), francouzský filolog a textový kritik, vynikající komentátor klasických spisovatelů, zejména historiků.
- 6 *Baroniovi* Caesar Baronius (1538-1607), italský církevní historik, kardinál.
- 7 *král Pyrrhus* Epeirský král Pyrrhos (asi 319-272) podnikl několik válek s Římany, sjednotil Řeky v jižní Itálii, ale nezmocnil se Peloponésu a ztratil i Makedonii, zisk svých prvních výbojů.
- 8 *Kineas* (*po 278 př. n. l.), řecký řečník (žák Démostenův) a státník ve službách Pyrrhových, pokusil se ho odvrátit od válek s Římany, neúspěšný vyjednaváč s Římany.
- 9 *valdenských* Valdenští, stoupenci Petra Valdese, bohatého peněžníka v Lyonu v 12. století, jenž r. 1176 rozdal všechno své jmění a věnoval se kazatelství. Valdenští byli ideově příbuzní s naukou Petra Chelčického, proto se ti, kteří pronikli do Čech, snažili o sblížení a splynutí s jednotou bratrskou. O posledních pronásledováních Valdenských v Piemontu r. 1655 psal Komenský téhož roku v Závírce k Hartmannovu českému překladu Historie o protiventství církve české podle manifestů valdenského kazatele Jeana Légera, který se obrátil i na Olivera Cromwella (a z Cromwellova pověření John Milton vyzýval nizozemské stavy k pomoci Valdenským). Komenský znal Légerův spisek *Avis de Paris* i v latinském znění.
- 10 *obojí Indie* Míněna jednak dnešní Indie (a Pákistán), jednak dnešní Amerika.
- 11 *Krantze* Albert Krantz/Cranzius (asi 1450-1517), profesor v Rostocku, později syndik v Hamburku, autor četných historických děl. Měl vliv na české historiky, často se ho dovolával Bohuslav Balbín. Z Krantzových spisů byly nejdůležitější *Saxonia* (1520) a *Vandalia* (1518).
- 12 *Zwinger* Theodor Zwingerus Bas (1533-1588), humanista, autor spisu *Divadlo lidského života* (*Theatrum Vitae Humanae*), 1586. Zwingera se Komenský často dovolává, z něho např. čerpal mnoho dodatků pro chystaný druhý díl *Divadla světa*.
- 13 *Demokritos* (asi 460-370), řecký filozof, zakladatel atomismu a materialistické filozofie.
- 14 *Senecův* Lucius Annaeus Seneca (4 př. n. l.-65), římský filozof, stoik, byl Komenskému z antických filozofů myšlenkově nejbliže.
- 15 *Epikuros* (341-270), řecký filozof, předchůdce materialistického názoru ve filozofii.
- 16 *Sokrates* (469-399), řecký filozof, jeden z nejpronikavějších myslitelů všech dob; učinil středem filozofického poznání člověka – tím byl Komenskému blízký.
- 17 *Pythagoras* (asi 580-asi 500), starořecký filozof a matematik, prohlásil číslo za podstatu světa; s přeceňováním významu čísel souvisí jeho (a hlavně jeho stoupenců) mystika čísel.

- 18 *Apuleius* Lucius Apuleius Platonicus (asi 125-180), římský spisovatel, autor filozofických spisů a románu *Proměny*, z něhož jsou nejznámější epizody *Amor a Psyche* a *Zlatý osel*.
- 19 *Horatius* Quintus Horatius Flaccus (65-8 př. n. l.), římský básník umných strofických konstrukcí a méně běžných rytmtů.
- 20 *Martialis* Marcus Valerius Martialis (38/41-asi 102), římský básník, satirik a epigramatik. V době Komenského byl velmi oblíben a napodobován; Komenský jej častěji cituje.
- 21 *Dionysius Cato* Údajný autor spisu *Dicta Catonis*. Poznamenává to Josephus Justus Scaliger na začátku poznámek k svému vydání tohoto souboru (Leiden 1538). Uvádí zde, že rukopis tímto jménem nadepsaný nalezl v prastaré knize z majetku Simeona Bossia.
- 22 *Herakleita* Herakleitos (asi 540-asi 480), řecký filozof; podle jeho názoru počátkem a podstatou všeho dění je oheň, vše ve světě je podrobno stále změně.
- 23 *glochonu* Tuto anekdotu zaznamenal Plutarchos ve spisku O mnohomluvnosti (17, p. 511 B – Diels, *Fragm. der Vorsetz.* 51935, 22 A 3b). Glochon, náležitě Gléchón (též Bléchón); polej (*Mentha pulegium*), mátovitá rostlina, jíž se podnes užívá v lékařství.
- 24 *Epiktetos* (asi 55-asi 135), římský filozof řeckého původu, stoik, jehož morální zásady byly příbuzné křesťanskému světovému názoru.
- 25 *muž (Št. M.), jehož Bůh uznal za hodna odhalovat budoucnost* Mínen pražský emigrant Štěpán Meliš (Melisch), jehož vidění a proroctví Komenský vydal r. 1659 a pak v několika pokračováních. Citované proroctví vyšlo v devátém pokračování (proroctví 116 až 120).
- 26 *velký vladař, který se marně snažil po sedmdesát let je unavit válkou* Španělský král Filip II. (1527-1598).
- 27 *Achiora* V apokryfní knize Judit odrazuje Asyřan Achior Holoferna od útoku na Izraelské.
- 28 *Holofernovi* Vojevůdce Asyřanů Holofernes byl přemožen izraelskou dívkou Juditou.
- 29 *chyb u Japonců* Mínen pravděpodobně období v 16. století po misijní činnosti Františka Xaverského v Japonsku.
- 30 *Neptunové* Neptun, v římské mytologii božský vládce moří; v řecké mytologii byl jeho obdobou bůh Poseidon.
- 31 *Aiolové* Aiolos, vládce větrů v Egejském moři.
- 32 *Ofir* Bájeslovná říše, kterou je pravděpodobně nutno situovat do jižní Afriky.
- 33 *Jozafatovi* Jozafat (asi 873-848), judský král, setrval v přátelských stycích a spojení s izraelskými králi.
- 34 *Tyru* Tyros, velké a bohaté foinické město na území dnešního Libanonu; dnešní jméno es-Súr.
- 35 *Amsterdam, Londýn, Lisabon, Benátky* Nejenom podle mínění Komenského, ale patrně ve shodě se skutečností to byla nejbohatší přístavní a obchodní města tehdejšího světa.
- 36 *Nové Anglii* Nová Anglie (ang. New England), anglická kolonie na východním pobřeží severní Ameriky, dnes šest severovýchodních států Spojených států amerických.
- 37 *Sionu* Sion, vrch v městě Jeruzalémě, pak označení té části Jeruzaléma, kde byl chrám Šalomounův, konečně označení celého města.
- 38 *Křesťanství smířitelné smířovatelem Kristem* Spis připravovaný Komenským od dob úvah o vytvoření Obecné porady o nápravě věcí lidských (přibližně od

- 1645), později začleňovaný do zamýšleného většího komplexu (jehož součástí měla být i Obecná porada).
- 39 *Porada lidstva o veškeré nápravě lidských věcí ...* Nejobsáhlejší titul Obecné porady – Komenský při různých příležitostech své spisy označuje rozmanitými způsoby.
- 40 *třetí hlas Boha* Komenský byl přesvědčen o božském charakteru revelací a věštek.
- 41 *Nabuchodonozora* Nabuchodonozor Hebrejské jméno babylonského krále Nebukadnesara II. (604-562).
- 42 *knihy podezřelejší* Komenský si sám jasně uvědomoval, že proti jeho sbírkám proroctví budou vyslovovány námitky.
- 43 *Machiavelli* Niccolò Machiavelli (1469-1527), italský státník, dějepisec a filozof; Komenský jej často cituje.
- 44 *Papinianus* Aemilius Papinianus (asi 146-212) římský právník foinického původu, rádce osvěceného Marca Aurelia, velmi vážený právnícký spisovatel.
- 45 *Velleius Paterculus* (asi 19 př. n. l.-31), římský dějepisec ze začátku našeho letopočtu, současník a obdivovatel císaře Tiberia.

ŠTĚSTÍ NÁRODA

PŘEDMLUVA

Šťěstí národa (v originále *Gentis felicitas*)

Napsáno asi 1654, vydáno patrně 1659 ve Velkém Varadíně (dnes Oradea) v Rumunsku. Nové vydání v Kvačalově Korrespondenci Jana Amose Komenského II, Praha 1902, s. 262–286; dále Janem Patočkou a Metodem Klučkou v edici *Gentium salutis reparator*, Praha 1956; edice Dílo J. A. Komenského – Opera J. A. Comenii 13, Praha 1974, s. 37–60. Do češtiny prvně přeloženo F. J. Zoubkem (vydání 1884) a poté i J. V. Novákem (vydání 1901, reedice 1948), novou českou verzi pořídil Metod Klučka pro zmíněnou Patočkovu edici 1956. Maďarsky vydáno 1936 v Bratislavě, slovensky roku 1992 v Martině jako *Šťastie národa*. Klučkův překlad poté použit i v české edici *Vybrané spisy Jana Amose Komenského VI. Spisy historické a politické*. Praha 1972, s. 249–290.

Pojednání, napsané zřejmě na konci Komenského pobytu v Blatném Potoce (Sárospatak v Maďarsku), je věnováno protestantskému sedmihradskému knížeti Jiřímu II. Rákócziimu, politiku střízlivějšímu než jeho zesnulý mladší bratr Zikmund, a snad i proto je tón a zaměření spisu reálnější, méně patetické a vizionářské než starší traktát *Sermo secretus* (Tajné kázání Nathana k Davidovi) z roku 1651, vyzývající biblickou rétorikou knížete Zikmunda k reformám. Komenský, obeznámený se současnou anglickou, holandskou, německou i polskou politickou a národohospodářskou literaturou (Stoughton, Grotius, Althusius, Modrzewski ad.) podmiňuje „šťěstí národa“ a politický vzestup země rozvojem ekonomiky a vzdělanosti.

V tomto ohledu mají však Maďaři dle Komenského do ideální situace daleko. Jsou ohrožováni nejen Tureckem a Habsburky, ale

také svojí leností, sobeckostí a zaostalostí, nevědomostí a krutovládou šlechty. Cestu vpřed vidí Komenský v reformách, zejména ve zlepšení výchovy a vzdělání. A proto vybízí autor knížete k nápravě vlastního národa, protože jen tak se může sedmihradský vladař stát novým Davidem v evropské politice. Spis byl podle Komenského Listu Montanovi vydán roku 1659 (samostatný výtisk nedatován, dva exempláře zachovány v Univerzitní knihovně v rumunské Kluži a Széchényiho knihovně v Budapešti). Tehdy už byly ale Komenského rady neuskutečnitelné, protože se Rákóczi po porážce v Polsku dostal i do beznadějné války s Turky, ve které roku 1660 zahynul. Okolnosti vydání s nejméně pětiletým odstupem od vzniku díla jsou proto nejasné, Komenský, v té době již usazený v Amsterdamu, se na této edici zřejmě nepodílel. Ovšem v době napsání, tj. patrně na konci Komenského pobytu v Uhrách, měl autor pro vznik díla reálné důvody. Sedmihradsko pod vedením knížete Jiřího II. se jevilo jako lokální a ctižádostivá mocnost středovýchodní Evropy, usilující i o spolupráci s protestantským Švédskem. Ostatně v této době, kolem roku 1654, sám Komenský tuto koalici aktivně podporoval a sliboval si od ní (případně i za pomoci cromwellovské Anglie) dokonce i revizi vestfálského míru a možné politicko-náboženské změny ve prospěch českého exilu. Tyto Komenského politické aktivity byly ovšem po jeho příchodu do Amsterdamu kritizovány, a i z těchto důvodů vydal český reformátor roku 1658 obranný spisek Úvaha o porážce knížete sedmihradského (*De principis Transylvaniae ruina iudicium*), v němž vytýká knížeti právě neochotu k rázným reformám i špatnou připravenost a načasování vojenské intervence v Polsku až na rok 1657 (v té době už Švédové začali v Polsku prohrávat a české exilové centrum Lešno bylo zničeno).

Spis Štěstí národa je samozřejmě zčásti dobově podmíněn. Komenský v něm reflektoval složitou politicko-náboženskou situaci ve střední Evropě stejně jako poměry v Sedmihradsku, mnohonárodnostním knížectví, existujícím v 17. století na rozhraní dnešních států Maďarsko, Rumunsko, Slovensko a Ukrajina, a to pod vládou maďarské protestantské šlechty v čele s dynastií Rákócziů. Tato monarchie stavovského typu, ležící na velmocenském rozhraní mezi tureckou a habsburskou říší, se Komenskému – alespoň zprvu – jevila jako stát, ochotný pomoci českému exilu a zároveň připravený i k reformám, zvláště ve školství. Proto také Komenský přijal roku 1650 pozvání osvěceného rákócziovského dvora do Sárospataku s cí-

lem založit zde moderní, pansofickou školu (Blatný Potok nad řekou Bodrogem, dnes v Maďarsku nedaleko slovenských hranic: dosud je zde dochována renesanční zámecká rezidence). Jeho nesporný vliv i autorita jej tak postavily i do neformální a možná i nechtěné role jakéhosi politického poradce.

Obsah díla naznačuje celý dlouhý titul – v překladu „Štěstí národa, jako zrcadlo nastavené těm, kteří by chtěli zvědět, jsou-li šťastní a na jaký způsob by se jimi mohli státí.“ Zhruba třicetistránkový text je zpřehledněn rozdělením do 140 stručných a věcných paragrafů. Nejprve autor definuje národ jako společenství lidí jednoho kmene a jazyka žijící ve společné vlasti a spojené svazky vzájemné lásky, svornosti a snahy o obecné dobro. Štěstí každého národa spočívá v naplnění nutných předpokladů a podmínek, ty Komenský shrnuje již úvodem svého pojednání v sedmém paragrafu do 18 bodů, které nazývá „stupně národního štěstí“. Ke šťastnému stavu národa a státu patří tedy dle autora: 1. dostatečné množství obyvatel, 2. úrodná země, 3. samostatná sídla, 4. dobří sousedé, 5. případně dobře zajištěná obrana proti sousedům špatným, 6. vnitřní mír, 7. dobré zákony, 8. spolehlivé úřady, 9. jejich obsazení vlastními lidmi, 10. jejich spravedlnost vůči poddaným, 11. rychlé vyřízení potřebných věcí, 12. prosperující zemědělství a řemesla, 13. obecný blahobyť, 14. osobní a majetková bezpečnost, 15. pečlivá výchova mládeže, 16. vroucí zbožnost (tj. i mravnost národa), 17. příznivé znamení Boží milosti, 18. respekt ze strany jiných národů. V dalších paragrafech pak jednotlivé stupně štěstí komentuje a rozebírá, často i s poukazem na konkrétní situaci uherského (maďarského) národa, ale také s odkazy například jiných evropských zemí i států starověkých. Součástí národního štěstí je i obecná svoboda všech stavů dané země. Nejhorším protivníkem národního štěstí a vzestupu je ovšem jako hlavní „všeobecná příčina – nevědomost“ čili nedostatečné vzdělání a zanedbaná péče o školy.

Bez ohledu na časové a historické souvislosti představuje toto rozsahem nevelké pojednání jeden z klenotů Komenského díla. Je navíc neobyčejně čtivě, stručně a výstižně napsáno a zdaleka se netýká jen maďarského národa a jeho elit v 17. století. Komenský tu řeší i jeden ze základních problémů politické teorie a praxe raného novověku – rozpor a napětí mezi nastupujícím panovnickým absolutismem, většinou spojeným s náboženskou totalitou, a spíše pluralitním stavovským modelem, obvykle církevně tolerantnějším. Bylo

by chybné vidět v tomto konfliktu, vrcholícím právě v Komenského době za třicetileté války či v anglické revoluci, nehistoricky střet „demokracie“ a „státní despotie“, nicméně Komenského sympatie byly jednoznačné. Proto i spisek Štěstí národa počítá sice s mimořádnou úlohou panovníka – reformátora, ale také s jeho zodpovědností vůči poddaným (moderně bychom řekli „občanům“), neboť štěstí národa a blaho státu je spojeno se štěstím a blahem jednotlivce. Ostatně důraz na jednotlivce, individuum, člověka, je bytostnou podstatou celého Komenského nápravného úsilí, vždyť teprve vzděláním, výchovou, kultivací člověka se může dosáhnout polepšení lidstva. I proto byl Komenský zásadním odpůrcem „machiavellismu“ a tzv. státní doktríny čili rezóny nezávislé na morálce a prikazující navíc v údajném vyšším mocenském zájmu naprosté podřízení jednotlivce státní mašinérii včetně omezení jeho práv a svobod. Odtud pramení i autorův velký důraz na spravedlnost, nezávislost soudnictví a výkonnost a neúplatnost úřadů! Komenský nikdy nebyl ani naivní pacifista, mírotvůrce za každou cenu, ale pečlivě zvažoval i případné použití spravedlivé obrany proti zlu a násilí. Velmi prozíravě promýšlel i ekonomické otázky, zvláště hospodářskou nezávislost. Jako pedagogický optimista a reformátor byl pochopitelně přesvědčen o tom, že prosperity jednotlivce, státu, země, celé společnosti není možné dosáhnout bez kvalitního vzdělání a efektivního školského systému. Na toto Komenského pojednání nutno ovšem nahlížet i z perspektivy jeho hlavní tvůrčí a životní priority, a tou byla od 40. let 17. století rozpracovaná Obecná porada o nápravě věcí lidských. Proto v jejím šestém, byť nedokončeném šestém dílu, v Panorthosii čili Všenápravě, se některé myšlenky a doporučení ze Štěstí národa opakují a rozvíjejí. Pro Komenského byla cílem jakási evropská a později i světová „konfederace“ či „unie“, vytvářená svobodnými a prosperujícími národy, respektive národními státy, ať už, moderně řečeno konstitučními monarchiemi, či republikami. A tak podobně jako Všenáprava spis Štěstí národa zaujme dnešního čtenáře svými moderními a stále platnými postřehy, a i proto patří přes svoji stručnost k nejlepším Komenského dílům s trvalou hodnotou.

ŠTĚSTÍ NÁRODA

postavené za zrcadlo
těm,
kteří chtějí poznati,
jsou-li šťastni
a jak by se
mohli šťastnými státi

Nejjasnějšímu
knížeti sedmihradskému
Jiřímu Rákóczimu

1. Národ je veliký počet lidí, pocházejících z téhož kmene, kteří bydlí na témž místě na zemi (jakoby ve společném domě, jež nazývají vlastí), mluví týmž jazykem, a jsou tak spojeni týmiž svazky společné lásky, svornosti a snahy o obecné dobro.

Co je národ?

2. Je mnoho rozmanitých národů pod sluncem, ale všechny se řízením Božím vyznačují tím rysem, že jak jednotliví lidé, tak také jednotlivé národy sebe milují a přejí si štěstí, vzájemným závoděním se pobízejíce k stavu blaženosti.

Každý národ
má vlastní
přání: býti
šťasten

3. Jistě se tím popírá přirozená lidská povaha, jestliže některý národ odmítá péči o sebe do té míry, že nechce nebo nedovede ani poznat své neštěstí, ani se dát cizím štěstím pohnout k závodění o ně.

Vyjma
ten, jenž je
zchátralý

4. Šťastný naproti tomu je národ, který dbá toho, čeho si žádá vznešenost lidské přirozenosti, a snaží se povznést k vrcholu jejího lesku.

Odkud zvědět
co činí národ
šťastným?

5. Přihlédněme tedy i my, co je to, co činí nějaký národ tak skvělým, že může být po zásluze a po právu prohlášován za šťastný a blažený.

6. Shledáme proto ze svatých Písem, z výroků mudrců i ze světového názoru všechny druhy štěstí; s tím cílem, abychom snáze poznali, pokud se jim blížíme a pokud se jim vzdalujeme, a tak abychom mohli zdavěji uvažovat o vyplnění mezer.

**Osmnáct částí
či stupňů ná-
rodního štěstí**

7. Přehlížejíce jeho všechny druhy, prohlašujeme za šťastný onen národ, který I. je hojně rozmnožen; II. obdařen zemí dobrou k obývání; III. nesmíšen s cizinci; IV. obklopen dobrými sousedy, kteří jej neohrožují; V. stávají-li se však zpupnými, umí zkrotit jejich nájezdy a zjednat si mír; VI. doma však žije v míru a svornosti; VII. je k tomu účelu pěkně obdařen dobrými řády a zákony; VIII. je dobře chráněn strážcem zákonů, dobrým a moudrým úřadem; IX. a to nikoli cizím, nýbrž pocházejícím z téhož kmene a spjatým se svými příslušníky poutem krve; X. takže netísni své lidi otrockým jhem, nýbrž je zachovává na svobodě; XI. kde každý člen národa radostně a čile koná své povinnosti bez všelijaké překážky; XII. kde obecně kvete hospodářství a řemesla; XIII. z nichž pochází všeobecný nadbytek, moc a bohatství, takže každý počestný pracovník jí svůj chléb, neubíraje jej jiným; XIV. i veřejná bezpečnost; XV. přistoupí-li k tomu dobrá výchova mládeže a ušlechtilé vzdělání, vzkvétá národu chvála moudrosti; XVI. i čisté a vroucí ctění Boha, svolávající z nebe všechno Boží požehnání; XVII. a kterému Bůh nadto dává i mimořádné důkazy své záštity a přízně; XVIII. takže pro to všechno je nějaký národ předmětem obdivu u jiných národů. – Ale prohlédněme si každý bod zvlášť.

**I. Početnost
národa**

8. O prvně uvedeném znaku štěstí máme chválu z úst samého Boha. Když sliboval mnohá požehnání Abrahamovi, věrnému svému, jež nazval svým přítelem, položil na prvním místě toto: A učiním tě v národ veliký (Gen. 12, 2). Rozmnožím símě tvé jako prach země (kap. 13, 16). Sečti hvězdy, můžeš-li; tak bude símě tvé (kap. 15, 5).

II. Dary země

9. Další stupeň požehnání položil Bůh tím, že daroval tomuto národu dobrou zemi, oplývající mlékem a medem. Tím, že jim to tolikrát sliboval, tolikrát pochvalně velebil a tolikrát vyčítal nevďěčnost za toto dobrodiní (jsou toho plny knihy Mojžíšovy i knihy proroků),

ukázal dostatečně, jak vysoko má být ceněno dobrodruží tohoto druhu.

10. Že je dále částí štěstí obydlení země jen domácím obyvatelstvem beze smíšení s cizinci, plyne z toho, že Bůh odevzdáváje svému lidu onu dobrou zemi, poradil mu, aby netrpěl jiných, a zakázal mu mísit se s nimi, jak čteme na čtených místech.

III. Svě-
bytnost

11. Míti sousední národy za přátele, nikoli za nepřátele, je dar Boží a část štěstí; což je patrné z toho, co slíbil Bůh lidu izraelskému, bude-li chodit v příkázáních jeho: že zadrží nepřátele odevšad a způsobí, aby národ jeho bydletí mohl beze strachu v zemi své (Lev. 26, 5).

IV. Pokoj od
sousedů

12. Jestliže však přece učiní vpád, aby rušili pokoj jeho lidu, slíbil Bůh svým věrným sílu a zdar zbraní, takže honiti bude pět našich sto cizích, a sto našich deset tisíc jejich (Lev. 26, 8). Ale i pohané, lid Boha neznalý, považují šťastný zdar zbraní za základ štěstí státu, jak je patrné z dějin všech národů.

V. Zdar zbraní

13. Že vnitřní svornost je částí štěstí, kdo by pochyboval? Vždyť svorností malé věci rostou, nesvorností se i největší rozpadají!¹ Proto, máme-li s některým národem nejlepší vůli, přejeme mu mír a pokoj jako v žalmu 122, 6-7.

VI. Vnitřní
svornost

14. Ale poutem svornosti jsou dobré zákony, které udržují všechny a všechno v rovnováze, vzdalujíce bezpráví od nevinných a uvalujíce tresty na pachatele bezpráví; proto zřejmě blaho obce spočívá v zákonech.

VII. Dobré
zákony

15. Avšak sebelepší zákony jsou bez vykladatele němé, bez vykonavatele mrtvé; zabezpečují tedy svému národu právě štěstí teprve ti, kteří mu stojí v čele s úřední mocí, pokud budou moudří, zbožní, mírní vůči dobrým a přísní ke zlým.

VIII. Dob-
rý úřad

**IX. Nejvyšším
úředníkem
tuzemec**

16. Král domácího rodu, stejné krve s těmi, nad nimiž vládne, je složkou štěstí u dotyčného národa; což patrné z toho, že Bůh svému milovanému lidu izraelskému, jemuž nejvíce přál, dával tu radu, aby si nikdy nebrali za krále člověka z cizího národa, jenž by nebyl jejich bratrem (Deut. 17, 15). Mezi sliby a požehnání pak položil, že žádný cizinec nebude nad nimi pano-
vati, budou-li Boha poslušni (Deut. 15, 6).

**X. Obecná
svoboda**

17. A obecná svoboda, svoboda všech stavů, jak by ne-
byla součástí štěstí? Dobro je zajisté tím lepší, čím je
obecnější. Lepší je slunce, které svítí od svítání všem,
než svíčka svítící jen jednomu člověku nebo jednomu
domu atd.

**XI. Všestran-
ná svěžest
a čilost lidu**

18. Podobně i tělesná a duševní čilost, nějakému náro-
du takřka vrozená, musí se právem považovat za obec-
ný poklad štěstí. Neboť jestliže k chudobě přivádí ruka
lenivá, ruka však pracovitých obohacuje (Přísl. 10, 4),
jestliže lenoch chce a nechce, kdežto duše pracovitých
zbohatne (kap. 13, 4), pak jistě tam, kde čilost je všeo-
becná a celému národu společná, nemůže se nedostá-
vat obecnému dobru radostného zdaru.

**XII. Doved-
nost všeho
druhu**

19. Kde vládnou dobrá umění, jak řemeslná, tak svo-
bodná, tam se rozmnožuje obecné štěstí. Neboť ve-
spolnou příčinlivostí a vzájemným závoděním se za-
hání lenivost; hojně se objevují lidé všestranně uži-
teční, netrpí-li se zaháleči,² žebráci a jiná neužitečná
břemena země, jakoby odumřelé nebo hniјící údy na
živém těle.

**XIII. Všeobec-
ný nadbytek**

20. Odtud pochází nadbytek; že i ten je složkou štěs-
tí, naznačuje Písmo, když praví (vynášejíc velebením
nejutěšenější stav království izraelského pod vládou
Šalomounovou³), že převýšilo všechny krále království
bohatstvím a moudrostí; i nabízeli mu králové i ná-
rodové dary, nádobí zlaté a stříbrné, roucha, válečné
zbraně, vonné věci, koně a mezky; a nevážili si stříbra

za dnů Šalomounových, poněvadž ho byl v Jeruzalémě nadbytek jako kamení; a cedrů měli tolik, jako by to byly plané fíky, atd. atd. (1 Král. 10, 21 atd.)

21. Jak skvělou perlou v pokladě štěstí je veřejná bezpečnost, to ukazuje Duch svatý, velebě časy Šalomounovy, kde bydlel Juda a Izrael beze všeho strachu, jeden každý pod révou svou a pod fíkem svým pro všechny dny Šalomounovy (1 Král. 4, 25).

XIV. Veřejná bezpečnost všech

22. Že štěstí národa záleží také v dobré výchově mládeže, je zřejmá věc; neboť Mojžíš, David, Šalomoun a jiní zbožní i moudří správcové národů chtěli mít péči o rozkvět výchovy mezi hlavními úkoly své vlády. Neboť, jak se dá začátek, tak všechno; jak se kdo utváří jako chlapec, takový bude, až se stane mužem, moudrý nebo pošetilý, zbožný nebo bezbožný atd. (Přísl. 22, 6). Množství moudrých je zajisté spásou okršku zemského (Moudr. 6, 26). A jako dub postavený na oporu například hráze, udržuje hrázi, tak svaté símě v některém národě udržuje národ, jak svědčí Bůh (Iz. 6, 13). Proto David⁴ dával hochům sám sebe za vychovatele, ochoten je učit (Žalm 34, 12). A Šalomoun⁵ vyznal, že pro ně píše své knihy (Přísl. 1, 4). Šťasten tedy národ, který oplývá dobrými školami, dobrými knihami a dobrými předpisy nebo zvyky ve výchově mládeže.

XV. Dobrá výchova mládeže

23. Jaký význam má pro štěstí národa čisté náboženství, to ukázal David zvoláním: blažen jest národ, jehož pánem jest Hospodin, a blažen lid, kterýž si vyvolil za dědictví (Žalm 33, 12). Neboť tomu sluncem a pavézou jest Hospodin, milost udíleje a slávu; aniž odepře čeho dobrého chodícím v upřímnosti (Žalm 84, 12).

XVI. Čistota náboženství

24. Mimořádným znakem Boží záštiny jest, jestliže Bůh dává mimořádnými výstrahami znamení národu, vybočujícímu z mezí a uvalujícímu na sebe tresty; znamení to jednak hněvu, bude-li si dále tak vést, jednak milosti, přestane-li. Toho druhu jsou divy způsobené

XVII. Mimořádné znaky boží záštiny

na nebi nebo na zemi; a mužové nebo ženy zachvácení závanem Božím a mluvící jménem Božím věci neobyčejné a povznesené nad úroveň lidskou; nebo jindy mužové, vládnoucí mimořádnými dary (buď duševní nebo tělesné síly), poskytující příležitosti nebo podněty k nápravě navyklého zla. Toto dobrodiní kupí Bůh, promlouvaje k lidu izraelskému takto: Já vzbuzoval jsem ze synů vašich proroky a z rádců vašich nazarejské (Amos 2, 11). Rovněž: Vzbuzoval Pán soudce (bohatýry), aby těžce sklíčené osvobozovali z rukou zhoubců jejich (Soud. 2, 16).

**XVIII. Obdiv
u cizinců**

25. Poslední znak štěstí jest v tom, obdivují-li se některému národu pro všechny ty dary ostatní národové, říkající: Ejhle, lid moudrý a rozumný! Národ veliký a kmen znamenitý, který má Boha tak blízkého sobě? (Deut. 4, 6-7). Blahoslavený jsi, Izraeli; kdo je podoběn tobě, lide vysvobozený skrze Hospodina, jenž jest páva za spomožení tvého a meč důstojnosti tvé? (Deut. 33, 29.)

**Zda to posta-
čuje? Odpoví-
dá se kladně**

26. Těchto osmnáct znaků šťastného národa, znázorněných napříkladech svatého lidu izraelského, dalo by se objasnit příklady i jiných, větších a šťastnějších národů (chaldejského, perského, řeckého, římského atd.); ale poněvadž věc je, doufám, dosti jasná sama o sobě a neprospívá ji rozprávět, přistupme k tomu, abychom, užívající těchto zásad a příkladů jako zrcadla, pozorovali sami sebe, jak šťastni jsme ve svém národě, neb jak mnoho nám chybí.

**Vyskytují se
arci nedo-
statky jako
v národě
izraelském**

27. Nicméně je nutné připomenout si předem známý výrok básníkův: Nic není šťastno z každické stránky. (Jestliže nic, tedy ani žádný národ.) Většině národů chybí většina těchto již zmíněných částí štěstí; ne-li počtem, tedy stupněm. Jak veliké zvraty svého štěstí zažil od času i sám národ židovský, Bohu nad jiné milý a považovaný za blaženého nad všechny! Bude to jasno, srovná-li se jeho stav v Egyptě, na poušti, za soud-

ců a za rozmanitých králů, jednak moudrých a zbožných, za Davida, Šalomouna, Jozafata,⁶ Joziáše,⁷ pod nimiž vše kvetlo, jednak bezbožných a pošetilých, za Roboama,⁸ Manase,⁹ Achaba¹⁰ a Jezabel,¹¹ pod nimiž se všechno řítilo v úpadek, až se nakonec všechno zhroutilo, takže nic není žalostnějšího nad pozůstatky toho národa. Tak se děje i jinde dosud.

28. Stejná proměnlivost tísní také ostatní národy světa, takže brzy se povznášejí, brzy klesají, hned se stkví, hned zatemňují, brzy jsou šťastné, brzy ubohé, podle toho jak převládají ctnosti nad vadami, píle nad leností, moudrost nad pošetilostí atd., nebo jak jim podléhají anebo jak Bůh, vládce světa, rozděluje odměny a tresty mezi syny lidské i celé národy, jedny vyznamenává štěstím, druhé niče pohromami (neboť náhoda a námatka nemá místa v království Prozířetelnosti).

29. Nechť se tedy zamyslí a svůj osud uváží ostatní národy, pokud pokládají za prospěšné znát své výhody i nevýhody. Nám se dostává příležitosti přezkoušet tyto směrnice na národu uherském. Dej Bůh, aby s dobrým prospěchem!

Těchto 18 znaků štěstí se prověřuje na lidu uherském

30. Jistě není nic, co by se mohlo říci o kterémkoli národě pod sluncem tak slavného, abych si nepřál slyšet to vrchovatě o tobě, milované Uhersko; svědectví mi dává mé svědomí v duchu svatém! Ale musíme si postěžovat, že jsme vzdáleni od cíle svých tužeb. Nestačí však ukázat pouze tu skutečnost; musíme zpytovat příčiny, bez jejichž poznání se podniká léčení neduhů jen nazdařbůh, beze zdaru neb s nejistým zdarem, často také na větší škodu.

Že se tomuto ideálu štěstí velmi vzdaluje ve všech 18 stupních

31. Podívejme se tedy po řadě nejdřív na nedostatky a neduhy, pak na jejich příčiny, konečně na léky. (I)

32. Že lid uherský je velkým národem, neřekne nikdo, kdo si všimne, že je uzavřen hranicemi jediného krá- (II)

lovství, ne zvlášť velikého a ne zvlášť obydleného; a že tu nebydlí sám, nýbrž že značná, ne-li větší část země je v majetku Němců, Slovanů, Rusínů, Valachů a Turků.

- (III) 33. Nikdo nepopře, že půda je dobrá a že úrodností závodí s nejúrodnějšími krajinami Evropy. A přesto se i zde najde mnoho hladovějících, častý hladomor, nákazy, nemoci i úmrtí obyčejně předčasné, takže porůznu má tato země špatnou pověst jako hubitelka svých obyvatel (Num. 13, 33).
- (IV) 34. Že země není obývána jedinež krví hunskou,¹² že zbývá mnoho pozůstatků starého osídlení (slovan-
ských národů) a že se rovněž mnoho lidí vloudilo od-
jinud, Němců, Rusínů, Valachů, ba i Turků, je zřejmé.
Následkem toho neužívají obyvatelé také jednoho ja-
zyka, nýbrž nejméně pěti, lišících se navzájem o celý
svět;¹³ takže jeden druhému nerozumí o nic více než
u babylonské věže; ledaže je společnou tlumočnicí lati-
na (tedy už šestý jazyk, celým druhem jiný) nebo že se
někdo naučí dvěma, třem nebo čtyřem, a to žádnému
správně, jak už to bývá. Tato matenice národů, jazyků
a mravů buď způsobuje, neb dává tušit jakési barbar-
ství a zřejmě kalí obecné štěstí.
- (V) 35. Pokud jde o sousedy, jste obklopováni skoro ode-
všad takovými, že je vám zřídka dáno užívat žádou-
cího klidu pro neustálou nedůvěru a strach z nich.
Strach míním jednak ze strany obávané moci němec-
ké (jak vidím, necení se tu nízko), jednak od krutých
a častých nájezdů barbarského a ukrutného národa
tureckého, který už druhé století uvádí všechno v ne-
jistotu, často odváděje lid v zajetí, a tak naplňuje tuto
zemi i národ den ode dne větší spouští a zkázou.
- (VI) 36. Kdysi se zdálo, že tento národ sám o sobě stačí
odolávat tomuto divému nepříteli, neboť šťastně zadr-
žoval celou jeho sílu a odrážel jeho útoky – za Hunya-

diovců,¹⁴ ale udatnost bojovného národa se dala vysílit a měla po celých sto let na pomoc sílu německou. Ale nikoli s žádoucím výsledkem; neboť na jedné straně Turci, s nimiž bylo tolikrát bojováno nerozhodně, se střídavým štěstím, pronikli hlouběji v nitro království,¹⁵ obsadili je a přivedli šlechtu do takové tísně, že musí bydlet jen po krajních končinách říše, po hornatých krajích na pomezí Německa a Polska (hodně tísníce sebe i zbytky poddaných); na druhé straně Němci, buď z národní zášti, nebo pro rozdíl v náboženství nebo pro jiné příčiny hleděli spíše utlačovat ty, které měli chránit; takže tito byli nejednou přinuceni postavit se mocí proti moci a považovali za nutné sestoupit až k smlouvání s Turky a k vyhánění Němců.

37. Vnitřní svornosti máte zapotřebí spíše si přát, milí Uhři, než se jí honosit. Neboť je-li jaké místo pod sluncem, kde vládne závist a nenávisť, kde se lidé vnitřní nevraživostí a sváry buď udolávají, nebo alespoň se o sebe nestarají, nýbrž se opouštějí, tedy je to zde! Jako by se byl každý narodil jen a jen k svému osobnímu prospěchu a nikdo pro obecné dobro. Tak si obyčejně počínají! Jistě platí mezi vámi za moudrého ten muž, od něhož jsem na vlastní uši slyšel tento výrok: Sotva kde na světě je méně starosti o blaho obecné než u nás. Což tedy divu, že obecné blaho se všude viklá? (VII)

38. Zákony státní že vám nechybějí, to vím; ale vyslovit se, jaké jsou, snad nepřísluší mně. Tolik je zřejmé, že se postrádají zákony zahrnující pod svou platnost všechno a všechny (i nejnížší lid po městečkách a vsích). Proto se dává nižší lid beze vší vědomosti ovládat jen tupým poslušenstvím a udržuje se pod otrockým jhem; také ostatní, zdá se, nežijí dosti podle zákonů, nýbrž řídí se jen zvyklostmi. (VIII)

39. Jací jsou strážcové zákonů, úřady a soudové, jak moudří a jak dbalí práva spravedlnosti, nesluší mně zkoumat. Nicméně, jak doslýchám stesky, jsou prý (IX)

i veřejné soudy šlechtické často spravovány tak, že nevinność ne vždy dochází ochrany, neboť porůznu převažuje nespravedlnost. Je-li tomu tak, postonává obecné štěstí národa v nemalé své části.

40. Své krále, kteří bývali voleni ze středu bratří, již dávno jste ztratili; cizí vám vládnou.¹⁶ Vidím, že není nikoho mezi moudřejšími, kdo by neviděl, jak to zastiňuje čest národa a zvyšuje strach před úplnou ztrátou svobod a před pokořením do otroctví.

(X) 41. Vždyť i za nynějšího stavu, málo svobodného pro většinu, co je všemožných nářků! Násilnosti a utlačování jedněch druhými vládnou napořád.

(XI) 42. Další (ač dřívější) pohroma jest, že se tu nezabývájí všichni lidé počestnou prací, nýbrž většina (urození i neurození, mužové i ženy, malí i velcí) milují a vedou život líný a nečinný; dráby a klacky musí být honěni do práce, takže není jisto, zda se v nějakém národě vůbec najde podobná zlenivělost a otupělost ke všem dobrým věcem.

(XII) 43. Odtud plyne jiná úhona národa, že jen málo tuzemců se učí řemeslným zaměstnáním, zvláště jemnějším, zámečnictví, sklářství, papírnictví, tiskařství, malířství, ba ani přesnějším stavebním řemeslům. Také zemědělství se nevede dosti promyšleně; takže nejenom městečka dědiny a jakékoli budovy, nýbrž i pole, lesy, zahrady, a vinice (srovnají-li se s kraji vzdělanějších národů) poskytují žalostnou podívanou.

(XIII) 44. O nadbytku nač mluvit? Máme nadbytek žebráků a špíny; a z nedostatku zdravé přípravy i nápojů máme nadbytek bledničky, častých nemocí a předčasných úmrtí; proto je země napolo pustá. Máme sice draho-kamy, zlato a stříbro, ale pod zemí; dobývat jich odtud ponecháváme umění jiných, ať už je provozují veřejně, neb tajně; sami o sobě těchto věcí nedbáme.

45. O veřejné bezpečnosti cest a kladném užívání svého majetku nelze nic říci bez ostudy. Neboť bezpečnost se naprosto rovná nule; všechno je plno venku lupičství, doma loupeží a krádeží, takže stěží ve svém vlastním domě je kdo dosti bezpečen; sotva je tomu tak v některém jiném národě! Je jistě bolestné, že sousední království dovede činit přítrž takovým zlořádům, kdežto my nemůžeme. Neboť o nich praví jejich dějepisec Kromer¹⁷ toto: Jediné ze všech krajů je prosto lupičství Polsko. (Jen v tom nemá dosti pravdu, že řekl „jediné“. Neboť i Švédsko je prosto všeho otevřeného lupičství a poskytuje na všech stranách bezpečnost cest stejně cizincům jako tuzemcům.) (XIV)

46. Péče o výchovu je zde pranepatrná; neboť vzdělání nedostávají všichni, ani ve všem, ani všemi způsoby; svědectví toho jest, že v celém království, pokud je obývají Uhři, nelze najít ani jedinou školu s vyučovacím jazykem mateřským (hrozná to slova, neslýchaná jinde mezi křesťany!), kde by se hoši učili vzdělanosti a mravům. A na latinských školách čemu se učí? O tom poučuje obecná neznalost svobodných nauk (mimo droby gramatiky a logiky), rovněž neznalost dějin, filozofie, lékařství atd. (XV)

47. Náboženství v tomto národě jak je rozerváno! I tam, kde zdánlivě rozkvétá čistěji, jak je všechno chladné a suchopárné! Slýchám stesky kněží, že se pěstuje jen pro jméno a projevuje pouze ústy; jen u málokterých prý přechází ve skutky.¹⁸ Potvrzuje to i světské smýšlení, které proniklo do všech stavů (hlavně do lidu). Za takových časů a v takovém stavu jak nebezpečným úkladům modloslužebníků je vystaveno náboženství! I zdá se, že všechno je blízke zkáze, jakou již zakoušejí sousední státy, které hrozně vytrpěly antikristovským pronásledováním (pro podobnou nedbalost o pravé náboženství). (XVI)

(XVII)

48. Jsou tu však nějaká znamení, z nichž bychom ještě dosud jako kdysi poznali záštitu Boží a péči o nás: také nějak mimořádným způsobem skrze nějaké divy nebo prostřednictvím napomínatelů, povolanych Božím závanem? Zajisté nechybějí; ale chybějí ti, kteří by si jich všímali a uznávali, že přicházejí od Boha nás milujícího, a tedy varujícího. Spíše zapírají Hospodina, řkouce: Není to on sám (jenž mluví): proroci tito pominou s větrem a není v nich žádného slova Božího (Jer. 5, 12-13); nebo lidu tomuto srdce učiněno jest nevěřící (v. 23); i poskytujeme Bohu příčiny k stesku jako kdysi: Nazarejské mé napájíte vínem, a prorokům říkáte, aby neprorokovali (Amos 2, 12).

(XVIII)

49. Zdaž jsme jiným národům na postrach pro svou velikost neb válečnou zdatnost? Nebo na podiv pro moudrost? Anebo k úctě pro očividné známky Boží záštity? Byli jsme zajisté kdysi hrozní svou zbraní; byli jsme počítáni mezi národy Bohu milé, přijavše náboženství křesťanské a později také čistší, reformované. Hned jak jsme připustili vzdělanost, byli jsme kladeni mezi ty, kteří se vynořují z bahna barbarství. Ale co nyní! Nebojovnými a nedostatečnými jsme učiněni, i šlape se po nás! Zanedbáváme vyšší školení, a jsme na posměch jako nevzdělanci a polobarbaři. Pohrdáme Bohem samým a projevy jeho přítomnosti, a jsme v opovržení. Takže nesmíme říkat, co výše uvedeno: Blahoslavený jsi, Izraeli, kdo je podobný tobě, lide zachovaný skrze Hospodina, atd., nýbrž: Ubohý jsi, Uhre, kdo je nad tebe sklíčenější, lide zhubený sám sebou!

Příčiny, proč
Uhry v těch-
to věcech
nedostačují

50. Vždyť sám stojíš v cestě svému štěstí, můj milovaný národe! Neboť nepoznáváš času navštívení svého. O kéž bys ještě, alespoň v tento den dosud ti patřící, poznal, co je ti k pokoji! O kéž bys ještě chtěl, kéž bys ještě dovedl slyšet rady! Slýchám často tvé muže naříkat nad neštěstím vlasti a tisíckrát opakovat ta neobvyklá a vášnivá slova: Přenešťastná naše vlast! Ale

kéž byste dovedli pochopit, jak nikdo vás neuvádí do neštěstí více než vy sami svým nedovedným jednáním a jakousi neobvyklou lhostejností ke všemu vznešenějšímu, čím byste se mohli vymknout ze záhuby.

51. Výrok Boží zní: Vyhlazen bude lid můj, protože nemá vědění (Oz. 4, 6). Tento výrok Boží se ověří na tobě, Uhersko, ačli neznáš a neodvrhneš svou nevědomost a nezačneš-li si vědomě všímat, co tě hubí a co by tě ještě mohlo odvrátit od zkázy. Zhouba tvá z tebe, pomoc tvá v Hospodinu (Oz. 13, 9), jen dovedeš-li ji hledat! Pozor tedy, zapřísahám tě, jak tě hubí tvá nevědomost! Podobně jako i jiné národy dosud, které kdy zahynuly, hynou a zhynou pro nevědomost; neboť Bůh trestá ty, kteří s ním jednají maní (Lev. 26, 21).

**Všeobecná
příčina - ne-
vědomost**

52. Že jsi dosud více nevzrostl a nerosteš dosud, toho příčinou je zajisté nevědomost, že už odedávna nedovedeš pěstovat pravá umění míru neb války; mír miluješ zahálčivý, války zuřivé, takže jimi vždy hubíš a zmenšuješ sama sebe, několikrát skoro až k vyhlazení, jak mluví dějiny. V míru pak se nestaráš řádně o dorost, aby bylo mnoho dětí; ani nedbáš, aby byli života schopni ti, kteří se rodí. Že se nerodí dost tvých synů, toho příčina je ta, že ne všichni pro manželství schopní se žení a mají děti; a to má zase důvod ten, že jsou málo známé dovednosti, jimiž se získává výživa a udržuje rodina, anebo že jsou málo přístupné pro tvrdost vládnoucích. Žijí tedy většinou způsobem nezřízeným, oddávající se spíše těkavým choutkám než zákonitému manželství. A že nejsou dosti života schopni (vždyť zřídka tu vidíš starce, srovnáváje s jinými národy), toho příčinou se zdá životospráva obyčejně nepořádná, což pochází z nepoučeného užívání darů Božích. A nikde (kde bydlí jen Uhři) nevidět žádných stráží proti ohrožení zdraví, lékařů a lékárníků. V tom směru jsme nedávno slyšeli z úst rozumného muže smutný výrok: My zde žijeme jako dobytek a umíráme jako dobytek.

**Jednotlivé
příčiny (I)**

- (II) 53. Že v zemi tak bohaté je mnoho nešťastníků, hladovců, otrhanců a všestranných chudásů, plyne z téže příčiny, z nevědomosti. Vždyť kdyby tato země byla účelně obdělávána, mohla by živit čtyřikrát tolik obyvatel a poskytovat všem i každému zvlášť všechny potřeby v hojnosti!
- (III) 54. Že pokolení uherské nesídlí samo v těch krajích, kde se usídlilo, má svou příčinu v tom, že pro svou nepočetnost (jíž jsem se dotkl v prvním bodě) nepostačuje mít v držení všechno a ponechalo jiným příležitost obsadit prázdná místa.
- (IV) 55. Proč dochází k útisku od sousedních národů, to bude zřejmo, vezmeme-li na radu knihy Mojžíšovy, Knihy soudců, Samuelovy, a Královské: že totiž pro nesmírné hříchy trestá Bůh jedny národy skrze druhé. Tak je psáno v Knize soudců 2, 14: I rozpálila se prchlivost Hospodinova na Izrael, takže je vydal v ruce loupežníků kteří je zajali a prodali nepřátelům bydlícím koldokola atd.
- (V) 56. Ale proč nás opustila statečnost, že nestačíme odolávat nepřátelům, to je zjevné z téhož místa, kde se praví (v. 15): Nemohli odolávat nepřátelům svým, a kamkoli se obrátili, ruka Hospodinova byla proti nim; i byli souženi těžce. Rovněž: Jak by tak utíkali? Leč že Bůh jejich prodal je, Hospodin vydal je! (Deut. 32, 30.) Ale i jakási neuvěřitelná netečnost a nedbalost o sebe hubí naši bojovnost. Šťastný stát, jenž v době míru myslí na válku, stojí psáno nad branou zbrojnice zvlášť moudrého národa benátského. Nešťasten tedy, komu ani v době války a po porážkách vždy větších se nevrací do srdce statečnost! Úžasná bezstarostnost se nás zmocnila: kdo hyne, hyne; koho zajmou, toho zajmou!
- (VI) 57. Vnitřní nesváry, třenice a nenávisti, v čem jiném mají příčinu než v nevědomosti? Nevšímáme si toho,

že údy téhož těla jsou udržovány pohromadě poutem vzájemné lásky a že je pošetilé, slibuje-li si kdo sám pro sebe spásu, když je proděravěna nebo zanedbána společná loď, na níž se spolu s jinými plaví.

58. Je-li moudře řečeno: Ze špatných mravů se rodí dobré zákony, pak je dokladem nemoudrosti, že za takové zkázy mravů a za nekonečných zmatků, které všichni nejen vidí, nýbrž přímo hmatají a na něž nařikají, přece nikdo se nehne k nápravě zákonů a k jejich uplatnění (anebo aby vymyslel jiné zákony, nestačí-li navyklé cesty). (VII)

59. Podobný je úsudek o stráži zákonů, soudech a soudcích: Z nevědomosti se děje, že spravedlnost tak často a tak hrozně trpí násilím, že je utlačována nevinnost, nespravedlnost že panuje, poctivci se bojí a nařikají, zlí drásají a jásají. (VIII)

60. Vnitřní vyčerpanost přinesla nezbytnost hledat si krále jinde; neboť domácí síla nepostačovala dobře ani hájit svrchovanost, ani odolávat tak mocnému nepříteli, Turkům, leč ve spojení se silami některého kvetoucího krále a království. (IX)

61. Spory a násilnosti, které se zatím uplatňují, nemají jinou pravdivější příčinu, než že cizozemci vládnou, nebo že ti ze synů vlasti, kteří jsou připouštěni ke kormidlu, naprosto se přizpůsobují jejich vůli a že jednotlivci, zvykající si číhat jen na své soukromé výhody, zvykají si věřit každý jen sám sobě, jiným nedůvěřovat, podezírat cokoli pro cokoli, a tak se neustále ve smýšlení různit. (X)

62. Za kolébku lhostejnosti a lenosti, domácích to neduhů v tomto národě děkujeme přímo kolébce, to jest špatné výchově, protože se mládež necvičí k činnosti, k bystrosti a pracovitosti, všestranně pohotové. A to pochází zase z nevědomosti; neboť si neuvědomují, (XI)

že lidský život, zdraví, síla, bohatství a všechno záleží na pohyblivosti a čilosti; a čím je kdo nehybnější, že se stává tím podobnější kameni nebo pařezu; čím činnější, tím podobnější nebeskému slunci neb andělům, kteří se stále pohybují, pohybem se udržují, a tak stále slouží jiným.

- (XII) 63. Z neznalosti toho, jak velikým statkem pro člověka je podnikavost a čilost, rodí se jiný neduh, neumělost, to jest neznalost většiny lidských dovedností. Neboť mrzí-li každého pracovat a stydí-li se každý věnovat se nějakému zaměstnání (jen proto, že to nedělají jiní), zůstává všechno tak, jako jest, hrubé: myslí, ruce i jazyky, a proto i díla, která by měla vznikat z myslí, rukou a jazyků vycvičených uměním. A proto se samozřejmě nikde neobjevuje nic vytríbeného, poněvadž se nikdo ničemu neučí vytríbeně, nic nezná, nic nechce, nic nedovede.
- (XIII) 64. Nuzota a bída, jíž je tu sužována většina lidí, má svou nejpravdivější příčinu v řečené již lenivosti a neumělosti. Neboť odkud si má získat jmění ten, kdo nezná způsoby k slušnému získání majetku (řemesla, obchod, svědomité zemědělství, jichž si zde nevšímají)? A kdo na to ani nemyslí, nýbrž žije ode dne ke dni, co dnes má, to hned projí, o zítřek se staraje tak málo jako ptáčkové nebeští.
- (XIV) 65. Z tohoto trojího zdroje, nečinnosti, neumělosti a nuzoty plyne ta neblahá bystřina, ohavná žádostivost krádeží, lupu a zbojnictví. Neboť zahálka je ďáblová poduška; nečinnost spojená s neumělostí plodí hlad; ale proti hladu se musí hledat pomoc, jak k tomu sama příroda nutí; hledá se tedy, ale způsoby nedovolenými; neboť dovolené způsoby, nějaká poctivá práce, jsou neznámy nebo neoblíbeny. Je naprosto nemožné, aby se dalo zastavit lupičství v takovém lidu, kde se nezabývají všichni vespolek ani jednotlivci stálými poctivými a dobrovolnými pracemi.

66. Příčinou zanedbalosti všeobecného vzdělání je (XV)
snad to, že nikdo dosud neukázal jeho nutnost tak průkazně, aby podnítl zájem o jeho pěstování. Ale kéž by se mu alespoň už nyní začala věnovat pozornost, když Bůh poskytuje vhodné příležitosti.
67. Že je náboženství zde tak rozervané, suchopárné, (XVI)
neplodné, všelijak znesvěcené a vystavené rozmanitým nebezpečím, toho příčina je ta, že nebylo zreformováno celé; ani všade, ani zúplna. Neboť je reformován spíše jeho vnějšek než vnitřek, spíše články víry a obřady než víra projevovaná živými skutky, a tím i účinná služba pravé kázně. Naprázdno se chlubí obnovením zdraví po užití léku ten, komu se dosud nevrátila náležitá barva do tváře nebo do údů svěžest a do všech životních úkonů patřičná pravidelnost.
68. Boha, když k nám mimo běžný řád mluví, neposloucháme, poněvadž jsme si namluvili, že už k nám tímto způsobem nemluví, říká se Židy: Za starodávna se mně ukazoval Hospodin; aniž si všímáme, co věčný milovník lidí hned tamtéž odpovídá: A přece milováním věčným miluji tě (Jer. 31, 3). (XVII)
69. Že se nás nepřátelé již nebojí a že nás přátelé nijak zvlášť nemilují neb o nás nedbají, má svou příčinu (XVIII)
v tom, že na nás nepřátelé nevidí nic, co by vzbuzovalo strach, a přátelé nemohou vidět nic, co by stálo za lásku, i kdyby chtěli.
70. Běda tedy, je veta po nás doopravdy, jestliže až do té míry je veta po všem našem štěstí. A ještě mnohem více, je-li veta i po dobré radě, takže nic z ní nezbyvá! Neboť kdykoli chce Bůh povalit nějaký národ, hrozí, že odejme hůl a podporu, muže mocného a silného, rádce, mudrce i starce, takže nezbudou než děti, děti ne tak věkem jako rozumem (Iz. 3, 1-3). Musíme tedy zde říci: Což není více moudrosti v Teman? Odešla rada od synů? Neužitečnou učiněna jest moudrost jejich? (Jer. 49, 7.) Léky proti neštěstí

71. Ale nikoli, dosud ještě nejsme bez rady vzhledem k stále ještě trvající dobrotivosti Boží vůči nám; jen když nebudeme bez lidí, kteří by raději mohli a chtěli slyšet, uvážit a vykonávat radu Boží než jí pohrdati sami proti sobě (Luk. 7, 30). Neboť ejhle, léky proti všem našim neduhům jsou pohotově, milostí Boží!
- (I) 72. Účinným prostředkem k zvýšení početnosti národa bude, povzbudí-li se hustější a početnější uzavírání sňatků i mezi lidem; a to slevením břemen, pro něž si mnozí představují příliš tvrdě manželský život a hospodaření závislé na nějaké jediné vrchnosti; proto se mu vyhýbají, a tak se nijak nepřičiňují o rozmnožování potomstva. V této věci je naprosto třeba státnické moudrosti, jíž znamenitý příklad dali Římané i jiné šťastnější národy.
- (II) 73. Nápravu toho, že půda sice dobrá je nedobře vzdělávána, musíme hledat u vědy. Neboť začne-li zde věda závodit s přírodou, brzy budeme mít pozemský ráj. A je-li půda obviňována z jakési nezdravosti, i to pochází nejspíše jen z neuvědomělého způsobu života a z nedostatku zdravotních opatření; je potřebí jen nějakého moudrého Elizea, jenž by v nové nádoby (v mládež) nasypal sůl moudrosti a vylil ji pak do pramenů vod a odstranil ve jménu Božím smrt a neplodnost (2 Král. 2, 19).
- (III) 74. Všechny kraje království naplní svou krví tento národ postupem času, bude-li mít ve větší úctě manželské zákony (jak již řečeno). Ostatně ve své podstatě není to ani zvlášť nevýhodné, bydlí-li v téže zemi více národností, jen když bydlí pokojně a přátelsky! Vždyť Bůh dovolil, aby s jeho milovaným a svatým lidem spolu obývaly národy pohanské, aby se nevzmohly proti němu šelmy (Deut. 7, 22). Nevýhody, které vznikají z neshody mravů a jazyků, napraví lepší pěstění mravů i jazyků.

75. Abychom svých sousedů nezakoušeli jako biče na svá záda, to dovede způsobit náprava života a odvrácení od hříchů, pro něž užívá na nás Bůh těchto bičů. K nápravě života však přispěje (slituje-li se nad námi Bůh) náprava školství a náboženství. (IV)

76. Chybí-li nám síla k zdolání divokosti nejmocnějšího sousedního nepřítele, nechybí nám zato rada moudrá a svatá dělat si z nepřátel přátele: shromažďováním těchto vlků, pardálů, medvědů, lvů, draků a hadů do stádce Kristova, aby tam zkrotli (Iz. 11, 6 atd.). Neboť doba k vyplnění tohoto proroctví již nastala a Bůh sám ukázal účinný způsob, jak uskutečnit tuto radu. Jen kéž Bůh otevře naše oči, abychom ten způsob řádně pochopili a abychom uzřeli, jak má být naší spoluprací povznášeno toto dílo! Kéž rozváže ruce! Kéž odstraní ze srdce nedůvěru! (V)

77. Téměř větší a nesnadnější věc jest dělat si naději, že doma sami sebe uvedeme znovu ve svornost a jednomyšlnost; tak velmi jsme se zatvrdili ve zruďný zvyk vzájemně si nedůvěřovat a nesnášet se! Ale mocen jest Bůh dáti nám jedno srdce a jednu cestu, jak slíbil (Jer. 32, 39), uvidí-li, že se opravdu vracíme k rozumu, a podstoupíme-li toto dílo Boží rozumněji než skoro všechno až dosud, kdy jako v Babyloně jsme byli zmateni v jazycích, pojmech a skutcích, takže jsme si nemohli navzájem rozumět. (VI)

78. Lepší úpravě zákonů pro obecné blaho nestojí v cestě nic, dosáhneme-li od Boha nám milostivého nějakého Šalomouna, který by nám v moudrosti vládl. (VII)

79. Anebo alespoň, jestliže zákony už přijaté jsou dobré (je-li v nich nějaký nedostatek nebo chyba, to se přece doplní a napraví podle zákonů Božích); pak bude možné doufat také v jejich dobré uplatňování, vyprosíme-li si od Boha nějakého Jozafata, který by všade zřídil soudy a uložil jim, aby se konaly s bázní Boží a bdělostí, ne jako soudy lidské, nýbrž Boží (2 Par. 19, 6-7). (VIII)

- (IX) 80. Aby se královské žezlo mohlo vrátit k někomu, kdo by byl ze středu bratří svých (podle ustanovení Božího, Deut. 17, 15), to není v dosahu lidského rozhodování. Jedině Bůh je to, kdo dovede povolat Gedeony,¹⁹ Jefty, Davidy, Judy Makabejské, Konstantiny atd., to jest bohatýry, osvobozující svůj lid od cizího jha. Tu se musíme (tísní-li nás jho) modlit s Mojžíšem:
- Pošli, Pane, koho poslati máš (Exod. 4, 13), a musíme si všímat, zda snad už nedává nějaké náznaky své vůle. Ale pozorně, zbožně a s bázní Boží, aby se moudrost lidská nestavěla v cestu Boží moudrosti; jakž se obyčejně děje, když někdo z těch, jež volá Bůh, nedůvěruje svým silám, ale Bohu důvěřovat se bojí; například Mojžíš při vyvádění lidu z egyptského otroctví, Gedeon když měl třemi sty porazit sto tisíc lidí, a mladíček David, když měl srazit obrovského Goliáše atd.
- (X) 81. Dosáhne-li tedy uherský národ takové hlavy, jíž by mohl říci, co národ izraelský Davidovi: Ejhle, my kost tvá a tělo tvé jsme (2 Sam. 5, 1), a oslovit ji rčením podle příkladu Božího: Ejhle, my jsme bratří tvoji (Deut. 17, 15) – proč by nemohl doufat, jakožto od bratra, v úlevu břemen a zvětšení svobod?
- (XI) 82. Proti lenosti, zdroji všech neřádů v tomto státě, snadno najde lék moudrý Šalomoun,²⁰ který bude stát v čele státu. Veřejnými zákony, ostrým dozíráním a ostrým vymáháním zařídí, aby se nikde netrpělo nic nečinného, nýbrž aby bylo k práci doháněno všechno, cokoli žije; tak aby jedenkaždý dům, vesnice, městečko a celá země nebyly budoucně ničím jiným než mravenčím státem, kde se každodenně velcí i malí, muži i ženy, urození i neurození budou zabývat vším počestným (Přísl. 6, 6 atd.).
- (XII) 83. A nejenom pracemi rolnickými nebo viničnými se mají zabývat všichni lidé; také řemesly všeho druhu, obchodem atd., aby se vypěstil důmysl po všech oborech, a mocí důmyslu i všechno ostatní; tak se zjedná

u nás lesk všemu, co je dnes sešlé, budovám, oděvům i všem okrasám života.

84. Z toho bezprostředně vyplyne úroda všech statků až k nadbytku. (XIII)

85. Budou-li lidé ke všemu lépe vzděláni a dovedou-li si hájit živobytí způsoby čestnými a bezpečnými, pak se jim nezachce uchýlovat se k oněm ohavným, hanebným, životu i duši nebezpečným, ke krádežím nebo loupežím. A zbude-li nějaká nečistota toho druhu, oko úřadů všude bdící nedopustí, aby se to rozmohlo. Tak budeme přebývat v bezpečí, poněvadž jedenkaždý si bude jist svými statky doma i venku. (XIV)

86. A až budou všichni dospělí zaměstnání životními úkoly a všechna mládež oddána vědomostem, mravům a zbožnosti (všude budou náležitě zřízeny školy, neboť k tomu je tu snadný a příjemný způsob), pak vzkvete tento národ i slávou moudrosti; neboť veškerá tvářnost se obrátí k lepšímu. Vždyť důvtipně a pravdivě řekl básník: Věrně se naučit vědám zjemňuje mravy všech, nestrpí divokost jich! Věrně, praví, to jest bedlivě a od základu. Poněvadž jste se o to dosud nepokusili, jaký div, jestliže se dosud skytská divokost²¹ ve všem nevyklidila? Pokusme se však věrně; pocítíme, že se zjemňuje všechno. (XV)

87. Konečně náboženství, věrně očištěné od modlářství, pověry, od pokrytectví, světskosti, rovněž od zanedbávání a suchopárnosti, bude mítí vzápětí, že nebeská moc bude všade ctěna srdcem čistým; i bude s námi přebývati sláva Boží v naší zemi. Milosrdenství a pravda setkají se spolu, spravedlnost a mír si dají políbení. Víra bude pučeti ze země a spravedlnost z nebe vyhlížeti bude. Neboť Hospodin dá dobrotu atd. (Žalm 85, 10 atd.) (XVI)

- (XVII) 88. V tom případě, bude-li se i potom ještě v něčem chybovat ze slabosti lidské, nebude onen věčný milovník lidí chybět lidem tak ochotným k poslušnosti jeho; i přispěje, napomene, poučí, naše chyby napraví a bude nám pomáhat k dokonalosti stále větší, přiváděje nás k vrcholu svého díla.
- (XVIII) 89. Dospěje-li se tak daleko, co bude blaženějšího nad nás? Jakého většího štěstí mohli bychom si pro svůj národ přát nebo doufat? Vždyť budeme mezi národy moudrými a rozumnými, mezi kmeny velikými a národnostmi vznešenými, jimž blížek jest Bůh (Deut. 4, 6-7).
- Pobídka k úsilí o získání štěstí** 90. Máme-li touhu po tomto štěstí opravdovou, musíme se postarat, aby přání nezůstalo pouhým přáním, nýbrž aby přecházelo ve skutečnost. Toho bude možno dosáhnout jen tehdy, 1. bude-li předem dobře stanoven vznešený cíl; 2. vyhlédneme-li si prostředky, schopné dovésti nás k cíli; 3. a zachováme-li nadto přesně způsob, podle něhož lze užít daných prostředků tak, aby nebylo možno minout se cílem.
- I. Jak správně (především jiným) ustanovit cíl** 91. Bude-li ustanoven cíl, který jsme ukázali, to jest svými hranicemi tak krásně vymezené štěstí národa, bude to jistě cíl slavný Bohu, církvi a vlasti. Bohu; neboť jeho dobrota, tak skvěle nad námi rozestřená, bude poznána ve své hodnotě, že má být velebena všemi v příštích pokoleních. Církvi; neboť ta bude moci takto vzkvésti v naší zemi jako ráj, a jako krásně vypěstěná vinice Páně bude moci šířit své výhonky i ke spáse sousedních národů. Vlasti; neboť teprve za těch podmínek bude moci mít zdar ve všem, i v politice. Tedy tento cíl budiž vytčen tak nevýratně, aby se žádným způsobem nevyhledávalo něco jiného.
- II. Třeba určit prostředky. Jsou to:** 92. Prostředky, bez nichž by bylo nemožno dosáhnout tohoto cíle, jsou: Bůh; my sami, určení k spolupráci s Bohem; a konečně jiní lidé a jiné věci, které třeba povolat na pomoc.

93. Jako bez Boha nic nezmůže žádný člověk ve svých soukromých záležitostech, tak ještě mnohem méně v záležitostech veřejných; zejména v tak veřejných, že se týkají říší a národů. Neboť Hospodinova jest země a plnost její, okrsek země i ti, kteříž obývají v něm (Žalm 24, 1). On učinil nás, a ne my sami sebe (Žalm 99, 3). Jako hlína v rukou hrnčířových, tak národové v ruce jeho (Jer. 18, 6). Ale hlína sebe sama utvářeti nemůže (Iz. 45, 9), nýbrž hrnčír, aby z ní utvořil nádobu, jednu ke cti, a jinou ku potupě (Řím. 9, 21). Hospodin ruší rady národů a v nic obrací myšlenky národů; ale rady jeho trvají atd. (Žalm 33, 10-11). Nechceme-li tedy být obráceni se svými plány vniveč, musíme hledět, aby naše plány nebyly naše, nýbrž Boží; ve skutek musí být uváděny ne naší silou, nýbrž silou Boží.

(1) Bůh
a dosažení
jeho přízně

94. Všechno, co Bůh koná běžně, koná běžnými prostředky; v mezích těchto běžných prostředků, jimiž Bůh své tvory řídí, zachovává a chrání, nechce řídit ani nás bez nás (poněvadž je vůle Otce přírody, aby příroda, jeho dcera, s ním spolupracovala); dobré úmysly nám chce vštěpovat ne bez našeho úmyslu; a naše síly chce podporovat, jestliže jsou k jeho dílu pohotové, nikoli od jeho díla odvrácené. Abychom si byli jisti, že je tomu vskutku tak (neboť na tom záleží), musíme se trochu zastavit u těchto úvah.

(2) My
sami svým
vlastním
příčiněním

95. Řekl jsem, že tvůrce všech tvory zachovává, podporuje a řídí, nikoli bez nich, nýbrž za jejich spolupráce. To je tak pravdivé, že nic není pravdivějšího, jak ukazují příklady.

96. Že Bůh živí ptáky nebeské, dosvědčuje Spasitel (Mat. 6, 26). A přece je jisto, že si stavějí na určitých místech hnízda, a vyletující odtud, hledají si potravu. Že Bůh utváří lidi v životě matky a vyvádí je odtud, svědčí David; a přece si duch živého plodu sám utváří své tělíčko a utvářené pohání k východu; to je do té míry nepochybné, že by už přímo při porodu musel

zahynout, kdyby si živý a čilý plod sám nepomáhal. Kristus poručil modlit se k Otci nebeskému o chléb vezdejší; a přece je jeho vůle, abychom ho dobývali v potu tváře; teprve pracujícím žehná. A co je důležitější, i na svém věčném spasení (které nezáleží ani na vůli, ani na horlivosti lidské, nýbrž na slitování Božím) máme podle jeho příkazu pracovat s bázní, s třesením. Proto apoštolové nazývají sebe a služebníky Slova pomocníky Božími. Budiž tedy mimo pochybnost, že to, co Bůh na nás koná, vyžaduje naší spolupráce, a že prozíratelnost Boží nevylučuje opatrnost lidskou, nýbrž spíše ji v sebe pojímá a podřizuje si ji, také při každé sebenápravě.

(3) Jiní lidé
se svým
příspěvkem

97. Neméně je jisto, že je vůle Boží, aby jedni druhým pomáhali v dobrém a aby každý, kdokoli upozoruje, že mu docházejí síly při sledování dobrých cílů, hledal odjinud doplněk buď moci, nebo vědění, nebo vůle. To jest, chyběj-li někomu síly k vykonání něčeho, má hledat pomoc u silnějšího; chybí-li mu prováděcí plán díla, má hledat radu u někoho moudřejšího; chybí-li mu vzlet k jednání, tedy má hledat povzbuzení u někoho ohnivějšího. Všechny knihy Boží, všechny knihy lidské a všecken lidský život je pln svědectví o tom.

98. Tedy Bůh, příčinnivost a výpomoci jsou našimi prostředky k sledování a dosažení kterýchkoli slavných cílů; mezi výpomoci musíme počítat dobrou příležitost, která prý i sama stačí k věcem podivuhodným a netušeným, kdykoli se vhodně naskytne a lidé jí dovedou využít.

III. Potřebný způsob
k užívání
prostředků

99. Je ovšem jisto, že také prostředky, ba dokonce i vhodné příležitosti mohou býti bezúspěšné, jestliže jich někdo neumí, nechce nebo nestačí užívat; proto sluší uvážít i způsob provádění, přejeme-li si bezpečného výsledku. Vždyť k čemu je síla lenochu, zvyklému nikdy nenapínat své svaly? K čemu bohatství lakomci, neumějícímu vynakládat je na něco dobrého? K čemu

dobrá rada pošetilci, který jí nedbá? K čemu pobídky zarputilci, který se zatvrzele nehýbá? K čemu konečně všechny dobré příležitosti pro toho, kdo nechce se jich chopit? Nic tedy neprospívá, moc mocnému, moudrost moudrému, vůle chtějícímu, nedovede-li své moci, moudrosti nebo vůle dovedně užívat.

100. Větší věc řeknu, a řeknu pravdu: Bůh neprospívá svou moudrostí, radou a pomocí těm, kteří nedovedou Boha užívat. Odtud výrok: Já jsem chtěl, vy jste nechtěli! Rovněž: Otevři jen ústa svá, a naplním je! Ale neuposlechl lid můj hlasu mého, Izrael nepřestal na mě! A proto pustil jsem je v žádost srdce jejich; nechť si jsou se svými zvrácenými radami! O kéž by mne byl můj lid poslouchal! Byl bych ponížil nepřátele jejich, atd. (Žalm 80, 11 n.). A tisíc takových míst, dosvědčujících, že Bůh je každému takový, jaký je každý sám sobě (dobrý nebo škodlivý, upřímný nebo zvrácený, Žalm 18, 26).

101. Nuže tedy vizme, jak máme užívat Boha, vlastní

Jak jich tedy užívat?:

102. Boha máme užívat vzýváním, důvěrou, spoluprací podle pravidla Kristova: Proste a bude vám dáno, hledejte a naleznete, tlučte a bude vám otevřeno (Mat. 7, 7). Prosit od Boha pomoci máme modlitbou; hledat naléhavou důvěrou; tlouci skutkem. Neboť: Blízko jest Hospodin všem, kteří ho vzývají; všechněm, kteří ho vzývají v pravdě. Činí po vůli těm, kteří se ho bojí, prosby jejich slyší a pomůže jim (Žalm 145, 19-20). Rovněž: Doufej v Hospodina a čiň dobře; těš se v Hospodinu, a dá tobě žádosti srdce tvého. Uval na Hospodina cestu svou a důvěřuj v něho. Sám učiní (Žalm 26, 3 n.). Také: Toliko posilni se a udatně sobě počínej, abys konal, cokoli poroučí Hospodin (Joz. 1, 7). Rovněž: Jestliže věrně učiníš, cokoli prikazuji, přijdou na tě všechna požehnání, atd. (Deut. 28, 1 atd.).

(1) Boha

(2) Sebe samých
a) Moudře

103. Sebe samých a své přičinlivosti máme užívat
1. moudře, 2. udatně, 3. vytrvale, až k dosažení cíle.

Tato moudrost
má tři části

104. Moudře; abychom sami neuváděli ve zmatek sebe a své záležitosti, špatně užívající prostředků. Aby se tak nestalo, dosáhneme trojím zajištěním, to jest:
1. Prostředky musí být přesně přizpůsobeny cíli.
2. A to ne teprve při provádění, čili při díle, nýbrž už dříve; aby celá soustava plánů byla připravena neklamně, nežli přikročíš k dílu. 3. A to mlčky, aby se plány nevyzradily před dokončením díla.

První

105. Prostředky se přesně přizpůsobují cíli za prvé tím, že máme zároveň na zřeteli celé dílo, které se má provést, nikoli jen nějakou jeho část. Podobně lékař, má-li vrátit chorému zdraví, hledí uzdravit celé tělo, nikoli jeden nebo druhý úd. Kouskovitost v plánu i v díle je vždy něco kusého a neužitečného, ba i škodlivého; neboť vždy znovu se nakazí a porušuje zdravá část, je-li zůstavena nějaká část porušená. Za druhé vždy musíme přihlížet k tomu, aby ty části, které jsou základem ostatních, byly napravovány na prvním místě a nejdůkladněji; vzápětí půjde náprava částí méně důležitých; neboť na částech prvotných závisí druhotné, na větších menší. Za třetí, aby náprava začínala vždy odstraněním zdrojů poruch; neboť neucpe-li se zřídlo zla, nebude možno ani zastavit, ani vyčistit potůčky.

Druhá

106. Druhá část moudrosti jest míti rozum už před skutkem, nikoli teprve při skutku nebo (což bývá u hlupáků) až po skutku. To znamená nezačínat důležitějšího díla, leč až soustava plánů je tak hotová, že musí všechno klapat jako hodiny správně sestavené, ve všech částech dokonalé, přidá-li se závaží. U Cornelia Nepota je chválen Peršan Datames,²² že měl odvalu přikročit k tomu, cokoli si řádně rozvážil, vždy s dobrým výsledkem, to proto, že předem řádně promyslel celý obsah podniku od začátku až do konce; že si rozmyslel, jakých prostředků a jakého rozvržení si

vyžaduje prováděná věc; rovněž jaké překážky by se mohly vyskytnout a jak by bylo možno buď jim moudře předejít, nebo jimi statečně prorazit. Sem směřuje také podobenství Kristovo o člověku, který chce stavět věž nebo začít válku ne bez předchozího náležitého rozvážení.

107. Konečně neposlední částkou moudrosti je tajemí záměrů v důležitých věcech, tak aby nepřátelé nemohli z nich nic proniknout. Neboť pak teprve mají záměry podivuhodnou sílu k vydání podivuhodných výsledků, jestliže svět dříve uvidí provedení věci, než pozoroval, že se provádějí; podobně jako Jupiter (podle svědectví básníkovy)²³ udeří dříve, než plamen se mihne.

Třetí

108. Při podnikání velkých úkolů je třeba také velkého a neohroženého ducha, aby nikdo nepronášel Šalomounova slova: Říká lenoch: Lev je na cestě, byl bych zabit na ulici (Přísl. 22, 13), a tak aby nikdo neztrácel svou maloduchostí a svým váháním příležitosti k nejskvělejší věci, aby sobě a jiným nedělal nevčasným strachem těžké škody.

b) Statečně

109. Konečně je třeba vytrvalosti; aby nikdo neupouštěl od začatého díla neb neklesal uprostřed dráhy, čímž by nejenom ztratil vavřík a uvalil na sebe hanbu, nýbrž by sebe i jiné zahrnul novými pohromami.

c) Vytrvale

110. Musíme však také uvážít, jak užívat cizí pomoci (jedinců neb vojsk). Souhrn moudrosti v té věci jest: Pomoci vnášejí mnohost, mnohost pak vnáší zmatek, neuvede-li se mnohost v jednotu (neboť udatnost sjednocená je silnější); proto ty cizí pomoci přijdou buď jako hlavní činitel pozdvihnout nás, sražené na zem, nebo přijdou jako činitel druhotný, přičemž my sami ponese hlavní tíhu podniku, potřebující jen posílení.

(3) Cizích pomoci

111. V prvním případě třeba přihlédnout, zda onen pomocník či ti pomocníci zůstanou v budoucnosti věrni. Nejsou-li snad pohotovější spíše nás přitisknout než nás vysvobodit ze jha nebo strachu (hledající z naší zkázy zisk). V této věci je třeba veliké opatrnosti.

112. V druhém případě (tento je vždycky žádoucnější, abychom my byli rozhodčími ve svých věcech, ne cizinec) je rovněž třeba úvahy, jak by se daly kterékoli pomoci moudře sdružit, aby z nich nevznikla našim věcem žádná škoda, nýbrž spíše aby sloužily našim záměrům, ať už to naši pomocníci pozorují, nebo ne. O tom nás poučí moudré rozvážení všech okolností.

Jak provádět věci v uherském případě

113. Posud jsme tedy mluvili jen povšechně a jaksi ve všeobecném pojetí o předpisech moudrosti, jichž nutno dbát, při provádění plánů. Máme-li však věc, o níž jsme začali uvažovat, uplatnit na určitý případ (míním navrácení patřičného štěstí národu uherskému), tedy bude možno před moudrými lidmi učinit to jen stručně.

Kde nechybí ani slavný cíl ani prostředky: což ukazujeme

114. Slavný cíl byl ustanoven v § 90; s ním nesmíme hnout. Spíše nechť on pohne srdce reků, jsou-li kteří, nebo srdce reka, který zbývá, aby nepustili z rukou příležitosti k tak slavným věcem. Neboť jsou již zde, hle, jsou již zde, a to takové, že nebude možno naléztí podobné případy na mnoho století nazpět! Nechají-li si je vymknout z rukou, kdy mohou čekat, že se jim takové příležitosti vrátí? Dříve snad zahynou i celým svým potomstvem, než uvidí podobné!

115. Neboť ejhle, sám Bůh činně přispívá k záhubě nepřátel církve. Za nástroj užívá národů povoláných do zbraně, aby ve skutek uváděly dávná rozhodnutí Boží proti Babylonu. Ano i tento náš národ volá Bůh k spoluúčasti, volá jej tolika pohromami, tolika příležitostmi i tolika mimořádnými pobídkami; takže rozhodnuli se kdokoli, koho sem volá Bůh, přistoupit k tomuto

dílu, pak může bezpečně spoléhat, že nepůjde za svým vlastním plánem, nýbrž že bude vykonávat plány Boží, a proto může očekávat zdar podniků ne od sebe (což by bylo vratké), nýbrž od Všemohoucího.

116. Zrazujeme-li poslušnost, co zrazujeme? Sebe samy, vlast, církev a veškeré své potomstvo. Avšak všemu stvoření je vrozeno neopouštět sebe, nezanedbávat příležitosti k sebezáchově a bránit se i s nebezpečím života proti zhoubě života (vždyť nebezpečí se nikdy nepřekoná bez nebezpečí!). Což tedy my budeme pode všecky tvory? Tak naprosto bez péče o sebe a o potomstvo?

117. I cizinci nabízejí své rady a svou pomoc už od tolika let; a budeme je vytrvale zamítat? Je-li třeba i bližších, silnějších pomoci, lze jich dosáhnout velmi snadno; což ani to námi nijak nepohne?

118. Ale i naši lidé, vidouce své ponenáhlé hynutí, nařikají, vzdychají a ohlížejí se kolem, zda nepovstává nějaký osvoboditel (anebo, jak mluví Písmo, Spasitel, Žid. 3, 9); bez nejmenší pochyby jsou hotovi připojit své síly na podporu společného díla svého osvobození. A také jejich slzy, nářky a rozpjaté ruce nikým nepohnou? Mějme se na pozoru, ach mějme se na pozoru, abychom svou bezstarostností vůči všeliké záhubě neuválili na sebe konečně záhubu neuniknutelnou.

119. Neboť osudy opravdu chystají změnu k lepšímu jak ostatním národům, tak i tomuto národu, jen nebude-li chybět také u nás věrné přisluhování. Neboť jako ze zhroucení národa židovského odbojného proti Bohu se zrodila spása národům, to jest křesťanství, a jako z trosek říše římské, té sedmihlavé šelmy válčící s beránkem, se zrodilo tolik království, když jeden každý uchvacoval svůj podíl podle míry své horlivosti; tak ze zkázy nevěstky, sedící na šelmě, mají se znovu zrodit všechna království světa k pravému křesťanství

a sebe samy mají obohatit kořistí z velkého Babylonu, jak se předpovídá v Apokalypse 17, 16.

**Je třeba hohatýrské hlavy
Jaké?**

120. Je tedy třeba i v tomto národě někoho, kdo by chtěl, mohl a uměl podat pomocnou ruku osudům, chystajícím tyto změny; dostane pak slíbené odměny z nebe. Pravím, kdo by chtěl vřele zbožnou horlivostí, již by vzplanul Bohu k slávě, církvi ke spáse, vlasti ke cti a svému národu k všestrannému štěstí. Kdo by mohl: silami, jichž má hojně po ruce, nebo postavením, z něhož by mohl bez obtíží získat dostatečné prostředky. Kdo by uměl: jsa moudrý a dovedný v rozumném provádění dobrých plánů (ať už pocházejí od něho, nebo odjinud).

121. Je naprosto nutno, pravím, aby tu byl někdo, kdo by napodoboval Mojžíše,²⁴ Jozuu, Gedeona, Jeftu, Joziáše, Judu Makabejského, Konstantina, Karla Velikého a podobné muže Bohem povolané, obdařené hrdinským duchem a zasvěcené Bohu a obecnému prospěchu, obratné nástroje v ruce Boží, zbrojnoše Boží atd.

122. Pravím, že je třeba, aby byl jen jeden, z toho důvodu, aby se sjednotily plány i síly a aby bylo možno vyhnouti se nebezpečí jakéhokoli zmatku. Vždyť, jak čteme, nikdy nezavedl Bůh spásné změny jinak než skrze nějakého jednotlivce, pozdviženého za hlavu národa neb národů. Čtete Knihu soudců,²⁵ celé Písmo svaté a všechny dějepisy, nic jiného se neukáže. I Římané, ačkoli své záležitosti řídili společnou radou konzulů, senátu i lidu, přece jen v zoufalých případech museli přenést nejvyšší moc na jediného muže, na diktátora: a to vždy s žádoucím výsledkem.

123. A ovšem je nutno, aby tento jediný obnovitel ztraceného štěstí byl vzat z téhož národa, jemuž se má pomoci; cizinci se ta věc nikdy nedá svěřit bezpečně a beze strachu před novým utlačováním. Židům sice povolal Bůh osvoboditele odjinud, když byli přivedeni

v úplnou zkázu chaldejskou říší: Kýra Perského; ten vrátil lidu svobodu, vyvrátiv Babylon; ale přesto nebyli Židé pod panstvím perským a řeckým nikde bez útisků, leč až z jejich středu povolal Bůh hrdiny Makabejské.

124. Tedy také pro tento národ, má-li se povznést k vrcholu touženého štěstí, musíme na Bohu žádat a svým přáním i svým souhlasem označovat takového nějakého Mojžíše, Jozuu, Gedeona, Davida atd., a podávali nám takového Bůh, musíme k němu vzhlížet jako k přístavu spásy. Navzájem ten, který cítí, že je volán Bohem i lidmi, má se prokázat tak poslušným Boha a tak oddaným blahu svých lidí, jako byli ti mužové již zmínění a jiní spasitelé jiných národů i obnovitelé z úpadku, velkoduší, moudří a šťastní.

125. Koho však z tohoto národa určují osudy k spáse svých lidí, to je, tuším, zřejmá věc. Anebo, není-li tomu tak ještě v dostatečné míře, bude třeba prosit Boha, aby ukázal, koho zvolil, aby se dotkl jeho srdce a změnil ho v muže jiného, v muže podle srdce svého. Neboť jsou tu neklamná znamení, že Bůh nechce zničit tento národ, nýbrž obnovit jej podle zalíbení svého: vždyť dosud hledá muže, který by udělal koldokola hradbu a postavil se ve vchodu před Hospodinem na obranu země této, aby ji nerozmetal (Ezech. 22, 30).

**Zda Uhři
mají naději
na hlavu
toho druhu?**

126. Ale kdo to bude, ne-li ty, Jiří Rákóczi, nejjasnější kníže sedmihradský? Ty jediný, ty sám, ty poslední naděje svých! Ty, pravím, jeden jediný jako svatá kotva svého domu, své země, svého národa. Slyšíš, že Bůh hledá muže, který by vystavěl hradbu za tuto zemi před tváří Hospodinovou? Ach, dej naléztí! Aby, nenajde-li ani tebe ani jiného, nevyžil hněvu svého na vás a ohněm prchlivosti své konec vám neučinil (čímž hrozí tamtéž, verš 31).

**Povzbuzení
jemu**

127. Ale jakou hradbu postavíš proti Božímu hněvu? Kterou jinou, než jakou postavil Mojžíš, aby odvrátil od svého lidu hněv Boží (Žalm 106, 23)? Míním hradbu proseb; jednak se musíš sám modlit před Pánem, jak učinil Mojžíš (Exod. 32, 11) a David (2 Sam. 24, 17) a Jozafat (2 Par. 20, 6), jednak musíš nařizovat po svém království modlení a posty (jak udělal Jozafat, 2 Par. 20, 3; Jer. 36, 9; Ezdr. 8, 21 atd.) a ukládat svým poddaným pokání a nápravu života jako král ninivetský (Jon. 3, 8). Konečně se propůjčíš za vůdce proti všem nepřátelům svým, nepřátelům svých poddaných a nepřátelům Božím, jako udělal Mojžíš, jako Jozua, jako Gedeon a jiní svatí rekové.

128. Budiž mi dovoleno oslovit tebe, vyvolenče Boží, těmi slovy, jimiž prorok Samuel (jak se čte v Písmu) oslovil Saula, kterého mu označil Bůh jako budoucího krále svého lidu: Vůči komu je tak veliká touha Izraele? Zdaž ne vůči tobě a domu Otce tvého? (1 Sam. 9, 20) Hle, tvůj Izrael, celý tvůj národ, chvěje se před Turky, vzdychá před Jebúsíty.²⁶ Také sousedé, utlačení jhem Antikristovým, volají, aby jim Bůh poslal spasitele. Neslyšíš? Nevěříš, že tyto slzy a vzdechy míří na tebe? O kéž otevře Bůh tvůj sluch a srdce tvé, abys slyšel! Odstup od nás zlá hvězda Saula, zavrženého konečně pro neposlušnost!

129. Buď spíše, ty vyvolený a milovaný, svému Bohu a svému lidu jako Mojžíš, vymlouvající se sice a váhavý, konečně však přece poslušný. Budiž jako Gedeon, bojící se venku barbarských vojsk, doma modloslužebného šílenství, přece však konečně v síle Boží vystupující, aby hubil obojí nepřátele. Budiž jako velkomyslný Jefta a statečností, jíž tě obdařili Nejvyšší, pokor Ammonity, plenítele národa Božího, jakož i reptající bratry Efraimity. Budiž jako onen David, muž podle srdce Božího, přemožitel Goliášů, urážejících tábor Boží, a rovněž podrobitel všech všudy nepřátel národa Božího. Budiž jako Šalomoun, shromažďovatel zlata

moudrosti mezi svým lidem a slavný budovatel chrámu Boha živého, církve. Budiž jako Joziáš,²⁷ obnovitel ctění Božího, zato hubitel model a modloslužebníků. Budiž jako Konstantin Veliký, potlačitel Liciniů,²⁸ Maxentiů²⁹ a jiných tyranů, a tím obnovitel míru ve svém okrsku. Buď jako onen Karel Veliký, který podrobeným kmenům místo trestu nabízel Krista a nebe, budoval chrámy a školy, nebořil žádnou věc, leč špatnou a přetvářel všechny věci v dobré.

130. Hle, toto jsou krásné a bohatýrské skutky, které možno očekávat ve vašem národě od tebe jediného, pokud by se líbilo Bohu a tobě. Neboť u tebe jediného buď už jsou, nebo mohou býti po ruce všechny prostředky takto potřebné. Také tobě jedinému se poskytuje tolik vhodných příležitostí, kolik v tomto národě nikomu jinému. A konečně tebe jediného si žádá vůle Boží i lidská.

131. Takže už nezbyvá nic než tyto tři body: Za prvé ubezpeč své svědomí, že věc, k jejímuž provedení jsi zván, jest věc Boží; a při ní podlehnout bylo by krásné, kdyby nebyla dosud Boží vůle, aby naše ruka přinesla pomoc tak skličené církvi Boží, určené jistě k vysvobození milosrdenstvím Božím.

Co již musí
konat

132. Za druhé hled' uvážit, zda se snad nepřátelská zběsilost už vyzuřila a naplnila svou míru. Neboť je-li tomu tak, pak bude mít úspěch lékař, dostávající do rukou nemoc již ochabující; i bude snadné zahubit nepřátele Boží, které již opustil a do rukou mstitelů jež vydává Bůh.

133. Konečně třeba přihlédnout, zda povolání k tomuto dílu, jež se nabízí jako bezprostředně Boží, je opravdu takové. Neboť je-li takové, pak bude možno tak oddaně je sledovat a spolupracovat s Bohem, konajícím své dílo, jako to zřejmě činívali Mojžíš, Jozua, Gedeon, David a jiní svatí krotitelé zřůdnosti a osvoboditelé církve.

134. Provedeme-li v těchto třech bodech přísné zkoumání, ukáže se v zářivém světle: za prvé, že nelze konat nic světlejšího než toto dílo; za druhé, že Babylon naplnil všechny své míry, takže nezbývá nic jiného než přihlížet k trestům Boha spravedlivého, a že budou blahoslaveni, kdož dceři Babylonské odplatí náležitou odplatou (Žalm 137, 8). A konečně že Boží povolání výslovně tvé osoby k tomuto úkolu není přelud nebo mlha, nýbrž nejskutečnější věc, která bude korunována před hledištěm světa korunou nejšťastnějších úspěchů; neboť Bůh dílo rukou svých neopouští (Žalm 138, 8).

**A s jakou
opatrností**

135. Nicméně je třeba opatrnosti při tom všem, 1. aby se tvůj záměr neodchýlil od úmyslu Božího; 2. prostředky aby nebyly vybírány jiné, než ty, které by přiměřeně odpovídaly dosažení tak vznešených cílů a které doporučuje prozřetelnost Boží; 3. aby celá soustava plánů byla zařízena na způsob hodin, nežli začne provádění, aby pak nic neselhalo (možno-li; nebo aby také bylo předem postaráno o odpomoc); 4. aby se tyto předběžné přípravy dály v nejvyšším mlčení; 5. a konečně aby provádění nezačalo odjinud než odstraňováním zdrojů poruch; to jest odstraňováním kamenů na vinici Boží (Iz. 5, 2) a vypleněním hloží dřívě, než by se oral úhor (Jer. 4, 3).

136. Jak vznešené jsou záměry, k nimž tě volá Bůh, nejjasnější kníže! A jak bezpečnými cestami! Archimedes,³⁰ kníže mechaniků, když vynalezl onen podivuhodný nástroj k zdvihání jakýchkoli břemen, jež nazvali pantokratem (vševládcem), odvážil se pronést onen honosný výrok: Dej mi místo, kde bych se postavil, a zdvihnu zemi! Bylo to řečeno sice příliš honosně na člověka, ale ve svém smyslu pravdivě. Já však prosím Boha, aby ti kázal býti Archimedelem v této práci, k níž jsi volán. Dejž ti Bůh do ruky nástroje své všemohoucnosti, dostatečné prostředky! Dej, abys kráčet bezpečnými kroky ve svých úmyslech! A abys

snad v té zdatnosti nepohnul svou zemí z jejího místa, nýbrž abys z ní vymýtil nevzdělanost, barbarství, bezbožnost, modloslužebnictví a všechny nepřátele Boží, nepřátele své a nepřátele svého lidu! Buď že bys je odstraňoval jako kameny z vinice Boží, nebo po nich šlapal jako po blátu.

137. Osvoj si tedy srdce davidovské, milovaný Davide! Abys konal veškeru vůli Boží a propůjčoval se za nástroj všemohoucnosti i milosrdenství při ochraně sklíčených, zato však za nástroj spravedlnosti při vymýcení zlých ze země. Zvol si za heslo, jehož budeš ustavičně užívat, výrok Davidův: Ejhle přicházím, abych činil vůli tvou, Bože můj (Žalm 40, 8).

138. A aby veškeren duch Davidův přešel v tebe, čti, zpívej a modli se denně žalmy Davidovy, zejména žalm 18, 28 do konce; a žalm 44, 9 atd.; a žalm 60 celý, a 75 a 101 a jiné. Zatím my ostatní věrní, krácejíce před tvým vojskem (jako se stalo, 2 Par. 20), budeme velebit Hospodina a budeme svolávat z nebe pomoc tobě, zpívající žalm 20 a 21 a podobné.

Poslední rada

139. Hospodin budiž s tebou, nejstatečnější z mužů, řekl Gedeonovi anděl (Soud. 6, 12). Jdi v této síle své a vysvobodíš Izraele z ruky Madiánských! řekl váhajícímu (v. 14). Já budu s tebou, a proto zbiješ Madiánské jako muže jednoho, řekl mu opět, když se dále vymlouval. Zboř nejdříve oltář Baalův a posekej háj jeho, řekl opět, když Gedeon již sliboval poslušenství (v. 25). Tedy Gedeon tak učinil a provedl šťastně v síle Boží dílo nápravy úcty k Bohu a osvobození vlasti od utlačovatelů (kap. 6-8).

Naděje

140. Poroučej (i dnes), Bože, síle své! Posil, co jsi vykonal v nás! Rozptyl národy, které chtějí válkám! Podivuhodný Bože ve svatých svých! Bůh izraelský dá moc a sílu lidu svému: Bůh požehnaný (Žalm 68, 29, 31, 36).

A přání

Poznámky

- 1 *svorností malé věci rostou* ... Tato věta je citát ze Sallustiova spisu *Bellum Iugurthinum* 10,7.
- 2 *netrpí-li se zahálceři* Proti netečnosti a zahálce ve výchově se Komenský nejostřeji vyjadřoval v *Znovu ožvlém Fortiovi*; proti zahálčivosti v obecném životě v *Nápravě všech vším* (Panorthosia).
- 3 *pod vládou Šalomounovou* Šalomoun v té podobě, jak je zobrazován v bibli, je Komenskému ztělesněním nejvyšší moudrosti, proto chrám Šalomounův byl symbolem pansofie; jinak viz poznámku 5.
- 4 *David* († 973 př. n. l.), judský král, zvítězil za pomoci Filistaiů čili Pelištů (v bibli: Filištínští) nad benjaminským králem Saulem, pak však svedl s Filistai rozhodný boj a navždy učinil konec jejich nadvládě nad jinými židovskými kmeny. Po porážce syrského krále Hadadesera rozšířil svou moc až do severozápadní Mezopotámie, když ovládl celou Sýrii. Tak se stal David – nyní (po vítězství nad Saulem) král izraelský – zakladatelem izraelské veleříše, dal jí pevnou správu a mohutné středisko v Jeruzalémě.
- 5 *Šalomoun* (hebr. Šelómó), asi v letech 970-930 izraelský král, druhorozený syn Davidův, odstranil svého staršího bratra Adóniju, snažil se pokračovat v politice svého otce upevňováním říše izraelské, ale nemohl zabránit odtržení nejsevernějších částí. Vybudoval veliký chrám, podporoval kněžstvo a to z vděčnosti zveličilo prospěšné činy jeho vlády a nešířilo se o jejich slabinách (nákladný dvůr, na jehož udržování nestačily příjmy z rozvinutého obchodu, nedbání kmenových tradic při novém správném rozdělení říše), jež vedly k oslabení a po Šalomounově smrti rozpadnutí izraelské říše. Měl velkou zásluhu o kulturní rozkvet svého státu, k němuž přispěl i jako významný spisovatel (autor Písne písní, Kazatele aj. kultovních děl).
- 6 *Jozafata* Jozafat Viz pozn. 33 k textu *Anděl míru*.
- 7 *Joziaše* Joziaš (hebr. Jošijjá), judský král 640-608; v době úpadku asyrské moci se snažil o obnovení politické i náboženské jednoty v Židovstvu, zavedl novou knihu zákonů, Deuteronomium, pátou z tzv. knih Mojžíšových.
- 8 *Roboama* Roboam (Rehabeam), syn a nástupce Šalomounův (od 930 př. n. l.); když po svém nástupu nechtěl souhlasit s požadovanými daňovými úlevami, odtrhl se od něho deset severních kmenů a zvolilo si králem Jeroboama, někdejšího Šalomounova vysokého úředníka, který se zastával poddaných proti Šalomounovi, a musel se proto uchýlit pod egyptskou ochranu.
- 9 *Manassee* Manass (Menaš), judský král v druhé polovině 7. století př. n. l., přívrženec asyrského náboženství, takže se kult některých asyrských božstev šířil nejen po venkovských městech judských, ale i v chrámě jeruzalémském.
- 10 *Achaba* Achab († 853 př. n. l.), izraelský král, z politických zřetelů se snažil sblížit se jak s judskou říší, tak v ohledu náboženském přiblížit se vlivem své ženy Jezabel náboženství foinického, aby mohl čelit útokům Asyřanů.
- 11 *Jezabel* (Izebel), foinická princezna, dcera tyrského krále Ittobeala, manželka izraelského krále Achaba, zaváděla v Samařsku kult foinických božstev (velkým odpůrcem jejich reform byl prorok Eliáš) a politicky rozhodovala i v Judsku jakožto tchyně judského králevice Jorama. Vůdcem vzbouřenců prorocké strany Jehu byla svržena z okna královského paláce v Samaři.
- 12 *krví hunskou* Komenský neprávem ztotožňoval Uhry s Huny; ale na Huny se díval bez predsudků, přívlastek *hunský* neznamenal snižování. Ostatně se sám označil *Hunnobrodensis* (od Uherského Brodu).

- 13 *jazyků lišících se navzájem o celý svět* Výmluvný doklad Komenského znalosti jazykovědných otázek.
- 14 *za Hunyadiovců* byli to János Hunyadi, zemský správce uherský, a jeho synové Lajos Hunyadi, rovněž zemský správce, a Mátyás Korvín, král uherský, zeť, ale i politický odpůrce Jiřího z Poděbrad.
- 15 *Turci pronikli hlouběji v nitro království* Roku 1529 se Turci dostali až k Vídni a od r. 1541 měli v držení téměř celé Uhry.
- 16 *cizí vám vládnou* Míněni Habsburkové.
- 17 *jejich dějepisec Kromer* Marcin Kromer (Cromerius), polský humanistický historik a politik (1512-1589), často citovaný českými historiky, zvláště Bohuslavem Balbínem.
- 18 */náboženství/ se pěstuje jen pro jméno...* Pro svou otevřenou a odvážnou kritiku náboženských poměrů v Uhrách uvalil na sebe Komenský nelibost až nevraživost svých spolupracovníků.
- 19 *Gedeony, Jefty, Davidy atd.* Gedeon, Gideon, původně Jerúbbael, izraelský vládce, osvoboditel země od nadvlády Midjanských (Madiánských), u nichž kdysi hledal ochranu Mojžíš; Jefte, osvoboditel izraelského kmene Galádského od Ammonitů (za to obětoval svou dceru) a Efraimských; o Davidovi viz pozn. 4.
- 20 *moudrý Šalomoun* O Šalomounovi viz pozn. 3 a 5.
- 21 *skytská divokost* Skythové – kočovný kmen íránského původu; sbírali skalpy nepřátel a lebek používali jako nádob k pití.
- 22 *Peršan Datames* Rozmýšlivost a důslednost Datamovu chválí Komenský i po vzoru Erasma Rotterdamského (v Adagiích 1599), Erasmus čerpal z Aemilia Proba.
- 23 *Jupiter (podle svědectví básníkovy)* Pravděpodobně míněn Publius Ovidius Naso.
- 24 *kdo by napodoboval Mojžíše, Jozuu, Gedeona atd.* Mojžíš, Móše, izraelský zákonodárce, zakladatel izraelského národa, jeho osvoboditel, vůdce, soudce a náboženský vychovatel; Jozua, Ješua, pomocník a nástupce Mojžíšův, dobyvatel Jericha; Gedeon viz pozn. 19.
- 25 *Knihu soudců* Kniha soudců Součást biblického Starého zákona, v níž izraelští náčelníci kmenů doby předkrálovské, jako byli Gideon a Jefte, o nichž se Komenský zmiňuje, jsou idealizováni jako Boží mužové a doživotní vládcové celého Izraele. Původně to byla sbírka hrdinských pověstí.
- 26 *vzdychá před Jebúsity* Jebúsité byl kanaánský kmen, podmaněný Davidem, přestěhovaný pak do Jeruzaléma.
- 27 *Joziaš, Jósijjá,* viz pozn. 7.
- 28 *Liciniů* Valerius Licinianus Licinius, římský císař (308-324) ilyrského původu, spoluvládař Konstantinův, ve stálých neshodách s ním, jež vedly až k válce, za níž byl r. 324 poražen, internován v Soluni a brzy popraven.
- 29 *Maxentiů* Marcus Aurelius Maxentius, římský císař (306-312), ve válce proti Konstantinovi a Liciniovovi byl r. 312 poražen a utonul; Komenský je proti němu zaujat, protože Maxentius byl odpůrcem Konstantina, prvního křesťanského císaře.
- 30 *Archimedes* (asi 287-212), největší starověký matematik a fyzik.

VĚJEČKA
MOUDROSTI

PŘEDMLUVA

Věječka moudrosti (v originále *Ventilabrum sapientiae*)

Napsáno a vydáno roku 1657 v Amsterdamu jako součást IV. dílu monumentálního souboru *Opera didactica omnia* (Veškeré spisy didaktické). Nově vydáno i s českým překladem roku 1955 jako součást edice *Preceptor Gentium – Učitel národů*. V překladu Františka Heřmanského vydáno i v české edici *Vybrané spisy Jana Amose Komenského II. Výbor z pedagogických prací potockých a amsterodamských*. Praha 1960, s. 377–410.

Toto kritické zamyšlení nad vlastním dílem patří k nejlepším projevům Komenského drobné tvorby. Autor připomíná, že je povinností spravedlivého člověka posoudit své dílo a poučit se i z vlastních omylů. Zároveň přiznává, že se „dal odvést od vysokého cíle“, tj. nápravných záměrů, a často se zaměřil příliš na pedagogickou praxi. Tak jako věječkou se odděluje zrno od plev, tak má i člověk opravovat své dílo úsudkem svým i jiných lidí a vybírat skutečná zrna pravdy. Proto je celý život člověka vlastně školou moudrosti. Poté rozebírá spisovatel některá svá didaktická díla. U *Didaktiky* (*Didactica magna*, první vydání 1657) nezastírá částečnou všeobecnost, *Informatoriu školy mateřské* (česky vydáno až 1858, v latinské verzi jako *Schola infantiae* 1657) by přál větší rozšíření v národních jazycích. V *Didaktického rozpravě* (*Didactica disseratio*, první vydání 1638) se mýlil tím, že připouštěl dětskou schopnost zvládnout latinu, to však lze dosáhnout jen celoživotním vzděláváním. V *Metodě jazyků nejnovější* (*Methodus linguarum novissima*, první vydání patrně 1648, druhé 1657) si nejvíce cení X. kapitoly (*Analytickou didaktiku*, česky prvně 1874). Spokojen není zcela ani s učebnicemi, napsanými za pobytu v Blatném Potoku (později vydanými souborně v III. dílu

Opera didactica omnia 1657). Zdají se mu pro děti příliš obšírné, vyžadovaly by si zjednodušení, a to i dialogickou formou. Nicméně poskytuje tento spisek pozoruhodnou sondu do Komenského tvůrčí dílny a jeho myšlenkového světa, v němž je vůdčí ideou vzdělanost, poznání a moudrost.

VĚJEČKA MOUDROSTI

neboli

UMĚNÍ MOUDŘE SVÁ DÍLA
OPĚT PROBÍRAT

S připojeným krátkým spisovatelovým
opětným probráním
všech jeho didaktických myšlenek

Moudří přehlížitelé a posuzovatelé cizích myšlenek, spisů a děl, buďte pozdraveni!

1. K vám všem se obracím, moudří mužové, kteří kritickým perem posuzujete jiné; poněvadž nikdo nemůže soudit o žádných dílech, buď moudře nebo pošetile vytvořených, leč jen moudrý, je si proto přát, aby se nikdo jiný kromě moudrého neopovažoval soudit, ačkoli se to nezřídka děje jinak, zvláště o oněch věcech, které se konají na veřejnosti, podle onoho výroku „Kdo staví u cesty, ten mnoho mistrů mívá“.¹

2. Protože tedy jsme stavěli své didaktické dílo (nevím jakým způsobem příliš na veřejnost jsouce vyneseni) příliš u cesty, při čemž na ně dohlížel svět učený i neučený, jaký div, jestliže dostáváme mnoho mistrů, učených i neučených? Přijímáme je však velmi rádi, a tak se sami první hrbílkem drhneme.

3. Má totiž dobrou průpověď obecný překlad bible, třeba ne podle mínění Šalomounova, „Spravedlivý jest prvním svým žalobcem“ (Přísl. 18, 17), to je není sobě Suffenem², nezastírá své omyly, spíše je první uznává a cizí posudky předchází vlastním vyznáním.

4. Jestliže takto je nevinný, i kdo lituje hříchu, já tedy první začnu své omyly též v didaktickém studiu (do něhož jsem upadl jako do nějakého labyrintu a v němž jsem téměř zestárl) uznávat, odkrývat, vytykat, a opravovat, aby, zbloudil-li kdo mým vedením v nějaké i sebemenší věci, přestal mým vedením bloudit.

5. Prosil jsem vskutku Boha, jakmile jsem začal pozorovat, že ani ona naše díla (v Uhrách vytvořená) nejsou ještě tak sestavena, aby dovršovala má přání, aby mě nenechával umřít, dokud bych neviděl svá blouznění odstraněna, ale ještě se nenaskytla tak vhodná příležitost je odstranit, jaká se teď naskytá.

6. Velmi rád proto k tomu přicházím a rozhodl jsem se napsat tento spisek proto, aby se ukázalo, co se ve všech oněch dosavadních dílech líbí anebo nelíbí, a jak by se konečně po oddělení toho, co se nepřislušně přimísilo (tak jako plev od čistého zrna), mohl získat nějaký dokonalý nástroj k správnému zušlechtění lidské povahy.

7. Ale třeba předeslat vysvětlení titulu nadepsaného tomuto spisu, aby mohlo být zjevné, že je hodno chvály, co se zde podvolujeme konat, a také, vyskytne-li se něco, nač třeba dát pozor.

8. Věječka³ je nástroj rolníků, kterým provívají obilí na mlatě a oddělují plevy od zrna. Vždyť se obilí (z něhož se připravuje chléb) nerodí na polích tak, aby nám dávalo čisté zrní, nýbrž s rostoucími při tom plevami a klasy: proto musí být cepy vymláčeno a věječkou očištěno. Nač však to? Aby se dala podobná věc lépe pozorovat na věci sobě podobné.

9. Neboť lidské vlohy jsou živé pole, které se osévá semeny nauk: buď těmi, které Bůh sám nasil do duší (vrozenými znalostmi), nebo těmi, které my lidé sami rozséváme jedni do druhých. A výhonky oněch semen jsou neustálé myšlenky každého člověka, plody pak samy jsou rozličné z toho vznikající rady, poučky, znalosti, umění. A ty se žnou srpem rozumu, snášejí do sýpek paměti a konečně se mlátičkou⁴ soudnosti vymlacují a províváním vyčišťují, aby se oddělily plevy od pšenice (domněnky od pravdy): neboť třeba spolu rostly, přece spolu nejsou k užitku.

10. Takové živé pole mají v sobě všichni lidé, ačkoli je nestejně horlivě obdělávají, orou, osévají. Ani oněm učeným, kteří je osévají, nenese nikdy toto jejich políčko jen čistá zrna moudrosti: přiměšují se plevy prázdnoty, které je třeba oddělit mlátičkou soudnosti a věječkou častěji opěťované zkoušky a zkušenosti, až by v znalostech a uměních zůstala čiročirá pravda.

11. Neboť protože celý náš život pod sluncem je školou Boží, ve které se (třebas by někdo žil tisíc let) vždy vyskytne, čemu bychom se učili, je drahou lidské moudrosti nevědět, učit se, prospívat. Proto správně dí onen moudrý Filon: Konce vědění není lidem dopřáno. Nikdo totiž není dokonalý v žádné vědomosti: dokonalosti a vrcholy má

opravdu jen jediný (totiž Bůh). My žijeme mezi začátky a koncem, učíme se a vyučujeme buď více anebo lépe.

12. Z toho je zřejmé, jak prázdní jsou ti, kteří chtějí budit zdání, že se nikdy a nikde nezmýlili, a jestliže jednou něco prohlásili nebo napsali, nedají tím hnout z místa. Všechno všude prohlédnout, nikdy nezhlednout, není dáno lidské přirozenosti, ba ani andělské, třebaže je nekonečně pronikavější než naše. Neboť je známo ze svědectví apoštola (Efez. 3, 10), že se i poznání andělů rozmnožuje zkouškami, a teprve podle výsledků věcí se poznává mnohotvárná moudrost Boží. Co tedy my, kteří bydlíme v hliněných domcích, jejichž základ je na prachu (Job 4, 19) a nekonečné věci kol dokola zastínění (Jak. 1, 17)? Je znakem naprosto zlomyslné domýšlivosti a činí dojem zvrácenosti chtít raději, aby jiní byli drženi v bludu, jen aby nebylo vidět, že ses ty zmýlil, než zbavit je bludu, kdyby ses přiznal, že ses jako vůdce zmýlil.

13. Neboť zajisté, dokud žijeme zde, jsme žáky moudrosti: je pak povinností žáka, je-li horlivý, prospívat. Prospívat však – co je to jiného než překonávat nevědomost, omyly a chyby? A proč bychom se styděli uznávat to na sobě a že to na nás uznávají jiní? Spíše třeba vzdávat díky Bohu a v jeho světle se veselit, kolikrátkoli je dopřáno nějakou tmou překonat. Naše bludy v kterémkoli úkrytu zastížené, na světlo vynesené a za pravdu vyměněné jako trofej vůkol nosit jako Herkules lví kůži a ukazovat jako Samson med vybraný ze chřtánu silného, to ať je spíše slavné, než aby se zdálo potupným.

14. Zvláště dal-li někomu Bůh plodné vlohy, aby snadno vynalézal buď více cílů téže věci, nebo více prostředků k těmto cílům, nebo více způsobů konání, ten má nad jiné být hotov opravovat své činy. Neboť poněvadž se stává, že se věci v množství snadno směšují anebo zastíňují, a proto (když nejsou hned zřejmé věci nejlepší) se dává přednost horším před lepšími, a teprve pozdějšími myšlenkami a vykonáváním věcí se omyl odhaluje, je znakem upřímnosti nedržet se příliš dřívejšího mínění.

15. Rovněž má-li někdo vykonat mnoho velkých prací anebo i (jak se někdy stává) s nimi si pospíšet, velmi snadno se přihodí, že spěchající pes vrhá slepá štěňata. Spěch v každé věci plodí omyl, praví

Herodotos. A jiný: Je těžko ve velikých a mnohých pracích neztratit někdy rozum.

16. Proto nejupřímnější mezi mudrci nemají z ničeho větší radost, než když získávají i těmi omyly (tj. když poznané omyly mění, pokud je to dopřáno, v čistou pravdu), ba dokonce si to přejí. Odtud onen výrok Platonův: Šťasten, komu v stáří dopřáno dosáhnout správných mínění o věcech. A Aristotelův: Filozof má z lásky k pravdě odpřisáhnout i své vlastní názory. Jinak bude pravda, co prý napsal jeden kněz na svou celu: Je ubohý, komu poroučejí jeho dogmata.

17. Je pak trojí cesta, jak poznat své omyly nebo nedostatky. První, podrobí-li někdo své spisy posouzení přátel v naději, že více uvidí oči než oko. K tomu účelu bylo podle zprávy Lipsiovy u starých zavedeno před pozvanými přáteli předčítání spisů, dříve než byly vydány. Ale což jsou-li oni přátelé málo upřímní, že nám nechtějí ukázat skvrny, anebo ostýchaví, že se neodvažují projevit své mínění? Což jsou-li zaměstnání jinými věcmi, takže nevěnují dosti času posouzení tvých věcí? Což zaslepuje-li je láska, takže v přesvědčení, že jsi svá díla správně provedl, prohlašují to i bez pravé zkoušky a ještě více tě utvrzují v tvém omylu?

18. Proto je bezpečnější cesta, aby každý vyložil svá díla na veřejnost přátelům i nepřátelům k rozsouzení. Neboť tehdy se vůbec provádí věc pečlivěji, když i Zoilové⁵ velmi důkladně pátrají po skvrnách, i přátelé, stavše se bdělejšími, dávají lepší pozor. Odtud onen výrok filozofův: Aby se kdo znal, potřebuje buď věrného přítele, nebo neúprosného nepřátele.

19. Třetí cesta je, aby si každý sám dal tuto práci, a překonav náklonnost k tomu, co vynalezl, znovu probral své dřívější myšlenky, spisy i činy, a naprosto vážně je posuzoval nikoli jako své, nýbrž jako cizí. Neboť postřehne-li takové věci, které by se ani jemu, ani jiným, byť se pokusil o rozličnou zkoušku, jinak nezdály, a jestliže častější a rozmanité zkoušky stále potvrzují totéž, může konečně přestat; ne-li, smí zbořit díla špatně postavená, a teprve potom vystavět díla pevnější.

20. A po této přísnější cestě šťastně kráčeli mnozí moudří mužové, totiž že sami sebe přísně zkoušeli, kárali a opravovali (buď tajně nebo veřejně). I sám Šalomoun, nejmoudřejší ze smrtelníků, který odvolal chyby života ve vlastní své knize (Kazatel). A nejvznešenější mezi církevními učiteli Augustin, který skvrny svých spisů v nejvyšším svém stáří znovu probral ve zvlášť psaných knihách (věčně chvály hodným příkladem).

21. Mám (darem Božím) podobný úmysl, jak mohlo být patrné z některých věcí předeslaných již právě před tímto didaktickým dílem. Nyní, když byla dána zvláštní příležitost všechna ona díla znovu přehlédnout, rozhodl jsem se zvláště je znovu probrat, při čemž jsem si stanovil trojí dobrý cíl, jaký si určuje každý opatrný hospodář, když přehlíží své sýpky. Totiž:

I. aby byly odděleny osiny, plevy, odpadky;

II. aby obilí od nich očištěné bylo odneseno na sýpky

III. a aby z téhož již čistého obilí část připadla na novou setbu, část na výživu rodiny, část byla rozprodána na rozmnožení dědictví.

22. A s tímž, pravím, trojím cílem nyní v mysli přelétnu svá didaktická díla,

I. aby bylo odhozeno, co se mi nelíbí,

II. aby bylo lépe doporučeno, co se dále líbí,

III. aby bylo ze všech částečně dobrých věcí sestaveno, bude-li možno, jedno společné dobré dílo.

23. Neboť jinak nacházím již v oněch svých knihách některé věci méně dobré (do nichž mě uvrhly buď obecný omyl nebo ukvapená snaha omyl napravit a rychlé pochvaly jiných), které bude dobré déle netrpět, jednak pozoruji některé věci zvláště dobré, které bude prospěšné doporučovat jako drahé kaménky, abychom konečně podrželi pouze vybrané věci k vybranému prospěchu.

24. Půjdu pak pořadem, jak se mi naskytly příležitosti o těch věcech přemýšlet a je zaznamenávat do spisů a zde upravovat do svazků, a začnu od prvních, od Velké didaktiky.⁶

25. V ní se mi líbí první myšlenky (a za jejich vnuknutí chválím Boha), protože posledním cílem těchto snah bylo vštěpovat mládeži věci spasitelné, zvláště u národů ještě ne dosti vzdělaných (to totiž byl první důvod). Jak by totiž mohli být jistými vnadidly přilákáni k světlu myslí a svatému úsilí o ctnosti a zbožnosti. Ó kéž zachová Bůh až do konce tohoto ducha mně i jiným, kterým leží na srdci sláva Boží a spása lidského pokolení. Nelíbí se mi však, že jsem se dal trochu odvést od tak vysokého cíle těmi, kteří z celé didaktické soustavy zvláště vybírali jednu nějakou věc (a to ne hlavní) a zdrželi mě při ní tak dlouho (obyčejně proti mé vůli, dokládám se svědomím).

26. Dobře se však stalo, když jsem viděl nemožnost zastavit onen proud, jazyk latinský (unášející s sebou školy), že jsem se přičinil použít ho za nástroj, jak navnadit ducha k lepšímu, při čemž jsem si stanovil trojí cíl onoho studia. 1. Protože se oním jazykem zabývají všechny školy, a to s největší obtíží, aby se mohly práce s ním ulehčit (učitelům i žákům) pro snadnější jeho studium. 2. Protože se pokládá za cestu vzdělání, aby se mohl bez drsnosti a oklik přímo a rychle dovést tam, kam vede. 3. Protože je pojítkem národů, aby se pak skutečně hodil k snadnějšímu jednání všech se všemi o všem.

27. A tomu trojímu cíli jsem hleděl přizpůsobit trojí prostředek: 1. Snadnost metody, jak velická jen by se mohla vymyslet, k navnadění ducha. 2. Stálé spojení věcí i slov k dosažení toho, aby se lidé, sledující jedno, domýšleli druhého, tj. aby věnující se jazyku, pozorovali, že se jim otvírá poznání věcné. 3. Uvedení do souběžnosti jazyka domácího (kteréhokoli) s latinským k dosažení toho, aby se touže prací lépe pěstovaly jazyky národů a veškeren duch chválil Pána.

28. Nelíbí se mi však, a to svrchovaně nelíbí, že pro přílišný zřetel na jiné a z obavy, aby nebylo neslušné, že já, člověk tak nepatrný, doporučuji a podněcuji tak významné věci, nadto v naději na nějaký didaktický sbor jsem se řídil tolika radami a zapřísaháními, a že právě proto jsem se dal zdržet od rázného postupu. Kéž bych byl pokračoval v práci na věcech a již tehdy dokončil načrtnuté knihy⁷. Pozdě uznávám, že se neříká bez příčiny: Co nevykoná jeden, tisíc nevykoná, to jest, že je lépe, aby třebas i jeden sám konal, co je nutné konat, než aby mnozí mařili čas, navzájem se na sebe ohlížejíce a čekajíce. Leč to snad buď útěchou, že moudrost má povahu zlata, takže

čím déle se kdo rozumně zabývá nějakou prací, vaří ji a převaňuje, vždy mu vycházejí v té věci myšlenky čistší a strusek zbavenější. Jákož, bude-li to vůle Nejvyššího, aby se nám zdařily i v této věci plány tak dlouho v přáních chované, budiž mu chvála.

29. Přistupme k věcem dílčím. I v těch jsem rozhodnut sprovodit ze světa omyly zaviněné lidskou nedokonalostí, ale již odhalené, ať se budou moci postřehnout ve věcech nesprávně dříve uvážených nebo ve slovech neopatrně užitých. Ukáže-li se však cokoli trvale dobrým, vynasnažím se, aby to takové zůstalo anebo bylo podáno i lépe.

30. O prvních sedmi kapitolách Velké didaktiky mě kdysi, jak se pamatuji, upozornil přítel, že se zdají zbytečné, protože nikdo nepochybuje, že člověk je poslední stvořenou bytostí a že jeho cíle sahají za tento život, že třeba začít hned od výměru didaktiky a vyučovat samému umění vyučování, nikoli něčemu jinému kromě něho. Ale odpovídám: Předně, tyto kapitoly byly původně napsány ne pro učence, nýbrž pro lid, aby se vzbudil z ospalosti obecného spánku (aby žili, kteří žijí); nesměl jsem tedy začít bez úvodu a útoku na cit. 2. Ale i kdyby se tyto věci dostaly před oči učeníých, co škodí začít od nejvyšších cílů, aby bylo již od začátku bezpečně známo, kam zaměřit všechny prostředky, které třeba potom zkoumat. Neboť jsem nezačal psát didaktiku umění pekařského nebo malířského nebo mluvnického nebo logického nebo jiné částčky z věcí hodných poznání, nýbrž didaktiku života a se zřetelem na to jsem ji nazval Velkou. Proto když jsem si předsevzal podat celek, musil jsem ukázat celek, nikoli část, a začít stavbu od nejspodnějších základů nepohnutě položených. Neboť nenávidím všechno povrchní (což jsem prohlásil jinde), nenávidím všechno kouskovité, nenávidím všechno bez základu stavěné, protože si vždy stanovím (a radím, abychom si je, následující Boha, stanovili) cíle všeobecné, za nimiž by nezbyvalo něco si ještě přát, k cílům konečně prostředky přiměřené, stejně obecné, jisté, pevné atd. Proto nic neměním. Ať začne Velká didaktika od nejvyššího cíle člověka, a až vzbudí touhu po nejvyšší jeho dokonalosti, ať ho dovede všemi pomocnými prostředky k poslednímu užívání své touhy.

31. A na těchto obecných účelech jsou založeny obecné prostředky a dokonalé cíle opravy škol (nechceme-li provádět věcné hlouposti),

v kapitole VIII, IX, X, XI, XII, v nichž rovněž nic neměním, protože po pravdě nemohu.

32. V kapitole XIV a následujících se ukazuje základ potřebné opravy metody, totiž následování přírody, podle onoho výroku Ciceronova: Za vedení přírody se nemůže žádným způsobem bloudit⁸. Zde však byla, jak se pamatuji, vzbuzena ohromná pochybnost (a snad ji ještě někdo vzbudí), zda je toto dokazování správné: Pták při vysedění mláďat postupuje tak a tak, máme tedy i my tak a tak postupovat při utváření ducha? Popírají to ti, kteří mají za štít ono pravidlo logiků: Podobné věci sice vysvětlují, ale nedokazují. Odpovídám: Napsal jsem o té věci spisek s takovýmto titulem: Moudrost dvojnásobně a trojnásobně vidoucí, která jednu věc v druhé bystře vidí a jednu druhou mocně dokazuje, to je:

O přemocném užívání synkritické (srovnávací) metody
k vypátrání věcí skrytých, k objasnění temných,
k dokázání pochybných a uspořádání zmatených.

A kdyby nebyl onen spis stráven plameny⁹, byl by položen zde a přinesl by světlo; přece však třeba o té věci něco povědět.

33. Synkritickou metodou vyučování nazývám onu, kde se věc před očima myslí ani nerozkládá v sobě samé (jako se děje při analytické), ani se neskládá (jako při syntetické), nýbrž přirovnává se k nějaké jiné věci téže podoby, která výrazněji ukazuje své příčiny, části, výsledky a jiné své vlastnosti, takže to, co se ze sebe dosti nepoznává, poznává se z věci sobě podobné. A v té věci viděli mnoho světla staří, jejichž skoro celá moudrost byla v tom, že označujíce tvoření věcí přirozených i občanských, činili tak obrazně. A to jmenovitě připsuje Verulámský¹⁰ perským mágům¹¹ a vkládá svůj úsudek: Že ona obrazná označování věcí nejsou pouhé podobnosti (jak by se mohly zdát lidem ne dosti prozíravým), ale zřejmě jedny a tytéž stopy vyšší přirozenosti (totiž Boží) a znamení vtištěná do rozličných látek. A protože ta věc není ještě podle stížnosti velikého Aristarcha vážně zpracována, co zakazuje pokusit se o to?

34. Pokusil jsem se tedy dokázat, že tato moudrost je dvojnásobně, ba i trojnásobně vidoucí, protože se touž prací objevuje nejvnitřnější

způsob nejen dvou, ale i více věcí (kterékoli jsou si podobné, byvše udělány podle téhož vzoru). Např.: Kdo pozná polohu, užívání a spojení přirozených údů našeho těla a zákony souladu z toho vznikajícího, ten velmi snadno pochopí v těle kterékoli lidské pospolitosti (rodiny, obce, církve atd.) všechny věci potřebné k svornosti i zákony. Vizme, co z takového srovnání vyvozuje apoštol Pavel 1 Kor. 12, 12 atd.

35. Z toho následuje, že obyčejně nás tímto způsobem poučuje Bůh nejen o svých hlubších tajemstvích (která by námi sama o sobě nemohla být pochopena, ale mohou být, jsou-li jinde jako v zrcadle ukázána, Jan 3, 12; 1 Kor. 13, 12), ale i o našich povinnostech tím, že nám hned ukazuje svá díla na tvorech, hned lidské činy, hned také vymyšlené podobnosti a podobenství. Tak jich je plno Písmo, že synkritická metoda může být právem pokládána za klíč tajemství. A jistě je známo, že umění napodobuje přírodu (ukázal jsem to i v XIV. kap. Velké didaktiky): proč by tedy rozumnost nenapodobila přírodu a umění? Je naprosto moudrý, kdo se domnívá, že jemu byla řečena slova k Mojžíšovi: Hleď pak, abys udělal podle podobenství toho, kteréž tobě ukázáno jest na hoře (Exod. 25, 40), to jest, kdo dívaje se na díla Boží tak jako podle vzoru upravuje a opravuje svá. Proto jestliže někdo při studiu řečnictví k prospěchu věci pravil: Mnoho získal, komu se líbí Cicero, oč větším právem se snaží říci při studiu moudrosti: Mnoho získal, komu se líbí svými díly (správně pochopenými) Bůh.

36. Proto pravidlo logiků, že podobné věci nedokazují, nýbrž vysvětlují, buď není pravdivé, anebo je pravdivé pouze v podobných věcech, jen málo se k sobě hodících anebo částečných. Vskutku podobné věci, vytvořené podle vzoru téže ideje, více než dokazují: tj. prokazují, přesvědčují, usvědčují, nutí umlknout. Jak se ukázalo na tom, když byl David usvědčen od Nathana jediným podobenstvím, a když byl římský lid, bouřící se proti úřadu, uchlácholén Meneniem Agrippou¹² jedinou bajkou (o údech těla odpírajících potravu žaludku) a jeho vzpoura byla brzy utišena. Proto se věčné moudrosti, Kristovi, do té míry zalíbilo bojovat nejraději tímto způsobem důvodů a zacpávat ústa těm, kdo se mu odvažovali odporovat, že všechny řeči jeho a apoštolů jsou plny podobenství,

37. Proto nic neměním v oněch kapitolách Velké didaktiky (XIV až do XX). Ať se podívají školy a správcové škol na důmyslné výkony rostlinek, ptáčátek, vos, pavouků atd., potom i zahradníků, tkalců, tesařů, malířů a kterýchkoli řemeslníků, kteří je napodobují, a z toho vyplývající umělecky vytvořená díla, aby se učili jejich srovnáváním se svými díly, všude zamotanými, všude se viklajícími, všude odpornými a neutěšenými, stydět se, rozněcovat se k touhám po lepších věcech a je s celým úsilím ducha provádět a konečně jich dosáhnout.

38. V kapitole XXV budou, jak se obávám, uraženi přemnozí, kteří budou horlit, že se školám odnímá jejich duše, Terentiové, Maronové, Catullové¹³ atd. Ale mne to nezviklá. Já jsem upozornil, co by bylo křesťanským školám (jejich duší má být Boží moudrost, Kristus) nejvíce na prospěch, a nezamlčel jsem, kdyby se přece zdálo prospěšné podržet spisy pohanů, s jakou opatrností by se to mohlo stát (§ 21 a 22)¹⁴. Přiznávám se však, že při opětném čtení těchto věcí vzplánilo mé srdce, abych neustával horlit za Boha a spásu duší, když mě opět děsí nejnovější příklady těch (i z vysokého stavu králů a královen), kteří zlákáni v nadidly pohanských knih tak klesli, že pohrdali prostotou evangelia Kristova a konečně je i opustili. A kdyby bylo možno pořadem zkoušet Lipsie a podobné, onou pohanskou moudrostí zpité mistry cizího písemnictví, ukázalo by se, jak tam není nic z Davidových potěšení se zákonem Božím, ba spíše ošklivost. A budeme popírat, že dosud oni divocí kanci z lesa podřývají vinici Boží a tyto zvláštní šelmy ji spásají [Žalm 80 (79), 14]? Vám, představení církve, strážcové spásy pokolení lidského, doporučuji tuto věc uvážit a hájit. Jestliže jste odhodláni držet anebo pěstováním toho přiživovat se na oné světské moudrosti, tebe volám za obránce tvé věci, Ježíši Kriste, o němž víme, že jsi oním světlem, které osvětluje každého člověka přicházejícího na tento svět a že se všechny jiskřičky oné světské moudrosti z tebe, věčného slunce, vyroňují: ale dobře známe, jak je u tebe ohavností dávat jim přednost před zářivějšími paprsky světla na církev vylištěho. Otevři oči slepých, ó věčné slunce, aby tě viděli, kteří nevidí. Pomaž svou mastí oči těch, kteří tě vidí jen temnotou, aby tě viděli jasně.

39. V kapitole XXXII podávám souhrnné opakování věcí dosud řečených a vykládám podstatu tužeb, k jaké až dokonalosti by podle mého přání mělo být dovedeno didaktické umění. Zjistěte až k jisto-

tě, uhlazenosti a rychlosti umění tiskařského: aby jako tam na papír, tak zde se mohlo vtisknout vzdělání do ducha, rychle, uhlazeně a hojně, aby se naplnil svět ne učenými knihami, nýbrž vzdělanými a moudrými muži. Protože podle svého zdání lépe než tehdy vidím, kam až může věc dospět, a zde níže zamýšlím radit, aby tam dospěla, odložme tam opětovou úvahu o ní.

40. V poslední kapitole Velké didaktiky je uložena úvaha o vykonání těchto rad se zapřísaháními k těm, kteří k tomu mohou něčím kromě přání přispět. Nepřidávám nic kromě nového zapřísahání, aby opět a opět rádi tyto věci uvážili učitelé, správcové škol, všichni vzdělanci, církevní pastýři, konečně obecní úřad, aby si každý přál posloužit i po této stránce božské dobrotě, aby získal část onoho věčného lesku, slíbeného těm, kteří vzdělávají jiné k spravedlnosti (Dan. 12, 3).

41. Následuje (ve svazku I, str. 198) Škola mateřská neboli O prozíravém vychovávání mládeže v prvním šestiletí. A při jejím načrtnutí, jak vidím, v ničem jsem se neodchýlil od cíle. Přál bych si, aby si tuto knížku, přeloženou do lidových jazyků, oblíbili všichni křesťanští rodiče, aby si brali podněty a návod k pečlivému pěstování svých rostlinek, rostlinek nebes, dokud by nevyšlo v tomto druhu něco lepšího.

42. Pro šestiletí Školy obecné dal jsem tituly šesti knih, které by měly být složeny (ve svazku I, str. 248, 249): I. Violarium (Fialkový záhon), II. Rosarium (Růžový záhon), III. Viridarium (Sad, totiž vzdělání), IV. Sapientiae Labyrinthus (Labyrint moudrosti), V. Spirituale Balsametum (Duchovní balzámiště), VI. Paradisus Animae (Ráj duše). Chtěl jsem, aby v nich bylo zahrnuto všechno, co mají chovanci moudrosti dobře znát, co potom správně osvojeno zapouští kořeny pro celé studium moudrosti.

43. Následuje nástroj školy latinské, a to nejprve Brána jazyků¹⁵, při které příležitosti a jak byla sestavena a proč se zde ono méně propracované dílo opět uvádí (str. 250), potom Vestibulum (Předsíní), str. 301. A potom úvaha a ukázka D. Vechnera¹⁶, str. 318 o přistavění Chrámu latiny k němu. Ale tento úmysl muže velmi vzdělaného se nezdařil, třebaš byl duchaplný a byl by jistě vyčerpal všechny druhy

jemností. 1. Protože se posuzovatelům nelíbilo rozdělení díla na tolik částí (Vestibulum, Limen, Ianua, Atrium, Odeon, Adytum – Předsíň, Práh, Dveře, Síň, Zpěvní síň, Svatyně), 2. zatím se rozžehnal s životem mecenáš těchto studií, jasný hrabě v Lešně, palatin belzenský¹⁷, 3. a původce tohoto díla dostal církevní povolání i odešel jinam.

44. Následuje (str. 345) Didaktická rozprava o studiu jazyka latinského¹⁸, napsaná tehdy senátu vratislavskému, když se rozhodl zavést na své školy naši Bránu s Předsíní. Tam se velmi líbí, že jsou stanoveny čtyři stupně latinského studia: žvatlání, osvojení¹⁹, uhlazenost, jadrnost (§ 47), ale nelíbí se, že jsme chtěli mít všechny tyto stupně přizpůsobeny chlapeckému věku. Neboť nejsou ještě chápaví, protože poznávání věcí, konání prací i užívání jazyka postupuje souběžně po celý život.

Proto spíše přidělme pro:

I. žvatlání	}	myšlenek, skutků a řeči	}	věku dětského chlapeckého dospívajícího jinošského	}	všechna léta.
II. osvojení						
III. uhlazení						
IV. a zdokonalení						

Co bude následovat, věk mužný a stáří, ať užívá a požívá všech těchto věcí.

45. Pokoušel jsem se tamže (§ 124–133) povzbudit ducha Davida Vechnera k vybudování Paláce Latiny a Jana Rava k otevření Pokladů spisovatelů (§ 134–144). Ale není mi věru známo, zda oni výborní mužové, již tehdy zaměstnaní jinými povoláními, něco v tom vykonali a co. Přál bych si, jestliže pokročili, aby již konečně uveřejnili své práce (neboť jak slyším, žijí), řídíce se i mým příkladem, protože se nestydím ani jako stařec sloužit chlapcům.

46. Pokyny tamže učitelům dané (§ 152 atd.) jsou sice, myslím, jinde rozvedeny, protože však zde jsou pospolu, kéž by si předsevzali mít je před očima a řídit se jimi. Tak jako jistě nebudou litovat ani jiní, kteří budou chtít soudit o naší metodě, nebude-li je mrzet ony věci přehlédnout: snadno pochopí, jak totiž je všechno jisté a plynulé.

47. Prohlédnutí Předchůdce vševědy²⁰ (str. 403) a Vysvětlení jeho (str. 457) vzbudilo ve mně stud i bol, když jsem opět uvažoval, jak špatně jsem následoval onoho dobrého a prozíravého kupce hledajícího pěkné perly: Kterýž když našel jednu velmi drahou perlu, odešel, prodal všechno, co měl, a koupil ji (Mat. 13, 45–46). Ó ubozí synové světla, kteří prozíravost synů světa ve svých věcech napodobit buď neumíme nebo nedbáme, nevybírajíce věci nejlepší, i když nám onen nejlepší dárce nejlepších darů dopřeje na ně připadnout. Kéž bych se byl držel pansofické žíly²¹, když jsem ji našel! Ale tak se stává, když spíše věnujeme pozornost cizím šepotům kolem nás se ozývajícím než světlu uvnitř nás vůkol zářícímu. Bůh buď milostiv naší neprozíravé váhavosti! Co naděje zbývá v pansofické perle, povím níže, až budu popisovat Školu rajskou²².

48. Svazek II začíná Metodou jazyků nejnovější. Když znovu čtu ten nadpis a srovnávám s tím, co následovalo, lépe již prohlédám a vidím, že pro nás smrtelníky není nic nejnovějšího, vyjímaje onen den pro každého poslední, který ukončí naše námahy. Až do onoho cíle vládne příčinlivost, to jest z té neb oné strany se naskytující příležitosti tvořit nové věci. Právem tedy přichází na mysl onen výrok Filonův: Konce vědění není smrtelníkům dopráno (viz výše § 11). Šalomounovi, když se stal nejmoudřejším, znelíbilo se všechno pod sluncem, i ona vlastní příčinlivost, kterou vykonal díla zasluhující obdiv světa (Kaz. 11, 12). A jestliže se podobně stane mně nebo komukoli, bude to důkazem úspěchu. Kdybych měl teď znovu skládat tato díla, udělal bych mnohé věci jinak; ale ani čas ani mysl nepřipouští, aby se stařec vracel ke kolébce. Bude však povinností upřímnosti upozornit napřed jiné na některé věci.

49. Hlava X tamže zkoumá základy didaktiky vážněji, než se kdy předtím stalo. Tam se sice nelíbí obšírnost, líbí se však pevnost postřehnutých pozorování. Chce-li se někdo od základu stát didaktikem, nevynaloží špatně práci, nebude-li líný všechny věci i každou zvlášť, zde sebrané, prozkoumávat, opakovat, zvlášť když se zde nepostupuje synkriticky (jako ve Velké didaktice, což se, jak jsem připomenul v § 32, všem nelíbilo), nýbrž analyticky rozbíráním všech těch věcí, které se při výkonu vyučování sbíhají, a nejvnitřnějším prozkoumáváním přirozenosti každé oné věci. Ba ani nepochybuji, kdyby se někomu zalíbilo zabývat se oněmi myšlenkami, že může najít více krásných didaktických drahých kamínků.

50. Co je obsaženo v kapitole XI, XII, XIII (ba i ve XIV, XV, XVI), bylo přepracováno i zlepšeno ve Škole trojtřídní (svazek III, str. 114). Zde tedy není třeba nic říkat, snad kromě toho, že v kap. XI, § 4²³ naléhám, aby se vyučovalo a učilo celému jazyku, aby se nemyslelo, že se to děje bez velikého rozvažování. Přěji si, aby se vzdělávali lidé, nikoli kousky lidí. Proto třeba osvěcovat celý rozum, nikoli jen jeho část, a utvářet celou vůli, nikoli její část. To však jen tak, přibere-li se k pozorování celý souhrn věcí, a proto celý jazyk. Jinak se toho nedosáhne. Abych pomlčel, že nikdo ani nemůže pochopit věc anebo užívání věci, kdo se neučí zároveň je vyjádřit.

51. Potom třeba přidat i to, že je nebezpečné dovolovat chlapcům, aby se přiučovali názvům věcí bez věcí, protože si takto navykají žvatlat slova nepochopená, vydávat zvuky beze smyslu a snít, že jsou vzděláni v znalosti jazyka latinského. A ten omyl je potom provází po celý život, jak učí zkušenost. Neboť není poslední z neškodlivějších klamů, který si tropí mnoho žertů z lidského pokolení (ba i z lidí učenyých), vkládat moudrost do znalosti jazyků.

52. Velmi bych si přál, aby všichni uvážili, jak objasňuje kapitola XVIII, že Metoda jazyků nejnovější vyhovuje všem požadavkům, ve třech věcech však nejvíce triumfuje, a rozličné její užití i k jiným věcem: aby se mohlo posoudit, zda poskytuje, co slibuje, a zda jsme dospěli do přístavu svých požadavků.

Jistě to, co slibuje v kapitole následující (XIX, § 7), že může tak připravenými prostředky i kterýkoli studující, příbraný k vychovatství, anebo není-li ho, sám hospodář, třebas jinde zaměstnaný, krásně členy své domácnosti cvičit²⁴: právě to se potvrzuje tím listem dodaným z Gdaňska (datovaným 24. října 1657), zatímco toto píše, že z předních občanů urozený muž, D. M. R., sám touto metodou vyučuje své syny (protože není vychovatele, který by chtěl tak vyučovat) s velmi znamenitým úspěchem. Věcných pokusů je tedy sdostatek.

53. Látka kapitoly XXI se uvádí těmito slovy: O usnadnění mnohojazyčnosti dobrodiním Nejnovější metody. Pryč s barbarským slovem usnadnění, které vzniklo v barbarském věku, ale je čistým latinským uším neznámé a neznámým má zůstat. Co se týče věci samé, mnohojazyčnosti, přidám něco, aby se věc stala jasnější. 1. Je potřebné učit se několika jazykům, nikoli pro moudrost (ta záleží v pochopení

věcí), nýbrž abychom mohli sdílet s více lidmi moudrost a jiné své statky. 2. Je škodlivé, že se učíme jazykům s velikou ztrátou času, třeba hledat zkrácení. 3. Je nejlépe učit se jazykům, kterým se učíme, od základu, aby se znal ne kousek jazyka, nýbrž jazyk. 4. Domácí jazyk uvádí do cizích, protože je první. Proto si osobuje být zákonodárcem ostatních. Je tedy třeba jej samý dříve utvářet a podle pravidel upravovat, aby se mohly snadněji ukázat věci shodné a odlišné a aby bylo možno uvarovat se zmatku v jazykových zvláštностech. 5. Protože jazyk není sám pro sebe, je určen k přenášení věcí z mysli do mysli, nemáme se mu učit bez věcí a beze smyslu. Špatně se mu tedy vyučuje abstraktně, z mluvnic a slovníků: je třeba pozorovat věci a označovat je příslušnými názvy. 6: Protože však žádný jazyk není věc neuspořádaná a každý se skládá ze svých pravidelností, nemáme se tedy žádnému učit naprosto nespořádaným způsobem, všechny se mají uvést do svých mezí. 7. Když se tyto věci budou zachovávat, nebude studium žádného jazyka (po mateřském) vyžadovat pro sebe více než dobu jednoho roku: některé ani to ne, v době tří nebo čtyř měsíců dají se uvést do prostřední znalosti. Neboť k plnějšímu poznání snadno vede plnější užívání.

54. Jak je krásné, co se vykládá v kapitole XXIV o síle této metody k tomu, aby se rozumnost velmi prospěšně vlévala do duší mladíků a potom aby se napřed zamezily nebo napravily rozličné výstřednosti života; kéž by se zalíbilo to poznat a do duše připustit, jakož i to, co se uvádí v následujících kapitolách.

55. Následuje otázka Vestibula (Předsíně) nejnovějšího. Když se na ně dívám, uznávám a přiznávám se, že jsme udeřili do vlastních základů tím, že učíme známému neznámým, domácímu jazyku latinským. Neboť předesílající tento před oním, dávali jsme latinský jazyk za vůdce domácímu, naopak, než bylo rozhodnuto. Zpozoroval jsem tento omyl a v Uhrách jsem ho opravil (zde však ho chci nadobro odstranit). Cokoli je známější (podle platnosti pravidla V. v kapitole X), ať předchází; domácí jazyk ať jde vždy před latinským.

56. A neméně jsem pochybil při sestavování Mluvnice k Bráně (str. 304 atd.). Neboť již ve Velké didaktice bylo ustanoveno, že se nemá mládež zaměstnávat podrobnostmi mluvnickými a zdržovat od věcných a že pravidla řeči mají být mluvnická, nikoli filozofická (kap.

XXII, str. 13). Avšak jak rozsáhlý celek mluvnice nám vyšel, celých šestnáct listů, když se nás zmocnila touha sebrat všechna zevrubnější pravidla Bangova²⁵ a Vossova²⁶. Hle, tak nás někdy proti vlastním přáním unáší proud zvyků. Viz však přepracování těchto omylů, které již tehdy následovalo (svazek II, str. 454 až 458).

57. Přicházím k tomu, co obsahuje třetí svazek. Tam je na prvním místě Nákras školy vševědně (na kterou se nám tehdy naskytla naděje) a opět vzbuzuje v srdci ony naše obvyklé touhy po lepších věcech. Nenapadá mě, co bych v něm opravil anebo doplnil kromě toho, že nenacházím žádné přidělené místo pro synkritická cvičení v obrazném znázorňování věcí, a proto také že nebyly přiděleny žádné třídy Ezopovy bajky (v kterých je podle slov Lutherových obsaženo více moudrosti než v kterýchkoli lidských spisech).

58. Rovněž, když jsem přidělil studium jazyka řeckého třídě filozofické (která je po pořádku čtvrtá) a slíbil, že je možno vyučovat mu tak, aby nestrašil žádnou těžkostí (jak bývá), že jsem též nesdělil myšlenky, jak by to bylo možno. To tedy nyní činím.

59. Nálevka řeckého jazyka (podle vzoru Schickardova²⁷, Metoda jazyků nejnovější kap. XVIII, I) by se mohla složit tak, aby jí bylo pět dílů.

(I) Abeceda, namalovaná ve třech sloupcích, aby první obsahoval tvary písmen (velké a malé), druhý názvy (alfa, beta, gama, delta atd.) a třetí platnost se zřením k latinským. A ať se žákům poručí, aby tu tabulku četli a opět četli, psali a opět psali tak dlouho, dokud neutkví v paměti celá abeceda, jejíž pořádek třeba znát pro užívání slovníků. Budiž přidáno dvojí upozornění:

I. že samohlásek je sedm, všechny zvukem rozdílné, třeba se toho vůbec nedbá. A to, že A, E, I, O správně vyslovují všichni, nikoli však H, Y, Ω²⁸, protože směšují H a E, Y s I, Ω s O, takže není pozorovat rozdíl zvuku. Má se však pozorovat, protože H je široké E, jako latinské AE, jak je slyšet v bečení ovcí, Blae. Y však má vlastní znění jako poloviční U, Ui; konečně Ω široce jako Oa nebo Ao.

Upozornění II. Dvojhlásky třeba vyslovovat tak, aby bylo slyšet zvuk obou samohlásek, byť první chvatně, ai, jako latinské ain? au, že první dvojhlásky v Paulus, caula, eu jako první v Eurus (ne jako

evrus, nýbrž jako eyrus), oi tak, jak je psáno, jako saské Soit a francouzské Pois a polské Moy. (Třeba upozornit, že někteří vyslovují β jako latinské Vau nebo německé We, ale nesprávně: třeba vyslovovat všude jako latinské B.)

(II) Slabikář. Tam ať se učí vyslovovat slabiky všech druhů na tabuli rozvedené, obojím způsobem, to je novostaře neboli správně a obecně neboli pokaženě.²⁹ Neboť třebas by to zvětšovalo nesnáz naučit se jazyku, přece se to musí dobře znát se zřetelem na novorecké barbary a učitele i žáky akademií, kteří je napodobují (z tvrdošíjnosti spíše než z nějakého důvodu).

(III) Slovník latinsko-řecký, trojdílný.

1. První se bude skládat pouze ze slov, která mají s latinským tatáž písmena a výslovnost, jako abacus, ἄβακος, abba, ἄββᾱ, absis, ἄψις, abyssus, ἄβυσσος, Adam, ἄδᾰμ, Amen, ἀμήν atd. atd. A protože těchto slov bude přes tisíc a všechna jsou již (z Brány a Atria) napřed známa, naučí se velmi rychle jejich čtení a pocítují důvěru, že ovládnou onen jazyk, z něhož již tolik vědí.

2. Druhý slovník ať je sestaven ze slov málo od sebe odlišených, jako fama, φήμη; forma, μορφή; lacrima, δάκρυμα; mater, μήτηρ atd. atd. Těch nebude méně a zesílí naději v onen jazyk, který je latině tak blízký.

3. Třetí část slovníku bude obsahovat ostatní slova, zněním v ničem nepodobná, jako bratr, ἀδελφός, sestra, ἀδελφά atd., s nejstručnějšími mluvnickými pravidly.

(IV) – Ať následuje Gnomologicum (Sbírka) nejvybranějších vět, podávající jich asi sto, jako εἰς ἡς φιλομαθής, εἰς πολυμαθής atd. (budeš-li učen milovný, budeš učený). Dále modlitbu Páně, vyznání víry, Desatero.

(V) Když se konečně přijde k věci, bude možno vzít do rukou Nový zákon anebo alespoň Uvedení v něj, a zde je na místě povědět, jak jsme je zamýšleli.

60. Soudil jsem, že je třeba napsat knížku v takovéto podobě:

VÝTAH NOVÉHO ZÁKONA
obsahující
jak úhrn nebeské nauky zde zjevené,
tak přípravu všech řeckých slov,
která se v celém Novém zákoně vyskytují,
takže
může poskytnout prospěch Brány těm, kteří se budou chtít
připravit ke čtení
božských výroků Nové smlouvy bez překladatele.

A tu knížku jsem se rozhodl rozdělit na dvanáct kapitol:

- I. *Co je Nový zákon a jaký je jeho obsah.*
- II. *Historie o Kristově narození, vychování a povolání k službě.*
- III. *Obsah učení Kristova.*
- IV. *Příklady ctností, kterými své učení osvětloval.*
- V. *Zázraky, kterými pravdu svého učení dokazoval.*
- VI. *Historie o nenávisti, utržení a pronásledování, kterými byl napaden.*
- VII. *Historie o jeho smrti a v ní tajemství vykoupení.*
- VIII. *Historie o zmrtvýchvstání a nanebevstoupení.*
- IX. *Historie o seslání Ducha svatého a rozšíření církve po národech.*
- X. *Ostatní knížky apoštolského učení.*
- XI. *O Kristově návratu k soudu a o průběhu soudu i stavu života věčného.*
- XII. *Povzbuzení ke křesťanům.*

Hlava první

I. Nový zákon je kniha
vypravující úhrnně
o spasení lidském (atd).

Κεφαλαῖον πρῶτον

Ἡ καὶνὴ Διαθήκη ἐστὶ βίβλος
διηγουμένη κεφαλαίαν
τῆς σωτηρίας τῆς ἀνθρωπίνης

61. To je jako ukázka, jak by se mohla složit Brána řeckého jazyka (kolik ho obsahuje Nový zákon), aby spolu konala úlohu klíče ke všem tajemstvím víry.

62. A kdo nevidí, že se může sestavit podobná Brána k Starému zákonu (z hebrejských věd)? A byla by to věc prospěšnější a méně namáhavá než ona naše Brána jazyka latinského (a domácích), protože hebrejský k tak velikému názvosloví nestačí; není pak nikoho, s kým bychom mluvili o tolika věcech řecky. Bylo by tedy lépe takto jemněji uvádět mládež k pochopení jazyka a smýšlení proroků a apoštolů. Ó kéž povzbudí Bůh muže učené a moudré, kteří by křesťanské mládeži tuto službu laskavě prokázali.

63. Na str. 114 Latinská škola trojtřídní se počíná načrtávat, protože ji Uhři začali vymáhat místo sedmitřídní vševědné; a mám o ní co říci. Prvním původcem uvedení latinského studia do doby jednoho tříletí byl nejjasnější poznaňský palatin, P. Kryštof Opaliński z Bnína, když založil ve svém městě Sierakově³⁰ (k potřebě urozené mládeže) malé trojtřídní gymnasium a vyžádal si k tomu přizpůsobení naší Metody. To se sice rovněž líbilo Uhrům a také se líbilo mně, který jsem se chtěl zavděčit těm, kdož nemohou své syny dlouho vydržovat na školách, a protože se zdálo, že se mohou již připravené naše knihy (Vestibulum, Janua, Atrium) pohodlně probrat v době jednoho tříletí.³¹ A jistě mohou, ne však bez obtížnosti: a protože ji chce Nejnovější metoda ze studií odstranit, musím se přiznat, že se trochu uchyluji od cíle, a musím omyl, bude-li možno, napravit. Přiznávám se k tomu a pokusím se o nápravu.

64. Ačkoli se ony tři naše knížky svým uspořádáním vzdělancům líbí, a jak se zdá, krátce přivádějí k poznání latinského jazyka a mnohých věcí, přece nejsou dosti přiměřené chlapeckému duchu, jakoby nádobkám úzkého hrdla, pro přílišné zhuštění věcí a slov. Protože jsme se pokoušeli uvést celý latinský jazyk v celém jeho rozsahu do doby jednoho tříletí (jak jsem již pověděl), bylo nutno pro celý jazyk latinský vzít k prohlédnutí celý okruh věcí také v celém jeho rozsahu. Protože však nejsou ještě chlapci v tom věku chápaví tolika a tak velikých věcí, uznávám, že není možno, aby nevázli a neklopýtali. A poněvadž se příliš hustě vyskytují věci a slova (vždy nová a neznámá), nemůže nevzniknout nechuť při stálém zápolení s novými předměty. Právě tak jako kdyby se někomu, kdo by byl zanesen do velmi lidnatého města, poručilo, aby se procházel po všech ulicích a učil se poznávat tváře, tahy a jména deseti i více osob, jež v kterékoli hodině potkal (aby mohl při každém setkání kohokoli poznat

a hned jmenovat). Kdo nevidí, že to bude nemožné nebo jistě velmi obtížné? Právě tak je zde: takto přebídnou cestou vedeme útlého ducha mladistvých.

65. Prohřešili jsme se tedy proti známému výroku Pliniovu, kterého je třeba si vážit jako zlata: Ne mnoho věcí, ale důkladně.³² Neboť jsme dávali duchu příliš mnoho věcí, strkající do velmi hustého lesa věcí a slov ty, které by více těšilo bavit se mezi křovím nebo v zahrádce sbíráním fialek nebo jarních petrklíčů. Avšak z tohoto prvního hříchu, že dáváme příliš mnoho, nutně následuje, že nelze dávat důkladně, totiž zabývat se látkami již dříve známými, a proto poutavými, nýbrž vždy se jde k věcem novým a neznámým, nejinak než od trní k trnům.

66. Tu máte viníka, který se přiznává a svůj omyl otevřeně, upřímně a veřejně vyznává. Nechci totiž, aby déle mou vinou bloudili jiní, když nechtěl Bůh, abych dlouho bloudil já, a nedávám se dále očarovávat žádnými pochvalami (které mě i kdysi přinutily před vybudovanou Bránou jazyků s touže pečlivostí napřed postavit Vestibulum a přistavět Atrium, mně a jiným rozmnožit obtíže, a které znova blahopřejí k mnohým věcem jakoby zlepšeným). Prosil jsem vskutku Boha, jakmile jsem pozoroval, že se rodí lepší myšlenky, aby mě nenechával zemřít dříve, než bych viděl, že jsou ze škol odstraněny omyly mé a těch, kteří mě následovali. A protože jsem dosáhl příležitosti, proč bych nechválil jeho jméno? Proč bych s radostí neurovnával hrboly cesty, které zbývají?

67. Které jsou to tedy ty lepší myšlenky? Odpovídám:

(1) Abychom nepřetěžovali chlapecký věk oněmi věcmi, které třeba zachovat pro věk vyšší: nesnadnostmi věcí a podrobnostmi zvláštností (viz Didakt. jaz. lat. nejnov., kap. VII, § 15, 16, 17).

(2) Abychom tak studium jazyků ani neodlučovali od studia věcí a nepřidělovali oddělené třídy onomu, oddělené tomuto, nýbrž ať se (žáci) učí celému jazyku teprve s celým okruhem, když s věkem přibývá úsudku. Kolik věcí se učí chápat, aby tolikéž se učili vyslovovat, ne více, ne méně: všechno pozvolna, postupně, vždy k většímu.

(3) Ať se ani duchu neukazuje celý jazyk, leč v celé škole postupem studií: pryč s onou prázdnou chloubou, že se chlapci v době tříletí naučí celému jazyku. Protože i kdyby se mu naučili, neměla by ta věc žádný prospěch (leďa papouščí), předtím než zesílí užíváním a znalostí věcí rozum a úsudek o nich. Teprve potom bude pravda:

Všechno ať samo jen plyne, buď násilnost vzdálena věcí!

68. Kdyby se někdo tázal: Co se tedy stane s knihami již vydanými? Odpovídám: Zůstanou k dobrému prospěchu. Jestliže ne k vštěpování vzdělání (protože zde by těžko sloužily), tedy k jeho opakování a utvrzení. Přiznalo se mi několik učených mužů, že někdy se zálibou opět čtou Bránu, aby si uvedli na paměť věci a názvy věcí, a nejinak se děje, jak vím sám ze zkušenosti. Totéž se stane se Slovníkem k Bráně, uvedeným v souvislost větnou. Tak jako se bude dychtivěji a příjemněji číst Atrium, jestliže bude dovoleno číst je svým časem, než kdyby bylo probíráno předčasně s žáky proti jejich vůli, a když ještě nechápou, co se děje.

69. Co však pro školu trojtřídní? Aby její studia pokračovala příjemněji a s větším prospěchem? Jak ji opravíme? Odpovídám: Je trojí cesta. Buď aby se naše knížky na čas odložily, nebo aby byly poněkud přepracovány, anebo aby se s mládeží probíraly trochu jinou, lehčí metodou.

70. Jestliže je odložíme, nesnadno se shodneme v tom, co dát místo nich, abychom se nevrátili v starý chaos. Začneme-li je přepracovávat, děláme si novou práci, leč snad nepatrně. Nejpohodlnější se zdá nalézt způsob, kterým by se odstranilo, cokoli zde zatěžuje, a užilo toho, cokoli usnadňuje. A velmi vybraný způsob té věci se již ukazuje a bude se mu vyučovat ve Stroji didaktickém, aby se zde ukázalo, že i my jsme omyly samými pěkně získali.

71. Vestibulum nejnovější začíná na str. 141. V jeho sestavení nic do té míry neměním, kromě těchto velmi snadných věcí. Za prvé, aby se sestavilo ve formě rozhovorové (pro přehled a snadnější opakování a zkoušení). (Např. § 41: Jak se dělí věci? Na všechno něco, nic.

42. Co je všechno? Bůh, svět, člověk atd. atd.) Za druhé, aby se žá-

kům nerozkazovalo hledat překlad ve slovníku, nýbrž aby ho měli zde připravený. Za třetí, aby překlad v jazyku domácím předcházel před latinským. Za čtvrté, aby byly pro lepší osvojení připojeny obrazy věcí. Za páté, aby byla mluvnická pravidélka sestavována jazykem domácím a byla stavěna před oči spolu s latinskými. Konečně k slovníku Vestibula budiž přidáno Auctarium (Příloha), ve kterém prvotní slova uvedená do vět a představující něco příjemného chlapecké obrazivosti poskytnou milé cvičení pro sloh, potěšení pak rozumu a paměti (protože všechno již pochopili) a vítězství jako po šťastném již skončení první války (se základy věcí a jazyka).

72. A Brána jazyků (s názvem Školského vzdělání část II) začíná na str. 214. A způsob jejího zlepšení, již tehdy správného, se podává v předmluvě k učiteli. Proč se totiž slovník předesílá před mluvnicí a text se stručným popisem věcí se odkládá na konec a jak tyto jednotlivé věci samy mezi sebou jsou sestaveny a dovedeny k větší zevrubnosti i snadnosti. Ale co dobrých myšlenek se opět vyskytuje v jednotlivostech, které by bylo třeba ještě lépe znova sestavit, to nemáme zamlčet zde, kde posledním pokusem vyhledáváme, jak nejlépe by se mohlo všechno sestavit.

73. Ve Slovníku k Bráně pozoruji nyní toto: (1) Přístup (který otvírá kapitola I) je nedokonalý, protože nic napřed nepřipomíná o způsobu rozvádění slovních kořenů v listy (tj. o způsobu, jak odvozovat a skládat slova), ale toto připomenutí odkládá na konec slovníku a vykládá to teprve v kapitole XXIV. Nechyběl k tomu opravdu důvod, proč se tak stalo, totiž aby předcházely (v celém slovníku) příklady a ty potom aby byly shrnuty v poučky a pravidla umění. A protože již ve Vestibulu předcházejí některé příklady, mohou se pravidla odvozování a skládání napřed položit již na prahu slovníku a takto zapálit pochodně ke všem následujícím věcem. Bude tedy možno nazvat tento přístup Základem slovníku, napřed ukazujícím umění, jak odvozovat a skládat slova.

(2) K lepšímu tak pochopení téhož umění třeba přidat souběžně (ve dvou sloupcích) překlad v domácím jazyku tak, že se proti jednotlivým koncovkám latinským položí domácí se stejnou platností. Jako:

Am – are – or – ator atd.
Mil – ovati – ost – ovník. atd.
Lieb – en – e – haber atd. atd.

(3) Protože se při skládání slov do vět přibírají na pomoc slovíčka nikoli od daného kořene, nýbrž odjinud pocházející, bylo by dobře, aby ona uložená slova nebyla od začátku jiná než ve Vestibulu, při postupu pak díla rovněž jen už napřed známá, aby tak bez překážky všude duch postupoval.

(4) Rovněž v tom potockém Slovníku pozoruji veliký nedostatek, že jsou vynechány výklady slov (etymologie), kdysi tak velice doporučované (Rozprava k Vratislavským, § 237, 2 a § 245–252). Je sice naznačeno v malé předmluvě k témuž slovníku (zde výše str. 220), proč byly vynechány, že jsem je totiž pomýšlel vydat zvlášť, k potřebě následující třídy. A protože se to nestalo, třeba to učinit.

74. V Mluvnici (jak je od str. 427 do 472) jsme se, jak vidím, opět odchýlili od vlastních pokynů, byvše uchvázeni obecným zvykem, takže jsme všude předeslali pravidla a potom připojili příklady.

75. O Názvosloví věcí k Bráně neboli Úhrnu historie věcí se na str. 218 správně připomíná, co bylo zachováno při lepším jeho sestavení, aby se stal plnějším pokladem všeobecné moudrosti (pro ty, kdo jsou na tomto stupni). Neboť jsem prvotně nehleděl, aby byl pokladem slov, nýbrž věcí. A proto jsem se rozhodl neřídít se radami těch, kteří chtěli, aby sem byl snesen celý latinský jazyk (aby nebylo vynecháno žádné jeho slovo, ani zastaralé, k čemuž radil P. Mersennus): chtěl jsem se spokojit s těmi výrazy, kterých se obecně užívá a které podle mého zdání stačily vyjádřit podstatné rysy hlavních věcí.

(2) A tím účelem třeba se podle mého mínění velice zabývat, chceme-li mládeži otevřít oči, aby správně pozorovala členění a stavbu věcí. Zde totiž obzvláště svět bloudí a ve svém babyloně pokračuje, že většina lidí pohlíží zmateně na všelike věci i slova, nerozlišuje to, co třeba rozlišovat, nevěnujíc pozornost, nač, čím a jak se věci (i slova) dějí, jsou, tvoří. A mají-li být od té ospalosti osvobozeni, je třeba navykat mládež, aby pozorovala členění a podoby věcí, řečí

i myšlenek. A jak se základy této věci správně kladou ve Vestibulu, tak se zde správně pokračuje v samé plnější stavbě.

(3) A líbí se mi, že je rozvoji tohoto úsilí předeslána před celým tímto přehledem věcí přehledná tabule, tak jako i potom před každou kapitolou příslušná tabulka.

(4) Nyní mě napadá cosi směřujícího tamže, co pěkně poslouží názornosti členění. Totiž aby se souvětí Brány rozložila na věty, z nichž jsou složena, a aby byla předložena před oči zase rozděleně. Např. § 2:

Ptáš-li se
co jest být vzdělaným,

odpovídám:

Znát rozdíly věcí
a umět označit každou věc vlastním
jejím jménem.

(5) Přibude tím trochu těžkosti knize, ale mnohem více světla duchu mladíků; proto není třeba se o to starat. Ne však tolik těžkosti, protože se mi právě líbí připojovat k latinským slovům domácí a na téže straně vedle sebe navzájem vysvětlovat. Takto:

Wenn du fragest,
was da sey Gelehrt sein,
antworte ich:
Wissen unterscheyd der
dingen und kennen bezeichnen
ein jedes ding mit eigenen
namen.

Si rogas,
quid sit esse eruditum?
Respondeo:
Nosse differentias rerum
et posse signare
rem quamque propria
appellatione sua.

Celá takto uspořádaná Brána bude celá opatřena okny a průhledná, jasně před očima předkládajíc smysl jak věcí, tak slov.

76. Školského vzdělání část III, Atrium, podávající ozdoby věcí a jazyků, začíná na str. 451. Chtěl bych, aby se věnovala pozornost jejímu

cíli: že není jejím cílem, aby začali shánět jen vybrané věci a kvítky jazyka, ale i (a to především) objevovat nitro věcí a moudrosti. Neboť moudrý starověk, chtěje doporučit pozornosti mladších věcí temnějšího smyslu a pracného výkonu a odevzdat je nějakou zkrácenější cestou potomstvu, obyčejně je zahaloval do závojų přísloví, podobenství a hádanek, jak sám o sobě svědčí nejmoudřejší ze smrtelníků, že se snažil vyhledávat slova užitečná i řeči nejsprávnější a plné pravdy, které by byly jako ostny a jako hřebíky hlouběji vražené (Kaz. 12, 10–11). A začínaje knihu Přísloví, nazývá je podobenstvími a hádankami (Přísl. 1, 6).

77. Pohanská bystrost, chtějíc ukázat, jak velmi prospěšná je věc umět pochopit takové obaly moudrosti, i to právě zahalila do báje vymyšlené o sfince³⁴. Vyprávěla totiž, že Sfinx byla obluda, tváří představující pannu, křídly ptáka, drápy Noha: vycházívала z hory v blízkosti Théb, napadala ze zálohy pocestné, a chytivši je, dávala jim jakési temné hádanky; kdo je nedovedl rozluštit, toho rozsápala. Když tedy slíbili Thébané thébské království za odměnu tomu, kdo by uměl vyložit hádanky, přijal hádanku Oidipus, muž bystrý a moudrý, ale s úrazem na nohou, a rozhodl se pokusit se o to. I přišel vstříc Sfinxi a na její otázku, jaký je to živočich, který je ráno čtvernohý, v poledne dvounohý a večer třínohý, odpověděl, že je to člověk, který v prvním věku leze po čtyřech, potom vzpřímen chodí po dvou, v staří pak se opírá o hůl. Rozluštěním té hádanky Sfinx jsouc zmatena, vrhla se ze skály a zlámala si vaz. Oidipus pak naložil její tělo na osla a jako v triumfu vešel do Théb a stal se podle smlouvy thébským králem.

78. Duchaplná báje byla vymyšlena k tomu, aby označovala povahu pochopení skrytých věcí.³⁵ Je vypočtena jako obluda pro podiv, který vzbuzuje u nezkušených; mnohotvárné podoby, pro rozmanitost věcí, v kterých se vyskytuje; tváře a hlasu ženského, kterými lahodí rozumu; okřídlená, pro rychlost rozumu o věcech; zakřivených a ostrých drápů, pro bystrou sílu pronikat smysly a zachycovat je, aby nemohly uniknout; že bydlí při vrcholu hory, pro vyvýšenost, s kterou po všem kolem sebe pátrá, na nevědomost však jakoby zvyšoka shlíží. Je líčena, že číhá u cest, protože se na pouti lidského života odevšad hrnou věci, které naše smysly i ducha popichují. Že dává hádanky, protože všechny věci, jakkoli jsou svým vnějším zjevné, avšak svým nitrem skryté a tajné, chtějí být také zkoumány. Že roz-

sápává lidi, kteří neumějí uhádnout hádanky, protože nevědomí jsou opravdu sem tam smýkáni, souženi, konečně pak právě pro svou nevědomost hynou. Je představován jako vítěz Oidipus, na nohy pro opuchlinu pomalý, aby se ukázalo, že se k překonání obtíží věcí vyžaduje ne tak rychlost ducha, jako vytrvalost v pracích. Přidává se, že tělo přemožené Sfinxy bylo naloženo na osla, aby se naznačilo, že nic není tak nesnadné, co by správně pochopeno nemohlo být vloženo na váhavého. Konec pak je šťastný, protože Oidipus, dosáhnuv vlády, je oslavován: ukazuje, že právě pochopení věcí zaručuje, aby každý dosáhl svého cíle, a že každý umělec poroučí svému dílu.

79. Z toho možno pochopit, proč chceme naše Oidipy (začátečníky pravé moudrosti) dosud (ve Vestibulu a Bráně) po rovných nivách věcí a slov zvolna vedené vyvést k vyvýšenějším již vrcholům věcí a slov a vstříc sfinxám hádanek, podobenství, alegorií a přísloví, majícím obsazeny všechny přechody ke vzdělání. Totiž aby si zvykali duchem se s nimi utkávat a je překonat, a tím způsobem konečně dojít do říše moudrosti a výmluvnosti. To jest, aby i našim maličkým byla dána obratnost a mladíkům vědění a pochopení a aby moudrý, slyše to, stal se moudřejším, a rozuměje tomu, ovládal kormidla (věcí a jazyka): kterýžto cíl byl vytčen Šalomounovi při jeho vzdělání, jak je zřejmé z Přísl. 1, 4-5.

80. My chceme, aby naši (až bude postaveno Atrium vzdělání) za týmž cílem znovu prošli světem, plným rozmanitých vztahů mezi věcmi, aby se mohli podívat, co skrytějšího smyslu je v jednotlivých věcech a co vzácnějších řečí z toho i onoho povstává. A pokud se týče vysvětlování věcí věcmi, opravdu jsme se přičinili, aby se ono mohlo pozorovat souvisle v celém Atriu, ale není tam všude stejně zřejmě patrné: ne proto, že úlohou umění je skrývat umění, nýbrž spíše také, že se má samému umění, jak skrývat umění, učit tak, jako se má uplatňovat, totiž příklady skrytého umění. Dále poněvadž bylo třeba uvarovat se zde nechuti, která by snadno vznikla z vyjadřování věcí týmiž slovy, kde je třeba i rozmanitostí přilákávat ducha a udržovat ho v pozornosti. Konečně protože se právě to může žákům proměňovat ve vyhranou příležitost vybraného cvičení, kdyby si na rozkaz, aby každý paragraf rozváděli v otázky i vyvozovali věci a v příslušném pořádku je umisťovali, zvykali nalézat právě to, co, jak jsme řekli, je zde, ale skrývá se, a to s větším požitkem a prospě-

chem, než kdyby to bylo zřejmě patrné. Jako jsme v Metodě jazyků, kap. X, § 158 naznačili, že drůbež prohrabávající hnojiště i příjemně tráví čas, i lépe se krmí.

81. Proč je v tomto studiu uhlazenosti předeslána mluvnice před textem a za obojí je pak položen slovník, toho důvod je podán v předmluvě k učiteli té třídy a neměním to. Jen o onom slovníku latinsko-latinském upozorním, že se tam může mnoho opravit a doplnit, kdyby měl být podle přání pokládán za dokonalý a kdyby na to chtěl věnovat práci někdo, komu nechybí klid, úsudek a trpělivost.

82. Že byly napsány spisy, které rovněž tam následují (sepsané v Uhrách a otištěné zde, ve svazku III. až do konce), z toho mám radost. (Jsou to): I. Chvála metody pravé, vzatá z báje o Daidalově labyrintu a niti Ariadnině. II. O prospěšnosti správného pojmenování věcí. III. O studiu slohu. IV. Jak vyhnat lenost ze škol. V. Pravidla chování. VI. Zákony školy dobře spořádané. VII. Svět v obrazech. VIII. Škola na jevišti neboli Encyklopedie živá. Nenacházím v nich nic, co bych nechtěl mít vykonáno; spíše bych si přál, aby bylo bývalo vykonáno více.

83. Neboť tak, jak bylo vytvořeno divadelní představení Brány jazyků k znamenitému prospěchu mládeže, tak by mohlo být vytvořeno provádění Atria jazyků (rozmluvami sestavenými z čistých jazykových zvláštností, přísloví, skvělých výroků, obsažných průpovědí a hádanek mile rozluštěných). A jestliže to někdo potom i duchaplně uskuteční, získá si všeobecný souhlas, protože věnuje krásnou práci tomu, aby se příjemným postupem probraly všechny uhlazenosti jazyka.

84. Zde tedy končím opětne probírání oněch svých didaktických studií: nezdálo-li by se snad někomu ještě hodným opět probrat to, že jsem snad, když někde uvádím cizí pochvalu, buď si sám lichotil, nebo o svobodných posudcích jiných napřed rozhodoval; jak se stalo na konci svazku II. a zde krátce předtím, na konci spisu Vír života.

85. Ale vskutku ony předešlé věci byly napsány čistě historicky, abych ukázal příležitosti, které mě do tohoto studia hlouběji ponořovaly, a aby bylo zřejmé, že pravá metoda zasluhuje uznání. Je-li moje

taková, je dobře: ale zda je taková? Oni mínili, já až dosud pochybuji. Ba vím, že není taková, a proto mnoho z toho opět беру nazpět.

86. Co se týče posledního (zde výše str. 7), přiznám se, že jsem to napsal s tím úmyslem, s kterým postavil apoštol Pavel proti svým obviňovatelům v Korintě jeden chlubný výrok (dosti svobodně, ale podle pravdy). A budu s ním moci říci: Nemoudrým jsem se stal chloubou, vy jste mě přinutili. Vy totiž, kteří soudíte o tom, co jste nepoznali a proti jejichž předběžným úsudkům třeba postavit soudy těch, kteří mluví, co vědí, a dosvědčují, co viděli.

87. Poněvadž však vím, že žádné hlásání chval nemůže způsobit, aby bylo něco, co není, tak jako ani žádné ostny hanění nemohou způsobit, aby nebylo něco, co je, a že každý žák nebeské moudrosti má napodobit onen výrok nejvyššího učitele: Já nepřijímám svědectví od člověka, díla ať svědčí o mně: proto se odvolávám ne ke svědectví, nýbrž k dílům. Svědectví ať slouží jen k tomu, aby se pronikavěji prohlédlo, zdali jest, co se někomu zdá.

88. A protože při mém posledním opětném přehlížení těchto věcí zase takto píše ze středního Německa státník, rada knížete N., v listě vlastní rukou mně určeném: Seine Opera werden von den Gelehrten dieser Orthen hoch gerühmet (und der massen vor die Jugend nützlich befunden), dass daran durch menschliche Vernunft nichts zu verbessern (Tvoje díla jsou zde od vzdělavců nejvýše ceněna a shledána za tak užitečná pro mládež, že lidský rozum nenajde, co by opravil): Nuže, ve jménu Páně! Pokusme se ke cti Kristově a potěšení církve a prospěchu škol a mládeže sestavit něco opravdu takového (můžeme-li), čím by, i kdyby moudrá příčinnivost mohla to přivést k větší dokonalosti, přece závist z místa hnout nemohla. A dá-li to Bůh, budeme vzdávat díky smělosti, která nám poskytla příležitost a podněty, abychom došli až sem.

Poznámky

- 1 „Kdo staví u cesty, ten mnoho mistrů mívá.“ Citát z neznámého básníka; výraz mistr (lat. magister) znamená zde posuzovatel, rádce.
- 2 *Suffenem* Suffenus římský básník, kterého v první polovině 1. stol. př. n. l. pro jeho samolibost prudce napadá Catullus v básni 22.
- 3 *Věječka* Na Moravě dialekticky vějačka, jakési koště; mělo na konci hole svazek dlouhé žitné slámy (asi jako nynější rýžové koště). Obilí s plevami se rozešlo na mlatě a rolník províváním věječkou na obě strany z něho odstraňoval plevy. (Nejasný obrázek Věječky je v Komenského Světe v obrazech, kap. XLV.)
- 4 *mlátičkou* Mlátička (lat. tribula nebo tribulum) – mláticí stroj, totiž vůz s nízkými, širokými koly, která byla opatřena železnými pilovitými zuby; tažná dobytčata jej tahala po klasech, a tak vymlacovala zrní.
- 5 *Zoilové*, nepřítelové kritikové.
- 6 *Velké didaktiky* Didactica magna byla vydána po r. 1633.
- 7 *dokončil načrtnuté knihy* Míni se hlavně knihy pro školu obecnou, o kterých Komenský uvádí, že je sice napsal pro šest tříd, ale které nebyly nikdy vydány.
- 8 *Za vedení přírody se nemůže žádným způsobem bloudit.* Citát je z Ciceronovy knihy *O zákonech* I, 20.
- 9 *spis stráven plameny* Tento spisek shořel r. 1656 a nebyl tištěn.
- 10 *Verulámský* Francis Bacon (1561-1626), lord z Verulamu, anglický myslitel a státník. Komenský ho často ve svém díle cituje.
- 11 *perským mágům* Perští (iráňští) kněží a učenci nauky Zarathuštrovy, zabývali se písemnictvím, právy a hvězdářstvím.
- 12 *Agrippou* Menenius Agrippa utišil římský lid, který se vzbouřil proti útlaču patriciů a vytáhl na Svatou horu 494 př. n. l., tím, že jim vypravoval bajku o žaludku, proti němuž se vzbouřily ostatní údy; ale když mu nedodávaly potravu, ochably i ony (Livius II, 32).
- 13 *Terentiové, Maronové, Catullové* Kdyby se již ve školách měli číst starověcí spisovatelé, měli by být podle Komenského vybíráni jen nezávadní, z nichž by se mládež učila ctnostem.
- 14 *§ 21 a 22* Tento i následující odkazy se vztahují k Opera didactica omnia (souboru Komenského didaktických prací, Amsterdam 1657).
- 15 *Brána jazyků* První vydání tzv. Brány (česká verze s titulem *Dvěře jazyků otevřené*, 1633) mělo veliký úspěch, a proto je Komenský převzal i do svých sebraných spisů, ačkoliv text značně pozměnil.
- 16 *ukázka D. Vechnera* Tato ukázka podávala zpracování V. kapitoly Brány, napsané O ohni, a vyšla tiskem r. 1636. Tato kapitola má v Bráně 9 řádků, v rozvedení Daniela Vechnera (1572-1632), soudobého učence a vysokoškolského učitele, 19 sloupců foliového vydání.
- 17 *palatin belzenský* Byl to hrabě Rafael V. Leszczyński (1579-1636), štedrý podporovatel českých bratrů v Lešně.
- 18 *Didaktická rozprava o studiu jazyka latinského* Tato rozprava byla poprvé vydána ve Vratislavi r. 1638 u Davida Müllera.
- 19 *osvojení* Výrazem osvojení je překládán latinský termín *proprietas*; znamená osvojení vlastního významu slov a věcí.
- 20 *Předchůdce vševědy* (Pansophiae prodromus), vydaný poprvé r. 1637 v Oxfordu jako *Conatuum Comenianorum praeludia*. Tento název pochází patrně od

- S. Hartliba (Komenského přítele, který patřil k organizátorům vědeckého života v Anglii a stoupencům Komenského plánů na reformu vědy, školství a vzdělanosti). V druhém vydání (vyšlém v Londýně r. 1639), které Komenský upravil a v němž dostal tento vševědný spis název Pansophiae prodromus (Předchůdce vševědy), vyšel zároveň spisek Vysvětlení snah vševědných v druhém vydání.
- 21 *pansofické žíly* Komenský si po celý život nejvýše cenil své práce pansofické v pevné víře, že pansofií možno napravit celou lidskou společnost.
 - 22 *Školu rajskou* Je to asi spisek Paradisus juventuti Christianae reducendus sive optimus scholarum status ad primae paradisiacae scholae ideam delineatus (Jak mládeži křesťanské navrátit ráj čili o nejlepším stavu škol podle ideje prvotní školy rajské).
 - 23 *v kap. XI, § 4* Komenský tu (odkazuje opět na Opera didactica omnia) praví: „Rozuměti veškerému jazyku jest moci každý mysli pojem vyjádřiti. Rozuměti přesnému jest povahy řeči neponešvařovati nižádnými cizomluvy. Hbitě jazyku rozuměti jest jednak ve psaní, jednak v mluvení hotovým býti aniž váznouti.“
 - 24 *členy své domácnosti cvičit* Komenský se domnívá, že by stačilo, aby hospodář uměl latinsky, ráno aby podle této metody přiděloval úlohy a večer je prohlížel.
 - 25 *Bangova* Tomáš Bang (1600-1661), učitel hebrejštiny v Kodani, vydal spis Jani Dionysii Jersini praecepta grammaticae latinae.
 - 26 *Vossova* Gerhard Jan Voss (1577-1649), známý polyhistor, přední gramatik své doby, napsal několik knih o latinském jazyce.
 - 27 *Schickardova* Vilém Schickard (1592-1635), slavný znalec mnoha jazyků, hlavně východních, naučil se cizím řečem jako samouk. Vydal mimo jiné spisy r. 1629 německý návod k učení hebrejštině „Der hebräische Trichter, die Sprache leicht einzugiessen“. Takové „trychtýře“ byly tehdy hojně vydávány; odtud i titul spisku Komenského. (Srov. též pozn. 50 k textu Cesta světla.)
 - 28 *H, Y, Ω* Řecká písmena éta, ypsilon, omega. V češtině dlouhé é, tvrdé y, dlouhé ó.
 - 29 *novostare neboli správně a obecně neboli pokaženě* „Novostará“ výslovnost byla blízká naší, kdežto obecná se spíše přidržovala výslovnosti novořecké.
 - 30 *měště Sierakově* V Sierakově se podle této Komenského metody úspěšně učilo až do vypuknutí švédsko-polské války.
 - 31 *v době jednoho tříletí* Podle původního plánu Komenského měli žáci probrat Bránu (Atrium) v jednom roce několikrát, aby si ji dobře osvojili.
 - 32 *Ne mnoho věcí, ale důkladně.* Výrok G. Plinia Caecilia Secunda (asi 61-asi 114) v jeho Listech VII, 1, a má ten smysl, že je lépe, když jde učení do hloubky, než když se rozptyluje na mnoho oborů a zůstává jen povrchní.
 - 33 *o sfínze* Starořeckou, velmi rozšířenou báji o sfínze zpracoval řecký básník Sofokles (asi 496-406/5) ve dvou tragédiích: Oidipus Král a Oidipus na Koloně.
 - 34 *povahu pochopení skrytých věcí* Komenský celou tuto báji vykládá symbolicky; jak s oblibou činil středověk s četnými jinými bájemi a starověkými pověstmi, zejména v jejich veliké sbírce zvané „Gesta Romanorum“ (Příběhy římské).

EDIČNÍ POZNÁMKA

V této knize jsou nově zpřístupněna čtyři díla J. A. Komenského: Cesta světla, Anděl míru, Štěstí národa a Věječka moudrosti.

V případě spisu Cesta světla jsme vyšli z překladu Jaromíra Kopeckého (Mladá fronta, Praha 1992), jehož text digitálně zpracoval Ing. Eduard Kulhánek. Toto vydání však neobsahovalo poznámkový aparát, proto bylo za jeho základ použito starší vydání (SPN, Praha 1961, s. 304-307, prací kolektivu – Jaromír Kopecký, Jiří Kyrášek, Jan Patočka, Jiřina Popelová-Otáhalová).

Základní text Anděla míru byl převzat z překladu Radovana Krátkého (výbor Apoštol míru J. A. Komenský, Československý spisovatel, Praha 1949, s. 191-222), digitálně text připravil také Ing. Eduard Kulhánek. Stručné poznámky v závěru uvedené knihy však už nevyhovovaly. Proto jsme použili poznámkový aparát jiného vydání (Vybrané spisy Jana Amose Komenského VI, Praha 1972, s. 541-543, prací Josefa Brambory).

Text Štěstí národa je otištěn z překladu Metoda Klučky (Vybrané spisy Jana Amose Komenského VI, Praha 1972, s. 249-289), digitálně text připravila Mgr. Martina Hašpíková. Ze stejného vydání byl použit i poznámkový aparát (s. 289-290, Josefa Brambory).

Text Věječky moudrosti byl převzat z překladu Františka Heřmanského (Vybrané spisy Jana Amose Komenského II, Praha 1960, s. 377-408), digitálně text zpracoval Mgr. Ondřej Horák. Ze stejného vydání byl také použit i poznámkový aparát (s. 408-410, taktéž Františka Heřmanského).

V rámci ediční práce jsme se (kromě opravy několika málo zjevných nedopatření minulých vydání) především pokusili sjednotit pravopisné dublety ve všech uvedených textech (např. typu dispozice-disposice, vzhledem k tzv. progresivním variantám dnešní kodifikace 1993) včetně zápisu antických (a biblických) jmen a všech zeměpisných názvů. Zápis biblických zkratk jsme sjednotili dle převládajícího úzu převzatých textů. K tvaroslovným úpravám jsme přistoupili jen ve výjimečných případech. Převzatý poznámkový aparát zčásti zastaral, a proto jsme jej v nezbytné míře (ve vztahu k tzv. čtenářské edici) opravili, doplnili (nejvíce v případě vysvětlivek k textu Cesta světla) a také typově sjednotili.

Komenského Mravoučné desatero (umístěné na předsádkách knihy) je od původu Školním didaktickým obrazem Komenského (Litografie, 80×100 cm, ze sbírek Muzea Komenského v Přerově, podsbírka školní obrazy, inv. č. DO 6372), který navrhl pedagog a komeniolog Josef Klika (1857-1906) a poprvé ho představil na Zemské jubilejní výstavě v Praze v roce 1891. Hesla vybraná z Komenského díla jsou doplněna jeho podobiznou a výčtem jeho hlavních životních dat, ve sloupech na stužkách jsou uvedeny názvy Komenského 16 významných spisů.

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych na tomto místě poděkoval všem spřízněným duším, které mi pomohly při vydání této knihy.

Děkuji zejména prof. PhDr. Michaela Hashemi, CSc., a prof. PhDr. Janu Kumperovi, CSc., za odbornou a laskavou pomoc. Děkuji Ing. Eduardu Kulhánkovi za obětavou přípravu textů pro vydání, a Ing. Radimu Galvánkovi za jeho finanční a přátelskou podporu. Dále děkuji Mgr. Radimu Himmlerovi, řediteli Muzea Komenského v Přerově, za svolení ke zveřejnění Komenského Mravoučného desatera, Mgr. J. Klímové ze stejné instituce za jeho podrobný popis, Galerie Cesty ke světlu, především ředitelce paní Emě Krulíkové, za podporu ve společném projektu a PhDr. Ing. Zdeňku Hajnému za svolení ke zveřejnění jeho obrazu Světlo stvoření na titulní straně. Děkuji vydavateli Miloši Palatkovi za jeho finanční pomoc, kolegiální a odvahu. Děkuji Ing. Adolfu Innemanovi a PhDr. Milanu Friedlovi za inspiraci a duchovní podporu. Chci také poděkovat mojí ženě Lucii za všechnu trpělivost a pochopení, kdy jsem se věnoval více Komenskému nežli jí a svým dětem.

Pavel Šebek

Jan Amos Komenský

Cesta světla

*(výbor z díla Komenského s uvedením spisů Cesta světla,
Anděl míru, Šťěstí národa, Věječka moudrosti)*

Vydal: Miloš Palatka – ALMI, 2009

Podlesí 20, 678 01

www.almi.cz

Námět knihy: Pavel Šebek

Úvody k vybraným Komenského spisům: prof. PhDr. Jan Kumpera, CSc.

Ediční příprava: prof. PhDr. Michaela Hashemi, CSc.,

Mgr. Ondřej Horák

Odborná spolupráce: prof. PhDr. Michaela Hashemi, CSc.,

prof. PhDr. Jan Kumpera, CSc.

Grafické listy: František Kobliha

Obraz na titulní straně: PhDr. Ing. Zdeněk Hajný

(název Stvoření světa, 1999)

Sazba a grafická úprava: Jan Viener

Tisk: EuroPB, s.r.o., Příbram, www.europb.eu

© Josef Brambora, František Heřmanský, Metod Klučka,
Jaromír Kopecký, Radovan Krátký, Jiří Kyrášek, Jan Patočka,
Jiřina Popelová-Otáhalová, dědicové; Jan Kumpera; Zdeněk Hajný,
František Kobliha

*Vydavateli této knihy se přes všechno úsilí nepodařilo kontaktovat všechny
nositele autorských práv k použitým překladům Komenského děl
a poznámkovým aparátům. Rádi jejich práva uznáme, pokud se přihlásí.*

ISBN: 978-80-904344-2-4